

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN
SOSYAL BİLGİLER DERSİ
VATANDAŞLIK KAZANIMLARINI
GÜNLÜK YAŞAMLARINDA
KULLANIMLARI
Yüksek Lisans Tezi
Zehra İLER
Eskişehir 2019**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ
VATANDAŞLIK KAZANIMLARINI GÜNLÜK YAŞAMLARINDA
KULLANIMLARI**

Zehra İLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı/
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Arife Figen ERSOY

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eylül 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Zehra İLER'in "Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları" başlıklı tezi 23.08.2019 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında, Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı-Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr. A.Figen ERSOY

.....

Üye : Doç.Dr. Hıdır KARADUMAN

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Döndü ÖZDEMİR ÖZDEN

.....

Prof.Dr. Handan DEVECİ
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdür Vekili

ÖZET

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ VATANDAŞLIK KAZANIMLARINI GÜNLÜK YAŞAMLARINDA KULLANIMLARI

Zehra İLER

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı/Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı
Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2019

Danışman: Doç. Dr. Arife Figen ERSOY

Sosyal bilgiler dersi vatandaşlık eğitiminde temel derslerden biridir. Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları belirlemeyi amaçlamaktadır. Karma yöntemlerden paralel desende gerçekleştirilen araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır merkez ilçelerdeki ortaokullarda okuyan ve küme örneklem yoluyla belirlenen 1112 sekizinci sınıf öğrencisi ile bu okullarda çalışan ve ölçüt örneklem yoluyla belirlenen 21 sosyal bilgiler dersi öğretmenini oluşturmaktadır. Veriler öğrencilere uygulanan “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” ve öğretmenlerle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Anket verileri frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Öğretmenlerle elde edilen yarı-yapılandırılmış görüşme verileri ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin anket maddelerinin çoğunluğuna katılım gösterirken düşüncelerini açıklama, sosyal katılım gösterme ve kendi istekleriyle vatandaşlık sorumlulukları arasında seçim yapma maddelerinde kararsız kaldıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin bazı anket maddelerine verdikleri yanıtlar ile sosyo-ekonomik çevre, cinsiyet, kardeş sayısı, aynı evde yaşayan kişi sayısı, anne- baba eğitim düzeyi, mesleği ve birliktelik durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler sonucunda ise öğretmenlerin; öğrencilerin hak ve sorumluluk konularıyla ilgilendiklerini, haklarını kullanırken sorumluluklarını yerine getirmediklerini ve vatandaşlık kazanımlarını günlük hayata yansıtmada çevreden, eğitim sisteminden, aileden, öğretmen ve öğrencilerden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını düşündükleri belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Sosyal bilgiler, Vatandaşlık, Vatandaşlık eğitimi.

ABSTRACT

THE USE OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS 'SOCIAL STUDIES COURSE CITIZENSHIP GAINS IN DAILY LIFE

Zehra İLER

Turkish and Social Sciences Education/Social Studies Education Program
Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, September 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

Social studies course is one of the basic courses in citizenship education. The aim of this study is to determine the usage of social studies course citizenship gains in daily life of secondary school students. This research was carried out in parallel design which is a kind of mixed method. Within the framework of this model, the study group of the research consists of 1112 eighth grade students in secondary schools in central districts of Diyarbakır in the 2018-2019 academic year determined by cluster sampling and 21 social studies course teachers determined by criterion sampling method. “Secondary School Student's Social Studies Course Citizenship Achievement Use in Daily Life Questionnaire” were applied to the students who participated in the study and semi-structured interviews were conducted with the teachers. The questionnaire data were analyzed descriptively and chi-square test. The qualitative data were analyzed by content analysis. While responding to the Survey items, the students participated in the other items; it was concluded that they were undecided in the items of expressing their thoughts, showing social participation and choosing between their own willingness and citizenship responsibilities. As a result of the interviews, the teachers stated that the students were interested in the rights and responsibilities, and did not fulfill their responsibilities while using their rights and that they had problems arising from the environment, education system, family, teachers and students. As a result of the research, it is suggested that the environment should be a positive example for the students, the education system should be arranged, the subjects should be reviewed and the course hours should be increased.

Keywords: Primary education, Social studies, Citizenship, Citizenship education.

TEŞEKKÜR

Araştırmanın her aşamasında bilgi birikimi ve deneyimlerine başvurduğum ve öneri ve yönlendirmelerinden yararlandığım değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Arife Figen ERSOY' a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunmamda yer alarak öneri ve yönlendirmeleri ile tezimin tamamlanmasında emeği geçen kıymetli jüri üyeleri Doç.Dr. Hıdır KARADUMAN ve Dr. Öğr. Üyesi Döndü ÖZDEMİR ÖZDEN' e teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın nicel verilerinin istatistiksel analizlerinin yapılması ve yorumlanmasında uzman desteği aldığım Dr. Ferat YILMAZ' a; araştırmanın okullarında uygulanması için izin veren okul yöneticilerine, uygulamaya gönüllü olarak katılan öğretmen ve öğrenci ve ailelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bu günlere gelmemde büyük emekleri olan iyi ki varsınız dediğim sevgili annem Havlete İLER ile babam Ahmet İLER' e ve varlıklarıyla hayatı anlamlı kıldıkları için kardeşlerime sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca akademik desteklerini esirgemeyen, engin bilgileriyle farklı bakış açıları kazanmamı sağlayan hocalarıma çok teşekkür ederim.

Zehra İLER

Eskişehir 2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Zehra İLER

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Sorun	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Önem	4
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. Tanımlar	5
2. ALANYAZIN	6
2.1. Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitiminin Tarihi Gelişimi	6
2.1.1. Batıda vatandaşlık eğitiminin tarihi gelişimi	6
2.1.2. Türkiye’de vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi	9
2.2. Vatandaşlık Eğitimi	12
2.2.1. Vatandaşlık yeterlilikleri.....	13
2.2.2. Vatandaşlık eğitiminin okulda gerçekleştirilme şekilleri.....	16
2.2.3. Vatandaşlık eğitimi yaklaşımları.....	18
2.3. İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi	18
2.4. Sosyal Bilgiler Dersinde Vatandaşlık Eğitimi	20

2.4.1. Sosyal bilgiler dersi vatandaşlık eğitimi aktarımı yaklaşımları	23
2.4.2. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında vatandaşlık eğitimi....	25
2.4.3. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrenme alanları ve kazanımlar	27
2.4.4. Sosyal bilgiler dersi programlarında yer alan değerler	33
2.4.5. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan beceriler	34
2.4.6.. Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi etkileyen etmenler	36
2.5.İlgili Araştırmalar	39
2.5.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar.....	39
2.5.2.Yurt dışında yapılan araştırmalar.....	45
3. YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırmanın Modeli	50
3.2. Çalışma Grubu	51
3.2.1. Evren ve örneklem	51
3.2.2. Katılımcılar	56
3.3. Veri Toplama Araçları	57
3.3.1. Kişisel bilgi formu ve ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketi.....	58
3.3.2. Görüşme formu	60
3.4. Veri Analizi.....	61
3.4.1. Nicel verilerin analizi	61
3.4.2. Nitel verilerin analizi	63
3.5. Uygulama Süreci ve Araştırmacının Rolü	64
4. BULGULAR VE YORUM	66
4.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgular	66

4.1.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketine ilişkin bulgular.....	66
4.1.2. Bağımsız değişkenlere ilişkin bulgular.....	71
4.1.2.1. Sosyo-ekonomik çevre değişkenine ilişkin bulgular	71
4.1.2.2. Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular	72
4.1.2.3. Kardeş sayısı değişkenine ilişkin bulgular	75
4.1.2.4. Aynı evde yaşayan kişi sayısı değişkenine ilişkin bulgular	76
4.1.2.5. Anne eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular	77
4.1.2.6. Baba eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular.....	78
4.1.2.7. Anne çalışma duruma değişkenine ilişkin bulgular	79
4.1.2.8. Baba mesleği değişkenine ilişkin bulgular.....	80
4.1.2.9. Anne- baba birliktelik durumu değişkenine ilişkin bulgular	82
4.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular	82
4.2.1. Öğretmenlerin vatandaşlık özelliklerine ilişkin görüşleri.....	83
4.2.2. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaş olma açısından neler öğrendiklerine ilişkin öğretmen görüşleri	87
4.2.3. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğine ilişkin görüşleri	95
4.2.4. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri- ilgililenmedikleri etkin vatandaşlık konularına ilişkin görüşleri ...	103
4.2.5. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarına ilişkin görüşleri	109
4.2.6. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri.....	119

4.2.7. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanabilmelerine ilişkin önerileri	129
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	150
5.1. Sonuç	150
5.1.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anket sonuçları	150
5.1.2. Anket maddeleri ile farklı değişkenlerin ilişkisine yönelik sonuçlar	151
5.1.3. Öğretmen görüşlerinden elde edilen sonuçlar	153
5.2. Tartışma	157
5.3. Öneriler	168
5.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler	168
5.3.2. Araştırmacılara yönelik öneriler	169
KAYNAKÇA	170
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında öğrenme alanları.....	27
Tablo 2.2. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları.....	28
Tablo 2.3. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 5. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları.....	30
Tablo 2.4. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları.....	32
Tablo 2.5. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 7. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları.....	34
Tablo 2. 1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerler.....	36
Tablo 2. 2. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan beceriler.....	36
Tablo 3.1. Araştırma örnekleminde yer alan ilçe ve ortaokullar.....	54
Tablo 3.2. Araştırma örneklemindeki öğrencilerin kişisel bilgileri.....	55
Tablo 3.3. Araştırma örneklemindeki öğretmenlerin kişisel bilgileri.....	57
Tablo 3.4. Görüşme sorularının güvenirlik yüzdeleri.....	63
Tablo 4.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketinde yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlara ilişkin dağılımlar.....	66
Tablo 4.2. Sosyo-ekonomik çevre değişkenine ilişkin bulgular.....	71
Tablo 4.3. Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular.....	73
Tablo 4.4. Kardeş sayısı değişkenine ilişkin bulgular.....	75
Tablo 4.5. Aynı evde yaşayan kişi sayısı değişkenine ilişkin bulgular	76
Tablo 4.6. Anne eğitim düzeyine ilişkin bulgular.....	77
Tablo 4.7. Baba eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular.....	78
Tablo 4.8. Anne çalışma durumu değişkenine ilişkin bulgular	80
Tablo 4.9. Baba mesleği değişkenine ilişkin bulgular.....	81
Tablo 4.10. Anne-baba birliktelik durumu değişkenine ilişkin bulgular.....	82
Tablo 4.11. Öğretmenlerin vatandaş özelliklerine ilişkin görüşleri.....	83
Tablo 4.12. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin etkin vatandaş olmaları için neler öğrendiklerine ilişkin görüşleri.....	88

Tablo 4.13. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğine ilişkin görüşleri.....	96
Tablo 4.14. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin İlgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konularına ilişkin görüşleri..	104
Tablo 4.15. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarına ilişkin görüşleri.....	110
Tablo 4.16. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri.....	121
Tablo 4.17. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanabilmelerine ilişkin önerileri.....	130

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Vatandaşlık eğitiminin okulda gerçekleştiriliş şekilleri.....	16
Şekil 3.1. Paralel desen veri toplama ve yorumlama süreci	50
Şekil 3.2. Örneklem oranları.....	53

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	:Yüzde
d	:Tolerans düzeyi
df	:Serbestlik Derecesi
f	:Frekans
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
N	:Ana Kütle Büyüklüğü
n	:Örneklem büyüklüğü
NCSS	:Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi
p	:Anlamlılık Düzeyi
q	:Belli bir değere sahip olmama oranını
r	:Korelasyon Katsayısı
SPSS	:Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı
t	:Güven düzeyi
$\bar{x}$	:Aritmetik ortalama
χ^2	:Ki-kare

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın sorunu, amacı, önemi, varsayımları ve sınırlılıkları ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Sorun

Tarih boyunca toplumda yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değişim ve gelişmelerle biçimlenen vatandaşlık kavramı yaşanan dönemin şartlarına göre farklı şekillerde algılanmıştır. Günümüze gelindiğinde ise gelişen demokrasi ve sosyal haklar, teknoloji ve iletişimde yaşanan ilerleme, nüfus hareketleri ve artışı, sorunlarının artması, küreselleşme gibi değişimler ile vatandaşlık kavramı ortak bir etnik kökenden olmanın ve devlete yasal bağlılığın ötesine taşınmıştır (Ersoy, 2016). Bilgiye ulaşma ve paylaşmanın arttığı, farklı özelliklere sahip bireylerin bir arada yaşadığı ulusal değerlerin yanında evrensel değerlerinde giderek önem kazandığı 21. yüzyılda, bireylerden pasif vatandaşlığın ötesinde daha donanımlı ve etkin katılımcı olmaları beklenmektedir. Bu bakımdan bireylerin vatandaşlık haklarını hem bilmeleri hem de kullanabilmeleri için eğitime dolayısıyla vatandaşlık eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Tarih boyunca devletlerin konusu olan vatandaşlık eğitimi, basit ilişkilerin ve toplumsal yapının olduğu dönemlerde aile ve çevre yoluyla verilirken günümüz karmaşık toplumlarında okullar aracılığıyla planlı bir şekilde verilmeye başlanmıştır (Erden, Tarihsiz, s. 4-5; Fidan, 1985, s. 6; Sears ve Hughes, 1996, s. 123).

Çocukların gelişiminde kritik bir dönemi oluşturan ilköğretim çağında, çocukların bilişsel, duyuşsal ve sosyal yönden gelişiminin yanında sosyal hayat gerçeklerinin farkına vardıkları, değerleri anlamlandırdıkları ancak siyasal görüşlerinin tam olarak oluşmadığı görülmektedir (Remy, Anderson, Synder, 2001'den akt. Ersoy, 2007, s.18). Bu nedenle bireylere ilköğretimde vatandaşlık eğitiminin verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan tüm bireylerin eğitim alabilmelerini sağlamak için Türkiye'de ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında ücretsiz olarak verilmektedir. Bunun yanında dünyada yaşanan değişimlere uyum sağlamak için ülkemizde de ilköğretim programları 2005 yılında yapılandırmacı eğitim programı örnek alınarak düzenlenmiştir. Bu değişim vatandaşlık eğitime de yansımıştır. Nitekim; ailesine, ulusuna ve toplum yararına iyi ve etkin vatandaşlar yetiştirme eğitim sisteminin temel amacı olduğu görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005).

Ülkemizde ilköğretimde vatandaşlık eğitimi hem ayrı bir ders hem de disiplinler arası bir yaklaşımla verilmektedir. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıflarda 2 ders saati olarak ayrı bir ders şeklinde verilirken; temel amacı vatandaş yetiştirmek olan sosyal bilgiler dersi ise disiplinler arası bir yaklaşımla 4 - 7. sınıflarda haftada 3 ders saati olarak yer almaktadır (MEB, 2005). Problem çözebilen ve kendi kararlarını alabilen, demokratik tutum ve değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir yer tutan sosyal bilgiler dersi; etkin ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmek amacıyla toplumsal hayatla ilgili bilgi, beceri, tutum ve değerleri öğrencilere kazandırmaktadır (Boyle - Baise ve Zevin, 2009). Nitekim vatandaşlarda; insan ve vatandaşlık hak ve sorumlulukları, adalet, özgürlük, demokrasi ve kurumlara ilişkin vatandaşlık bilgisi; eleştirel düşünme, işbirliği, iletişim, çatışmaları barışçıl yollarla çözme, araştırma, tartışma, analiz etme, karar alma ve yansıtıcı düşünme gibi vatandaşlık becerileri; saygı, demokrasiyi benimseme, adaleti savunma, hoşgörülü olma, dayanışma vb. değer ve tutumlar bulunması gereken yeterliliklerdir (Balbağ, Gürdoğan Bayır, 2016).

Sosyal bilgiler dersi; içeriğinin sosyal bilimlerden oluşması ve konu olarak sosyal olan hemen hemen her şeyi kapsamı nedeniyle öğrencilerin günlük yaşamda kullanacakları bilgi, beceri ve değerleri içeren vatandaşlık yeterliliklerin bireylere küçük yaşlarda kazandırılmasında önemli bir yere sahiptir. Ailede, okulda, evde, otobüste düğünde kısaca günlük yaşamın her alanını kapsamaktadır (Deveci, 2009, s. 2). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında tüm sınıf düzeylerinde yer alan vatandaş yetiştirmeye yönelik verilen kazanımlara, öğrencilerin sadece kuramsal olarak sahip olmaları yeterli olmamakta edindiklerini ancak günlük yaşamlarında kullanabildiklerinde ders amacına ulaşmış olacaktır. Bu kapsamda sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarının öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımları bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıf öğretim programında yer alan vatandaşlık kazanımlarının 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.2. Amaç

Araştırmanın temel amacı ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Öğrencilerin vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında kullanma durumları nedir?
2. Öğrencilerin vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında kullanma durumları ile
 - Sosyo-ekonomik durum,
 - Cinsiyet,
 - Kardeş sayısı,
 - Aynı evde yaşanan kişi sayısı,
 - Anne- baba öğrenim düzeyi,
 - Anne-baba mesleği,
 - Anne-baba birlikteliği arasında bir ilişki bulunuyor mu?
3. Öğretmenlerin, bir vatandaşta bulunması gereken özelliklere ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaşlıkla ilgili öğrendiklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin, vatandaşlık eğitimi açısından sosyal bilgiler dersinin (program, ders kitabı, vb.) yeterliğine ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konularına ilişkin görüşleri nelerdir?
7. Öğretmenlerin, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında (aile, sınıf, okul ve çevrede) kullanmalarına ilişkin görüşleri nelerdir?
8. Öğretmenlerin, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
9. Öğretmenlerin, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri kazanımları günlük yaşamlarında daha fazla kullanabilmeleri için önerilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

1.3. Önem

Günümüzde bireyin toplumsallaşma işlevini eğitim kurumları üstlenmiştir. Bu işlevlerden en önemlisi çocuğu iyi ve etkin bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Bu vatandaşların yetiştirilmesinde ilköğretimde sosyal bilgiler dersi önemli bir yer tutmaktadır. Temel amaçlarına bakıldığında küçük yaşlardan itibaren öğrencilere gerekli ulusal ve evrensel düzeyde bilgi, beceri, değer, kavram ve tutumların kazandırılmasında kilit rol oynayan sosyal bilgiler dersi aynı zamanda demokratik değerlere sahip bilgili, topluma duyarlı, yaratıcı, barışçıl çözümler sunan araştırma becerisine sahip etkin ve üretken vatandaşlar olarak günlük hayata hazırlamak olduğu görülmektedir (Ersoy, 2007; Yaşar, 2007, s.3; Aslan, 2008). Öğrencilerin eleştirel ve sistematik düşünmeleri, haklarını bilmeleri ve savunmaları, sorumluluk sahibi olmaları, çatışmaları barışçıl yollarla çözebilmeleri, demokratik siyasal süreçlere katılmaları, küresel sorunlara duyarlı olmaları ve çözüm üretmeleri, kültürel farklılara saygı göstermeleri, daha yaşanılabilir bir dünya için çaba sarf etmeleri için sosyal bilgiler dersi; 4, 5, 6 ve 7. sınıf öğretim programında yer alan vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanmalarıyla mümkün olabilmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarına ilişkin bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaş olmaları için neler öğrendikleri ve dersin öğrencilerin birer vatandaş olmaları açısından yeterliliğine ilişkin elde edilen sonuçlar doğrultusunda programın düzenlenmesi konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında nasıl kullandıkları ve kullanırken karşılaştıkları sorunların neler olduğunun bilinmesi ile bu sorunların çözümüne katkı sağlama açısından önemli görülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde yer alan hangi kazanımları kullandıkları/kullanmadıklarını ve kullanma durumları ile sosyo-ekonomik durum, cinsiyet, kardeş sayısı, aynı evde yaşanan kişi sayısı, anne-baba öğrenim düzeyi, anne-baba mesleği, anne-baba birlikteliği arasında ilişkinin ortaya konulması açısından önemli görülmektedir.

1.4. Varsayımlar

- Araştırma sürecine katılan öğrencilerin anketi samimi ve içten yanıtladıkları,
- Araştırmacı tarafından geliştirilen “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” ile yarı yapılandırılmış görüşme formunun amaca hizmet ettiği,
- Araştırma sürecine katılan öğretmenlerin sorulara içten ve tarafsız bir şekilde cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

- 2018-2019 eğitim - öğretim yılında Diyarbakır il merkezinde bulunan 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerle,
- Araştırmacı tarafından geliştirilip uygulanan Kişisel Bilgi Formu ve Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi’nden elde edilen verilerle,
- 2018-2019 eğitim - öğretim yılında Diyarbakır il merkezinde bulunan ortaokullarda görev alan en az beş yıl deneyimi olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşleri,
- Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatandaşlık kazanımlarıyla,
- Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme sorularıyla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Sosyal Bilgiler: Öğrencilerin demokratik toplumun vatandaşları olarak sosyal ve toplumsal hayatı algılama, yorumlama ve katılmalarını sağlayan ve temel amacı etkin vatandaşlar yetiştirmek olan bir ders (NCSS, 1994).

Vatandaşlık Eğitimi: Toplumun refahı ve ilerlemesini sağlayacak gerekli bilgi, beceri, değer ve tutumları bireye kazandırarak etkin vatandaş olmasını sağlayan eğitim (Eurydice, 2012, s. 1).

2. ALANYAZIN

Bu bölümde araştırmanın kavramsal temellerini oluşturan vatandaşlık ve vatandaşlık eğitiminin tarihi gelişimi, vatandaşlık eğitimi, ilköğretimde vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi başlıklarına ve son olarak ise araştırmanın konusu kapsamındaki ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1.Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitiminin Tarihi Gelişimi

Vatandaşlık kavramı geçmişten günümüze her zaman tartışılan konulardan biri olmuştur. Vatandaşlık eğitime geçilmeden önce vatandaşlık kavramının açıklanması konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda vatandaşlık tanımlara bakıldığında vatandaşlığın; hukuki, siyasi ve sosyal boyutuna vurgu yapılan birçok tanım olduğu görülmektedir. Vatandaşlık, bir topluluğa üye olarak elde edinilen hak ve görevlere dayanarak hem özel hem de kamu alanında kendi ve grup çıkarları için eylemde bulunmaktır (Sarıbay, 1991, s.18). Vatandaşlık, siyasi bir üyelik olarak her türlü ayrıcalığı barındırdığı kadar sorumluluğu da içinde barındırmaktadır (Walzer, 1992). Vatandaşlık, bireyin bazı hak ve görevlerinin olduğu yasal bir statüyle donatılmış siyasal bir aidiyettir (Üstel, 1999, s.80). Vatandaşlık bireyi devlete bağlayan hukuksal bir bağ olmasının yanında sosyolojik, kültürel, dinsel, siyasal gerçeklerle beraber hak ve sorumluluklarının bilincinde olan bireydir (Ünsal, 1988, s. 4). Ayrıca vatandaşlık, sosyal ve kültürel olarak tüm boyutlarıyla bir ulusun üyesi olmak anlamını taşımaktadır (Hammar, 1989, s. 85; Johnston, 1999, s.75).

Vatandaşlık eğitiminin değişim ve geçirdiği dönüşümleri incelemek günümüzdeki vatandaşlık eğitimi anlamaya yardım edecektir. Bu bakımdan ilk olarak batıda vatandaşlık eğitiminin tarihsel gelişimi daha sonra Türkiye’de vatandaşlık eğitiminin tarihsel gelişimi ayrı başlıklar altında sunulmuştur.

2.1.1. Batıda vatandaşlık eğitiminin tarihi gelişimi

Vatandaşlık kavramının şekillenmesinde tarihsel süreç içinde yaşanan kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler etkili olmuştur. Bu değişimler toplumların bireylerden vatandaş olarak beklentilerini değiştirmiş dolayısıyla vatandaşlık eğitimi de buna paralel olarak düzenlenmiştir. Vatandaşlık kavramı siyasi anlamda ilk kez antik çağda, Yunan polis devletlerinde ortaya çıkmıştır (Heater, 2007, s. 36). Bu dönemde vatandaş, aynı kenti paylaşan; vatandaşlık ise, siyasal bir topluluğun hukuksal olarak bir üyesi olma anlamına gelmektedir (Oğuz, 2007, s. 19; Osmanoğlu ve Öztürk, 2012, s.

44). Atina’da vatandaşlık, vatandaşlık hakları belli koşullar dâhilinde sadece küçük bir kesime verildiği görülmektedir (Hapue ve Loader, 2005, s. 29). Bu dönemde sadece hür ve reşit olan erkekler vatandaş olarak kabul edilmekte; köleler, kadınlar, 25 yaşını doldurmamış erkekler ve yerleşik Yunanlı olmayanlara ise bu statü verilmemiştir (Erbay, 2009, s. 3; Çıvgın ve Yardımcı, 2010, s. 151; Erdem, 2012, s. 6; Kaya, 2012, s. 161). Bireylere vatandaşlık eğitimi; içinde yaşanılan şehrin yönetimine dair kurallara ve kamu yararına uygun davranış geliştirme amacıyla verilmektedir (Gündüz ve Gündüz, 2005, s. 11). Eğitim daha çok babanın sorumluluğundayken; anneler ise genel olarak evde bulunarak çocuklarıyla ilgilenmişlerdir. Çocuklar emanet edildiği köle ile birlikte isteğe bağlı bireysel olarak eğitim almışlardır (Kaya, 2012, s. 163; Dikyol, 2016, s. 190).

Roma döneminde gelindiğinde vatandaşlık statüsünü kan esasına dayandırmaktan vazgeçerek, toprak esası kabul edilmiş ve bireyler arasında eşitliğin sağlanabilmesi için vatandaşlık yasal bir çerçeveye oturtmuştur (Göğer, 1972, s. 14; Smith, 2002, s. 106). Genel olarak toplum üç farklı sınıf şeklinde patriciler, plebsler ve köleler olarak ayrılmıştır. Patriciler, Romalı anne- babadan doğan kamu memurluğu, askerlik, halk ve senato meclislerine üye olabilmeyi de içine alan bütün yurttaşlık haklarına sahiptirler. Sosyal sınıf olarak patriciler ve köleler arasında yer alan plebsler; ilk dönemlerde toprağı ekip biçmekle uğraşan, sosyal ve siyasal hakkı bulunmayan bir sınıftan son dönemlerinde evlenme, din adamı olma, konsül olarak seçilme gibi haklar elde etmişlerdir (Çıvgın ve Yardımcı, 2010, s. 179; Şahin, 2011, s. 70; Kaya, 2012, s. 188). Köleler ise aile ve mülkiyet hakkı gibi hiçbir hakka sahip olmayan, sahibi tarafından alınıp satılabilen bir mal gibi görülmektedirler (Çelebican, 1993, s. 308-309; Taş ve Günay, 2015, s. 151). Bu dönemde medeni hukukun geliştiği, yasaların bireyleri koruma ve toplumsal yaşamı şekillendirme amacıyla hazırlandığı görülmektedir (Heater, 2007). Vatandaşlık eğitiminde ise iyi ve erdemli insan yetiştirmenin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Topuzkanamış, 2013, s. 38). Bu görev ise daha çok aileye verilmiştir (Aytaç, 1998, s. 60). Bunun yanında zengin aileler çocuklarına özel öğretmen tarafından hitabet dersi aldırılmıştır. Nitekim vatandaşlık eğitimi daha çok zengin ailelerin erkek çocuklarına verilmiştir. Aynı zamanda 7-16 yaşları arasında çocuklara, gelenekler ve on iki levha kanunları öğretilmiştir (Çelik, 2009, s. 24).

Ortaçağda ise belirleyici faktör olan kavimler göçü ile Avrupa’nın siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yapısında değişiklikler yaşanmasına ve günümüz toplumlarının

temelleri atılmasına neden olmuştur. Ortaçağın temel özelliklerine bakıldığında; feodalite, merkezi iktidarın olmaması, yerellik ve hristiyanlık gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde toplumda hiyerarşik bir yapı görülmekte birlikte sosyal yapı; soylular, rahipler, burjuva ve köylüler gibi sınıf farklılıklarından oluşmaktaydı (Göze, 2000; Ülgen, 2010, s. 5; Bedirhan, 2012; Kırıkçı, 2013, s. 12). Bu çağda vatandaşlık din egemenliğinde ele alınmış; eşit statü, hak ve görevlerden uzaklaşmıştır (Tanilli, 2006, s. 59; Heater, 2007). Vatanseverlik ise kilise ve kutsal kitaplar için ölmek amacını taşımaktadır (Erözden, 1997, s. 50-51). Aynı şekilde eğitim sistemi de dine bağlı olarak şekillenmiş bu eğitim kiliselerde verilerek itaat ve ibadet eden insanlar yetiştirilmeye çalışılmıştır (Ersoy, 2016, s. 145).

16. yüzyıldan itibaren parçalı bir siyasi iktidara sahip olan feodaliteye karşın, birleştirici ve bütünleştirici bir anlayışa sahip olan mutlak monarşiler benimsenmiştir. Mutlak monarşi ile sınırları belirlenmiş ülkeler bu ülkelere egemen olan devlet ve bu devlete bağlı olan halk anlayışı ilk kez oluşmuştur (Göze, 2000, s. 128; Fulbert, 2008, s. 124). Westphalia Antlaşması (1648) ile vatandaşlık kavramı; devletin bir parçası olarak bireylere sınırlamalar getirmekle birlikte, eşitlik, hak ve özgürlükler, sorumluluklar gibi konuların değişime uğramasına neden olmuştur (Öztürk, 2012, s. 44). Haçlı seferleriyle beraber din adamlarının bilime olan etkisinin azalması, bilimselliğin artmasına ve teknik çalışmaların geliştirmesini sağlamıştır. Bu durum dünya hakkında daha fazla bilgi edinilerek farklı ticaret yolları keşfedilmesine neden olmuştur. Coğrafi keşiflerle, sosyal ve ekonomik olarak bir değişimin yaşanmış ve rönesans ile reform hareketlerinin başlamasına yol açmıştır. (Bookchin, 1987). Reform hareketleri sonucu bozulan mezhep birliğiyle eğitim faaliyetleri, kilisenin elinden alınarak laikleştirilmiştir. Fransız ihtilalinin seküler devlet anlayışını benimsemesi ile yönetimde dinin etkisi ortadan kaldırılmıştır. Birey ve devlet arasında karşılıklı olarak hak ve sorumluklardan oluştuğu, herkesin eşit statüde olduğu bir vatandaşlık anlayışı hâkim olmaya başlamıştır (Şaylan, 1981; Şen, 2006, s. 137; Şenel, 2008). Aydınlanma çağında (18. yy.) bireylerin doğuştan doğal haklarla donatıldığı savını savunan doğal haklar teorisi ortaya atılmıştır (Erdoğan, 2004, s.7). Yaşanan gelişmeler homojen toplumları oluşturmuş bu durum beraberliğinde ulus-modern devlet biçiminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Topuzkanamış, 2013, s. 55). Kentleşme, sanayileşme ve çağdaşlaşmayla birlikte devletlerin siyasi hedefleri önem kazanmış ve vatandaşlık eğitimi bu hedefler doğrultusunda ilk kez okullarda verilmeye başlanmıştır (Heater, 2004; Tezgel, 2008, s.

17). Bu dönemde vatandaşlığa toplulukçu bakış açısıyla bakılmış; ulusal bir projenin parçası şeklinde hak ve sorumluluk çerçevesinde siyasal katılım üzerinde durulmuş; vatandaşlık eğitimi de ulus devletin egemenliğini ve meşrutiyetini yansıtacak biçimde verilmiştir (Giffort, 2004).

21. yüzyılda demokrasi, sosyal haklar, teknoloji ve iletişimde yaşanan değişim ve gelişimler toplumsal hayatta vatandaşlık kavramının da değişmesine neden olmuştur. Yaşanan bu değişiklikler bireylere farklı sorumluluklar yüklediğinden birçok vatandaşlık çeşidini de beraberliğinde getirmiştir. Bu süreç; küresel vatandaşlık aktif vatandaşlık, etkili vatandaşlık, dijital vatandaşlık, etkin vatandaşlık, çevre vatandaşlığı gibi vatandaşlık türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.1.2. Türkiye’de vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi

Osmanlı devletinde vatandaşlar için kul, tebaa ve son zamanlarda ise vatandaş kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Sultan IV. Mustafa ile kulları arasında yapılan devlet işlerine askerlerin karışmaması ve yöneticilerin kanuna uygun davranmasını içeren anlaşma ile ilk kez tebaa hak talep etmiştir. Devlet ile ayanlar arasında yapılan Senedi İttifak (1808) ile gayrimüslim ve müslümanlara; eşitlik, can ve mal güvenliği, kişi hak ve özgürlüğü gibi konularda bazı haklar verilmiştir (Ünsal, 1998). Tanzimat Fermanıyla (1839) Osmanlıcılık fikri benimsenerek ilk kez; tüm tebaanın eşit olarak can, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağı, müsadere sistemini kaldırılacağı, adil yargılama yapılacağı, askere alma sistemi ve sabit vergi sisteminin düzenleneceği gibi sivil ve kişisel haklar güvence altına alınmıştır (Ünsal, 1998, s. 12; Barındık, 2004, s. 99; Şimşek, 2008, s. 131). Islahat Fermanı’nda (1856) Osmanlı devleti topraklarında yaşayan tüm halkları kapsayan, eşitlik, kamu hizmetine alınma, askerlik yapma ve yargılama gibi birçok alana yayılan ifadeler yer almaktadır (Şimşek, 2008, s.138; Kepenekçi, 2014). Osmanlı Devletinde, vatandaşlık bilgisinin temeli olan terbiye dersleri, ıslahatlarla birlikte çocuklara terbiye ve ahlak eğitimi verme amacıyla eğitim programlarında yer almaya başlamıştır (Civan, 2007, s. 28).

I. ve II. Kanuni Esasi ile devletin yönetim şekli olan monarşik yapının devam etmesiyle birlikte temsilcilerini halkın seçtiği Mebusan ve padişahın belirlediği Ayan Meclisi adı verilen iki meclisin bir araya gelmesiyle Meclisi Umumi adında bir meclis oluşturulmuştur (Gözübüyük, 2007; Kepenekçi, 2014). Bu dönemde halka; yasa önünde eşitlik, ibadet özgürlüğü, kişi güvenliği, kamuya alımda eşitlik, mülkiyet hakkı

ve konut dokunulmazlığı, basın ve eğitim özgürlüğü, serbest ticaret, vergilerin kanunla alınması, dilekçe hakları verilmiştir (Gözübüyük, 2007, s. 116; Kepenekçi, 2014, s. 97). Siyasal anlamda yaşanan değişimler ile bir çağdaşlaşma içine girilmiş, vatandaş ve devlet arasındaki hukuki ve siyasi ilişkiler düzenlenerek vatandaşlık eğitimine de bu dönemde ihtiyaç duyulmuştur (Üstel, 2004, s. 27; Sarıcan, 2006, s. 10). II. Kanuni Esaside; padişahın sınır dışı etme yetkisi kaldırılmış, vatandaşlara toplanma ve dernek kurma hakkı verilmiş, padişahın tahta çıkışında meclis önünde yemin etmesi eklenmiştir (Gözübüyük, 2007, s. 119; Kepenekçi, 2014). 1908-1919 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin, Türkçülük akımını benimsetme ve sevdirmeye çalışmalarıyla Türkiye Cumhuriyetinin üzerine kurulduğu ulus devlet sistemine zemin hazırlanmıştır (Akçam, 1997). Bu dönemde Türkçülük akımına uygun insan tipinin oluşturulmasında okullar önemli görülmüş (Üstel, 2004, s. 27) vatandaşlık eğitimiyle ilgili dersler öğretim programlarında yer almaya başlamıştır (Üstel, 2005). Bu amaç doğrultusunda “Yurttaşlık Bilgisi”, “Osmanlı Tarihi” ve “Osmanlı Coğrafyası” derslerine eğitim programlarında yer verilmiştir. Yabancı dille eğitim veren okullar da Türkçe, Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Coğrafyası derslerinin verilmesi zorunlu kılınmıştır (Üstel, 2011, s. 30). Bu dönemde vatandaşlık bilgisi “Malumat-ı Medeniyye” ile “Ahlakiye ve İktisadiye” adında dersler aracılığıyla verilmiştir (Üstel, 2004, s. 27). Kız çocuklarına da vatandaşlık eğitiminin verilmesinin önemi anlaşılmış ve “Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye” kitaplarının yazılmıştır (Üstel, 2004, s. 112). Malumat-ı Medeniyye dersleri 1914’te “Mushabat-ı Ahlakiye” adını almıştır. Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet dönemindeki programlara bakıldığında, vatandaşlık eğitimi derslerinin; eğitimin farklı kademelerinde, farklı yıl ve aralıklarla, farklı ders saatlerinin olduğu görülmektedir (Kırıkçı, 2013, s. 48).

Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk anayasası olan 1921 Anayasası’nda toplum arasında birliğin sağlanması amacıyla vatandaşlara Türkiye halkı denilmiş egemenliğin ulusa ait olduğu ve bunun TBMM yolu ile kullanılacağı gibi ifadelerle yer verilmiştir (Erdem, 2012, s. 10; Çeçen ve Anıl, 2007; Gözübüyük, 2007, s. 125). Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla beraber homojen bir toplum olan ulus devlet temelinde kurulmaya çalışılmıştır (İnalçık, 1998, s. 10; Kırıkçı, 2013, s. 25). 1924 Anayasası’nda yönetim şekli olarak Cumhuriyet’in benimsendiğine ve egemenliğin kayıtsız ve şartsız millette olduğuna yer verilmiştir (Eraslan, 2010, s. 180; Çakıcı, 2016, s. 81). Ülke topraklarında yaşayan herkese din, dil, soy ve millet ayrımı yapılmadan haklar

tanınmıştır (Altunya, 2003, s. 22; Ulugöl, 2009, s. 67; Kırıkçı, 2013, s. 36). Türkiye Cumhuriyeti, kendi ideolojisi olan medeniyet ve yurt severliğe uygun vatandaş tipi oluşturulmaya çalışmış ve bu ideolojiyi yeniden üretecek vatandaşlar yetiştirilmeye gayret gösterilmiştir (Caymaz, 2007, s. 118). Nitekim bu amaç doğrultusunda okullarda çocuklara değer ve beceriler vatandaşlık eğitimi aracılığıyla verilmiştir (Üstel, 2004, s. 175; Civan, 2007). 1924 yılında Cumhuriyetin temel ilke ve inkılapları göz önünde bulundurularak ilkokul, ortaokul ve liselerin ders programlarında düzenlemeye gidilmiştir. Hasan Ali Yücel'in adını verdiği "Malumat-ı Vataniye" adlı ders ilkokul 4. ve 5. sınıflarda haftalık 1 saat olarak kız ve erkek çocuklarına verilmiştir. Aynı ders İptidai Darümuallimin'de 4. sınıfta haftada 2 saat; İptidai Darümuallimin'de ise 5. sınıfta haftada 2 saat olarak verilmektedir (Üstel, 2004, s. 129). 1926 yılında ilkokul programında topluma ve Cumhuriyet yönetim şekline uygun ulusal, çağdaş ve insancıl düşünce; genç nesillere beden ve ruh açısından iyi alışkanlıklar kazandırmak amacıyla adlı 4. ve 5. sınıfların ikinci devrelerinde "Yurt Bilgisi" dersine programda yer verilmiştir. Yurt Bilgisi Dersi 1931'de ortaokulların bütün sınıflarında verilirken; 1937'de orta iki ve üçüncü sınıflarda vermeye devam etmiştir. 1948 yılına gelindiğinde Yurt Bilgisi dersi Yurttaşlık Bilgisi dersi olarak değişmiştir (Üstel, 2004; Caymaz, 2007).

Dünyada yaşanan olaylar ve ülke içinde yaşanan çok partili hayata geçişle beraber kişi ve toplulukların hak ve özgürlüklerine fırsat veren sosyal devlet anlayışıyla 1961 anayasası düzenlenmiştir (Parla, 2007, s. 45). 1962 yılında ilkokul taslak programıyla "Toplum ve Ülke İncelenmeleri" dersi adıyla yeni bir ders getirilmiştir. 1968 yılında "Sosyal Bilgiler" dersi adı altında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri bütünleştirilerek haftada 5 saat olarak 4. ve 5. sınıflarda vermeye başlanmıştır (Sönmez, 1999). Bu dönemde yaşanan siyasal değişimler nedeniyle vatandaşlık eğitimiyle öğrencilere siyasal yetenek ve uygulamaya dönük olarak eğitilmeye çalışılmıştır (Çelik, 2009). 1982 Anayasasında din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın bütün vatandaşların eşit olduğu esasına dayandığı, bu duruma karşılık kültürel kimlik haklarının katılaştırıldığı görülmektedir (Parla, 2007; Erdem, 2012, s. 15). 1985 yılında ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi yerine "Milli Tarih", "Milli Coğrafya" ve "Vatandaşlık Bilgileri" adı altında üç farklı ders vermeye başlanmıştır (Öztürk ve Otluoğlu, 2002, s. 24; Üstel, 2004, s. 241). Bu derslerle öğrencilerde vatandaşlık bilgisi yanında bazı düşünce ve davranışlar geliştirmeye yönelik siyasal toplumsallaşma

sağlanmaya devam edilmiştir (Çelik, 2009, s.33). 1998’de sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda okutulmak üzere “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” dersi zorunlu bir ders olarak yer alırken, ortaöğretimde okutulmak üzere “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersi seçmeli bir ders olarak programda yer almıştır (Üstel, 2004, s. 241). Aynı zamanda, Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri de “Sosyal Bilgiler” dersi adı altında birleştirilmiştir (Öztürk ve Otluoğlu, 2002, s. 25). 2004-2005 yılında ilkokul eğitim sisteminde düzenlemeye gidilmiş 2005-2006 yılında ilkokul, ertesi yıl ise ortaokullarda tematik, yapılandırmacı, öğrenciyi merkeze alan yeni bir öğretim programı uygulamaya başlanmıştır (Dönmez, 2003).

2.2. Vatandaşlık Eğitimi

Eğitim ve öğretimin temel amaçlarından başında vatandaşlık eğitimi gelmektedir. 21. yüzyılda genç nesillerin sosyal sorunlara geniş ve kapsamlı yaklaşımlarını sağlayacak yani bu bireylerin nasıl daha iyi eğitilebileceği ile ilgili politikalar tartışılmaktadır. Temel amacı; etkin, sorumluluk sahibi ve bilgili vatandaşlar yetiştirmek olan vatandaşlık eğitiminin demokrasinin doğası ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Nitekim demokrasiler, siyasal süreçlere katkı sağlayan, bilgili, etkin kendine karşı sorumlu olmanın yanında içinde yaşadıkları toplum için sorumluluk almaya istekli vatandaşlara gereksinim duymaktadır (Velduis, 1997, s. 9).

Vatandaşlık eğitimi toplumların vatandaşlığa yükledikleri anlama göre farklılık göstermektedir. Osler (1995, s. 4) göre vatandaşlık eğitimi, milli kimlik ve vatandaşlık anlayışının ötesinde kişilerin etnisitelerine ve sınıflarına bakılmaksızın herkes için aynı olan demokratik hak ve sorumluluk anlamalarını ve geliştirmelerini sağlayacak şekilde içsel gelişimi destekler. Bu yaklaşım öğrencilerin insanlar arasındaki farklılığı ve bağımlılığı fark ederek hoşgörülü olmayı ve etkin ve katılımcı olmalarını sağlayacak bir eğitim sistemini içermelidir.

Veldius (1997) ülkelerin benimsedikleri vatandaşlık anlayışı ile eğitim hedeflerinin ilişki olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda vatandaşlık anlayışlarını; sivil, siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal vatandaşlık anlayışı olarak beş boyut altında ele aldıktan sonra bu anlayışlarla paralellik gösteren eğitim hedeflerini sıralamıştır. Vatandaşlığın sivil boyutunda bireylerin; düşünce ve inanç özgürlüğü, mülkiyet edinme hakkı gibi kişi özgürlüklerini; siyasal boyutunda; siyasal sistem içinde yer alan hak ve görevleri içine almaktadır. Ekonomik boyutunda; kişilerin ekonomi piyasasında tüketici ve

çalışma arasındaki bağlantılığı, asgari seviyede geçinmesini sağlayan haklar; kültürel boyutta, kültürel miras bilinci; sosyal boyutta ise; bireylerin toplum ilişkilerini sadakat ve dayanışma içinde yürütülmesini kapsamaktadır

Qualifications ve Curriculum Authority [QCA],1998, s. 40-41) ise toplumsal sorun ve kaygılarla ilgili olarak vatandaşlık eğitimiyle öğrencilere; sosyal ve ahlaki sorumluluk, sosyal katılım ve siyasal okuryazarlık kazandırılmaktadır. Öğrenciler vatandaşlık eğitimiyle, sosyal ve ahlaki olarak sorumluluğun bilincinde olmayı bu bilinci okul içinde ve dışında etkin olarak kullanabilmeyi öğrenmektedirler. Sosyal katılım boyutunda bir yandan topluma hizmet ederken diğer yandan toplumda öğrenmeyi gerçekleştirirler. Politik okuryazarlık boyutunda ise bireyler, yerel, ulusal ve küresel düzeyde sosyal yaşam için gerekli bilgi, beceri, değer ve tutumları etkin kullanmayı, demokratik kurum ve uygulamalardan haberdar olmayı, yaşanan problemleri fark etmeyi edinmektedirler.

Günümüzde vatandaşlık eğitiminin içeriği ve nasıl öğretileceği tartışmaları halen devam etmekle beraber üzerinde görüş birliği sağlanmış yedi öge bulunmaktadır. Bu öğeler şunlardır (Osborne, 2005) :

- Ulusal bilinç ya da kimlik duygusu,
- Toplumsal değerleri anlama,
- Yaşanan çatışma durumlarında uzlaşımçı olma, uygun çözüm yollarını bulma ve eleştirerek kabul etme,
- Bireyin politik, yasal ve sosyal kurumlar hakkında bilgi alma ve etkili katılım için gerekli yeteneği kapsayan siyasal okuryazarlık,
- Hak ve sorumluluklarını anlama, diğerlerinin haklarına saygı duyma ve çatışmaların çözümüne inanma,
- Temel akademik beceri, okuma-yazma, entelektüel yetenek ve iyi derecede genel kültür,
- Tüm bu öğeleri kullanmak için etkin katılımcı olmadır.

2.2.1. Vatandaşlık yeterlilikleri

Her toplumun vatandaşa yüklediği anlamlar farklılık göstermektedir. Bu kapsamda içinde yaşanılan çağa göre insanlardan beklenen niteliklerde değişme göstermektedir. Günümüzde kişilerin etkin ve sorumlu birer vatandaş olmaları

beklenilmektedir. Bu bakımdan vatandaşların sahip olması gereken temel yeterlikler bulunmaktadır (Hicks, 2001; Clough ve Holden, 2002; s.10).

- Başkaları ile işbirliği içinde ve sorumluluk hissederek çalışma
- Eleştirel ve sistematik bir yolla düşünmek
- İnsan haklarını bilme ve savunma
- Çatışmaları barışçıl yollarla çözmek
- Çevreyi korumak maksadıyla yaşam tarzını değiştirmek
- Demokratik siyasal süreçlere katılma
- Global anlamda yaşanan sorunları bilme ve fark etme
- Kültürel farklılıkları kabul ve takdir etme
- Daha adaletli bir gelecek için çaba sarf etme

20. yüzyılın başlarından itibaren toplumsal yaşamın değişmesi ile sosyal hayatın karmaşık bir hal alması ve çatışmaların artmasıyla beraber bu sorunların çözümü için eğitim sisteminden yararlanma yoluna gidilmiştir. Böylece vatandaşlık eğitiminin aktarılmasında sosyal bilgiler dersinden faydalanılmıştır (Dönmez, 2003, s. 34). Sosyal bilgiler eğitimiyle ilgili bilgi üreten kuruluşlardan olan Sosyal Bilgiler Ulusal Eğitim Konseyi [NCSS], (2009) günümüzde vatandaşların sahip olmaları gereken yeterlikleri şöyle sıralamaktadır.

- Yerel, ulusal ve küresel olarak insanların tarih ve gelenekleri hakkında bilgili
- Sorunlara farklı kaynak ve bakış açılarından araştırarak çözümler üretme
- Demokratik değerleri benimseyerek hayatının bir parçası haline getirme
- Bireyin kendi, ailesi ve toplumun yararı için sorumluluk alması
- Ülkesinin siyasal süreci ve sivil toplum kurumları hakkında bilgili
- Bilgi ve fikirleri analiz etme, değerlendirme, karar verme becerilerini kullanma
- Anlamlı sorular sorma ve problem çözme becerilerini etkili kullanma
- Yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlığı etkileyen olay ve durumların farkında olma
- İşbirliği içinde çalışabilme becerisine sahip
- Topluma etkin olarak katılım gösterme.

İyi bir şekilde planlanan, uygulanan ve değerlendirilen vatandaşlık eğitimiyle bireylere bu nitelikler kazandırılabilir. Toplamların sosyo-kültürel yapıları ve bireye

kazandırılmak istedikleri yeterlilikler vatandaşlık eğitimini de şekillendirmektedir (Ersoy, 2007, s. 11). Öğrencilere kazandırılması gereken vatandaşlık yeterlikleri; bilgi ve anlayış, beceri ve eğilim ile değer ve kurallardan oluşmaktadır.

- **Bilgi ve Anlayış:** Vatandaşlık eğitiminin ilk unsurunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda insan ve vatandaşlık hakkı, adalet, özgürlük ve demokrasi; medya, hukuk, sivil yaşam, otorite, anayasa, kanunlar, yönetim şekli ve devletin siyasal sistemi; yerel, ulusal ve uluslararası yönetimi etkileme; devletin diğer uluslarla ilişkisi ve dünyada yaşanan olaylara karşı alınan tavır; ekonomi, para, sürdürülebilir kalkınma gibi vatandaşlık konu ve kavramlarına ilişkin bilgi ve anlayış evrensel bir bakış açısıyla öğrencilere kazandırılma hedeflenmektedir (QCA, 1998, s. 41; Turan ve Yıldırım, 2016). Böylece öğrencilerin daha donanımlı hale gelmesine, öne sürülen fikirlere temkinli yaklaşılmasına ve kararlarını daha doğru şekilde verebilmelerine olanak sağlanır (Parker ve Jarolimek, 1997, s. 79).
- **Beceri ve Eğilim:** Vatandaşlık eğitimiyle; öğrencilere vatandaşlıkla ilgili karşılaştıkları olay ve durumları basit seviyeden karmaşık seviyeye doğru tanıma, tanımlama ve açıklama; iletişime açık olma, dinleme, soru sorma ve sorulan soruları yanıtlama; bir olay veya durumu tartışma, değerlendirme, savunma ve taraf olma; bilgileri analiz etme, eleştirel düşünme ve düşündüklerini dile getirme; yöneticilerin toplumda ele aldıkları olay ve konuları izleme, demokratik bir şekilde etkin olma ve karar alma süreçlerini etkileme; sosyal etkinliklere katılma, yansıtıcı düşünme, problem çözme, karar verme, araştırma yapma, çatışmaları çözebilme, işbirlikli çalışma, insan haklarını savunma gibi beceri ve eğilimleri kazandırma amaçlanmaktadır (Dewey, 1916; Pragtte, 1988; Print, 1999; Center for Civic Education, 1997, s. 5; Branson, 1998; QCA, 1998, s. 41).
- **Değer ve Kurallar:** Günümüzde vatandaşlık eğitimiyle öğrencilere hangi değerlerin kazandırılacağı toplumların sosyal ve kültürel yapılarıyla bağlantılı olarak belirlenmekle beraber modern toplumlarda bazı temel değerlerin verilmesi amaçlanmaktadır. Vatandaşlık eğitimiyle öğrencilere; kişisel haklar, ortak çıkar ve demokrasiyi benimseme; adalet ile hukukun üstünlüğüne inanma ve saygı duyma; yasal ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirme; hoşgörülü ve cesur olma; farklılıkların görüş, hak, ilgi ve davranışlarına saygı duyma;

toplumsal konularda bilgi edinmeye istekli olma; ekonomik, sosyal ve siyasal sorumluluk üstlenme; açık sözlü ve eşitlikçi olma gibi değerler ve kuralların aktarılması hedeflenmektedir (Parker ve Jarolimek, 1997, s. 82; Branson, 1998; QCA, 1998, s. 41).

Vatandaşlık eğitiminde yer alan bu temel yeterlilikler, birbirinden ayrılmadan ve birbirini tamamlayacak şekilde tüm eğitim basamaklarında okul içinde ve dışında etkinlikler aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılmalıdır.

2.2.2. Vatandaşlık eğitiminin okulda gerçekleştirilme şekilleri

Bireyler içinde yaşadıkları toplumda bilgi, beceri ve değerleri deneyimleyerek kazanmaktadırlar. Bu deneyimleme aile, medya ve arkadaş gruplarından edinilebileceği gibi daha çok okulda planlı ve programlı olarak edinirler (Verdhuys, 1997). Bireylerin örgütlü öğrenmesini sağlayan okullarda; demokratik tutum ve davranışlar, siyasi süreçlere katkı sağlama, yaşadığı toplumda gönüllü olarak sorumluluk üstlenme gibi vatandaşlık yeterliliklerinin kazandırılması amaçlanmaktadır (DFES, 2006). Vatandaşlık eğitimi okulda; öğretim programı yoluyla, öğretim programı dışındaki etkinlikler yoluyla ve örtük program yoluyla verilmektedir (Pecek, 2000, s. 82; Clough ve Holden, 2002, s.15; Ersoy, 2007, s.16; Wright ve Sears, 1997; Deuchar, 2009, s. 27; MEB ilköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği, 2017, s. 1-2).

Şekil 2.2. Vatandaşlık eğitiminin okulda gerçekleştiriliş şekilleri

- **Öğretim Programları Yoluyla Vatandaşlık Eğitimi:** Öğretim programları yoluyla vatandaşlık eğitimi verilmesinde üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki vatandaşlık eğitiminin doğrudan bir ders içinde verilmesini savunmaktadır. İkinci yaklaşım ise vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesi ve son olarak disiplinler arası bir yaklaşımla tüm dersler yoluyla verilmesidir (Ersoy, 2007, s.16; Wright ve Sears, 1997).
- **Öğretim Programı Dışında Etkinlikler Yoluyla Vatandaşlık Eğitimi:** Okulda öğretim programları dışında ders dışı etkinlikler, sosyal kulüp faaliyetleri, okul meclisleriyle de vatandaşlık eğitimi gerçekleştirilmektedir. Ders dışı etkinlikler; spor karşılaşmaları, gezi ve inceleme faaliyetleri, alan uzmanlarıyla yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Öğrenci kulüp faaliyetleri öğrencilerin gerekli donanımı kazanmalarına ve yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunarak vatandaşlık eğitimiyle doğrudan ilişkili amaç ve ilkeleri içermektedir. Kulüp çalışmalarında katılımcılık, işbirliği, planlılık, üretkenlik, gönüllülük ve süreklilik temel ilkeleri göz önünde bulundurulmaktadır (ilköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği, 2018). Böylece öğrenciler kendi deneyimleriyle demokratik toplumun bir vatandaşı olma yolunda adım atmaktadırlar. Ayrıca vatandaşlık eğitimi açısından bir diğer önemli öge ise okul meclisleridir. Okul meclisleriyle öğrenciler okulda fikirlerini dile getirebilmekte ve etkin katılım göstererek vatandaşlık deneyimlerini yaşayabilmektedirler (Clough ve Holden, 2002, s. 15; Deuchar, 2009, s. 27).
- **Örtük Program Yoluyla Vatandaşlık Eğitimi:** Okullar yalnızca vatandaşlık bilgi ve becerilerinin öğretildiği yer değildir. Vatandaşlık eğitimi aynı zamanda okul kültürünü de etkilenmektedir. Okul kültürü; öğretmenin kişiliği ve davranışlarını, okulda uygulanan disiplin mekanizmasını, öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle kurdukları iletişimi, sınıfların düzenlenme biçimleri gibi birçok ögeyi kapsamaktadır. Nitekim öğrenciler teoride gördüklerini uygulama ve pratikte görmediklerinde olumsuz bir tutum geliştirebilirler. Bu açıdan okul kültürü vatandaşlık eğitimini destekleyici nitelikte olmalıdır (Pecek, 2000, s. 82; Çelik, 2009, s.11).

2.2.3. Vatandaşlık eğitimi yaklaşımları

Vatandaşlık hakkında eğitim, vatandaşlık yoluyla eğitim ve vatandaşlık için eğitim olmak üzere üç farklı yaklaşım bulunmaktadır.

- **Vatandaşlık Hakkında Eğitim Yaklaşımı:** Bu yaklaşım; bilişsel düzeyde siyasal düşünme, vatandaşlık kurum ve konuları ile ilgili devletin sağladığı haklar ve bu haklar ile ilgili sorumluk aktarmayı içeren dar kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, değerlerden bağımsız olarak verilen eğitim ile etkin bireyler yetiştirmeyi değil, sadece vatandaşlık hakkında bilgi vermeyi hedeflemektedir. Daha çok siyasal okuryazarlık kazandırmayı amaçlayan bu yaklaşım ile öğrencilere, devlet yapısı ve işleyişi, ulusal tarih, siyasal yaşam gibi konularda vatandaşlık bilgisi kazandırmak amacıyla verilmektedir (Pike, 2007; Kerr, 2003; Arthur ve Wright, 2001).
- **Vatandaşlık Yoluyla Eğitim Yaklaşımı:** Bu yaklaşım ile öğrencilerin okul ve toplumda yer alan etkinliklere etkin katılım göstererek yaparak-yaşayarak öğrenmesini temel alan bir yaklaşımdır. Bilgiyi gerçek hayat koşullarında uygulama olanağı veren bu yaklaşım aynı zamanda bilgiyi tamamlayıcı niteliktedir (Kerr, 2003; Arthur ve Wright, 2001).
- **Vatandaşlık İçin Eğitim Yaklaşımı:** Bu yaklaşım ile sosyal sorumluluk, toplumsal katılım ve siyasal okuryazarlık boyutlarını kapsayan vatandaşlık için eğitim yaklaşımı, vatandaşlık hakkında eğitim ve vatandaşlık yoluyla eğitim yaklaşımlarını da içeren daha kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ile sosyal değerlere ve vatandaşlara bağlılık duyan vatandaşlar yetiştirmenin yanında, hayatta karşılaştıkları rol ve sorumluluklarla ilgili bilgi, beceri, değer ve eğilimler kazandırma hedeflenmektedir (Pike, 2007; Halstead ve Pike, 2006; Kerr, 2003; Arthur ve Wright, 2001). Bu yaklaşımların hepsini vatandaşlık eğitimi kapsamaktadır.

2.3. İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi

Eğitim toplumların ve bireylerin çağdaş medeniyet seviyesini yakalaması ve ilerlemeleri için en etkili rolü üstlenmiştir. Nitekim bugün demokratik ülkelerin çoğu eğitime önem vermektedirler. Basit ilişkilerin ve kurumsallaşmanın daha az olduğu dönemlerde kişiler toplumsal davranışları daha çok informal olarak gözlem ve taklit yoluyla aile ve çevresiyle etkileşim halinde yaşayarak öğrenirken; teknoloji ve bilimsel

gelişmelerle beraber toplumsal kurum ve ilişkilerin geliştiği günümüzde çocuklara, içinde yaşadıkları toplumun tarih ve kültürünü, hükümet ve devlet kurumları ve bunların işleyişlerini, toplum içindeki rolleri ve davranışları, insanlarla nasıl ilişki kurulacağını öğrenmesi için bu işlevi yani çocuğu iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek görevini eğitim kurumları üstlenmiştir (Erden, Tarihsiz, s. 4-5; Fidan, 1985, s.6). Nitekim bir vatandaş olmak için gerekli bilgi, beceri ve değerlerin herkesi kapsayacak ortak bir eğitim verilmesi gereği okul denen bir kurumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Fidan, 1985, s. 7). Vatandaşlık eğitimi, ilkel toplumlardan günümüz toplumlarına doğru tarihsel süreç içinde okullarda devlet eliyle parasız olarak verilmeye doğru evrilerek karmaşık hale gelmiştir (Güven, 2010, s. 57). Devletin eğitim hizmetlerini parasız vermesinin nedeni vatandaşlarını aynı kültür içinde birleştirmek istemesidir (Gellner, 1983). Okullar aracılığıyla bir toplumun bilgi birikimi ve değerlerini yeni nesillere aktarma açısından daha etkin bir kurum bulunmamaktadır (Bilhan, 1996, s. 72). Okullar hem toplumsal değişme ve gelişmelerin başladığı ve yönlendirildiği hem de bu değişimden etkilenen yerlerdir. Bu açıdan gelişmiş ülkelerin; sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik güç ve yapılarında okulların payının büyük olduğu görülmektedir (Yeşil, 2002, s. 78-79). Çocuklar okulda; vatan, millet, demokrasi, hak ve özgürlükleri, saygı, hoşgörü, sorumluluk, siyasal yapı ve yönetim biçimi gibi hem bilişsel hem de duyuşsal açıdan donatılmaktadır (Turan, 1986, s. 57). Eğitimin ilk ve zorunlu basamağı olan ilköğretim, devletlerin siyasal rejiminin istediği vatandaş tipine göre şekillenmektedir (Hicks, 2001). İlköğretimin zorunlu olmasıyla beraber bütün vatandaşlara ulaşma imkânı bulunan eğitim kademesi olduğu söylenebilir. Bu nedenle ilköğretimde atılan etkin vatandaşlık temellerinin sağlamlığı oranında ülkenin geleceği güvence altına alınabilir (Yeşil, 2002, s. 81).

İlköğretim dönemi çocuklarının bilişsel, duyuşsal ve sosyal yönden gelişimi görülmekle birlikte siyasal görüşlerinin tam olarak oluşmadığı bilinmektedir. Bu dönemde yeterli düzeyde vatandaşlık eğitimi alınmadığında daha sonraki dönemlerde verilmesi dahi bireylerin vatandaşlık gelişimlerini tamamları için yeterli olmayabilir (Remy, Anderson, Synder, 2001, s. 31-32'den akt. Ersoy, 2007, s. 18). Etkili bir vatandaş olmaları için küçük yaşlardan itibaren çocuklara toplumu geliştirmek için diğer insanlarla beraber iş birliği içinde çalışma, kitle iletişim araçlarında verilen bilgilerin doğruluğunu araştırmak, hukuk kurallarının önemini anlamak, sosyal ve siyasal yaşamın her alanında akılcı tercihler yapmak ve etkin katılımcı olmak gibi

yetiler kazandırılmalıdır (Gözütok, 1999). İlköğretim dönemi çocuklarının sosyal yaşam gerçeklerinin farkına varmaya başladıkları, sosyal yaşam içinde yer alan değerleri anlamlandırmaya başladıkları, sosyal yaşama katılma veya katılmamaya karar verdikleri bir dönemdir (Gustafson ve Meagher, 1993'den akt. Ersoy, 2007, s. 18).

Diğer birçok devletin yaptığı gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de tüm vatandaşları için ilköğretimi zorunlu kılmıştır. Türk Milli Eğitim Sisteminin temel amacına bakıldığında iyi vatandaş yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bu açıdan vatandaşlık eğitiminin ilköğretimde verilmesi öncelikli hale gelmektedir (Güven, 2000, s. 86). İlköğretim, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ve Anayasada bir hak olarak verilmiş ve herkesin bu hakkı kullanması zorunlu kılınmıştır. Nitekim bireyin toplumsallaşma sürecinde bu eğitimin verilmesi gerekmektedir (Kıran, 1999'dan akt. Güven, 2010, s. 58).

Ülkemizde ilköğretim, milli gelenek ve ahlaki değerlerimizin genç kuşaklara aktarılmasının yanında yenileşme aracı olarak da kullanılmıştır (Kaya, 1981, s. 94). Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde eğitimden siyasal değerlerin çocuklara aktarılmasında ve ülkenin uygarlaşmasında aracı olarak yararlanılmıştır (Caymaz, 2008, s. 13).

Bugün bütün ülkelerde vatandaşlık eğitimi verilmekle birlikte bazı ülkeler programa bütünleşmiş bazı ülkelerde de ise ayrı bir ders olarak yer almaktadır (Güven, 2010). Dünyada değişen şartlara uyum sağlamak için ülkemizde 2005-2006 eğitim-öğretim yılında ilköğretim programlarında yapılandırmacı eğitim yaklaşımını temel alarak vatandaşlık eğitiminde de düzenlemeye gidilmiştir. Türkiye'de vatandaşlık eğitimi hem ayrı ders hem de disiplinler arası bir yaklaşımla diğer dersler içinde verilmektedir. Nitekim vatandaşlık eğitimi; 1-3. sınıflarda hayat bilgisi ve 4-7. sınıflarda sosyal bilgiler dersi ile disiplinler arası bir yaklaşım benimsenerek verilmektedir. Aynı zamanda ayrı bir ders olarak; İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi 4. sınıfta 2 ders saati olarak ilköğretim programında yer almaktadır (Talim Terbiye Kurulu, 2018, s. 1).

2.4. Sosyal Bilgiler Dersinde Vatandaşlık Eğitimi

Sosyal bilgilerin dersinin eğitim uzmanları ve akademisyenler tarafından yapılmış birçok tanımı bulunmaktadır. Öztürk ve Otluoğlu (2002) sosyal bilgiler dersini, sosyal bilimlerden elde edilen bulguları öğrencilerin seviyesine indirerek sosyal

uyum sağlamada ve yaşadıkları sorunlara çözüm bulmalarında gerekli bilgi beceri, tutum ve değer kazandırmayı amaç edinen bir vatandaşlık eğitim programı olarak tanımlarken; Erden (1996, s. 8) ise sosyal bilgileri; sosyal bilimlerden seçtiği bilgilerle öğrencileri iyi ve sorumlu vatandaş olarak yetiştirmek amacıyla toplumsal hayatla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı olarak ifade etmektedir. Sözer'e (1998) göre sosyal bilgiler dersi; ekonomi, tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset, ekonomi vb. sosyal bilimlerin konularını öğrencinin seviyesine uygun hale getirerek aktarmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi; insanların içinde yaşadıkları toplumun yaşayış ilişkilerini, kültürlerini diğer dünya toplumları arasındaki yerini, kendi ulusu dışındaki ulusları ve bağlantıları, temel ve genel bilgilerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Düzenlediği öğretim ortamlarıyla öğrencilere sistematik bir şekilde; hayatı dikkate almalarını ve anlamalarını, konulara eleştirel bakabilmeyi, toplum içinde deneyimleyerek yer almalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu ders ile öğrenciler dünyada yer alan farklı insanları, mekânları, kültürleri, sorunları, felaketleri ve sistemleri fark edip anlamlandırmayı öğrenirler (Parker, 2010, s.3). Nitekim sosyal bilgiler dersi, demokratik bir vatandaşlık için görev ve sorumluluk edinme gibi ulusal vatandaşlığın yanında küresel dünyada farklı kültürlerle demokratik bir toplumda etkin bir vatandaş olarak, bilinçli ve mantıklı karar verme becerisi edinmeye yardım eder (Mindes, 2014, s.33). Demokratik konu ve temel düşüncelerin oluşturulmasında sosyal bilgiler dersi, önemli bir yer tutmaktadır (Boyle - Baise ve Zevin, 2009, s.2). NCSS (1994) sosyal bilgilerin tanım ve amaçları bu şekilde açıklanmıştır:

Sosyal bilgiler vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek için sosyal ve beşeri bilimlerin entegre edilmesiyle oluşmuş bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgiler, okul programları kapsamında, beşeri, matematik ve doğa bilimlerinden aldığı uygun içeriğin yanı sıra, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din, sosyoloji gibi disiplinler üzerine dayalı sistematik ve koordineli bir çalışma sağlar. Sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, birbirine bağımlı bir dünyada kültürel olarak çeşitli demokratik toplumun vatandaşları olarak genç bireylere kamu yararına bilgiye dayalı ve mantıklı karar verme yeteneğini geliştirmelerinde yardımcı olmaktır.

Bu dersin öğretiminin amaçların biri olan sosyal anlayış geliştirme, muhakeme ve yargılama gücüyle bağlantılıdır. Bu açıdan sosyal bilgiler çok disiplinli bir bakış açısına ve içeriğine sahiptir. Diğer bir açıdan bakıldığında coğrafi bilgi olmadan kültürel, çevresel ekonomi anlayışı olmadan kaynakların bilinçli tüketiminden ve tüm

bunlar olmadan küresel sürdürülebilirlikten söz edilemeyeceğinden sosyal bilgiler dersi çok disiplinli bir anlayış ve bakış açısıyla hazırlanmıştır (Parker, 2010, s. 3). MEB (2005) sosyal bilgiler dersini şu şekilde tanımlamaktadır:

Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi.

Sosyal bilgiler dersi tanımına bakıldığında, sosyal bilim dallarına ait bilgilerden içeriğini aldığı ve bireyin hem sosyal hem de fizikî çevresiyle etkileşimini inceleyen toplu öğretim anlayışını benimsediğine de vurgu yapılan bir ders olduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler dersinin birbirinden farklı birçok tanımı bulunmasına rağmen ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir (Doğanay, 2008, s. 80):

- Sosyal bilgiler; vatandaş yetiştirmeyi temel amaç edinmiştir.
- Sosyal bilgiler dersinde; vatandaşlık eğitiminin bilgi, beceri, demokratik değer ve inançları ve sosyal katılım gibi önemli ve zorunlu boyutları bulunmaktadır.
- Sosyal bilim ve insanlarla ilgili tüm bilgiler bu dersin bilgi temelini oluşturmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi insan ve vatandaş yetiştirmede çok önemli bir misyon üstlenmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler eğitiminin; güçlü ve kaliteli olması için belirlenen temel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir (NCSS, 2012 ve 2014'den akt. Sever, 2015):

- Sosyal bilgiler öğrenme–öğretme sürecinde; anlamlı, değer temelli, bütünleştirici, zihinsel meydan okuyucu ve etkin olduğunda güçlüdür.
- Sosyal bilgiler çocukları; okul, kariyer ve toplumsal yaşama hazırlar.
- Sosyal bilgiler, sanat ve beşeri bilimlerinde içinde yer aldığı disiplinlerarası uygulamaları da kapsar.
- Sosyal bilgiler beceri ve uygulamalar yoluyla öğrencilerinin demokratik kararlar almalarına ve sorgulama becerilerini kazanmalarına yardımcı olur.
- Sosyal bilgiler dersi öğretim programı diğer öğretim programları ve konularla doğrudan ilişki içinde olmalıdır.

Belirlenen ilkelere bakıldığında sosyal bilgiler dersinin sadece geçmiş ve gelecek arasında bilgi ve kültür transferi sağlayan bir ders olmadığı aynı zamanda insan ve vatandaş yetiştirme gibi birçok sorumluluğunun da olduğu anlaşılmaktadır (Bektaş Öztaşkın, 2016). Nitekim ülkemizde sosyal bilgiler ders programının vizyonu şu şekilde açıklamıştır (MEB, 2005):

21.yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektedir.

Yukarıda sözü edilen sosyal bilgiler dersinin amacına bakıldığında görüldüğü gibi vatandaşlık bilgisinin kazandırılması için temel olarak bu derse gereksinim duyulmaktadır. Vatandaş yetiştirmek ülkenin eğitim programının genel amacı olmakla beraber sosyal bilgiler dersinin amaçlarına bakıldığında görüldüğü gibi bu görev okul programları içinde daha çok bu derse düşmektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2002, s.17). Ayrıca sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli olması ülkemizde ortaöğretim düzeyinde tek disiplin olarak okutulan dersler için de alt yapı sağlamaktadır. Bu bakımdan sosyal bilgiler dersi, okul programında merkezi bir konumda bulunmaktadır.

2.4.1. Sosyal bilgiler dersi vatandaşlık eğitimi aktarımı yaklaşımları

Sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirmede önemli bir yer tuttuğunu kabul eden eğitimci ve akademisyenler bu dersin nasıl verilmesi konusunda birbirinden farklı görüşlere sahiptirler. Alanyazın da en fazla Barr, Barth ve Shermis'in (1970) sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili yaptıkları yaklaşım sınıflandırmaları kabul görmektedir. Bu yaklaşımlar; "Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi, Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi" olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.

- **Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Öğretmenin merkeze alındığı bu öğretim yaklaşımında toplumun önemli gördüğü kültürel örnekler detayları ile ele alınmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 2013, s. 18-20). İçeriğin yetişkinler tarafından hazırlandığı bu yaklaşım sosyal bilgiler öğretiminde en eski ve en yaygın yaklaşımdır (Öztürk, 2012, s. 5; Safran, 2011, s. 8). Bu

yaklaşımına göre sosyal bilgilerin amacı; milli kültürel değerlerin bilincini kavrayan ve onaylayan, toplumsal rollerinin farkında olan ve kendini gerçekleştiren, güçlü bir sosyal etkileşime sahip, işbirliğine yatkın iyi ve mutlu vatandaş yetiştirmektir. Birbirine benzeyen türdeş vatandaşlar yetiştirirken benimsenen devlet ve rejime öncelik verilmektedir. Aynı zaman da toplumda yer alan kurum, değer ve inançları telkin yoluyla öğrencilere verme ve mevcut durumu sürdürmektir (Öztürk, 2007, s. 25). Nitekim bu yaklaşım göz önünde bulundurularak hazırlanan sosyal bilgiler programında öğrencilerin geçmişini öğrenmesi, otoriteye bağlılık göstermesi, geçmiş ve geleceğiyle gurur duyması, sorumluluk sahibi olması ve bu duruma uygun davranışlar sergilemesi amaçlanmaktadır (Safran, 2008, s. 8).

- **Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Bu yaklaşımda amaç geleceğin iyi vatandaşlarını yetiştirmektir. Bu amacı yerine getirmek için tarih, coğrafya, siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi vb. sosyal bilim disiplinlerinden yararlanılmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 2013). Sosyal bilimlere ait kavram ve genellemelerin öğrencilerin daha sonra öğreneceklerine zemin oluşturacağı düşünülmektedir (Ross, Mathison ve Vinson, 2014, s. 28). Bu yaklaşımda öğrenciler vatandaş olma için gerekli bilgi, beceri ve değerler sosyal bilimlerden edinilir (Öztürk, 2007, s. 25). Nitekim etkin ve üretken vatandaşların yetiştirmesinde sosyal bilimlerin ortaya koyduğu bilgiler zemin oluşturur. Sosyal bilimlerin kullandığı yöntemler kullanılarak sosyal bilimlere ait bilgi, sorunlara çözüm önerileri oluşturulmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 1977). Ayrıca çoklu bakış açısına sahip öğrenciler yetiştirilerek demokratik ülke ve rejimlere uygun olarak tektipleştirici yaklaşımlardan uzak durulmaktadır (Kabapınar, 2014, s. 31). Yöntem olarak araştırma, inceleme ve buluş yoluyla öğrenme kullanılmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 1977).
- **Yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Bu yaklaşım John Dewey'in araştırmalarının, sosyal bilişsel kuramın ve felsefî yararcılığın üzerinde temellendirilmiştir (Ross Mathison ve Vinson, 2014, s.28). Öğrencilerin kişisel ve toplumsal sorunları tanımlayıp analiz edebilecekleri problem çözme ve karar alma becerilerini öğrenip uygulayabilecekleri öğrenme-öğretme süreçlerine önem verilmektedir. Araştırma inceleme yöntemi kullanılmakta ve önceden planlanmış ve uyulması gereken bir içerik zorunluluğu bulunmamaktadır

(Öztürk, 2012, s. 6). Bu yaklaşım sosyal bilgiler eğitimini sosyal hayata dayandırmakta ve sosyal sorun ile kişisel görüşler önemli bir yer tutmaktadır (Barr, Barth ve Shermis, 1977).

Bu yaklaşımlara ek olarak Martorella (1998) “Sosyal Eleştiri Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Kişisel Gelişim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi” yaklaşımlarını da dâhil etmiştir (Mortorella, 1998, s. 9’dan akt. Ersoy, 2007, s. 23-24).

- **Sosyal eleştiri olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Deneme, eleştirme ve problem çözme gibi becerileri kullanarak geçmiş ve günümüzde var olan uygulamaları gözden geçirmeyi öğrenmeye odaklanmaktadır.
- **Kişisel gelişim olarak sosyal bilgiler öğretimi:** Öğrencilere güçlü bir kişilik ve olumlu bir benlik algısının kazandırılması için vatandaşlık eğitimi verilmesi gerekli görülmektedir.

Geçmişten günümüze doğru sosyal bilgiler dersinin amacına bakıldığında genel olarak öğrencilerin içinde bulunduğu toplumsal yaşama uyumlarını sağlama, etkin ve üretken vatandaşlar yetiştirme olduğu bunun yanında evrensel değerlerle de donatılmalarının önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sözü edilen yaklaşımların temel amaçlarının vatandaş yetiştirmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan vatandaş yetiştirme yaklaşımları değiştiğinde ülkede yetiştirilen vatandaş tipinde ve niteliklerinde de değişiklikler olmaktadır. Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımını özümseyen ülkelerde iyi vatandaş yani mevcut yapıyı korumanın önemli görüldüğü; etkin ve etkili vatandaşlar yetiştirmek için ise ülkelerin programlarında daha çok yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir (Demir, 2016, s. 2).

Günümüzde bu üç yaklaşımın her birinden yerine göre yararlanılmaktadır (Dönmez, 2003, s. 36; Erden, 1996, s. 8). Ülkemizde de sosyal bilgiler programı Barr, Barth ve Shermis’in (1977) ortaya koyduğu vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler yaklaşımlarını önemsemektedir (MEB, 2005).

2.4.2. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında vatandaşlık eğitimi

21. yüzyılda yaşananlar ve özellikle bilim ve teknolojinin gelişmesiyle beraber sosyal ve siyasal düzeni yeniden biçimlendirilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum vatandaşların rol ve sorumluluklarının değişikliğe uğramasına neden olmuştur.

Günümüzde vatandaşlardan toplumsal yapının işleminde rol üstlenen, katılımcı sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlar olmaları beklenilmektedir. Bu özelliklerin bireylere kazandırılmasında eğitim ve özellikle ilköğretim dönemi önemli görülmektedir. Nitekim bu dönemde öğrencilerin gelişimleri itibarıyla belirlenen bilgi, beceri, değer ve kazanımları rahata şekilde kazanacağı dönemdir. Aynı zamanda bu dönemde verilen sosyal bilgiler dersi ile öğrenciler okulda aldıkları eğitimle güncel yaşamda gerçekleşenlerin kendileri dışında meydana geldiğini düşünmeyecek ve içselleştireceklerdir (Kıncal, 2004, s. 24).

Günümüzde bireylerden; devletin temel ilkelerini benimsemeleri, hak ve görevlerinin bilince olmaları, kendilerini düşündükleri kadar diğer insanların da iyiliğini düşünmeleri beklenmektedir (Akbaş, 2008, s. 346). Aynı zamanda bilginin sürekli değiştiğini bilerek, akıllı ve etkili bir şekilde bilgiyi üretmek kullanmaları ve üst seviyelere çıkarmaları gerekmektedir (Mahiroğlu, 2005). Bu açıdan sosyal bilgiler dersinin temel amacı içinde yaşadığı devletin ihtiyaç duyduğu vatandaş tipini yetiştirmek olduğundan ve günümüzde vatandaşlardan etkin olması beklenildiğinden bu amacı yerine getirmek üzerine düzenlenmiştir (Safran, 2008, s.12). 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programının vizyonuna bakıldığında da hak ve sorumluluklarını bilen etkin ve üretken vatandaşlar yetiştirmek olduğu belirtilmiştir (MEB, 2005).

Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, kişi ve toplum ihtiyaçlarını etkileyerek, kişilerden beklenen rollerin değişmesine neden olduğundan sosyal bilgiler dersi öğretim programı da bu çerçevede güncellenmiştir (MEB, 2018). Günümüzde öğrenme-öğretme yaklaşımlarında yaşanan yenilik ve gelişmelerinde etkisiyle; bilgiyi üreten, verimli olarak kullanabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, empati kurabilen, iletişim becerileri kuvvetli olan bireyler yetiştirmek hedeflendiği vurgulanmıştır. Bu niteliklere sahip kişilerin sadece bilgiyi akt. bir program ile sağlanamayacağına değinilerek bireysel farklılıkları dikkate alan değer ve becerileri kazandırmayı öngören sade bir program hazırlandığı açıklanmıştır. Program incelendiğinde, öğrencilerin milli manevi değerleri benimsemeleri, haklarını kullanmaları bunun yanı sıra sorumluluklarını da yerine getirmeleri ile temel düzeyde beceri ve yetkinlikleri kazanmalarının amaçlandığı gözlenmektedir (MEB, 2018, s.3). Bu kapsamda öğrencilerin bir vatandaş olarak yetiştirilmesi için sosyal bilgiler dersi kazanımları önem taşımaktadır.

2.4.3. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrenme alanları ve kazanımlar

Sosyal bilgiler dersi öğretim programının iskeletini öğrenme alanları oluşturmaktadır (Köksal, 2016, s. 45). Öğrenme alanları birbiriyle ilişkili tema, kavram beceri ve değerlerin bir bütün olarak ele alındığı ve öğrenmeyi planlayan bir yapıdır (MEB, 2005, s. 46). 2005 sosyal bilgiler öğretim programında ortak olarak uygulanan öğrenme alanları NCSS'in belirlediği öğrenme alanları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu öğrenme alanlarında birden fazla akademik disiplin bulunabileceği gibi ve bir ünite birden fazla öğrenme alanını kapsayabilir. Sosyal bilgiler 2005 ve 2018 programında yer alan öğrenme alanları Tablo 2.1'de sunulmuştur.

Tablo 2.1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında öğrenme alanları

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrenme alanları	
2005 programı öğrenme alanları	2018 programı öğrenme alanları
Birey ve Toplum	Birey ve Toplum
Kültür ve Miras	Kültür ve Miras
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
Zaman, Süreklilik ve Değişim	Üretim Dağıtım ve Tüketim
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Etkin Vatandaşlık
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Küresel Bağlantılar
Güç, Yönetim ve Toplum	
Küresel Bağlantılar	
Zaman, Süreklilik ve Değişim	

Tablo 2.1' de görüldüğü gibi 2005 öğretim programında dokuz öğrenme alanı bulunmaktadır. “Zaman, Süreklilik ve Değişim” öğrenme alanına, diğer öğrenme alanlarını kapsayan bir şekilde gölge öğrenme alanı olarak yer verilmiştir (Köksal,2016,s. 46). Aynı zamanda “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” öğrenme alanına 6. ve 7. Sınıfta, “Güç Yönetim ve Toplum” öğrenme alanı içinde yer verilmiştir. Vatandaş yetiştirme sosyal bilgiler dersi öğretim programının temel amaçlarından biri olduğundan dolayı her sınıf düzeyinde ve hemen hemen her öğrenme alanında vatandaşlık kazanımlarına yer verilmiştir. Ancak “Birey ve Toplum”, “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” ile “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanlarında daha fazla bulunmaktadır. 2018 programında en çok vatandaşlık kazanımının bulunduğu iki öğrenme alanı olan “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” çıkarılmıştır. Bunların

yerine “Etkin Vatandaşlık” adında yeni bir öğrenme alanı eklenmiştir. Programda, 4. sınıfta, 33 kazanım; 5. sınıfta 33; 6. sınıfta, 34; 7. sınıfta 31 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlar incelendiğinde tüm öğrenme alanlarında öğrencilerin etkin birer vatandaş olmaları için gerekli kazanımlar bulunmakla birlikte genel olarak “Birey ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında daha fazla yer verildiği görülmektedir (MEB, 2018).

Öğrenme alanlarının perspektifini aynı birim içinde işleyebilmek maksadıyla üniteler biçiminde toplulaştırılmıştır. Ünite öğretim programının küçük parçalara ayrılarak öğretilmesini kolaylaştıran planlama biçimidir (Ata, 2009). Kazanım, her ünite ve ünite aktarılırken öğrencilerin geçirmeleri öngörülenlerdir (Ragan, McAulay, 1964’den akt. Ata, 2009). 2005 Sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde her sınıf düzeyi, öğrenme alanı ve ünitelerde vatandaşlık kazanımlarına yer verilmiştir. Ancak bazı kazanımlar doğrudan içinde barındırırken, diğerleri dolaylı olarak kapsamaktadır. 4. sınıfta yer alan vatandaşlıkla ilgili kazanımlar içinde bulunduğu öğrenme alanı ve üniteler belirtilerek Tablo 2.2’de sıralanmıştır.

Tablo 2.2. 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIMLAR
Birey ve Toplum	Kendimi Tanıyorum	Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder. Farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade eder. Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.
Kültür ve Miras	Geçmişimi Öğreniyorum	Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder. Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler.
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretimden Tüketime	İstek ve ihtiyaçlarını ayırt eder. İhtiyaçlarından hareket ederek insanların temel ihtiyaçları hakkında çıkarımlarda bulunur. Mevcut kaynaklarla ihtiyaçlarını ilişkilendirir. Satın alacağı ürünleri belirlenen standartlara göre değerlendirir. Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
Bilim Teknoloji ve Toplum	İyi ki Var	Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Hep Birlikte	İnsanların belli bir amaç çerçevesinde oluşturdukları sosyal örgüt, resmî kurum ve grupları fark eder. Ön bilgi ve yaşantısını kullanarak çevresindeki belli başlı sosyal problemler ya da ihtiyaçlarla grup, kurum ve sosyal örgütleri ilişkilendirir.

[Tablo 3.2. (Devam) 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları].

Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Hep Birlikte	Kendisi ile çevresindeki gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler arasındaki etkileşime örnekler verir. Okulunda ve yakın çevresinde katılacağı sosyal ve eğitsel etkinliklere karar verir. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel-sosyal etkinlikler önerir.
Güç, Yönetim ve Toplum	İnsanlar ve Yönetim	Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yerel yönetimlerin rolünü açıklar. Kamuoyunun yerel yönetimlere etkisine örnekler verir.
Küresel Bağlantılar	Uzaktaki Arkadaşım	Dünya üzerinde çeşitli ülkeler olduğunu fark eder. Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnekler verir.

Tablo 2.2’de görüldüğü gibi, sosyal bilgiler dersi öğretim programında 4. sınıfta; vatandaşlıkla ilgili “Birey ve Toplum” öğrenme alanında: bireysel farklılıkları tanıma ve kabul etme, kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilme ve başkalarının duygu ve düşüncelerine de saygı duyma; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında: çevresinde gördüğü kültürünü yansıtan öğeleri fark etme, milli mücadele dönemindeki ülkesi ve çevresini betimleme; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında: istek ve ihtiyaçları ayırt ederek temel ihtiyaçlar hakkında çıkarımda bulunma ve kaynaklarıyla ihtiyaçlarını ilişkilendirme, satın alacağı ürünleri bilinçli bir tüketici olarak değerlendirme ve haklarını kullanma; Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında: teknolojik ürünleri kullanırken kendine, başkalarına ve doğaya zarar vermeme; “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütlerde”: sosyal örgüt, resmi kurum ve grupları tanıyarak etkinlik alanlarına göre ilişkilendirme, katılacağı eğitsel ve sosyal etkinlikleri belirleme ve öneride bulunma; “Güç, Yönetim ve Toplumda”: yerel yönetimlerin görevlerine ve kamuoyunun bu yönetimlere etkilerine; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında ise: dünyada farklı ülkeler olduğuna ve toplumlar arasında kutlanan özel günlere yer verilmiştir.

2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 5. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları içinde bulunduğu öğrenme alanı ve üniteler belirtilerek Tablo 2.3’te sıralanmıştır.

Tablo 2.4. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 5. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM
Birey ve Toplum	Haklarımı Öğreniyorum	Bulunduğu çeşitli grup ve kurumlar içindeki yerini belirler. Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir. Çocuk olarak haklarını fark eder.
Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	Çevresindeki ve ülkemizin çeşitli yerlerindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesneleri ve yapıtları tanır. Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar. Atatürk inkılaplarıyla ilkelerini ilişkilendirir.
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ürettiklerimiz	İş birliği yaparak üretime dayalı yeni fikirler geliştirir. Ekonomideki insan etkisini fark eder.
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gerçekleşen Düşler	Yaptığı çalışmalarda yararlandığı kaynakları gösterir.
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır. Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder.
Küresel Bağlantılar	Hepimizin Dünyası	Yaşadığı yerdeki merkeze bağlı yönetim birimleri ile bu birimlerin temel görevlerini ilişkilendirir. Ulusal Egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir. Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.

Tablo 2.3’ de görüldüğü üzere sosyal bilgiler dersi öğretim programında 5. sınıfta; vatandaşlıkla ilgili “Birey ve Toplum” öğrenme alanında: çocuk hakları, bireyin gruplar ve kurumlar içindeki yeri, gruplarda aldığı rol ile hak ve sorumlulukları; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında: ülkesi ve çevresindeki doğal varlık, tarihi mekan nesne ve yapıtlar, kültürel özellikleri tanıyarak insanların bir arada yaşamasındaki önemi; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında: işbirliği içinde üretime dair yeni fikirler üretme ve ekonomideki insan faaliyeti; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında: kaynak gösterme; “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütlerde”: sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanları ve yasaların önemi ve son olarak “Küresel Bağlantılar”

öğrenme alanında ise: merkeze bağlı yönetim birimleri ve bu birimlerin görevleri, ulusal egemenlik ve bağımsızlık sembolleri, tüm dünyada yaşayan çocukların ortak yönleri ve ilgi alanları, farklı ülkelerde bulunan ortak miras öğeleri bulunmaktadır.2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları içinde bulunduğu öğrenme alanı ve üniteler belirtilerek Tablo 2.4’te sıralanmıştır.

Tablo 2.5. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM
Birey ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. Yakın çevresindeki bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu fark eder. Olgu ve görüşleri ayırt eder.
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ülkemizin Kaynakları	Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan yaşamına etkilerini tartışır. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır.
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Elektronik Yüzyıl	Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder.
Güç, Yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.
Küresel Bağlantılar	Ülkemiz ve Dünya	Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve işbirliği içinde olmasının önemini fark eder.

Tablo 2.4 ’de görüldüğü gibi sosyal bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıfta; vatandaşlıkla ilgili “Birey ve Toplum” öğrenme alanında: olgu ve görüşleri ayırt etme, yaşanan bir olayın çok boyutluluğunu fark etme, hak, sorumluluk ve özgürlük temelinde bir soruna çözüm üretme; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında: vergi vermenin önemi, doğal kaynakları bilinçli tüketme, mesleklerin gerektirdiği özellikler; “Bilim, Teknoloji ve Toplumda”: tıp alanında yaşanan gelişmelerin insan hayatına etkileri ile toplumsal dayanışma arasındaki ilişki, kullanılacak ürünleri yasal yollardan temin etme; “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” öğrenme alanında: demokratik

yönetimlerde bulunması gereken özellikleri bilerek yönetim biçimlerini demokrasinin ilkeleri ile karşılaştırma; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında: diğer ülkelerde yaşanan sorunlara karşı dayanışma ve işbirliği içinde olmaya yer verilmiştir.

2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 6. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları içinde bulunduğu öğrenme alanı ve üniteler belirtilerek Tablo 2.5’te sıralanmıştır.

Tablo 2.6. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 7. sınıfta yer alan vatandaşlık kazanımları

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM
Birey ve Toplum	İletişim ve İnsan İlişkileri	Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder. Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar. İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder.
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir. Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.
Güç, Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder. İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder. Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimi karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır. Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.
Küresel Bağlantılar	Ülkeler Arası Köprüler	Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder. Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır

Tablo 2.5’da görüldüğü üzere sosyal bilgiler dersi öğretim programında 7. sınıfta; vatandaşlıkla ilgili “Birey ve Toplum” öğrenme alanında: iletişimin önemi, doğru bilgi alma hakkı, düşünce açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişki, kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”

öğrenme alanında: devlet ve vatandaşın eğitim ve çalışma haklarının kullanılmasına dair sorumlulukları, yerleşme ve seyahat özgürlüğü; “Güç, Yönetim ve Toplumda” Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim yapısı, yönetimin karar alma süreçlerine siyasi parti, sivil toplum örgütleri ve medyanın etkisi, kadın hakları, demokrasinin ilkeleri açısından eğitsel ve sosyal faaliyetleri analiz etmeye; “Küresel Bağlantılarda” küresel sorunların çözümünde ve ortak miras öğelerinin korunmasında kişilerin sorumluluklarının olduğuna yer verilmiştir.

2.4.4. Sosyal bilgiler dersi programlarında yer alan değerler

Okullarda eğitimin amaçları arasında demokratik tutum alışkanlık ve inançlar geliştirerek iyi ve etkili vatandaşlar yetiştirme yer almaktadır. Günümüzde dünyada yaşanan olumsuz sosyal olayların nedenleri arasında insanların değerleri yeterince kazanamaması olduğu söylenebilir (Deveci ve Ay, 2009, s.168). Bu sebeple he ulusal hem de evrensel düzeyde değerleri benimseyen nesillerin yetişmesi için eğimden yararlanılmaktadır. Sosyal bilgiler dersi de değerlerin öğrencilere kazandırılmasın da önemli derslerden biridir (Kaptan ve Gökçe, 2017, s. 2). Nitekim 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında, her öğrenme alanında öğrencilere doğrudan verilmesi gereken değerler belirtilmiştir. Programda değerlere bu denli önem verilmesi dünyada yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel değişim ve gelişmelerle beraber değer eğitiminin öneminin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Değerlerin; işlev ve fonksiyonlarının insanlar arasındaki ilişki ve milli kimliğin oluşmasındaki rolü göz önüne alındığında kişilerin doğru bir şekilde yetiştirilmesinde değerlerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Değer, birey ve toplumu tanımaya, varlık ve devamlılığını sağlamaya yarayan ölçütlere denilmektedir (Yeşilkaya ve Aydın, 2007, s. 80). Değerler aynı zamanda toplumsal hayatta dayanışma oluşturmak için uyulması gereken ortak davranış kalıplarını oluşmasını sağlarlar (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009, s. 107). Bu bakımdan değerler eğitimi, demokratik bir toplumu oluşturmak için gerekmektedir. Nitekim demokratik toplumlarda bireylerden kendilerini özgür bir şekilde ifade edebilmeleri, siyasal sisteme katılmaları ve tüm bunları içselleştirmeleri beklenilmektedir (Doğanay, 2010, s. 234). Kişilere adil ve özgür bir ortam sağlandığında halkın kendi kendini yönetmesi de sağlanabilir. Demokrasiyi benimsemiş birey; başkalarının haklarına saygı duyma, yasaları kabul etme, kamu hayatına uygun davranış sergileme ve yaşadığı toplum için çalışma gibi yeterlilikleri de sergiler (Lincona,1992).

Tablo 2. 7. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerler

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler			
2005 Programında Değerler		2018 Programında Değerler	
Adil olma	Dürüstlük	Adalet	Eşitlik
Aile birliğine önem verme	Hoşgörü	Aile birliğine önem verme	Özgürlük
Bağımsızlık	Misafirperverlik	Bağımsızlık	Saygı
Barış	Özgürlük	Barış	Sevgi
Bilimsellik	Sağlıklı olmaya önem verme	Bilimsellik	Sorumluluk
Çalışkanlık	Saygı	Çalışkanlık	Tasarruf
Dayanışma	Sevgi	Dayanışma	Vatanseverlik
Duyarlılık	Sorumluluk	Duyarlılık	Yardımseverlik
Vatanseverlik	Temizlik	Estetik	Dürüstlük
Yardımseverlik	Estetik		

Tablo 2.6’ de görüldüğü üzere 2005 programında 20 değere yer verilmiştir. 2018 programında 18 değer bulunmaktadır. 2005 programında yer verilen temizlik, hoşgörü, misafirperverlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerleri programdan çıkarılmıştır. 2018 programına tasarruf ve eşitlik değerleri eklenmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim programında hem 2005 hem de 2018 programında bulunan değerler vatandaş yetiştirmek için gereklilerdir. Adalet, eşitlik, özgürlük, saygı, dürüstlük, çalışkanlık gibi tüm toplumları ilgilendiren evrensel değerlere ve vatanseverlik gibi topluma özgü değerlere yer verilmiştir (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s. 72).

2.4.5. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan beceriler

Günümüzde yaşanan teknolojik ve toplumsal değişmelerle beraber bilgi ezberlemenin ötesine geçilmiş bilginin kullanılmasına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Ancak bazı temel beceriler edinildiğinde bilgi kullanılmaya başlanabilir. Bu açıdan beceriler eğitim sürecinde önemli bir yer tutmaktadır (Ata, 2012, s. 38). Sosyal bilgiler dersinin, ilkokulda verilen vatandaş yetiştirme amacını taşıyan önemli derslerden biri olması nedeniyle programda değerler dışında programın üç önemli ayağından olan beceriler de önemli görülmüştür. Nitekim bu üç ayak birbirini desteklemekte ve herhangi birinin yokluğu diğerlerini de etkilemektedir (Köksal, 2016, s. 48). Beceri bireylere kazandırılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması istenilen yeteneklerdir (MEB, 2005). Nitekim küresel ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya gelen bireylerin bilgi ve düşünme becerisine sahip olmasının yeterli olmadığı günümüzde

sorunları izleme ve sorunların çözümüne katkı sağlamada sorumluluk almasının da gerekli olduğu söylenebilir (Ersoy, 2016, s. 148).

21. yüzyılda demokratik bir toplumda vatandaşların, karşılaştıkları karmaşık ve toplumsal problemleri çözerken üst düzey düşünme becerilerinden olan; eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme ile karar verme gibi becerileri kullanmaları önem teşkil etmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler, başkalarının görüş ve düşünceleri olduğu gibi kabul etmeden aksine düşünme süzgecinden geçirerek ve analiz ederek başkalarından bağımsız bir şekilde kendi kararını kendisi vermektedir (Doğanay, 2009).

Öğrencilerin, problem çözme ve düşünme becerileri kazanmalarında yaratıcı düşünme önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim yaratıcı düşünen insanlar hemen her konuda bilgi edinmeye istekli, karşılaşılan sorunlar karşısında esnek davranarak orijinal çözümler sunabilirler. İnsanlar hayatın her anında bir problem ile karşı karşıya kalmaktadır. Öğrencilerin karşılaştıkları bu problemlerle baş edebilmeleri ve hayatlarını etkin bir şekilde sürdürmeleri problem çözme becerisine sahip olmayı gerekli kılmaktadır (Aladağ, 2015, s. 322). Karar verme, zor bir süreç olmakla birlikte verilen kararlar; sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamın akışını değiştirme gücüne sahiptirler (Doğanay, 2009). Bu açıdan sosyal bilgiler dersinin, vatandaş yetişmedeki rolü dikkate alındığında bu derste öğrencilere kazandırılmak istenilen beceriler önemli görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan beceriler Tablo 2.7’de verilmiştir.

Tablo 2. 8. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan beceriler

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Beceriler				
2005 Programında Bulunan Beceriler		2018 Programında Bulunan Beceriler		
Temel Beceriler	Sosyal Bilgiler Dersine Özgü Beceriler			
Eleştirel düşünme	Gözlem	Araştırma	Karar verme	
Yaratıcı düşünme	Mekânı algılama	Çevre okuryazarlığı	Konum analizi	
İletişim	Zaman ve kronolojiyi	Değişim ve sürekliliği	Medya okuryazarlığı	
Araştırma	algılama	algılama	Mekânı algılama	
Problem çözme	Değişim ve sürekliliği	Dijital okuryazarlık	Öz denetim	
Karar verme	algılama	Eleştirel düşünme	Politik okuryazarlık	
Girişimcilik	Sosyal katılım	Empati	Problem çözme	
Türkçeyi doğru	Empati	Finansal okuryazarlık	Sosyal katılım	
güzel ve etkili		Girişimcilik	Tablo, grafik ve	
kullanma		Gözlem	diyagram çizme ve	
Bilgi teknolojilerini		Harita okuryazarlığı	yorumlama	
kullanma		Hukuk okuryazarlığı	Türkçeyi doğru, güzel	
		İletişim	ve etkili kullanma	
		İş birliği	Yenilikçi düşünme	
		Kalıp yargı ve	Zaman ve kronolojiyi	
		önyargıyı fark etme	algılama	
		Kanıt kullanma		

Tablo 2.7’ de görüldüğü üzere 2005 programında 9 temel beceri ve 6 sosyal bilgiler dersine özgü olmak üzere toplam 15 beceriye yer verilmiştir. 2018 programında 2005 programında yer alan, yaratıcı düşünme ve bilgi teknolojilerini kullanma becerileri çıkarılmıştır. 2018 programında 14’ü yeni eklenen 27 becerinin öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır. 2005 programında yer verilen temizlik, hoşgörü, misafirperverlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerleri programdan çıkarılmıştır. Hem 2005 hem de 2018 programların da yer alan gözlem, empati ve sosyal katılım becerileri etkin vatandaşlık eğitimine hizmet etmektedir (Gökçe, 2009, s. 556).

2.4.6. Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimini etkileyen etmenler

Sosyal bilgiler dersi öğrencilere etkin ve demokratik birey olmaları için yaşamlarında kullanacakları bilgi, beceri ve değer kazandırmayı amaç edinmektedir (Çengelci, 2010, s.32). Vatandaşlık eğitimi sadece okulla sınırlı değil bunun yanında aile, kitle iletişim araçları, akran gruplarının da etkisi altında olan bir öğrenme sürecidir (Riley, 1999; Sarı, 2004; Turan ve Aktan, 2008; Gögebakan, 2011; Sarı ve Sadık, 2011). Bu kapsamda sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımlara öğrencilerin ulaşmalarını sağlamada ve programda bulunan bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında kullanmalarında ve devamlılığın sağlanmasında aile önemli bir unsurdur (Türe ve Deveci, 2017, s. 10). Nitekim aile sosyalleşmenin temeli olduğundan

vatandaşlık eğitiminin de başladığı yer olduğu söylenebilir (Quisumbing, 2002). Çünkü çocuklar dünyaya geldiklerinde ailede kendini bulmaktadırlar (Keleş ve Tonga, 2014). Bu bakımdan çocuklar eğitimlerini öncelikle ailede almakta daha sonra okul ile tanışmaktadırlar (Keleş ve Tonga, 2014). Aynı zamanda çocuk okul sürecinde de aileden tam olarak soyutlanmamaktadır (Quisumbing, 2002). Çocuklar içinde yaşadıkları toplumu, anadilini ve duygusal paylaşım içinde olmayı ilk olarak ailede öğrenirler (Bozkurt, 2010).

Öğrenciler sosyal ve ekonomik anlamda vatandaş olmayı ilk olarak ailede edinirler. Bunun yanı sıra toplumsal yaşam içinde gerekli norm, tutum ve davranışları da kazanırlar (Yaşar ve Çengelci, 2012; Ereş, 2015). Çocuklar bir vatandaş olarak toplumsal sorun ve konuları anne ve babalarıyla paylaşır; anne ve babalar ise çocuklarının edindikleri deneyimleri izleyip onları desteklerler (Kahne ve Spote, 2008). Nitekim öğrenciler aileden gördükleri iletişim becerilerini ve insan ilişkilerini kendi yaşamlarında uygulamaktadırlar (Aslanargun, 2007, s.121). Anne ve babalar, insanlar arasında eşitlik gözetme, toplumsal konulara duyarlı olma, oy kullanma hakkını yerine getirme, insan hakları ihlallerini gördüklerinde tepkilerini ortaya koyma şeklinde çocuklara olumlu model olabilirler. Böylece çocuklar bunları içselleştirip günlük yaşamlarında kullanabilirler (Kaltsounis, 1987). Bunların yanı sıra evde söz hakkı verilen ve düşüncelerine saygı duyulan öğrenciler; okulda, evde ve hayatın her alanında bunları davranışa dönüştürecekler. Sunulan bu ortam öğrencinin kişilik gelişiminde rol oynayarak toplum içinde yer edinmesine de katkı sağlayacaktır (Erdem ve Şimşek, 2009, s.361).

Sosyal bilgiler dersi; aileyi, okulu başka bir deyişle toplumsal yaşamın her alanını kapsamaktadır (Deveci, 2009, s. 2). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer verilen eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, empati, sosyal katılım ve iletişim gibi vatandaşlık becerileri ile sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, barış, adalet ve özgürlük gibi vatandaşlık değerleri ile ailede yapılanlar tutarlı olduğunda, öğrenciler bu davranışları daha kolay edinirler (Türe, 2018, s. 35). Öğrencinin okulda gördükleri evde de desteklendiğinden istendik yönde davranış değişikliği sağlanacaktır (Driessen, Smit ve Slegers, 2005; Tezel Şahin ve Ünver, 2005). Bu kapsamda vatandaş yetiştirmede okul ve ailenin birbirini desteklemesi gerekmektedir. Öğrencilerin vatandaşlık bilinci kazanmaları, ailenin onlarla zaman geçirmesi ve derste verilen değerlerin pekiştirmelerine bağlıdır. Başka bir deyişle çocuğun derste verilen beceri,

değer ve kazanımları içselleştirmesini ailesiyle geçirdiği zaman etkilemektedir (Keleş ve Tonga, 2014). Ailenin yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri çocuğun vatandaşlık kavramını anlamasında oldukça etkilidir (Kontaş, 2009). Aile geliri yüksek olanlar siyasal anlamda daha fazla katılım becerisine sahiptirler (Kalaycıoğlu,1983; Brown, 2003). Medyada yayınlanan seçim haberini izlerken anne ve babanın konuya ilişkin yaptıkları yorumlar öğrencilerin siyasal bilincinin şekillenmesini etkilemektedir. Aile çocukları, gazete ve haberleri takip etme ile sosyal ve siyasal konular hakkında tartışmaya teşvik etme konularında da önemli bir görev üstlenmektedir (Mısırlı ve Özbay, 2010). Sosyo-ekonomik statünün bir göstergesi olan anne ve babanın yüksek bir statüde meslek sahibi olması öğrencinin siyasal anlamda katılımcı olmasını desteklemektedir (Kalaycıoğlu,1983; Alkan,1998).

Ailelerin öğrencilere evde uygun bir öğrenme ortamı sağlama, ödevlerine yardım etme ve öğrencilerin okulda yaptıkları çalışmalarını takip etme gibi görevleride bulunmaktadır (Kaltsounis, 1987). Sosyo-ekonomik düzeyin bu ortamı sağlamada etkili olduğu söylenebilir. Bu kapsamda öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri derste verilen vatandaşlık kavramlarını anlamalarında etki etmektedir. Sosyo-ekonomik olarak sıkıntı yaşamayan aileler öğrenciye stressiz ve hoşgörülü bir ev ortamı sağlamaktadır (Şimşek, 2011). Nitekim üst sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrencilerin vatandaşlık kavramlarını anlama düzeyinin alt sosyo-ekonomik düzeydekilerden daha fazla olduğunu yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır (Sabancı, 2008). Üst sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrencilerin derste yer alan; demokrasi, hak ve özgürlükler ile görev ve sorumluluklar gibi vatandaşlık kazanımlarını daha fazla edinmektedirler (Baştürk,2011; Şimşek, 2011; Kılınç, 2013).

Anne ve baba tutumları çocuk üzerinde etkili ve önemlidir. Nitekim aile tarafından ilgi gösterilen, yakın iletişim kurulan, sevgi gösterilen çocukların bağımsız hareket edebildikleri, mutlu oldukları, kolay iletişim kurabildikleri, araştırma ve liderlik becerilerine sahip oldukları görülmektedir (Göngörmüş, 1992). Ailenin çocuklara yönelik bu tutumlara sahip olmalarında eğitim düzeyi etkili olmaktadır. Annelerin çocuk bakımı ve eğitiminde daha fazla sorumlu davrandıkları bilinmekle birlikte günümüzde babalarda gittikçe bu sürece dâhil olmaktadır (Çağdaş, 2011). Her ailenin hayattan beklentileri farklı olduğu için çocuk yetiştirme tarzları da birbirinden farklılık göstermektedir. Ebeveynler hem çocuklarıyla beraber sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına katılarak onları sivil ve siyasal konularda etkin olmaları için teşvik

edebilirken hem de bu konulardan uzak durmalarını sağlayabilirler. Hangi yöntem seçilirse seçilsin çocuğun vatandaşlık bilincini etkileyeceği söylenebilir (Ersoy, 2012, s. 2112). Öğrencilerin vatandaşlık kazanımlarını edinmelerini anne-baba eğitim düzeyi de etkilemektedir. Anne-baba eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin, demokrasi bilinci ile hak ve özgürlükler gibi vatandaşlık kazanımlarını daha fazla uyguladıkları görülmektedir (Gömleksiz ve Kan, 2008; Kılınç, 2013; Tonga, 2013; Gömleksiz ve Çetintaş, 2011).

Sosyal bilgiler dersinde yer alan haklarını bilme, sorumluluklarını yerine getirme, farklı görüşlere saygılı olma gibi vatandaşlık kazanımlarına sahip bireyler yetiştirmek için aileler; çocuklar arasında ayırım yapmamalı eşit ve adil davranmalıdır (Kaltsounis, 1987). Öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini göstermelerinde kardeş sayısı ve birlikte yaşadıkları kişi sayısının etkilediğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Kalabalık aile ortamında yaşayan çocuklar, sosyal bilgiler dersinde yer alan; yardımlaşma, saygı, hoşgörü ve sevgi gibi vatandaşlık değerlerini daha fazla paylaşım ortamı buldukları için içselleştirip yaşam tarzı haline getirmektedirler. Nitekim kardeş sayısı arttığında demokratik tutumun artış göstermektedir (Gömleksiz ve Çetintaş, 2011). Öğrencilerin vatandaşlık kazanımlarını edinmelerinde cinsiyetinde etkili olduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Kızlar; milli egemenlik demokrasi, hak ve özgürlük, görev ve sorumluklar ile eşitlik gibi kavramları daha iyi anlamaktadırlar (Çalık, 2002; Akbaş, 2004; Kaldırım, 2005; Şimşek, 2011; Kılınç, 2013; Tonga, 2013). Bunların yanı sıra kızlar, toplumsal etkinliklere ve insan haklarıyla ilgili kurumlara daha fazla gönüllü katılım göstermektedirler (Brown, Lipsig-Mumme ve Zajdow, 2003; Tutkun, 2013).

2.5. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde araştırma konusuyla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar iki ayrı başlık altında sunulmuştur.

2.5.1. Yurt içinde yapılan araştırmalar

Ekici (2018) tarafından yapılan “ Ortaokullarda Vatandaşlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı araştırma sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminde yaşadıkları problemleri belirlemeyi ve bu sorunların çözümü için öneriler sunmayı amaçlamıştır. Nitel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada veriler iki farklı metodla elde edilmiştir. İlk olarak 97

sosyal bilgiler öğretmenine uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme sonucunda elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bunun yanında 2016-2017 ile 2017-2018 eğitim-öğretim yılı; sosyal bilgiler ders programı ve ders kitapları ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders programı ve ders kitaplarından doküman inceleme metoduyla elde edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretim programında yer alan kazanımların toplumdaki çeşitliliği göz ardı ettiği, toplum içinde yaşananlar ile kazanımların çeliştiği ve kazanımların bilgi basamağına göre hazırlandığı bu bakımdan günlük yaşamda uygulanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Çevik Kansu (2015) tarafından gerçekleştirilen “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinde Etkin Vatandaşlık Eğitiminin Etkililiği” adlı araştırma, araştırmacı tarafından hazırlanan etkin vatandaşlık öğretim programının öğrencilerin etkin vatandaşlık düzeylerine etkisini belirlenmeyi amaçlamıştır. Öntest-sontest-kalıcılık testi kontrol gruplu deneysel araştırma modelinin kullanıldığı çalışmada 4. sınıfta okuyan 20 öğrenciye 9 hafta boyunca araştırmacı tarafından hazırlanan etkin vatandaşlık ders planı uygulanmıştır. “Kişisel Bilgi Formu”, “Etkin Vatandaşlık Ölçeği” ve “Etkin Vatandaşlık Başarı Testi” ile toplanan veriler, Mann-Whitney U Testi ve t-Testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda yapılan etkinliklerin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin, etkin vatandaşlık düzeyleri ve başarı düzeylerinin arttığı ve kalıcılık sağladığı belirlenmiştir.

Çolak (2015), “Sosyal Bilgiler Dersinde Hizmet Ederek Öğrenme Yaklaşımının Vatandaşlık Eğitimindeki Rolü” adlı çalışmada sosyal bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının nasıl uygulanabileceğini, uygulama sürecinde yaşanan sorunları, hizmet ederek öğrenme yaklaşımının öğrencilerin gelişimlerine katkısını ve vatandaşlık eğitimindeki rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Eylem araştırması deseninin kullanıldığı çalışmada 16 hafta boyunca 6. sınıfta okuyan öğrencilere etkinlikler uygulanmıştır. Araştırma verileri; açık uçlu anket, araştırmacı ve öğrenci günlükleri, öğretmen ve öğrencilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, öğrencilerle yapılan odak grup görüşmesi, kamera ve fotoğraf kayıtları ile toplanmış ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin hizmet ederek öğrenme kavramına ilişkin algılarında anlamlı bir değişikliğin olduğu, hizmet ederek öğrenmenin öğrencilerin akademik, kişisel ve sosyal katılım gibi becerilerinin gelişmesine ve vatandaşlık eğitimlerine olumlu katkısının olduğu tespit edilmiştir.

Tonga (2013) “8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmada 8. sınıf öğrencilerinin

vatandaşlık bilinci düzeylerini bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan değerlendirmeyi amaçlamıştır. Karma yöntemin kullanıldığı araştırmanın nicel boyutunda 8. sınıfta okuyan 1178 öğrenciye “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” uygulanarak elde edilen veriler SPSS 17.0 paket programı, betimsel istatistik, Kolmogorov Simirnov testi, Levene testi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis testi, Bonferoni düzeltme yöntemi ve basit korelasyon ile analiz edilmiştir. Nitel boyutunda ise 11 sosyal bilgiler öğretmeni ve öğretim elamanı ile görüşme yapılarak elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde, duyuşsal ve davranış eğilimlerinin ise yüksek düzeyde olduğu; vatandaşlık bilincini oluşturan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alan arasındaki ilişkiye bakıldığında; bilgi, duyuş ve davranış arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kız öğrencilerin vatandaşlık bilinçlerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri ile öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baba mesleğine göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin anlamlı farklılık gösterdiği buna karşılık anne mesleğinin anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konulmuştur. Öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgileri üzerinde aylık gelirin ise anlamlı bir fark oluşturduğu bulunmuştur. Öğretmenler sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf programı içerisinde vatandaşlık bilincine ilişkin değerlerin ve kazanımların yeterli seviyede olmadığını; ders kitaplarını yetersiz gördüklerini, vatandaşlık konularının soyut kaldığını ve günlük hayat ile yeterince ilişkilendirilmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler iyi vatandaştan ziyade, daha çok net yapan vatandaş yetiştirdiklerini ve ailelerin vatandaşlık eğitimi konusunda ilgisiz ve ilgisiz kaldıklarını vurgulamışlardır.

Esen (2011) “Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilinci İle İlgili Konuların Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi” adlı çalışmasında sosyal bilgiler öğretim programının insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmadaki rolünü öğretmen görüşlerine göre değerlendirmeyi amaçlamıştır. Tarama modelinde desenlenen araştırma 124 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Anket yoluyla elde edilen veriler yüzde, frekans ve aritmetik ortalamadan yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdemleri, mezuniyet durumları ve okutmakta oldukları sınıflar göz önüne alındığında, öğretmenlerin sosyal bilgiler dersi ile insan hakları ve vatandaşlık bilinci arasındaki

ilişki, insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmada sosyal bilgiler öğretim programının içerik olarak rolü hakkındaki görüşleri, insan hakları ve vatandaşlık bilinci kazandırmada sosyal bilgiler öğretim programının yapı olarak rolü hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çelik (2009) “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bu Günkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri” adlı araştırmasını karma yöntem kullanarak gerçekleştirmiştir. Nicel veriler 605 sosyal bilgiler öğretmenine anket uygulanarak, nitel veriler ise 30 sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşme ile elde edilmiştir. Araştırma sonucunda vatandaşlık eğitimi tanımlamalarında öğretmenlerin beceri ve değeri göz ardı ederek daha çok görev ve sorumluluk olarak vurguladıkları, vatandaşlık eğitimi açısından bakıldığında, amaç ve içerik bakımından programı yeterli buldukları; vatandaşlık eğitiminde ailenin önemli olduğu, sosyal kulüplere oranla okul meclislerinin vatandaşlık eğitimine daha fazla katkı sağladığı, başta çevre ve medyanın olumsuz örnek olduğu ve vatandaşlık eğitiminin etkin olması için okul-aile işbirliğinin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sabancı (2008) tarafından yapılan “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Vatandaşlık Konularıyla İlgili Kavramsal Anlamaları” , ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi derslerinde geçen ortak vatandaşlık kavramlarına ilişkin öğrencilerin kavramsal anlamaları içinde yanlışlarının var olup olmadığını; öğretmenlerinin mesleki kıdemleri; eğitim-öğretim programı yaklaşımı, öğrencilerin vatandaşlık kavramlarına ilişkin sahip oldukları ön bilgileri, cinsiyeti, sosyal, kültürel ve ekonomik çevre koşulları, aile yapılarında demokrasi, katılım ve işbölümü öğelerinin yer alma durumu, derse ilişkin ilgilerini çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırma verileri yeni programın uygulandığı 5 ile eski programın uygulandığı 10 olmak üzere toplam 15 okulda 7. Sınıfta okuyan 606 öğrenci ve 15 sosyal bilgiler öğretmenlerine uygulanan sosyo-ekonomik durum anketi, ilgi ölçeği ve kavramsal anlama testi aracılığıyla toplanan veriler yüzde-frekans ve ortalama, standart sapma istatistikleri, t testi, varyans analizi, ikili karşılaştırma ve ki kare ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda her iki programda da öğrenim gören öğrencilerinin vatandaşlık ünitesi ile ilgili konu işlenmeden önce ve işlendikten sonra vatandaşlık kavramlarına ilişkin giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinde yanlışlara sahip oldukları görülmüştür. Eski ve yeni program ile öğrenim gören 7. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık kavramlarına ilişkin

mevcut ön bilgileri açısından kavram yanlışlarına sahip oldukları; vatandaşlık ünitesiyle ilgili giriş bölümünde bir farklılık bulunmaz iken konuyu işlendikten sonra geliştirme ve pekiştirme düzeyinde yeni programda öğrenim gören 7. sınıf öğrencilerinin kavram yanlışlarının daha az olduğunu görülmektedir. Kavramları anlama düzeyleri bakımından, öğrencilerin arasında yeni öğretim programlarının uygulandığı okullarda öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Cinsiyete göre vatandaşlık kavramlarına ilişkin kavramsal yanlış düzeylerine erkek öğrencilerin lehine; sosyo-ekonomik durum değişkenine bakıldığında ise alt sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrencilerin kavram yanlışlarının daha fazla olduğu; öğrencilerin ilgi duydukları derse göre, vatandaşlık kavramlarına ilişkin yanlış düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken; buna karşılık yeni programla öğrenim gören öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Öğrencilerin kavramsal yanlışlarının öğretmenlerinin mesleki kıdemlerine göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Civek (2008) “Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Ders Programlarında Vatandaşlık Eğitim” adlı çalışmada ilköğretim 4. ve 5. sınıflarda okutulan ders kitapları, öğrenci ve öğretmenlerinin sosyal bilgiler müfredatı içinde yer alan vatandaşlık eğitimi ile ilgili kazanımları gerçekleştirebilme düzeylerini tespit etmek amaçlamıştır. Araştırma verileri 4.ve 5. sınıfta okuyan 200 öğrenci ve 15 sınıf öğretmenine anket uygulanarak elde edilen veriler SPSS paket programı, yüzde, frekans ve ki-kare kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında vatandaşlık eğitimi ile ilgili kazanımlara yeterli ölçüde yer verildiği, öğrencileri ilgili kazanımları büyük ölçüde elde ettikleri, öğretmenlerin ise bu kazanımları ders esnasında dikkate aldıkları tespit edilmiştir.

Başaran (2007) tarafından yapılan “İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri” adlı çalışmada ilköğretim okullarındaki vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini saptayarak programla ilgili öneriler geliştirmeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı çalışmada 19 sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Çalışmada kazanımların sayısal olarak fazla olması, ders saatlerinin az olması, içeriğin öğrenci seviyesinin üzerinde olduğu, soyut kavram ve tekrarlara çok

yer aldığı, derslerin ezbere dayalı işlendiğini, araç ve gereç eksiklikleri gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Ersoy (2007) “Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri” adlı çalışmada öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde etkili vatandaşlık eğitimi için gerçekleştirdikleri uygulamaları ve vatandaşlık eğitimi konusundaki eğitim gereksinimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma da 24 öğretmenle yarı-yapılandırılmış görüşme ve 404 öğretmene anket uygulanarak toplanan veriler betimsel istatistik ve betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; öğretmenler etkili vatandaş; hak ve sorumlulukların bilen ve kullanan, başkalarının haklarına saygılı olan kişi olarak tanımlamış; dersin vatandaşlık eğitiminde önemli bir rolü olduğunu; konuların öğretiminde, öğretmen kılavuz kitaplardaki ders planlarına uyulduğunu ve en çok seçim etkinliklerinden, araç-gereç olarak çoğunlukla ders kitabından ve başvuru kaynaklarından yararlandıkları belirlenmiştir. Öğretmenler vatandaşlıkla ilgili konuların öğretiminde diğer derslerle ve ara disiplinlerle ilişkilendirme yapmakta; sınıf ortamını oluştururken, sınıf kararlarına katılma, kurallara uyma ve saygılı olma ilkelerine dikkat etmekte; aile, okul yönetimi ve diğer öğretmenler ile işbirliği yaptıkları; öğrencilerin yanlış davranışlarını düzeltme, öğrenci kulübü, belirli gün ve haftalar ile milli bayramlarla ilgili etkinliklerde rehberlik yaptıkları; öğrencileri gözlem, yazılı yoklama sınavları, testler ve ürün dosyası ile değerlendirdikleri görülmüştür. Öğretmenler ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin, görsel ve yazılı basının ve toplumdaki yanlış inanışlarını sorun olarak görmekte; vatandaşlık eğitiminde planlama, yöntemler, etkinlik örnekleri, araç-gereçler ve değerlendirme konularında kaynaklar, demokratik sınıf ortamı oluşturma, okulda vatandaşlık etkinlikleri düzenleme; eğitim gereksinimi duyduklarını belirtmişlerdir.

Uyangör (2007) tarafından yapılan “İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmada İlköğretim 7. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi programında yer alan hedef-davranışların ulaşılma düzeyi, davranışların örüntüsü, programın duyuşsal özelliklere etkisi ve programa ilişkin öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Tarama modelinin gerçekleştirilen çalışmada nicel verilerin elde edilmesinde 7. sınıfta öğrenim gören 700 öğrenciye erişim ve izleme testi uygulanmış, nitel verilerin edilmesinde ise 52 öğrenciyle ve 15 öğretmenle standartlaştırılmış görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler; içerik analizi, t- testi ve tetrakorik korelasyon tekniği ile analizi

edilmiştir. Araştırma sonucunda ön test ve son test arasında öğrencilerin başarıları üzerinde anlamlı bir fark olduğu; davranışların ulaşılma düzeyinin düşük olduğu; öğrencilerin öntest tutum puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı, son test puanının ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler hedef davranışların açık ifade edilmediği, öğrenci seviyesinin üzerinde olduğu, davranışa dönüştürülebilir nitelikte olmadığından dolayı kazandırmakta zorlandıklarını ve zamanın yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrenciler günlük hayata aktarabildikleri bilgileri unutmadıklarını ancak öğrendikleri bilgileri günlük yaşamlarına aktarmada problem yaşadıklarını, öğrendikleri bilgilerin günlük hayatta kullanacaklarını düşündükleri için dersi önemli gördüklerini bunu yanı sıra derste sıkıldıklarını ve derste gördüklerini ilk olarak ailede öğrendiklerini belirtmişlerdir.

2.5.2.Yurt dışında yapılan araştırmalar

Ahmadi ve Keshavarz Dizjini (2018) yaptıkları “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Programında Vatandaşlık Eğitiminin Durumu ve Hakları” adlı araştırmada ilköğretim 3, 4, 5. ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerine ne kadar önem verildiğini belirlemeyi amaçlamışlardır. Döküman inceleme yöntemiyle kitaplarda yer alan metin, resim ve etkinlikler vatandaşlık eğitimi yönünden incelenmiş ve sonuçlar frekans şeklinde sunulmuştur. Araştırmada kitaplarda en fazla vatandaşlık becerisine, daha sonra değerlerine ve son olarak vatandaşlık bilgisine yer verildiği tespit edilmiştir.

Brown, Lipsig-Mumme ve Zajdow (2003) gerçekleştirdikleri “Ortaöğretim Öğrencilerinin Aktif Vatandaşlık Deneyimi: Avustralya Gençliğinin Topluluk Katılım Oranları” adlı araştırmalarında ortaöğretim öğrencilerinin topluma katılımını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadırlar. 16-20 yaşlarında ortaöğretimde okuyan öğrencilerden anket kullanılarak elde edilen veriler ilişki olup olmamasına bakılmıştır. Araştırma sonucunda kızların erkeklerden, İngiliz olanların olmayanlardan, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanların düşük olanlardan, büyük şehirde olanlar diğerlerinden daha fazla vatandaşlık konularına gönüllü olarak katıldıkları belirlenmiştir.

Mathé (2018) “Öğrencilerin Sosyal Bilgilerde Vatandaşlığa Hazırlık Algıları: Öğretimin Rolü ve Öğrencilerin İlgi Alanları” adlı araştırma; öğrencilerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirmesine ilişkin algıları ile sosyal bilgilerden zevk alma,

demokratik ve siyasi tartışma, öğretmen katkısı, çevrimiçi politik iletişim, ailenin siyasete ilgisi ve arkadaşlar çevresi gibi değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada, doğu bölgesinde üç farklı ilçede, şehir merkezi ve kırsal alan göz önünde bulundurularak belirlenen 11 okulda okuyan 16-17 yaşlarında %43,7'si erkek ve %56,3 kız olmak üzere toplam 264 öğrenciye 7'li likert anket uygulanarak elde edilen veriler regresyon analizleriyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin sosyal bilgiler dersinden zevk almaları, öğrencilerin çevrimiçi siyasi iletişiminde bulunmaları, demokratik ve siyasi tartışma yapmaları ile algıları arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

O'Brien ve Smith (2011) “Öğretmen Adaylarının “İyi” Vatandaşlık Algıları” adlı araştırmalarında öğretmen adaylarının iyi vatandaş algılarını belirmemeyi amaçlamışlardır. Çalışma nitel araştırma yönteminin benimsendiği araştırmada veriler Alabama, Florida, California, Minnesota, Texas, Connecticut, Idaho, Georgia ve Kentucky eyaletinden 309 ilköğretim öğretmen adayından posta yoluyla elde edilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada öğretmen adaylarının özellikle; başkalarına yardım etme ve saygı duyma, yasalara uyma, siyasi konulara etkin katılım gösterme ve güncel olayları takip etmeyi iyi vatandaş özelliği olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında; vatansever olma, çevresel sorumluluk alma, dürüst olma, eğitilmiş ve başarılı olma, hükümeti destekleme ve vergi vermede iyi vatandaşın özelliği olarak görüldüğü tespit edilmiştir.

Alazzi ve Chiodo (2008) tarafından yapılan “Sosyal bilgiler öğrencilerinin vatandaşlık algıları: Ürdün ortaokul ve lise öğrencilerinin incelenmesi” adlı araştırmada 8 ve 11 sınıfta okuyan öğrencilerin vatandaşlık konusundaki algılarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada veriler, Ürdün şehir merkezinde okuyan, 94 ortaokul ve 98 lise öğrencisi; banliyö de, 100 ortaokul ve 96 lise öğrencisi ve kırsal kesimde, 53 ortaokul ve 68 lise öğrencisi olmak üzere toplam 509 öğrenciye anket uygulanması ve anket uygulanan öğrenciler arasından rastgele seçilen 10 öğrenciyle görüşme yapılarak elde edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin iyi vatandaş özelliği olarak başkalarına yardım etme şeklinde tanımladıkları; saygı, hoşgörü, adalet gibi kavramların önemini farkında oldukları, vatandaşlığı erdem ile ilişkilendirdikleri ve içinde yaşadıkları topluma katkıda bulunmak istedikleri ortaya konulmuştur. Öğrencilerin

siyasal vatandaşlığı ise yüzeysel olarak daha çok oy kullanma biçinde tanımladıkları tespit edilmiştir.

Martin ve Chiodo (2008) tarafından gerçekleştirilen “Amerikan Yerlileri Öğrencileri Konuşuyor: İyi Vatandaşlık Nedir?” adlı araştırmada Hint kökenli Amerika vatandaşı öğrencilerinin vatandaşlık konusundaki algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Vaka çalışması deseni kullanılan araştırmada veriler 30 sekizinci ve 31 on birinci sınıfta okuyan öğrenciden 3 açık uçlu sorudan oluşan anket ile 10 öğrenciyle ve 2 öğretmenle yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Araştırmada iyi vatandaş öğrenciler; kurallara ve yasalara uymak, içinde yaşadıkları toplum içinde başkalarına yardım etmek, vatanseverlik ve sadakatli olmak, başkalarının mülkiyetine saygı duymak biçiminde açıklamışlardır. Aynı zamanda öğrencilerin siyasi katılımından daha fazla toplumsal katılım sağladıkları, içinde yaşadıkları toplumda yapılan kabile etkinliklerinde gönüllü olmayı siyasi etkinliklere alternatif olarak gördükleri ortaya konulmuştur.

Adeyemi, Boikhutso ve Moffat (2003) “Botswana'da Ortaokul Düzeyinde Vatandaşlık Eğitiminde Öğretme ve Öğrenme” adlı araştırmalarında Botswana'daki araştırmalarında, ilköğretim ikinci basamakta vatandaşlık eğitiminin nasıl gerçekleştiğini incelemeyi amaçlamışlardır. Veriler sınıflarda katılımcı gözlem ve 18 okulda 27'si kent ve 5 kırsal kesimde olmak üzere 32 sosyal bilgiler öğretmeniyle yapılan görüşme ile toplanmış ve frekans ile yüzde şeklinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda, öğretmenler vatandaşlık kavramını öğrencilerin sorumluluklarını bilmeleri olarak açıklarken, vatandaşlığın özelliklerini tanımlamada yeterli olmadıkları belirlenmiştir. Öğretmenler iyi vatandaş yetiştirme açısından yarısına yakını az düzeyde ulaşıldığını; iyi vatandaş yetiştirmek için öncelikle grup çalışması ve araştırma yöntemlerini kullandıklarını ayrıca görüşme, ailelere danışma ve eğitim gezileri gibi yöntemleri daha çok kullandıklarını açıklamışlardır. Aynı zamanda; öğrenci sayısının fazla olması, farklı yetenekleri olan öğrencilerin aynı sınıfta olması, vatandaşlık eğitimi konusunda öğretmenlerin yetersiz kalması ve mesleki hoşnutsuzluklar gibi vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlar olduğunu dile getirmişlerdir.

Kopinska (2019) tarafından yapılan “Ülke Raporu: Polonya Okulunda Sivil ve Vatandaşlık Eğitimi” adlı araştırmada Polonya okullarındaki mevcut sivil eğitim şeklini yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. 2017-2018 yılı vatandaşlık eğitimi programının doküman inceleme yöntemiyle elde edilen veriler içerik analiziyle

çözümlemiştir. Araştırmada Polonya okullarındaki sivil eğitim kapsamında bilgiye, uygulanabilirliğe ve yapılandırmacı olmasına önem verilmediği, programda yer alan beceri ve tutumların kazandırılmasında ve aktif vatandaşlık açısından eksikliklerin bulunduğunu, öğrencilerin demokrasiyi deneyimlemelerine yeterli fırsat verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler dersi ve vatandaşlıkla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde genellikle sosyal bilgiler öğretim programlarının ve ders kitaplarının incelenmesi ve diğer ülkelerde uygulanan programlarla karşılaştırılması gelmektedir (Sarıcan, 2006; Başaran, 2007; Aslan, 2008; Civek, 2008; Sabancı, 2008; Keleşoğlu, 2008; Çelik, 2009; Esen, 2011; Albanesi, 2018; Ekici, 2018; Arensmeier, 2018; Iwona, Beata, Violetta ve Piotr, 2019). Bunun yanında son yıllarda değişen değerler dizisi doğrultusunda sosyal bilgiler alanında küresel vatandaşlıkla ilgili çalışmalara da rastlanmaktadır (Kasai, 2007; Kan, 2009; Tuncel ve Uğur, 2009; Şahin ve Yıldız, 2012; Ersoy, 2013; Göl, 2013; Gürdoğan Bayır, Göz ve Bozkurt, 2014; Çelikten, 2015; Çolak, K. 2015; Engin ve Sarsar, 2015; Uydaş ve Genç, 2015; Balbağ, 2016; Çermik, Çalışoğlu ve Tahiroğlu, 2016; İkinci, 2016; Durmuş, 2017; İncekara, 2017; Ünlü, 2017; Tıdıkis ve Dunbar, 2019). Ayrıca eğitimin kazandırmak istediği değer ve becerilere sahip bireylerin yetiştirmesinde önemli bir basamağını oluşturan sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan vatandaşlık konularında çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Çetin, 2003; İpek, 2011; Kab, 2012; Kayaalp, 2016). Bu araştırmaların yanında haklarını bilen ve kullanan bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir yeri olan etkin, etkili ve hizmet ederek öğrenme yaklaşımları gibi vatandaş eğitimi konularında çalışmalar yapılmıştır (Ersoy, 2007; Kırıkçı, 2013; Çevik Kansu, 2015; Çolak, G. B. , 2015; Altıntaş, 2016). Nitekim bilim ve teknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak teknolojiyi kullanan bireylerin dijital vatandaşlık normlarından haberdar olmasını ve bu normlara uyan bireylerin yetiştirilmesini ortaya çıkaran araştırmaların yapıldığı belirlenmiştir (Karaduman, 2017; Aslan, 2016; Dedebali ve Dasedemir. 2016; Karaduman, 2011). Ayrıca ekolojik çevreyi koruma anlayışına sahip olan araştırmacılar günümüzde çevresel vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmışlardır (Özdemir-Özden, 2019; Pianosi, 2017; García Villanueva, 2015; Erdilmen, 2012). Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlıkla ilgili yukarıda yer alan araştırmaların yanında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının değerlendirilmesi gibi çalışmalara da rastlanılmıştır (Uyangör, 2007; Tonga, 2013). Aynı zamanda daha çok öğretmen, öğretmen adayı, öğrenci ve

velilerden görüş alındığı; algı ile tutuma bakıldığı ve çalışmaların farklı yaş ve sınıf düzeylerinde gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Günümüzde vatandaşlık eğitimine ilginin artmasına rağmen, yapılan çalışmalarda vatandaş yetiştirmede sorunlar yaşandığı ortaya konmuştur. Bu kapsamda hem sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimin verildiği öğrencilerden büyük bir örneklem üzerinde çalışarak vatandaşlık kazanımlarını yaşamlarında kullanımlarını belirleme hem de sosyal bilgiler dersi programının uygulayıcısı olan öğretmenlerle öğrencilerin kazanımları günlük yaşamlarında kullanımlarında yaşadıkları sorunları belirlemeye ilişkin görüşlerinin alınarak konunun derinlemesine incelenmesini ve çözüme ulaşmasını sağlamada araştırmacılara görev düşmektedir. Alanyazına bakıldığında ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları belirlemeye ilişkin bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan araştırmanın sosyal bilgiler ve vatandaşlık eğitimi alanında önemli bir boşluğu doldurması beklenilmektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve elde edilen verilerin analizi detaylı şekilde ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan bu araştırma karma yöntemle gerçekleştirilmiştir. Karma yöntem, araştırma problem ve sorularının tek bir yönetime göre daha iyi açıklanmasını sağlayan nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanımını içermektedir (Creswell ve Plano Clark, 2015, s.14; Creswell, 2014, s. 217). Bu araştırmada karma yöntem desenlerinden paralel desen kullanılmıştır. Paralel desende nicel ve nitel veriler eşzamanlı olarak toplanarak veriler birleştirilir ve araştırma probleminin anlaşılması için sonuçlar birlikte yorumlanır (Creswell, 2012, s. 540). Bu desende nicel ve nitel yöntemlerin öncelikleri araştırmacıya göre değişmektedir. Bu araştırmada nicel ve nitel veriler eşit öneme sahiptir.

Şekil 3.1. Paralel desen veri toplama ve yorumlama süreci (Creswell, 2012, s. 541)

Şekil 3. 1’de görüldüğü üzere nicel ve nitel veriler ayrı ayrı toplanır, analiz edilir ve her ikisi beraber yorumlanarak çıkarımda bulunulur (Creswell ve Plano Clark, 2015, s. 79). Karma yöntemin uygulandığı araştırmanın nicel boyutunda; öğrencilerin vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında kullanma durumları ve kullanımları ile sosyo-ekonomik durum, cinsiyet, kardeş sayısı, aynı evde yaşayan kişi sayısı, anne-baba öğrenim düzeyi, anne-baba mesleği ve anne-baba birlikteliği arasında

bir ilişkinin olup-olmadığı araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde hazırlanmış kişisel bilgi formu ve “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımlarını Anketi” aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda ise; 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde birer vatandaş olmak için neler öğrendikleri, vatandaş yetiştirme açısından dersin yeterliliği, derste öğrenilen vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında kullanıp/kullanmadıkları ve kullanırken ne gibi sorunlarla karşılaştıkları sosyal bilgiler dersinin uygulayıcısı olan sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerle sorgulanmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan çalışmada paralel karma yöntem kullanılmıştır. Bu kapsamda nicel verilerin sağlandığı örneklem ve nitel verilerin sağlandığı örneklem olmak üzere iki farklı örneklem belirlenmiştir. Bu açıdan nicel verilerin toplandığı örneklem evren ve örneklem, nitel verilerin toplandığı örneklem ise kalımcılar başlığı altında sunulmuştur.

3.2.1. Evren ve örneklem

Evreni araştırma sonucunda elde edilen verilerin genellenmek istendiği tüm elemanlar oluştururken, ulaşılabilen evren ise çalışma evrenini meydana getirmektedir (Karasar, 2016, s. 147-149). Sosyal bilgiler dersinin 4, 5, 6. ve 7. sınıf düzeylerinde okutulduğu düşünüldüğünde; 8. sınıfta ders ile kazandırılmaya çalışılan vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini 8. sınıfta öğrencilerin kazanmış olması beklenmektedir. Bu açıdan araştırmanın çalışma evreninin belirlenmesi için Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü’nde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 8. sınıfta okuyan öğrencilerin güncel verileri bulunmadığından 2017-2018 eğitim-öğretim yılına ait veriler üzerinden hesaplama yapılmıştır. Buna göre Diyarbakır’ın 17 ilçesinde 8. sınıfta okuyan toplam 30.681 öğrenci bulunmaktadır.

Örneklem ise evreninin içinden belli formül ve kurallara göre seçilen, daha az bireyle çalışma olanağı tanıyan ancak evreni temsil yeterliliğine sahip gruptur (Karasar, 2016). Örnekleme birimi ise örnekleme oluşmak için evrenden alınan temel birimdir. Örneklem belirleme işi tek bir evren üzerinden eleman belirleme üzerinden yapılabileceği gibi birden fazla evren biriminden küme örneklem şeklinde de yapılabilir.

Bu araştırmanın nicel boyutunu oluşturulan örneklem belirlemede küme örnekleme kullanılmıştır. Küme örneklem, evrenin içinden grup temelinde örneklem alma işidir (Büyüköztürk, vd., 2012). Örnekleme yöntemleri, seçkisiz ve seçkisiz olmayan örnekleme yöntemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Seçkisiz örnekleme yöntemleri, basit seçkisiz ve tabakalı örnekleme olarak ikiye ayrılmaktadır. Sistematiik, amaçsal ve uygun örnekleme yöntemleri seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerini oluşturmaktadır. Bunlardan amaçsal örnekleme yöntemi; aykırı, maksimum çeşitlilik, benzeşik, tipik, ölçüt ve tabakalı amaçlı örneklem yöntemi olmak üzere altıya ayrılmaktadır (Büyüköztürk, vd., 2012). Tabakalı örneklem evrenin kendi içinde benzerlik gösteren tabakalara ayrıldığı ve bu alt tabakalardan örnekler seçildikten sonra seçilen örneklerin birleştirildiği metottur. Orantılı tabakalı örneklem de tabakanın temsil ettiği çalışma evrenin oranına göre örneklem belirlenmektedir (Akalin, 2015). Araştırmada Diyarbakır ili Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur merkez ilçeleri küme olarak belirlenmiştir. Araştırmada çalışma evreni bilindiğinden örneklem büyüklüğünü hesaplamada şu formül (Şahin, 2009, s. 126) kullanılmıştır.

$$n: \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q}$$

Bu formülde; N: ana kütle büyüklüğünü, n: örneklem büyüklüğünü, p: belli bir değere sahip olma, q: belli bir değere sahip olmama oranını, t: güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, d: tolerans düzeyini tanımlamaktadır. Bu araştırmada güvenilirlik derecesi 0,99, d güven aralığı ise 0.05, p . q maksimum örneklem büyüklüğünü 0,25, t' nin iki yönlü değeri z tablosundan 2.58 olarak bulunmuştur.

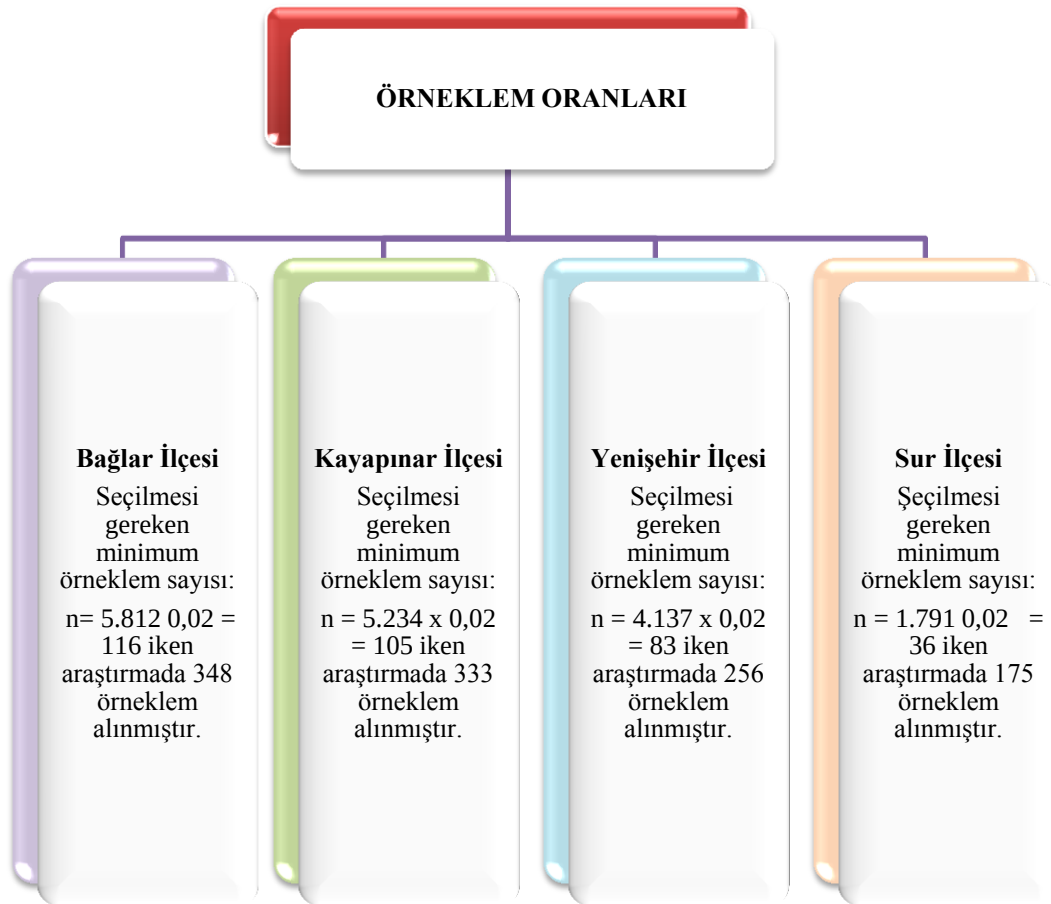
$$n: \frac{30,681 \times (2,58)^2 \times 0.5 \times 0.5}{(0,05)^2 \times (30,681 - 1) + (2,58)^2 \times 0.5 \times 0.5} = 651,53$$

Formül kullanılarak örneklem büyüklüğü hesaplandığında 652 kişilik minimum örneklem büyüklüğünün evreni temsil edebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada 1112 kişi üzerinden veri toplanmıştır. Örneklem büyüklükleri hesaplandıktan sonra her

kümenin birimleri olan Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur ilçelerinden minimum örneklem büyüklüğünün belirlenmesi için ilk olarak küme ağırlığı hesaplanmıştır.

$$\text{Tabaka Ağırlığı} = \frac{\text{Örneklem Büyüklüğü}}{\text{Evren Büyüklüğü}} = \frac{652}{30,681} = 0,02$$

Tabaka ağırlığı 0,02 olarak bulunmuştur. Böylece her bir ilçedeki çalışma evreninin minimum 0,02'si alınarak örneklem alt birimleri temsil etmiş olacaktır. Buna göre Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur ilçelerinden ankete katılım oranları Şekil 3.2'de sunulmuştur.

Şekil 3.2. Örneklem oranları

Şekil 3.2'de görüldüğü gibi nicel araştırmalarda elde edilen bulguların tüm evrene genellemek amaçlandığından örneklem büyük tutulmuştur. Her bir ilçe için örneklem büyüklüğü hesaplandıktan sonra okulların bulunduğu çevre ve sosyal yapıları

dikkate alınmıştır. Ayrıca okul yöneticileri ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye göre araştırmanın yürütüleceği okullar belirlenmiştir. Nicel verilerin toplandığı araştırma örnekleminde yer alan ortaokullar Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1. *Araştırma örnekleminde yer alan ilçe ve ortaokullar*

İlçe Adı	Sosyo-Ekonomik Çevre	Okul Adı	Uygulanan Anket Sayısı	Değerlendirilen Anket Sayısı	Anket Dönüş Oranı%
Bağlar	Üst	A Ortaokulu	115	112	%97,4
	Orta	B Ortaokulu	120	118	%98,3
	Alt	C Ortaokulu	121	118	%97,5
Kayapınar	Üst	D Ortaokulu	108	105	%97,2
	Orta	E Ortaokulu	110	107	%97,3
	Alt	F Ortaokulu	121	121	%100
Yenişehir	Üst	G Ortaokulu	85	82	%96,5
	Orta	H Ortaokulu	112	109	%97,3
	Alt	I Ortaokulu	68	65	%95,6
Sur	Üst	J Ortaokulu	70	70	%100
	Orta	K Ortaokulu	45	44	%97,8
	Alt	L Ortaokulu	45	43	%95,6
		M Ortaokulu	18	18	%100
Toplam			1138	1112	%97,7

Tablo 3.1 incelendiğinde araştırmanın yapıldığı okulların isimlerinin yerine kod olarak harfler kullanılarak okul isimleri gizli tutulmuştur. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketi; Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur merkez ilçelerindeki okullarda 8. sınıfta öğrenim gören 1138 öğrenciye uygulanmış ve 1112 anket değerlendirmeye alınmıştır. 26 anket formu uygun biçimde doldurulmadığından değerlendirmeye dâhil edilmemiştir. %97,7’lik dönüş oranıyla elde edilen veriler çözümlemeye tabi tutulmuştur. Nicel verilerin toplandığı araştırma örnekleminde yer alan öğrencilerin kişisel bilgileri aşağıda Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2. Araştırma örneklemindeki öğrencilerin kişisel bilgileri

Öğrencilerin Kişisel Bilgileri		f	%
Okulun Bulunduğu Sosyo-ekonomik Çevre	Alt	365	32,8
	Orta	378	34,0
	Üst	369	33,2
Cinsiyet	Kız	575	51,7
	Erkek	537	48,3
Kardeş Sayısı	1-2	114	10,2
	3-4	529	47,6
	5-6	320	28,8
	7+	149	13,4
Aynı Evde Yaşayan Kişi Sayısı	1-4	147	13,2
	5-6	544	48,9
	7+	421	37,9
Anne Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	347	31,2
	Okuryazar	160	14,4
	İlkokul Mezunu	309	27,8
	Ortaokul Mezunu	152	13,7
	Lise Mezunu	90	8,1
	Üniversite Mezunu	47	4,2
	Lisansüstü Mezunu	7	0,6
Baba Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	68	6,2
	Okuryazar	101	9,3
	İlkokul Mezunu	327	30,0
	Ortaokul Mezunu	223	20,5
	Lise Mezunu	230	21,1
	Üniversite Mezunu	117	10,7
	Lisansüstü Mezunu	24	2,2
Anne Mesleği	Çalışmıyor	1033	92,9
	Serbest Meslek	17	1,5
	İşçi	6	0,6
	Memur	56	5,0
Baba Mesleği	Çalışmıyor	137	12,7
	Serbest Meslek	562	51,9
	İşçi	208	19,2
	Memur	176	16,3
Anne-baba Birliktelik Durumu	Birlikte	1039	93,4
	Boşanmış/Ayrı	31	2,8
	Anne ya da Baba Vefat	42	3,8
	Etmiş		

Tablo 3.2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %51,7'sinin kız, %48,3'sinin ise erkek olduğu; büyük bir çoğunluğunun anne ve babasının birlikte (%93,4) yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin yarısına yakını 3-4 kardeş (%47,6) ve aynı evde 5-6 kişi olarak yaşamaktadır (%48,9). Anne çalışma durumuna bakıldığında büyük

bir çoğunluğunun çalışmadığı (% 92,9) ve çalışanların ise (%5,0) memur olarak çalışmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim düzeyi incelendiğinde büyük çoğunluğunu annesi okur-yazar olmayanlar (%31,2) ve ilkokul mezunları oluşturmaktadır (%27,8). Araştırmada babası ilkokul mezunu olan öğrenciler çoğunluktadır (%30). Baba mesleğine bakıldığında ise yarısından fazlası serbest olarak (%51,9) çalışmaktadır.

3.2.2. Katılımcılar

Karma yöntemin uygulandığı araştırmada sosyal bilgiler dersinin bizzat uygulayıcıları olan sosyal bilgiler öğretmenleriyle bu derste yer alan vatandaşlık kazanımlarını öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımlarını incelemek ve karşılaşılan sorunları tespit edebilmek açısından önemli görülerek yarı-yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu kapsamda nitel verilerin elde edildiği katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem belli bir takım önemli bilgilere sahip bireyler üzerinde çalışan bir örnekleme çeşididir (Büyüköztürk, vd., 2012, s. 90). Ölçüt örneklem araştırmacının belirlediği bazı ölçütlere göre katılımcıların tercih edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 111-112). Ölçüt belirlenirken alanyazın dikkate alınmalı ve konuya dair önemli görülen ölçütler seçilmelidir (Glesne, 2013 s. 60-61).

Araştırmacı tarafından ölçüt olarak 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersine girmiş en az 5 yıl öğretmenlik meslek deneyimine sahip olmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca sosyo-ekonomik çevrenin vatandaşlık eğitiminde önemli bir değişken olmasından dolayı sosyo-ekonomik çevrenin alt, orta ve üst olarak belirlendiği ve anketin uygulandığında okullarda araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretmenlerle görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılmayı 23 öğretmen gönüllü katılım formunu (EK-5) imzalayarak kabul etmiş fakat daha sonra iki öğretmen araştırmadan ayrıldığından 21 öğretmen ile devam edilmiştir. Katılımcıların Diyarbakır'da çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinden seçilmesi, anketin uygulandığı okullarda yapılması ve gönüllü olarak katılmaları elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenirlilik açısından önemli görülmüştür. Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerine ait kişisel bilgiler Tablo 3.3'de yer verilmiştir.

Tablo 3.3. Araştırma örneklemindeki öğretmenlerin kişisel bilgileri

No	Katılımcılar (Kod isim)	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim	Okulun Sosyo-Ekonomik Çevre	Bulunduğu
1	Süleyman	Erkek	37	12	Orta	
2	Tarık	Erkek	40	16	Orta	
3	Çağlar	Erkek	41	18	Alt	
4	Ahmet	Erkek	43	20	Alt	
5	Tuğba	Kadın	38	15	Alt	
6	Cengiz	Erkek	41	19	Orta	
7	Demir	Erkek	39	14	Orta	
8	Hülya	Kadın	35	13	Alt	
9	Merve	Kadın	39	15	Üst	
10	Mehmet	Erkek	31	9	Orta	
11	Yasemin	Kadın	34	9	Orta	
12	Kerime	Kadın	45	23	Alt	
13	Elif	Kadın	42	18	Üst	
14	Zeki	Erkek	58	36	Üst	
15	Burak	Erkek	40	17	Alt	
16	Emel	Kadın	50	27	Üst	
17	Meltem	Kadın	41	19	Üst	
18	Seray	Kadın	47	24	Üst	
19	Bilal	Erkek	42	18	Üst	
20	Selim	Erkek	40	17	Alt	
21	İbrahim	Erkek	39	15	Alt	

Tablo 3.3’de görüldüğü gibi araştırmaya 12’si erkek, 9’u kadın olmak üzere toplam 21 öğretmen katılmıştır. Katılımcıların yaşları 31 ile 58 aralığında değişmektedir. Mesleki deneyim bakımından öğretmenlerin 2’sinin 10 yıl altı, 14’ünün 10-20 yıl arası, 5’inin ise 20 yıl ve üstü mesleki deneyime sahip oldukları görülmektedir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin 8’i alt, 6’sı orta ve 7’si ise üst sosyo-ekonomik çevrede bulunan okullarda görev yapmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların eğitim düzeyleri de sorulmuş bir öğretmen (Zeki Öğretmen-yüksek lisans mezunu) dışında kalan katılımcıların hepsi lisans derecesiyle mezun olduğu için kişisel bilgiler tablosunda yer verilmemiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Hedeflere uygun zengin veri çeşitliliği sağlayan karma yöntemin uygulandığı araştırma da nicel verileri elde etmek amacıyla 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilere “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi”, nitel verileri elde etmek amacıyla ise sosyal bilgiler öğretmenleriyle “Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel bilgi formu ve ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketi

Araştırmanın nicel boyutuna ilişkin veri setini elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” öğrencilere uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından alan yazından yararlanılarak geliştirilen kişisel bilgi formunda öğrencilerin; cinsiyet, kardeş sayısı, ailede yaşayan kişi sayısı, anne ve baba eğitim düzeyi, anne ve baba mesleği, anne-baba birlikte yaşama durumuyla ilgili sorulara yer verilmiştir. Kişisel bilgi formu hazırlandıktan sonra uzman görüşüne sunulmuş ve forma son şekli verilmiştir. Öğrencilere kişisel bilgi formu ve anket formu aynı zamanda uygulanmıştır.

Anket belli bir konuda saptanmış hipotez ve sorulara bağlı olarak kaynak kişilere sorular yöneltmede kullanılan bir çeşit sistemli veri toplama aracıdır (Akalin, 2015, s. 14). Anket maddelerini oluşturmak için ilk olarak 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan etkin vatandaşlıkla ilgili kazanımlar belirlenmiştir. Amaca uygun olarak belirlenen kazanımlar alan uzmanlarının görüşleri de alınarak şekillendirilmiştir. Belirlenen bu kazanımlara uygun olarak alan yazından da yararlanılarak 103 anket maddesi oluşturulmuştur. Hazırlanan anket maddeleri sosyal Bilgiler alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuş ve bu görüşler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlenen anket formunda yer alan maddeler, 55’e indirilmiş ve tekrar alan uzmanlarına sunulmuştur. Alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda 9’u etkin vatandaşlıkla ilgili olumsuz değerlendirilen madde olmak üzere toplam 45 maddeye indirilmiştir. Anket çalışmalarında uzman görüşü almak anketin kapsam geçerliliğini gösteren yollardan biridir (Büyüköztürk, vd., 2012, s.131). Araştırmada kullanılan anket hazırlanırken kapsam geçerliliği uzman görüşü alınarak sağlanmıştır. Ayrıca pilot uygulama olarak ankete beş sosyal bilgiler öğretmeni ve 8. sınıfta öğrenim gören otuz iki öğrencilerinin de görüşleri dikkate alınarak son şekli verilmiştir.

Anket sosyal bilgiler dersi öğretim programında 4. 5. 6 ve 7. sınıf yer alan vatandaşlık kazanımları dikkate alınarak hazırlandığından anketin adı “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” olarak belirlenmiştir. Ankette ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemek

amacıyla “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” ifadelerini içeren beşli likert ölçeği kullanılarak hazırlanmış 45 maddeye yer verilmiştir.

Anket çalışmalarının birinci hedefi genellemek olduğundan dış geçerlilik, yapı geçerliliği, istatistiksel sonuç geçerliliği, ankete verilen yanıt oranı önemli bir unsurlardır (Edmonds ve Kennedy, 2017, s. 133). Dış geçerlikte önemli olan nokta örneklemin evreni tam olarak yansıtacak karakterde olmasıdır. Burada kritik olan nokta uygun örnekleme tekniğini kullanmaktır. Yapı geçerliliği ise araştırmacının anket sonucunda elde ettiği bulgu ve sonuçları ortaya attığı teori ve soruşturmaya genelleştirmeyi sağlamaktır. Katılımcıların samimi yanıtlar vermesi, yanıtları etkileyebilecek zamanda ve durumda anketin uygulanmamış olmasıdır. Ankete yanıt oranı geçerliliği katılımcıların ankette yer alan soruların büyük bir oranına yanıt vermeleridir. Bu oran % 15-20 ve ya % 60-80 olması gerektiği belirtilmiştir. Araştırmada veri toplamak için öğrencilere anket uygulanırken % 97,7 oranında dönüş sağlanması geçerliliği arttırmaktadır. İstatistiksel sonuç geçerliliği ise araştırmada anketin ölçülmesi hedeflenen yapıya yönelik ölçüm yapılması ve verilerin toplanmasıdır (Edmonds ve Kennedy, 2017, s.134).

Bu araştırmada küme örnekleme yöntemi ile belirlendiği ve amaçlanan yapıya yönelik büyük bir örneklem ile çalışıldığı, örneklem belirlenirken herhangi bir yanlılık bulunmadan örneklem seçildiği için dış geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca anket maddelerinin belirlenmesinde alan uzmanlarından görüş alınması, anketin katılımcılara doğrudan araştırmacı tarafından ulaştırılması, katılımcının istediği takdirde araştırmadan çekilebileceği bildirilerek araştırmanın yapı ve istatistiksel sonuç geçerliliğini, anket sorularının büyük bir oranı yanıtlandığından geçerliliği de sağlanmıştır.

Anketin güvenilirliğini hesaplamak için Cronbach alfa (α) iç tutarlık katsayısı kullanılmıştır. Cronbach alfa (α) katsayısı ankette bulunan maddelerin varyansları toplamının toplam varyansa oranlaması ile elde edilen uyum değeridir (Kılıç, 2016, s. 47). Cronbach alfa (α) değeri 0,7 ve üzeri olduğunda ölçme aracını güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi’nin Cronbach alfa (α) değeri hesaplandığında 0,771 olarak bulunmuştur. Bu değer anketin iyi bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir

3.3.2. Görüşme formu

Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin verileri elde etmek amacıyla ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını sosyal bilgiler öğretmenlerinin bakış açısıyla belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme ilgili kişilerle belli bir konu hakkında bilgi toplamak amacıyla birden fazla kişi arasında sözlü olarak yapılan bir iletişim sürecini içermektedir (Büyüköztürk vd., 2012; Aktaş, 2014, s. 339). Görüşmede araştırmacı tarafından soruların sırası değiştirilebilir ve ek sorular sorulabilir (Aktaş, 2014, s. 343). Elde edilmek istenilen veri setinin özelliklerine uygun olarak görüşme türlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme de bir kısmı yapılandırılmış bir kısmı ise yapılandırılmamış ve bireyin rahat bir şekilde kendini ifade etmesine olanak sağlayan sorular yer almaktadır (Erkuş, 2005, s. 101; Aktaş, 2014, s. 344).

Araştırmada alan yazından yararlanılarak hazırlanan görüşme sorularının amaca uygun olması, farklı yorumlara sebep olmaması, açık ve anlaşılır olmasına ve yönlendirici olmamasına dikkat edilmiştir. Oluşturulan görüşme soruları kapsam ve içerik geçerlik çalışması sağlanması için üç uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda düzenlenen görüşme soruları pilot uygulama amacıyla beş sosyal bilgiler öğretmenine uygulanmış ve anlaşılmayan sorular uzman görüşü doğrultusunda düzenlenerek görüşme formuna son şekli verildikten sonra yedi açık uçlu soru ve katılımcılar hakkında bilgi sahibi olmak için cinsiyet, yaş, mesleki kıdem ve eğitim düzeyi ile ilgili sorular yer almıştır. Yapılan görüşmelerde veri kaybını önlemek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılmış ancak bazı katılımcıların istediği üzerine görüşmenin bir kısmında araştırmacı not olarak görüşmeyi kayıt altına almıştır.

Araştırmada nitel verilerin geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Verilerin elde edilmesinde farklı kaynaklardan yararlanılması, uç ve farklı deneklerinde araştırmaya dâhil edilmesi, bulgu ve yorumların katılımcıların kontrol etmesine izin verilmesi, açıklamaların zengin tutularak okuyucuların benzer durumlara aktarabilmelerini sağlama, araştırmada yer almayan uzman kişilerin verilerin bulgu ve yorumları destekleyip-desteklemediğini incelemesi geçerlilik yöntemleridir (Creswell ve Miller, 2000).

Araştırmada verilerin toplanması ve analiz edilmesinin her aşamasının detaylarıyla birlikte anlatılması, katılımcıları çeşitlendirilmesi ve azami sayıda alınması,

katılımcıların rahat edecekleri ortamların tercih edilmesi, görüşme dökümleri ve bulguları katılımcıların görüşüne sunulması, araştırmada katılımcılardan doğrudan alıntı yapılması, verilerin temalaştırılması ile yorumlanmasında tarafsız olunması ve yöntem çeşitliliğiyle geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda araştırmacı tarafından kapsam geçerliliğini sağlamak için ilk olarak görüşme soruları alan uzmanlarına sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılmış, katılımcıların özelliklerini açıklanmış, katılımcılarla yapılan görüşmeler ara vermeden kodlamalar yapılmış, bir süre ara verildikten sonra tekrar kodlamalar yapılmış ve iki kodlama arasındaki uyuma bakılarak temalar oluşturulmuştur.

3.4. Veri Analizi

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen nicel ve nitel verilere ilişkin bulgular karma modelin doğasına uygun olarak farklı yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Nicel verilerin analizi ve nitel verilerin analizi olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

3.4.1. Nicel verilerin analizi

Karma yöntemin uygulandığı araştırmanın nicel boyutunda kullanılan “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” kullanılarak elde edilen veriler, 1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3- kararsızım, 4- katılıyorum ve 5-kesinlikle katılıyorum şeklinde kodlanmıştır.

Kişisel bilgi formunda bulunmayan ancak araştırmacının okul yöneticileri ve öğretmenlerle görüşmeleri sonucunda belirlediği okulun bulunduğu sosyo-ekonomik çevre alt, orta ve üst olarak dâhil edilmiştir. Kişisel bilgi formunda kardeş sayısı, aynı evde yaşayan kişi sayısı, anne ve baba mesleği soruları katılımların doldurması için boş bırakılmıştır. Kardeş sayısına ait bilgiler alan yazından da yararlanılarak kardeş sayıları 1-2, 3-4, 5-6 ile 7 ve üzeri olarak kodlanmıştır. Beşli likert şeklinde hazırlanan ankette 5 aralık bulunduğundan (5-4=1) aralık (4/5=0,80) olarak hesaplanmıştır. Bu bakımdan öğrencilerin maddelere verdikleri yanıtların yorumlanmasında; 1-1,80 arası kesinlikle katılmıyorum, 1,81-2,60 arası katılmıyorum, 2,61-3,40 arası kararsızım, 3,41-4,20 arası katılıyorum ve 4,21-5,00 arası kesinlikle katılıyorum olarak değerlendirilmiştir.

Aynı evde yaşayan kişi sayısı, çekirdek aile ile geniş aile arasındaki fark olabileceği düşünüldüğünden 1-4, 5-6 ile 7 ve üzeri olarak kodlanmıştır. Aynı zamanda

anne-baba mesleği sorulurken öğrencilerin ailelerine ilişkin bilgilerin hangi kategoriye girdiğini bilmemesi sorununun önüne geçilmesi amacıyla kendilerinin doldurmaları için ucu açık bırakılmıştır. Bu sorulara ilişkin elde edilen veriler anne mesleği için çalışan çalışmayan şeklinde kodlanırken; baba mesleği için çalışmayan, serbest çalışan, işçi ve memur olarak belirlenmiştir. Sonraki aşamada kodlar IBM SPSS 22.0 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra elde edilen verilerin çözümlenmesinde öncelikle hangi testlerin uygulanabileceği için gerekli şartlar denenmiştir. Bu konuda araştırmacının önünün de parametrik ve parametrik olmayan olmak üzere iki seçenek bulunmaktadır. Sonraki süreçte örneklem büyüklüğünün 30'dan fazla olması sebebiyle parametrik testlerin kullanılması için ilk şartı sağladığı düşünülmüştür. Parametrik testlerin kullanılması için ikinci şart olan verilerin normal dağılıp dağılmadığının test edilmesi ve varyansları homojen olup olmadığına bakılması gerekmektedir (Akalin, 2015, s. 114). Bağımlı değişkenlere ait ölçümlerin normal dağılım varsayımını test ederken bu amaç için örneklem büyüklüğü 50' den küçük ise Shapiro-Wilk büyük ise Kolmogorov-Smirnov istatistiği kullanılmaktadır (Akalin, 2015, s.119-121; Bursal, 2017)). Test sonucunun $p < 0.05$ olması ile değişkenlerin normal dağılım göstermediği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda verilere ait basıklık (-3 ile +3) ve çarpıklık (-2 ile +2) değerlerine bakıldığında bu değerlerin kabul edilebilir değerler dışında olduğu görülmektedir (Akalin, 2015, s. 130-133). Bu nedenler dikkate alındığında verilerin analizinde parametrik olmayan istatistiklerden yararlanılmasına karar verilmiştir.

Ayrıca “Kişisel Bilgi Forumu” kullanılarak elde edilen değişkenler ile “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” uygulanarak ulaşılan yanıtlar arasında ilişkinin olup olmadığına bakılması için ki-kare testi kullanılmıştır. Ki-kare testi; genellikle bağımsız iki kategorik grup arasındaki ilişkiyi test etmek için kullanılır. Bu test ile gözlenen ve beklenen frekanslar arasında anlamlı fark olup olmadığına bakılmaktadır (Göngür ve Bulut, 2008, s. 84). Ki-kare testi analizi yapılırken sonuçların yorumlanmasında değişkenler arasında ilişkinin olup olmamasında $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. İlişki görüldükten sonra bu ilişkinin etki değerine (Cramer's V) bakılmıştır. Etki değeri Rea ve Parker'in (1992, s. 219) .00-.10=göz ardı edilebilir ilişki, .10-.20=zayıf, .20-.40=orta, .40-.60=kısmen yüksek, .60-.80=yüksek ve.80-1.00 çok yüksek düzeyde ilişki olarak ifade ettiği sınırlar göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

3.4.2. Nitel verilerin analizi

Araştırmanın nitel boyutunda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi bir söylem veya belgeyi derinlemesine ve içindeki örüntüleri bir sistem dâhilinde ortaya koymayı benimsemektedir (Bilgin, 2006, s. 6-7; Arıkan, 2017, s. 51). Burada temel olarak yapılan işlem birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar altında birleştirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı şekilde düzenlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2004, s. 176).

Araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme sonucunda elde edilen veriler analiz edilirken katılımcıların verdiği yanıtlardan alt kodlara ulaşılmıştır. Görüşmeler hem araştırmacı hem de alan uzmanı tarafından kodlanmış ve bu kodlamalar Güvenirlik = $\frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100 = < \%70$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994, s. 64).

Tablo 3.4. *Görüşme sorularının güvenirlilik yüzdeleri*

Sorular	Güvenirlilik Yüzdeleri (%)
1	96,8
2	94,6
3	94,7
4	92,3
5	92,0
6	88,1
7	94,4
Güvenirlilik Toplam	93,3

Tablo 3.4 incelendiğinde araştırmacı ve uzman arasındaki görüşme sorularının kodlamalarının karşılaştırılması sonucunda elde edilen güvenirlilik yüzdeleri oranlarının % 96,8 ile % 88,1 arasında değiştiği görülmektedir. Araştırmacı ve uzman arasındaki görüşme sorularının güvenirlilik ortalaması ise % 93,3 olarak hesaplanmıştır. Bulunan bu sonuç % 70'den yüksek olduğu için araştırma güvenilir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca katılımcıların isimlerinin yerine kod ad kullanılarak isimleri gizli tutulmuştur. Alt temalardan tümevarımcı bir yaklaşımla temalar ortaya konmuştur. İçerik analizi yapılırken katılımcıların bazı ifadelerine yer verilmiştir. Öğretmenlerin vermiş olduğu yanıtlarda yer alan esas noktalar frekans değerleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

3. 5. Uygulama Süreci ve Araştırmacının Rolü

Araştırmanın uygulama kısmı için Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'nden Diyarbakır'da dört merkez ilçede uygulama yapmak için izin alınmıştır (EK-1). İzin alındıktan sonra okulların uygulama yapılacak ortaokullar belirlenmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda uygulama yapılacak ortaokulların yöneticileriyle görüşülmüş ve araştırma hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Uygulamanın yapılacağı sınıflar belirlenmiş ve bu sınıflarda uygun zamanda okul rehber öğretmeni eşliğinde araştırmacı tarafından öğrenciler araştırmanın konusu hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırmaya katılmanın gönüllülük esasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Öğrencilere ve 18 yaşından küçük oldukları için ailelerine, velisi oldukları öğrencinin araştırmaya gönüllü olarak katılmak istediklerine dair formlar dağıtılmış, öğrenci ve velisinin izin verdiği öğrencilere araştırma konusu tekrar hatırlatılmış uygulamaya geçilmiştir (EK-3 ve 4). Uygulama sırasında sınıfta okul rehber öğretmeni bulunmuştur. Uygulamaya araştırmacı bizzat kendisi katılmış ve öğrencilerin anlamadığı noktalarda açıklamalar yapılmıştır. Uygulama sırasında sınıfta öğrencilerin birbirilerini etkilememeleri için sessiz bir ortam oluşturulmuştur. Kişisel Bilgi Formu (EK-6) ve Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi (EK-7) birlikte öğrencilere dağıtılmıştır. Öğrenciler kişisel bilgi formunu ve anketi doldurduktan sonra her bir öğrencinin öğrenci gönüllü katılım formu, veli izin formu, kişisel bilgi formu ve Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi birlikte araştırmacı tarafından teslim alınmış ve birbirine tutuşturarak numaralandırılmıştır. Her bir okulun katılımcılarından elde edilen veriler araştırmacı tarafından dosyalara konulmuştur. Uygulama sonrasında öğrencilere ve okul yöneticilerine katılımları için teşekkür edilmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından katılımcılara istenildiği takdirde araştırma sonuçlarıyla ilgili geri bildirim alabilecekleri de belirtilmiştir.

Nitel verilere ulaşılması için belirlenen ortaokulların yöneticileriyle görüşülmüş ve okullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleriyle bir araya gelinmiştir. Öğretmenlere araştırma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcı olarak hakları açıklanmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllüğün esas olduğu belirtilmiştir (EK-5). Görüşmelerin yapılması için katılımcıların boş saatleri tercih edilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmenlerle görüşme esnasında sessiz bir ortam seçilmiştir. Katılımcıların rahatlamaları için araştırmacı tarafından gerekli tedbirler alınmıştır.

Araştırmacı bilimsel etiğe uygun davranarak araştırmaya kendi duygu ve dūřuncelerini katmamıştır. Araştırmacı aynı zamanda gōrūřme sūrecinde tarafsız kalmış sadece katılımcıların anlamadığı kısımlar açıklanmış, katılımcıya her hangi bir mūdahale ve yōnlendirmede bulunulmamıştır. Gōrūřmeler sonlandığında araştırmacı okul yōneticileri ve katılımcılara teřekkūr etmiş ve istenildiğinde araştırma sonuçları hakkında bilgi alabilecekleri tekrar ifade edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen nicel ve nitel verilere ilişkin bulgular karma modelin doğasına uygun olarak ele alınmıştır. Araştırma bulguları, nicel verilere ilişkin bulgular ve nitel verilere ilişkin bulgular şeklinde iki ayrı başlık altında sunulmuştur. Araştırmada nicel verilere ilişkin bulgular başlığı altında, öğrencilerin anket maddelerine verdikleri yanıtlar frekans (f), yüzde (%) ve aritmetik ortalama ($\bar{x}$) olarak tablolar şeklinde betimlenerek; nitel verilere ilişkin bulgular başlığı altında ise, öğretmen görüşmelerinden elde edilen görüş sayıları, frekans (f) olarak tablo şeklinde sunulularak yorumlanmıştır.

4.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi” ile elde edilen verilere ilişkin; frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve ki- kare analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketine ilişkin bulgular

“Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinde” yer alan her bir maddeye öğrencilerin verdikleri yanıtların frekans (f), yüzde (%) ve aritmetik ortalama ($\bar{x}$) değerleri Tablo 4.1’de yer almaktadır.

Tablo 4.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketinde yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlara ilişkin dağılımlar

Maddeler		Frekans (f) Yüzde (%)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama ($\bar{X}$)
1	Okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katılıyorum.	(f) (%)	136 12,2	275 24,7	260 23,4	309 27,8	132 11,8	3,02
2	Yatağımı toplarım.	(f) (%)	133 12,9	131 11,8	141 12,7	354 31,8	353 31,7	3,60
3	Çocuk olarak sorumlu olmadığım işlerin bana yaptırılmasına izin vermem.	(f) (%)	165 14,8	107 9,6	180 16,2	281 25,3	379 34,1	3,54

[Tablo 4.1. (Devam) Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketinde yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlara ilişkin dağılımlar].

	Maddeler	Frekans (f) Yüzde (%)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama (X̄)
4	Ödevlerimi yaparım.	(f) (%)	33 3,0	34 3,1	75 6,7	269 24,2	701 63,0	4,41
5	*Biri bana zarar verdiğinde kimseye söylemem.	(f) (%)	608 54,7	180 16,2	160 14,4	86 7,7	78 7,0	1,96
6	Bir görüşün gerçekliğini araştırırım.	(f) (%)	106 9,5	97 8,7	275 24,7	348 31,3	286 25,7	3,54
7	Haklarım ihlal edildiğinde itiraz ederim.	(f) (%)	76 6,8	41 3,7	95 8,5	310 27,9	590 53,1	4,16
8	Okuldaki eşyalara zarar vermem.	(f) (%)	60 5,4	45 4,0	90 8,1	306 27,5	611 54,9	4,23
9	Yaşadığım bir olay üzerinde ayrıntılı düşünürüm.	(f) (%)	71 6,4	65 5,8	197 17,7	372 33,5	407 36,6	3,88
10	*Benim gibi düşünmeyen arkadaşlarımla konuşmam.	(f) (%)	503 45,2	241 21,7	195 17,5	77 6,9	96 8,6	2,12
11	Bayramlarda büyüklerimizi ziyaret ederim.	(f) (%)	37 3,3	33 3,0	53 4,8	233 21,0	756 68,0	4,47
12	Arkadaşım oyun oynamak istemediğinde onu zorlamam.	(f) (%)	121 10,9	97 8,7	166 14,9	326 29,3	402 36,2	3,71
13	*Öğretmenimin benim düşünceme katılmayacağını düşündüğümde fikrimi açıklamam.	(f) (%)	364 32,7	164 14,7	241 21,7	167 15,0	176 15,8	2,66
14	Toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer veririm.	(f) (%)	49 4,4	20 1,8	52 4,7	227 20,4	764 68,7	4,47
15	Çevremdeki tarihi mekânlara zarar vermem.	(f) (%)	35 3,1	29 2,6	54 4,9	227 20,4	767 69,0	4,49
16	Farklı bir kültürle karşılaştığımda o kültürün özelliklerini araştırırım.	(f) (%)	98 8,8	106 9,5	263 23,7	329 29,6	316 28,4	3,59
17	*Bana farklı gelen kişilerle arkadaşlık etmem.	(f) (%)	324 29,1	175 15,7	274 24,6	165 14,8	174 15,6	2,72
18	*Ürün alırken isteklerime öncelik veririm.	(f) (%)	219 19,7	168 15,1	299 26,9	233 21,0	193 17,4	3,01
19	Harcamalarımı harçlığımı göz önünde bulundurarak yaparım.	(f) (%)	86 7,7	49 4,4	148 11,2	304 27,3	525 47,2	4,01

[Tablo 4.1. (Devam) Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketinde yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlara ilişkin dağılımlar].

	Maddeler	Frekans (f) Yüzde (%)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama (X)
20	*Hatalı bir ürünü aldığımda iade edemem.	(f) (%)	630 630	185 16,6	136 12,2	63 5,7	98 8,8	1,93
21	Garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almam.	(f) (%)	128 128	100 9,0	211 19,0	214 19,2	459 41,3	3,70
22	Kullanmadığım eşyalarımı ihtiyaçlarımı karşılamak için farklı şekillerde tüketirim.	(f) (%)	107 9,6	99 8,9	237 21,3	309 27,8	360 32,4	3,64
23	Satın aldığım ürünlerin faturasını istemeye çekinirim.	(f) (%)	566 50,9	202 18,2	148 13,3	96 8,6	100 9,0	2,06
24	Dişimi fırçalarken suyu dikkatli kullanırım.	(f) (%)	71 6,4	60 5,4	114 10,3	280 25,2	587 52,8	4,13
25	Satın aldığım ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösteririm.	(f) (%)	161 14,5	135 12,1	320 28,8	228 20,5	268 24,1	3,28
26	İnternette saygısız davranmam.	(f) (%)	121 10,9	46 4,1	114 10,3	246 22,1	585 52,6	4,01
27	Çevremdeki atık toplama kutularını kullanırım.	(f) (%)	131 11,8	96 8,6	236 21,2	310 27,9	339 30,5	3,57
28	Başkalarının kendi düşüncelerini bana dayatmasına karşı çıkarım.	(f) (%)	3,57 21,8	100 9,0	207 18,6	212 19,1	351 31,6	3,30
29	*Bir suç işlendiğini gördüğümde kimseye söylemem.	(f) (%)	560 50,7	160 14,4	192 17,3	81 7,3	119 10,7	2,13
30	Mahallemizde yapılan yardım çalışmalarına katılırım.	(f) (%)	195 17,5	154 13,8	270 24,3	252 22,7	241 21,7	3,17
31	Trafik kurallarına uyarım.	(f) (%)	85 7,6	43 3,9	117 10,5	295 26,5	572 51,4	4,10
32	Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katılırım.	(f) (%)	278 25,0	224 20,1	310 27,9	175 15,7	125 11,2	2,68
33	Okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katılırım.	(f) (%)	171 15,4	152 13,7	261 23,5	277 24,9	251 22,6	3,26
34	*Korsan olsa da istediğim ürünleri (kitap, müzik, film) alırım.	(f) (%)	359 32,3	144 12,9	222 20,0	189 17,0	198 17,8	2,75
35	İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulunurum.	(f) (%)	52 4,7	41 3,7	107 9,6	261 23,5	651 58,5	4,27
36	Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen gösteririm.	(f) (%)	51 4,6	57 5,1	156 14,0	327 29,4	521 46,9	4,09

[Tablo 4.1. (Devam) Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anketinde yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlara ilişkin dağılımlar].

	Maddeler	Frekans (f) Yüzde (%)	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama ($\bar{X}$)
37	Arkadaşlarım arasında ayrımcılık yapıldığında tepki veririm.	(f) (%)	63 5,7	51 4,6	200 18,0	273 24,6	525 47,2	4,03
38	Okul kurallarına uyarım.	(f) (%)	39 3,5	39 3,5	146 13,1	334 30,0	554 49,8	4,19
39	İznim olmadan kişisel bilgilerimin (fotoğraf, telefon numarası) paylaşılmasına tepki gösteririm.	(f) (%)	72 6,5	50 4,5	98 8,8	174 15,6	718 64,6	4,27
40	*Okulda yaşadığım bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinirim.	(f) (%)	462 41,5	181 16,3	212 19,1	131 11,8	126 11,3	2,35
41	Okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarımla başlattığım kampanyaya katılırım.	(f) (%)	131 11,8	120 10,8	314 28,2	268 24,1	279 25,1	3,40
42	Adaletli yapılmayan sınıf başkanı seçimlerine itiraz ederim.	(f) (%)	140 12,6	97 8,7	225 20,2	254 22,8	396 35,6	3,60
43	Ailemin benimle ilgili aldığı bir kararı istemiyorsam değiştirmeye çalışırım.	(f) (%)	127 11,4	84 7,6	198 17,8	310 27,9	393 35,3	3,68
44	Sosyal medyada (Facebook, Twitter, Instagram vb.) herhangi bir konudaki görüşlerimi belirtirim.	(f) (%)	263 23,7	113 10,2	223 20,1	230 20,7	283 25,4	3,14
45	*Araştırma ödevimi hazırlarken yararlandığım kaynaklara dikkat etmem.	(f) (%)	554 49,8	172 15,5	153 13,8	101 9,1	132 11,9	2,18

Tablo 4.1’de görüldüğü gibi ankette ters olarak sorulan maddeler tabloda “*” işareti ile gösterilmiştir. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık; bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında kullanmalarına ilişkin hazırlanan anketin her bir maddesine öğrencilerin verdikleri yanıtların aritmetik ortalamalarına bakıldığında; “Ödevlerimi yaparım”, “Haklarım ihlal edildiğinde itiraz ederim”, “Okuldaki eşyalara zarar vermem”, “Bayramlarda büyüklerimizi ziyaret ederim”, “Toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer veririm”, “Çevremdeki tarihi mekânlara zarar vermem”, “İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulunurum”, “İznim olmadan kişisel bilgilerimin paylaşılmasına tepki gösteririm” maddelerine “kesinlikle katılıyorum” şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrenciler; “Yatağımı toplarım”, “Çocuk olarak sorumlu olmadığım işlerin bana yaptırılmasına izin vermem”, “Bir görüşün gerçekliğini araştırırım”, “Yaşadığım bir olay üzerinde ayrıntılı düşünürüm”, “Arkadaşım oyun oynamak istemediğinde onu zorlamam”, “Farklı bir kültürle karşılaştığımda o kültürün özelliklerini araştırırım”, “Harcamalarımı harçlığımı göz önünde bulundurarak yaparım”, “Garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almam”, “Kullanmadığım eşyalarımı ihtiyaçlarımı karşılamak için farklı şekillerde tüketirim”, “Dişimi fırçalarken suyu dikkatli kullanırım”, “İnternette saygısız davranmam”, “Çevremdeki atık toplama kutularını kullanırım”, “Trafik kurallarına uyarım”, “Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen gösteririm”, “Arkadaşlarım arasında ayrımcılık yapıldığında tepki veririm”, “Okul kurallarına uyarım”, “Adaletli yapılmayan sınıf başkanı seçimlerine itiraz ederim”, “Ailemin benimle ilgili aldığı bir kararı istemiyorsam değiştirmeye çalışırım” maddelerine “katılıyorum” biçiminde yanıt vermişlerdir.

Ankette yer alan tüm maddeler göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin; “Okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katılırım”, “Öğretmenimin benim düşünceme katılmayacağını düşündüğümde fikrimi açıklamam”, “Bana farklı gelen kişilerle arkadaşlık etmem”, “Ürün alırken isteklerime öncelik veririm”, “Satın aldığım ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösteririm”, “Başkalarının kendi düşüncelerini bana dayatmasına karşı çıkarım”, “Mahallemizde yapılan yardım çalışmalarına katılırım”, “Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katılırım”, “Okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katılırım”, “Korsan olsa da istediğim ürünleri (kitap, müzik, film) alırım”, “Sosyal medyada (Facebook, Twitter, Instagram vb.) herhangi bir konudaki görüşlerimi belirtirim” maddelerinde ise “kararsızım” seçeneğini tercih ettikleri görülmektedir.

Öğrenciler; “Hatalı bir ürünü aldığımda iade edemem”, “Satın aldığım ürünlerin faturasını istemeye çekinirim”, “Bir suç işlendiğini gördüğümde kimseye söylemem”, “Okulda yaşadığım bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinirim”, “Araştırma ödevimi hazırlarken yararlandığım kaynaklara dikkat etmem” “katılmıyorum” ve “Biri bana zarar verdiğinde kimseye söylemem” ile “Benim gibi düşünmeyen arkadaşlarımla konuşmam” maddelerini ise “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde yanıtlamışlardır.

4.1.2. Bağımsız değişkenlere ilişkin bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların; yaşadıkları sosyo-ekonomik çevre, cinsiyet, kardeş sayısı, aynı evde yaşayan kişi sayısı, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği ve anne-baba birliktelik durumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği başka bir deyişle değişkenlerle ilişkili olup olmadığı incelenmiştir.

4.1.2.1. Sosyo-ekonomik çevre değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların sosyo-ekonomik çevrelerine göre farklılık gösterip-göstermediği başka bir deyişle maddelere verilen yanıtların sosyo-ekonomik çevreyle ilişkili olup olmadığı hakkındaki ki-kare testi sonuçları Tablo 4.2’de yer verilmiştir.

Tablo 4.2. Sosyo-ekonomik çevre değişkenine ilişkin bulgular

Madde	χ^2	P	Cramer's V	sd
3	18,490	0,018	0,129	8
5	37,769	0,000	0,130	8
7	19,581	0,012	0,094	8
14	20,087	0,010	0,095	8
17	17,334	0,027	0,088	8
18	17,766	0,023	0,089	8
23	23,355	0,003	0,102	8
25	29,980	0,000	0,116	8
27	15,534	0,050	0,084	8
28	18,134	0,020	0,090	8
29	31,481	0,000	0,119	8
34	15,638	0,048	0,084	8
37	21,841	0,005	0,099	8
38	24,421	0,002	0,105	8
39	37,186	0,000	0,129	8
41	15,724	0,047	0,084	8
43	20,431	0,009	0,096	8
44	19,553	0,012	0,094	8

Tablo 4.2 incelendiğinde öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin”; 3, 5, 7, 14, 17, 18, 23, 25, 27, 28, 29, 34, 37, 38, 39, 41, 43 ve 44. maddelerine verdikleri yanıtların sosyo-ekonomik çevreleriyle ilişkili olduğu, başka bir deyişle sosyo-ekonomik çevrelerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.2'ye göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile sosyo-ekonomik çevre değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle üst sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin orta ve alt sosyo-ekonomik çevreye oranla daha fazla, çocuk olarak sorumlu olmadıkları işlerin onlara yaptırılmasına izin vermedikleri (3. Madde), hakları ihlal edildiğinde itiraz ettikleri (7. Madde), kendilerine farklı gelen kişilerle arkadaşlık ettikleri (17. Madde), başkalarının kendi düşüncelerini onlara dayatmalarına karşı çıktıkları (28. Madde), ailelerinin onlarla ilgili aldığı bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde), sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri (44. Madde), arkadaşları arasında ayrımcılık yapıldığında tepki verdikleri (37. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile sosyo-ekonomik çevre arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle üst sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin, alt ve orta sosyo-ekonomik çevreye göre daha çok; biri onlara zarar verdiğinde başkalarına söyledikleri (5. Madde), satın aldıkları ürünlerin faturasını istemeye çekinmedikleri (23. Madde), bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına söyledikleri (29. Madde), İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları (35. Madde), okul kurallarına uydukları (38. Madde) ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde) düşünülebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle alt sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin orta ve üst sosyo-ekonomik çevredekilere oranla daha fazla; toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer verdikleri (14. Madde), satın aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösterdikleri (25. Madde), ürün alırken ihtiyaçlarına öncelik verdikleri (18. Madde) ve daha az korsan ürünleri aldıkları (34. Madde) söylenebilir. Aynı zamanda göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle orta sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin alt ve üst sosyo-ekonomik çevredekilere göre daha fazla okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattığı kampanyaya katıldıkları (41. Madde) düşünülebilir.

4.1.2.2. Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği başka bir deyişle

öğrencilerin anket maddelerine verdikleri yanıtların cinsiyetleriyle ilişkili olup olmadığı hakkındaki Ki-kare testi sonuçları Tablo 4.3’de verilmiştir.

Tablo 4.3. *Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular*

Madde	χ^2	P	Cramer’s V	sd
1	10,885	0,028	0,099	4
2	66,457	0,000	0,244	4
3	13,564	0,009	0,110	4
4	44,885	0,000	0,201	4
5	36,891	0,000	0,182	4
6	28,194	0,000	0,159	4
7	16,578	0,002	0,122	4
8	48,980	0,000	0,210	4
9	18,209	0,001	0,128	4
10	20,294	0,000	0,135	4
12	26,347	0,000	0,154	4
14	18,478	0,001	0,129	4
15	41,396	0,000	0,193	4
16	20,103	0,000	0,134	4
17	20,010	0,000	0,134	4
19	15,969	0,003	0,120	4
20	11,510	0,021	0,102	4
21	10,888	0,028	0,099	4
22	19,023	0,001	0,131	4
24	34,713	0,000	0,177	4
25	37,387	0,000	0,183	4
26	40,421	0,000	0,191	4
27	16,280	0,003	0,121	4
28	16,185	0,003	0,121	4
29	12,215	0,016	0,105	4
30	23,686	0,000	0,146	4
31	44,388	0,000	0,200	4
32	14,879	0,005	0,116	4
33	28,196	0,000	0,159	4
34	12,937	0,012	0,108	4
35	45,667	0,000	0,203	4
36	32,776	0,000	0,172	4
37	20,486	0,000	0,136	4
38	34,243	0,000	0,175	4
39	55,456	0,000	0,223	4
40	19,156	0,001	0,131	4
41	16,440	0,002	0,122	4
43	22,452	0,000	0,142	4
45	32,352	0,000	0,171	4

Tablo 4.3 incelendiğinde anketin; 11,13,18,23, 42 ve 44. maddeleri dışında kalan diğer tüm maddeler ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında ilişki olduğu, başka bir deyişle öğrencilerin bu maddelere verdikleri yanıtların cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 4.3'e göre "Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine" verilen yanıtlar ile cinsiyet değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla; okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katıldıkları (1. Madde); zayıf düzeyde bir ilişki ile kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla yataklarını topladıkları (2. Madde), çocuk olarak sorumlu olmadıkları işlerin kendine yaptırılmasına izin vermedikleri (3. Madde), biri onlara zarar verdiğinde başkalarına söyledikleri (5. Madde), bir görüşün gerçekliğini araştırdıkları (6. Madde), haklarını ihlal edildiğinde itiraz ettikleri (7. Madde), okuldaki eşyalara zarar vermedikleri (8. Madde), yaşadığı bir olay üzerinde ayrıntılı düşündüğü (9. Madde), kendi gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla konuştukları (10. Madde), arkadaşları oyun oynamak istemediğinde onları zorlamadıkları (12. Madde), toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer verdikleri (14. Madde), çevrelerinde bulunan tarihi mekânlara zarar vermedikleri (15. Madde), farklı bir kültürle karşılaştıklarında o kültürün özelliklerini araştırdıkları (16. Madde), kendilerine farklı gelen kişilerle arkadaşlık ettikleri (17. Madde), harcamalarını harçlıklarını göz önünde bulundurarak yaptıkları (19. Madde), hatalı bir ürün aldıklarında iade ettikleri (20. Madde) ve garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almadıkları (21. Madde) düşünülebilir.

Anket maddelerine öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile cinsiyet arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazla; kullanmadıkları eşyaları ihtiyaçlarını karşılamak için farklı şekillerde tükettikleri (22. Madde), dişlerini fırçalarken suyu dikkatli kullandıkları (24. Madde), internette saygısız davranmadıkları (26. Madde), çevrelerindeki atık toplama kutularını kullandıkları (27. Madde), başkalarının kendi düşüncelerini dayatmasına karşı çıktıkları (28. Madde), bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına söyledikleri (29. Madde), mahallerinde yapılan yardım çalışmalarına katıldıkları (30. Madde), trafik kurallarına uydukları (31. Madde), sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katıldıkları (32. Madde), okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katıldıkları (33. Madde), korsan ürünleri almadıkları (34. Madde), Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen gösterdikleri (36. Madde), arkadaşları arasında ayrımcılık yapıldığında tepki verdikleri (37. Madde), okul kurallarına uydukları (38. Madde), okulda yaşadıkları bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinmedikleri (40. Madde), okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları

kampanyalara katıldıkları (41. Madde), ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde) ve araştırma ödevi hazırlarken yararlandıkları kaynaklara dikkat ettikleri (45. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile orta düzeyde bir ilişkiyle kız öğrenciler erkeklere oranla daha fazla; ödevlerini yaptıkları (4. Madde), İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları (35. Madde) ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde) söylenebilir.

4.1.2.3. Kardeş sayısı değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların kardeş sayısına göre farklılık gösterip göstermediği ya da başka bir deyişle öğrencilerin anket maddelerine verdikleri yanıtlar ve kardeş sayısı arasında ilişki olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçları Tablo 4.4’de sunulmuştur.

Tablo 4.4. Kardeş sayısı değişkenine ilişkin bulgular

Kardeş Sayısı				
Madde	χ^2	P	Cramer’s V	sd
5	28,865	0,004	0,093	12
7	23,612	0,023	0,084	12
10	30,634	0,002	0,096	12
41	22,286	0,034	0,082	12

Tablo 4.4 incelendiğinde; 5, 7, 10 ve 41. maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve kardeş sayısı arasında bir ilişki olduğu, başka bir deyişle, verilen yanıtların kardeş sayısına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 4.4’e göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile kardeş sayısı değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle kardeş sayısı 1-2 olan öğrenciler; kardeş sayısı 3-4, 5-6 ile 7 ve üzeri olanlardan daha fazla biri onlara zarar verdiklerinde başkalarına söyledikleri (5. Madde) ve hakları ihlal edildiğinde itiraz ettikleri (7. Madde)söylenebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile kardeş sayısı arasında göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle kardeş sayısı 7 ve üzeri olan öğrenciler; kardeş sayısı 1-2, 3-4 ve 5-6 olanlardan daha fazla kendilerinden farklı düşünen arkadaşlarıyla konuştukları (10.

Madde) ve okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları kampanyalara katıldıkları (41. Madde) düşünülebilir.

4.1.2.4. Aynı evde yaşayan kişi sayısı değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların aynı evde yaşayan kişi sayısına göre farklılık gösterip göstermediği ya da maddelere verilen yanıtların aynı evde yaşayan kardeş sayısı ile ilişkili olup olmadığı hakkındaki Ki-kare testi sonuçları Tablo 4.5 ’te verilmiştir.

Tablo 4.5. Aynı evde yaşayan kişi sayısı değişkenine ilişkin bulgular

Aynı Evde Yaşayan Kişi Sayısı				
Madde	χ^2	P	Cramer's V	sd
9	17,025	0,030	0,087	8
10	28,858	0,000	0,114	8
11	23,074	0,003	0,102	8
39	17,207	0,028	0,088	8
41	18,825	0,016	0,092	8

Tablo 4.5 incelendiğinde öğrencilerin anketin 9, 10, 11, 39 ve 41. maddelerine verdikleri yanıtların aynı evde yaşayan kişi sayısı ile ilişkili olduğu, başka bir deyişle aynı evde yaşayan kişi sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.5’e göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile aynı evde yaşayan kişi sayısı değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle aynı evde yaşayan kişi sayısı 1-4 olan öğrencilerin aynı evde yaşayan sayısı 5-6 ile 7 ve üzeri olanlara göre daha fazla yaşadıkları bir olay üzerinde daha çok ayrıntılı düşündükleri (9. Madde), kendi gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla konuştukları (10. Madde), izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde) ve okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları kampanyaya katıldıkları (41. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile aynı evde yaşayan kişi sayısı arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle aynı evde yaşayan kişi sayısı 7 ve üzeri olan öğrencilerin aynı evde yaşayan sayısı 1-4 ve 5-6 olanlardan daha fazla, bayramlarda büyüklerini ziyaret ettikleri (11. Madde) düşünülebilir.

4.1.2.5. Anne eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların annelerinin eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği ya da başka bir deyişle anket maddelerine verilen yanıtlar ile anne eğitim düzeyi arasında ilişki olup olmadığına ilişkin ki-kare testi yapılmıştır. Ancak analiz işlemleri sırasında öğrencilerin verdikleri yanıtların bazılarının kategorilere dağılımında ki-kare testi yapılması için uygun şartlar sağlanmadığından kategoriler arasında birleştirme yolu tercih edilmiştir. İlk aşamada bulunan üniversite mezunu=47 ve lisansüstü mezunu=7 kategorileri birleştirilmiştir. Öte yandan anketin 11, 14 ve 15. maddelerinin % 20’si 5 ya da daha az beklenen frekansa sahip olduğundan hesaplanamamıştır. Annenin eğitimi ile ilişkili maddeler Tablo 4.6’da sunulmuştur.

Tablo 4.6. Anne eğitim düzeyine ilişkin bulgular

Anne Eğitim Düzeyi				
Madde	χ^2	P	Cramer's V	sd
1	42,390	0,002	0,098	20
20	40,647	0,004	0,096	20
23	41,311	0,003	0,096	20
28	50,458	0,000	0,107	20
33	47,757	0,000	0,104	20
39	38,258	0,008	0,093	20
43	46,948	0,001	0,103	20

Tablo 4.6 incelendiğinde anketin; 1, 20, 23, 28, 33, 39 ve 43. maddeleri ile öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi arasında ilişki olduğu, başka bir deyişle öğrencilerin bu maddelere verdikleri yanıtların anne eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 4.6’ ya göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile anne eğitim düzeyi değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle anne eğitim düzeyi üniversite mezunu olan öğrenciler, anne eğitim düzeyi lise mezunu, ortaokul mezunu, ilkokul mezunu, okur-yazar ve okur-yazar olmayanlara oranla daha fazla; okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katıldıkları (1. Madde), hatalı bir ürün aldıklarında daha çok iade edebildikleri (20. Madde), satın aldıkları ürünlerin faturasını çekinmeden istedikleri (23. Madde) ve

izinleri olmadığında kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile anne eğitim düzeyi arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin diğerlerinden daha fazla; ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde) düşünülebilir. Anne eğitim düzeyi okuryazar olmayanlar zayıf düzeyde bir ilişki ile diğerlerinden daha fazla, başkalarının kendi düşüncelerini dayatmalarına karşı çıktıkları (28. Madde) söylenebilir.

4.1.2.6. *Baba eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular*

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların baba eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği ya da maddelere verilen yanıtların baba eğitim düzeyi ile ilişkili olup olmadığı hakkındaki Ki-kare testi sonuçları Tablo 4.7’de verilmiştir.

Ki-kare testi işlemleri sırasında öğrencilerin verdikleri yanıtların bazılarının kategorilere dağılımında testin yapılması için gereken şartlar sağlanmadığından kategoriler arasında birleştirme yoluna gidilmiştir. İlk aşamadaki üniversite mezunu (117) ve lisansüstü mezunu (24) kategorileri, üniversite mezunu (ön lisans, lisans ve lisansüstü) olarak birleştirilmiştir. Ayrıca 11 ve 15. maddelerinin %20’si 5 ya da daha az beklenen frekansa sahip olduğundan hesaplanamamıştır.

Tablo 4.7. *Baba eğitim düzeyi değişkenine ilişkin bulgular*

Baba Eğitim Düzeyi				
Madde	χ^2	P	Cramer’s V	sd
3	32,841	0,035	0,087	20
12	31,709	0,046	0,085	20
23	57,689	0,000	0,115	20
28	38,801	0,007	0,094	20
32	37,031	0,012	0,092	20
33	46,278	0,001	0,103	20
34	33,838	0,027	0,088	20
35	34,298	0,024	0,089	20
39	36,121	0,015	0,091	20
43	52,235	0,000	0,109	20

Tablo 4. 7 incelendiğinde anketin; 3, 12, 23, 28, 32, 33, 34, 35, 39 ve 43. maddeleri ile baba eğitim düzeyi arasında bir ilişki olduğu, başka bir deyişle öğrencilerin bu maddelere verdikleri yanıtların baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 4.7' ye göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile baba eğitim düzeyi değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle baba eğitim düzeyi üniversite mezunu olan öğrencilerin, baba eğitim düzeyi lise mezunu, ortaokul mezunu, ilkokul mezunu, okur-yazar ve okur-yazar olmayanlara oranla daha fazla; sorumlu olmadıkları işlerin kendilerine yaptırılmasına izin vermedikleri (3. Madde), kendine farklı gelen kişilerle arkadaşlık ettikleri (17. Madde), satın aldıkları ürünlerin faturasını çekinmeden istedikleri (23. Madde), başkalarının kendi düşüncelerini dayatmalarına karşı çıktıkları (28. Madde), istiklal marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları (35. Madde), izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde) ve daha az korsan ürünleri aldıkları (34. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile baba eğitim düzeyi arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle babası üniversite mezunu olan öğrencilerin diğerlerinden daha fazla; ailelerinin onlarla ilgili aldığı kararları istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde) düşünülebilir.

Babası ortaokul mezunu olan öğrencilerin diğerlerinden daha fazla; sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına katıldıkları (32. Madde) ve babası okuryazar olmayanların ise diğerlerinden daha fazla, arkadaşları oyun oynamak istemediklerinde onları zorlamadıkları (12. Madde) söylenebilir.

4.1.2.7. Anne çalışma duruma değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinin” her bir maddesine verdikleri yanıtların anne mesleğine göre farklılık gösterip göstermediği ya da maddelere verilen yanıtların anne mesleğiyle ilişkili olup olmadığı hakkındaki Ki-kare testi sonuçları Tablo 4.8’de verilmiştir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile anne mesleği değişkenine ilişkin Ki-kare testi yapılırken öğrencilerin verdiklerin yanıtların bazı kategorilere dağılımının ki-kare

testi yapılması için uygun şartlar sağlanmadığı görülmüş ve kategoriler arasında birleştirme yolu tercih edilmiştir. İlk aşamada ki kategoriler ve bu kategorilerde bulunan frekanslar; “Anne Çalışmıyor” (1033), “Serbest Meslek” (17), “İşçi” (6) ve “Memur” (56) şeklindedir. Bu kategoriler analiz işlemleri için “Anne Çalışmıyor” ve “Anne Çalışıyor” olarak birleştirilmiştir. Birleştirmeden sonra kategorilerin frekans değerleri Anne Çalışmıyor (1033) ve Anne Çalışıyor (79) şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca 14. maddenin % 20’si 5 ya da daha az beklenen frekansa sahip olduğundan hesaplanamamıştır.

Tablo 4.8. Anne çalışma durumu değişkenine ilişkin bulgular

Anne Çalışma –Çalışmama Durumu				
Madde	X ²	P	Cramer’s V	sd
43	10,270	0,036	0,096	4
44	10,219	0,037	0,096	4

Tablo 4.8 incelendiğinde öğrencilerin anketin 43 ve 44. maddelerine verdikleri yanıtların annenin çalışıp çalışmamasıyla ilişkili olduğu, başka bir deyişle annenin çalışıp çalışmamasına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.8’ e göre “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine” verilen yanıtlar ile anne çalışma durumu değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle annesi çalışan öğrencilerin annesi çalışmayanlardan daha fazla; ailelerinin kendileriyle ilgili aldıkları bir kararı istemezlerse değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde) ve sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri (44. Madde) söylenebilir.

4.1.2.8. Baba mesleği değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi’nin her bir maddesine verdikleri yanıtların baba mesleklerine göre farklılık gösterip göstermediği ya da maddelere verilen yanıtların baba mesleğiyle ilişkili olup olmadığı hakkındaki Ki-kare testi sonuçları Tablo 4.9’da sunulmuştur.

Tablo 4.9. *Baba mesleği değişkenine ilişkin bulgular*

Baba Mesleği				
Madde	χ^2	P	Cramer's V	sd
8	22,391	0,033	0,083	12
9	22,755	0,030	0,084	12
10	23,175	0,026	0,084	12
18	23,002	0,028	0,084	12
24	21,521	0,043	0,081	12
25	21,888	0,039	0,082	12
27	21,204	0,047	0,081	12
28	24,872	0,012	0,087	12
35	21,482	0,044	0,081	12
39	35,623	0,000	0,105	12
40	25,326	0,013	0,088	12
43	34,692	0,001	0,103	12
44	21,809	0,040	0,082	12

Tablo 4.9 incelendiğinde öğrencilerin anketin, 8, 9, 10, 18, 24, 25, 27, 28, 35, 39, 40, 43 ve 44. maddelerine verdikleri yanıtların baba mesleğiyle ilişkili olduğu, başka bir deyişle baba mesleğine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.9' a göre "Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine" verilen yanıtlar ile baba mesleği değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle baba mesleği memur olan öğrencilerin baba mesleği işçi, serbest olarak çalışan ve çalışmayanlara oranla daha fazla; okuldaki eşyalara zarar vermedikleri (8. Madde), yaşadıkları bir olay üzerinde ayrıntılı düşündükleri (9. Madde), kendileri gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla konuştukları (10. Madde), çevrelerindeki atık toplama kutularını kullandıkları (27. Madde), başkalarının düşüncelerini onlara dayatmalarına karşı çıktıkları (28. Madde), istiklal marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları (35. Madde), okulda yaşadıkları bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinmedikleri (40. Madde) söylenebilir.

Anket maddelerine verilen yanıtlar ile baba mesleği arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle babası memur olan öğrencilerin diğerlerinden daha fazla; izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri (39. Madde), ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları (43. Madde) düşünülebilir.

Babası serbest olarak çalışan öğrencilerin göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle diğerlerinden daha fazla; sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri

(44. Madde); babası çalışmayan öğrencilerin ise diğerlerinden daha fazla; ürün alırken istekleri yerine ihtiyaçlarına öncelik verdikleri (18. Madde), dişlerini fırçalarken suyu dikkatli kullandıkları (24. Madde) ve satın aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösterdikleri (25. Madde) söylenebilir.

4.1.2.9. Anne- baba birliktelik durumu değişkenine ilişkin bulgular

Öğrencilerin Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi'nin her bir maddesine verdikleri yanıtların anne ve babalarının birliktelik durumuna göre farklılık gösterip göstermediği ya da başka bir deyişle maddelere verilen yanıtlar ile anne ve baba birliktelik durumu arasında ilişki olup olmadığına ilişkin ki-kare testi yapılmıştır. Ancak 4, 11, 14 ve 15. maddelerinde toplam kategori sayısının % 20'sini aşan 5'ten küçük frekanslar olduğundan hesaplama yapılamamıştır. Sonuçlar Tablo 4.10'da verilmiştir.

Tablo 4.10. Anne-baba birliktelik durumu değişkenine ilişkin bulgular

Madde	Anne-Baba Birliktelik Durumu			
	χ^2	P	Cramer's V	sd
34	10,366	0,035	0,097	4

Tablo 4.10 incelendiğinde görüldüğü gibi ankette bulunan 34. madde dışında diğer tüm maddeler arasında anne-baba- birliktelik durumuna göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 4.10' a göre "Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketine" verilen yanıtlar ile anne-baba birliktelik durumu değişkenine ilişkin ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak, göz ardı edilebilir düzeyde bir ilişkiyle anne-babası birlikte olan öğrencilerin olmayanlara oranla daha az, korsan olan ürünleri aldıkları (34. Madde) söylenebilir.

4.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular, görüşme soruları ve yeni oluşturulan temalar çerçevesinde belirlenen başlıklar altında; öğretmen görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilerek yorumlanmıştır.

4.2.1. Öğretmenlerin vatandaşlık özelliklerine ilişkin görüşleri

Öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini kazanmalarında öğretmenlerin vatandaşlık algısı önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin bir vatandaşta bulunması gereken özelliklere ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla “*Sizce bir vatandaşta bulunması gereken özellikler nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya öğretmenler tarafından verilen yanıtlar sonucu elde edilen frekans değerleri Tablo 4.11’de verilmiştir.

Tablo 4.11. Öğretmenlerin vatandaş özelliklerine ilişkin görüşleri

Vatandaş özellikleri	f
Haklarını bilen ve kullanan	14
Sorumluluklarını bilen ve yerine getiren	10
Çevresindeki sorunlara duyarlı ve çözümünde rol oynayan	9
Başkalarının haklarına saygılı olan	3
Ülkesi ve milleti için çalışan	3
Vatanının ve milletini seven	3
Adil olan	2
Doğaya duyarlı olan	2
Dürüst olan	2
Empati kurabilen	2
Katılımcı olan	2
Ülke sembollerini seven ve koruyan	2
Yasalara uyan	2
Çalışkan	1
Çevresine faydalı olan	1
Demokratik olan	1
Haklarını bilmeyenleri yönlendiren	1
Herkese eşit davranan	1
Hoşgörülü olan	1
İhtiyacı olanlara yardım eden	1
İnsancıl olan	1
Kendini geliştiren	1
Öngörüye sahip olan	1
Saygılı olan	1
Türklük bilincine sahip olan	1
Ülkesine aidiyet hissedilen	1
Ülkesini koruyan	1
Görüşler Toplam	70

Tablo 4. 11’de görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğu vatandaşta bulunması gereken özellikleri; haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını bilen ve yerine getiren, çevresindeki sorunlara duyarlı ve çözümünde rol oynayan olarak tanımlamaktadır. Bu özellikleri başkalarının haklarına saygılı, vatanını ve milletini sevme, ülkesi ve milleti için çalışma, adil, doğaya duyarlı, katılımcı ve dürüst olma, empati kurabilme, ülke

sembollerini sevmeye ve koruma, yasalara uyma takip etmektedir. En az ifade edilen vatandaş özellikleri ise, çalışkan, demokratik, çevresine faydalı, hoşgörülü, insancıl, öngörüye ve Türklük bilincine sahip olma ile haklarını bilmeyenleri yönlendirme, herkese eşit davranma, ihtiyacı olanlara yardım etme, kendini geliştirme, ülkesine aidiyet hissetme ve ülkesini korumadır.

Öğretmenler vatandaş özelliklerine ilişkin verdikleri yanıtlarda, birbirinden farklı özellikler belirtmişlerdir. Meltem ve Emel öğretmenler vatandaşı, yasal haklarını bilen ve bir ihlal olduğunda hakkını aramayı bilen kişi olarak tanımlamıştır. Meltem öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Haklarını bilen, bir haksızlığa uğradığında hakkını aramayı bilen insandır. Bu haklar anayasada yer alan haklar, kişisel haklar, kişinin yaptığı işle alakalı hakları daha çok yazılı haklardır” şeklinde belirtirken; Emel öğretmen ise “Bence bir vatandaş haklarının bilincinde olan, nereye nasıl danışacağını bilen ve haklarını arayabilen kişidir” biçiminde ifade etmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden Selim, Ahmet ve Elif öğretmenler bir vatandaşın, haklarını bilme ve aramanın yanında başkalarının hakkına da saygı duymasının gerektiğini belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “ Bir vatandaşın hakkını bilmesi ve araması gerekiyor. Başkalarının hakkına saygılı olmalı tabi” şeklinde belirtmiştir. Ahmet öğretmen vatandaşı “İnsan hak ve özgürlüklerini bilen ve başkalarının haklarına da saygı duyan” şeklinde betimlerken; Elif öğretmen ise, “Haklarının bilincinde olan bunları günlük yaşamına uyarlayan ve başkalarının haklarına saygı duyan” kişi olarak tanımlamıştır.

Zeki, Tarık, Cengiz ve Bilal öğretmenler vatandaşı, haklarını bilen ve kullanan ayrıca sorumluluklarını bilen ve kullanan kişi şeklinde tanımlamıştır. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini “Bulunduğu ülkenin kendisine verdiği kanunlar çerçevesindeki görev ve yetkilerini bilmek ve kullanabilmek yetisine sahip olmak ve hakkını arayabilmektir” biçiminde belirtmiştir. Tarık öğretmen bu konudaki görüşünü “Temel hak ve sorumluluklarını bilen ve bunları kendi hayatında uygulayan” kişi biçiminde ifade ederken; Cengiz öğretmen ise, haklarını ve sorumluluklarını bilen ve kanunlara uyan kişi olarak tanımlamıştır. Cengiz öğretmen bu konudaki görüşlerini; “Bir vatandaş kanunlara uymalı, sorumluluklarını bilmeli, haklarını bilmeli zaten bunları bilmek birçok şeyi kapsıyor” biçiminde belirtirken; Bilal öğretmen ise, “Bence bir vatandaş, kişisel, siyasal, ekonomik ve sosyal haklarını bilen, birey olarak ve toplumsal açıdan

aile içinde ve çevresine karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olan ve yerine getiren” kişi olarak ifade etmiştir.

Burak öğretmen ise vatandaş temel haklarını bilen ve kullanan bunun yanında bazı sorumluluklarının da olduğunu belirtmiştir. Burak öğretmen bu konudaki görüşünü şöyle belirtmiştir:

Bence bir vatandaş, yaşama hakkı gibi temel haklar, düşüncesini ifade etme ve seyahat etme özgürlüğü, özel hayatın gizliliği vb. haklarını bilen ve kullanan; bunun karşılığında vergisini düzenli ödeyen, hukuk kurallarına uyan ve erkekler için askere gitme gibi sorumlulukları olan kişidir.

Seray öğretmen ise hak ve sorumluluklarını yerine getirmenin yanında demokratik olmanın da gerekli olduğunu ifade etmiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini “Bir vatandaşta bulunması gereken özelliklerin başında hak ve sorumluluklarının farkında olmak, haklarını savunabilmek ayrıca demokratik olmak geliyor” şeklinde belirtmiştir. Kerime öğretmene göre ise bir vatandaş, hak ve sorumluluğunu bilme ve savunmanın yanında bilmeyenleri de yönlendirmelidir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kendi sorumluluğunu bilen, haklarını bilen ve sonuna kadar savunan, haklarını bilmeyenleri yönlendiren” olarak ifade etmiştir. İbrahim öğretmene göre bir vatandaş katılım bilincine sahip olmalıdır. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini Bence bir vatandaş sorumluluğunu yerine getirirken katılım bilincine de sahip olmalı” biçiminde ifade etmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden Ahmet, Demir, Tarık ve Yasemin öğretmenler vatandaş, çevresinde yaşanan sorunlara karşı duyarlı ve sorunun çözülmesi için müdahale eden kişi olarak tanımlamıştır. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bence çevresinde, yaşadığı şehirde, ülkesinde ve dünyada yaşanan sorunlara karşı duyarlı olmalıdır” şeklinde tanımlarken; Demir öğretmen, “Bir vatandaş sorumluluk sahibi olmalı, çevresinde yaşanan olaylara karşı duyarlı, katılımcı olmalıdır. Yaşanan olaylara karşı izleyici olmamalı duruma müdahale etmelidir” biçiminde belirtmiştir. Yasemin öğretmen; “Bir vatandaş ülkedeki olaylara karşı duyarlı olmalı” olarak tanımlarken; Tarık öğretmen ise, “Ülkedeki sorunlara duyarlı olmalı, bunlarla ilgili varsa önerileri veya şikâyetleri gerekli mercilere bildirmelidir” şeklinde ifade etmiştir.

Hülya, Tuğba, Yasemin ve Merve öğretmenler vatandaş, ülkesini, milletini, bayrağını seven ve koruyan, ülkesi için çalışan ve aidiyet hisseden kişi olarak tanımlamışlardır. Hülya öğretmen, “Vatandaş yaşadığı ülkeye aidiyet hisseden, ülkesini korumak için elinden gelen her şeyi yapan kişidir” şeklinde tanımlarken; Tuğba

öğretmen, “Ülkesini seven, vatanını milletini seven, bayrağını düşünen, ülkesi için her şeyi yapan, ülkesini her şeyin üzerinde tutan bireydir. Türklük bilincine sahip olan” olarak belirtmiştir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öncelikle ülkesine, milletine faydalı olmalı” şeklinde belirtirken; Merve öğretmen ise vatandaşı, “Ülkesine hizmet eden, vergisini veren, askerliğini yapan, seçimlere katılan bireydir” biçiminde tanımlamıştır.

Süleyman öğretmen vatandaşı, vatanına sahip çıkan, ülkesinin sembollerini koruyan, ülkesi için çalışan şeklinde belirtmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini “Vatanına ve toprağına sahip çıkmalı, ülkesi için çalışmalıdır. Bayrağını ve ülkesini sembollerini de korumalıdır. Mustafa Kemal’in de bir sözü var “ben millete hizmet edenden yanayım” diye benim içinde öyle” olarak ifade ederken; Kerime öğretmen ise; “Ülkenin sorunlarına karşı duyarlı olan ve çözüm bulmaya çalışan, ülkesini ve vatanını seven, kendini sürekli geliştirendir” biçiminde tanımlamıştır. Çağlar öğretmen ise bu konudaki görüşlerini, “Bence bir vatandaş; vatanını, milletini seven, dürüst, çalışkan, ailesine, çevresine faydalı olandır” şeklinde ifade etmiştir.

Ahmet, İbrahim, Mehmet ve Yasemin öğretmenler vatandaşı, empati kurabilen, adaletli olan, insanları seven ve ihtiyacı olanlara yardım eden kişi olarak tanımlamaktadırlar. Ahmet öğretmen “Toplum olarak bizce empatinin az olduğunu düşünüyorum. Bence bir vatandaş empati kurabilmelidir” şeklinde belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşünü “Adalet kaygısı duyan bireylerdir” olarak tanımlamış; Mehmet öğretmen ise; “Bence bir vatandaş her şeye insancıl yaklaşabilmeli, insanları sevmeli” biçiminde belirtmiş ve Yasemin öğretmen ise bu konudaki görüşünü “Yardıma muhtaç insanlara maddi ya da manevi anlamda yardımcı olan” şeklinde ifade etmiştir.

Süleyman öğretmen ise bir ülkenin vatandaşı olmanın sadece kurallara uymak olmadığını aynı zamanda; doğruluk, dürüstlük, adalet, eşitlik, saygı ve hoşgörü gibi değerlere sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Vatandaş denildiğinde sadece bazı kuralları yerine getirmek değildir. Vatandaş bazı değerleri taşımalı bunlar özellikle doğruluk, dürüstlük, adil davranma, eşit olma, insan haklarına saygılı olma, hakkını savunabilme, başkalarının haklarını da gözetebilme, saygı ve hoşgördür.

Elif öğretmen, sadece yazılı olan sorumluluklarının olmadığını aynı zamanda doğada tek canlı olmadığımızı ve doğaya duyarlı davranan kişinin vatandaş olduğunu

belirtmiştir. Elif öğretmen bu konudaki görüşlerini “Sadece anayasal haklar değil yazılı olmayan hak ve sorumluluklarımızda var. Mesela dünyada yaşayan tek canlı biz değiliz. Bir de vatandaş, öngörüye sahip olmalı ve empatik düşünebilmelidir. Hem doğaya da duyarlıdır” biçiminde belirtmiştir. Kerime öğretmen, “Bence bir vatandaş çevresine duyarlı olan, hayvanları koruyan, doğasını koruyan kişidir” olarak tanımlamıştır.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin vatandaş özelliklerine ilişkin verdikleri yanıtlar incelendiğinde birçok farklı özellik belirttikleri ancak büyük bir çoğunluğunun vatandaşı, “Haklarını bilen ve kullanan”, “Sorumluluklarını bilen ve yerine getiren”, “Çevresindeki sorunlara duyarlı ve çözümünde rol oynayan” kişi olduğu yönünde birleştikleri görülmektedir.

4.2.2. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaş olma açısından neler

öğrendiklerine ilişkin öğretmen görüşleri

Öğrencilerin vatandaş olma açısından sosyal bilgiler dersinde neler öğrendiklerini belirlemek amacıyla öğretmenlere “Sosyal bilgiler dersinde öğrencileriniz vatandaş olmak için neler öğreniyorlar?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliklerine ilişkin farklı yanıtlar verdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında vatandaşlık yeterliklerini; bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç boyutta ifade ettikleri ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaş olmak için öğrencilerin vatandaşlık bilgisi edindiklerini belirten öğretmenler; öğrencilerin en çok vatandaşlık haklarını ve toplum kurallarını, daha sonra kurumların neler olduğunu ve bu kurumların görevlerinin neler olduğunu öğrendikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Bunların yanı sıra; yönetim birimlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve güncel konuları da derste anlattıklarını dile getirmişlerdir.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere vatandaşlık becerilerinin öğretildiğini belirten öğretmenlerin daha çok, politik okuryazarlık ve iletişim becerilerini vurguladıkları görülmektedir. Bunların yanı sıra öğrencilerin; katılım ve teknoloji okuryazarlığı, araştırma ve kendini tanıma becerisi kazandıklarına da değinmişlerdir. Bu soruya öğretmenler tarafından verilen yanıtlara ilişkin frekans değerleri Tablo 4.12’de sunulmuştur.

Tablo 4.12. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaş olmak için neler öğrendiklerine ilişkin görüşleri

Sosyal Bilgiler dersinde etkin vatandaş olmak için edinilen yeterlikler					
Bilgi	f	Beceri	f	Değer	f
Haklar	18	Politik okuryazarlık	12	Sorumluluk sahibi olma	13
Toplum kuralları	7	İletişim	6	Sorunlara duyarlı olma	6
Kurumlar ve görevleri	3	Katılım	3	Ülkesi için çalışma	5
Yönetim birimleri	2	Teknoloji okuryazarlığı	2	Başkasının hakkına	3
Sivil toplum kuruluşları	2	Araştırma	1	saygılı olma	
Güncel konular	2	Kendini tanıma	1	Topluma yararlı olma	3
				Dürüst olma	2
				Vatanını sevmeye	2
				Aidiyet hissetme	2
				Bilimsel olma	2
				Doğru olma	1
				Ahlaklı olma	1
				Farklılıklara saygılı olma	1
				Hoşgörü olma	1
				Eşitlikçi olma	1
				Adaletli olma	1
				Tasarruf etme	1
				Yardımsever olma	1
				Paylaşımçı olma	1
				Dayanımcı olma	1
Görüşler Toplam	34	Görüşler Toplam	25	Görüşler Toplam	47

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi, sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık değerlerinin öğretildiğini belirten öğretmenler ise öğrencilere en çok sorumluluk değerini kazandırdıklarını daha sonra sorunlara duyarlı olmayı ve ülkeleri için çalışmayı öğrettiklerini vurgulamışlardır. Bunların dışında başkasının hakkına saygılı olmayı, topluma yararlı olmayı, dürüst olmayı, vatanını sevmeyi, ülkesine aidiyet hissetmeyi ve bilimsel olmayı öğrettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca doğru olma, ahlaklı olma, farklılıklara saygılı olma, hoşgörü olma, eşitlikçi olma, adaletli olma, tasarruf etme, yardımsever olma, paylaşımcı olma ve başkalarıyla dayanışma içinde olma gibi değerleri bu derste öğrencilere kazandırmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenlerden Selim, Cengiz ve Tarık öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin; temel haklarını, tüketici haklarını, siyasal ve sosyal haklarını bilmeyi ve kullanmayı öğrendiklerini belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sosyal bilgiler dersinin kapsamı çok geniş bu derste hakları anlatıyoruz” şeklinde belirtirken; Cengiz öğretmen, “Yaşam hakkı en temel hak, eğitim hakkı, sağlık, dilekçe, özel haklar, tüketici hakları ve benzeri birçok şey. Mesela bir alışveriş yaptıklarında fiş almaları gerektiğini,” öğreniyorlar şeklinde ifade etmiştir.

Tarık öğretmen de “Okulda, evde, çevrede hangi hakları olduğunu yani temel hak ve özgürlüklerini öğreniyorlar” biçiminde görüşünü belirtmiştir.

Kerime öğretmen öğrencilerin haklarını öğrenmelerinin yanında bu haklarını savunmaları gerektiğini öğrettiklerini belirtmiştir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocuklara temiz çevrede yaşama, güvenlik haklarının olduğunu, beslenme ve barınma gibi temel haklarının olduğunu bunun gibi diğer haklarını öğretiyoruz. Haklarını sonuna kadar savunmaları gerektiğini söylüyoruz” biçiminde ifade etmiştir. Elif öğretmen ise öğrenciler, “Ailedeki haklar, okuldaki haklar, çevrelerine karşı olan hakları gibi çocuk olarak haklarını öğreniyorlar. Bir sorun ile karşılaştıklarında haklarını nasıl arayacaklarını öğreniyorlar” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Süleyman öğretmen diğer öğretmenlerden farklı olarak derste uygulamalı olarak öğrencilere demokratik haklarını öğretiyoruz şeklinde görüş belirtmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini “Okulda sınıf başkanlığı seçimi yapıyoruz biz bu yolla demokratik hakları olan seçim yoluyla demokrasinin ilkelerine uyarak seçim yapmayı öğretiyoruz” biçiminde belirtmiştir.

Burak öğretmen; öğrencilerin temel haklarının neler olduğunu, karşılaştıkları bir sorunda nasıl çözüm üreteceklerini, güncel konuları ve ilerde ilgilenecekleri meslekler hakkında bilgi edindikleri biçiminde görüş bildirmiştir. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

Temel haklarını, bir birey olarak sorun yaşadığımız zaman bunu çözmek adına hangi haklarımızı kullanabiliriz. Birde güncel olan, turizm ve tarım gibi ekonomiyle ilişkisi olan konular var. Derste öğrencilere soruyoruz. Karadeniz’de yaşamış olsaydık ne işle ilgilenirdik. Bunlar ilerde iş ile ilgilenecekler bunları şimdiden görmeleri iyi oluyor.

Seray öğretmen, sosyal bilgiler dersinde bütün sınıflarda ve dersin bütün öğrenme alanlarında etkin vatandaşlar yetiştirmek için gerekli bilgi, beceri ve değerlerine yer verildiğini vurgulamıştır. Ayrıca sadece ülke içinde değil uluslararası düzeyde de hak arama yollarını öğrettiklerini ifade etmiştir. Seray öğretmen, bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Tüm sınıf düzeylerinde hemen hemen tüm öğrenme alanlarında etkin vatandaşlığa yönelik bilgi, beceri ve değere yer verilmiştir. Derste bir vatandaşın sahip olması gereken temel kavramları veriyoruz. Bu kavramlar öncelikli olarak temel haklarımız dediğimiz yaşama hakkından başlayarak, eğitim, sağlık, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, seçme seçilme hakkı, kendisinin olduğu haklar kadar karşısındakinin de hakları olduğunu söylüyoruz. Bir de insan haklarıyla ilgili ülke içinde çözülemeyen bir durum olması halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine kadar gidebileceklerini öğretiyoruz.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden Emel, Seray, Tarık ve Burak öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin; toplum içinde yaşarken belli kurallar olduğunu, grup içinde nasıl davranacaklarını, edindikleri bilgileri nerede kullanacaklarını, toplum içinde yer almalarını sağlayacak konuları, diğer bir ifadeyle hayata hazırlanmayı öğrendikleri şeklinde görüş belirtmişlerdir. Emel öğretmen bu konudaki görüşünü, “Öğrenciler toplumda yaşarken ne yapacaklarını, bu derste edindiği bilgileri nerede nasıl kullanacaklarını ve hayata hazırlanmayı öğreniyorlar” şeklinde ifade etmiştir. Seray öğretmen, “Herkesin toplum içinde uyması gereken kurallar olduğunu, bu kurallar çerçevesinde bütün insanların hareket etmesi gerektiğini” öğrencilerin öğrendiklerini belirtmiştir. Tarık öğretmen “Okulda, evde ve toplumda uyulması gereken kuralları öğreniyorlar” biçiminde görüş belirtirken; Burak öğretmen ise “Sosyal bilgiler dersinde etkin vatandaş olma konuları çocukluktan ergenliğe geçiş dönemine denk geldiği için bir birey olarak toplum içinde yer almalarını sağlayacak konular yer alıyor” şeklinde dile getirmiştir.

Mehmet öğretmen ise öğrencilerin bu derste sadece öğretim değil aynı zamanda eğitim aldıklarını ifade etmiştir. Nitekim toplum içinde yerine göre nasıl davranacaklarını öğrendiklerini belirtmiştir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmiştir:

Bizim dersimiz sadece öğretim değil eğitimi de kapsıyor. Bu sebeple çocukların oturması kalkması, yürümesi, bayramlarda nasıl davranacaklarını, büyüklere ve küçüklere karşı nasıl davranacaklarını yani hangi ortamlarda nasıl davranacaklarını öğreniyorlar. Her şeyin kendilerine ait olmadığını başkalarını da etkilediğini yani toplu halde yaşamının kurallarını öğreniyorlar.

Bilal öğretmen ise sosyal bilgiler dersinde öğrencilere hak ve sorumluluklarını gruplandırarak ve örneklerle seviyelerine uygun şekilde, neden ve sonuç ilişkisi içinde uygulamalı bir şekilde öğrettiklerini ifade etmiştir. Bilal öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Birlikte yaşadığı ailesine, toplumuna ve devletine karşı haklarını ve özgürlüklerini. Hakları ve sorumluluklarını gruplandırarak temel haklarının neler olduğunu, dilekçe hakkını ve siyasal haklarını ne şekilde kullanacaklarını. Mesela bir ortaokul öğrencisinin çalıştırılmamasını gerektiğini öğretiyoruz. Bunları anlatırken anayasanın bilmem kaçınıcı maddesi şeklinde ya da kitaba bağlı olarak değil hayatın içinden örnekler vererek, çocuğun seviyesine indirerek onun anlayabileceği şekilde öğretiyoruz. İlerde ona nasıl gerekli olacağını bunları bilmesindeki amacı anlatarak vermeye çalışıyoruz. Mesela Okul

temsilcinin seçilmesi çocukta bir heyecan yaratıyor. Çünkü seçimleri kazanırken birilerinin desteğiyle olduğunu anlıyorlar.

Zeki, Çağlar ve Burak öğretmenler; özel ve resmi kurumları, bu kurumların görevlerinin neler olduğunu ve sistemleri hakkında öğrencilere bilgi verdiklerini belirtmişlerdir. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Özel ve resmi kurumları işliyoruz” şeklinde belirtirken; Seray öğretmen, “Belediyelere düşen görevlerin neler olduğunu” anlattıklarını ifade etmiştir. Çağlar öğretmen yönetim birimlerini öğrencilerle işlediklerini belirtmiştir. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Yönetim birimleri, devlet kademeleri, yasama, yürütme, yargıyı anlatıyoruz” biçiminde ifade etmiştir.

Burak öğretmen, kurumların yansıra merkezi ve yerinden yönetim gibi yönetim birimlerinin neler olduğunu anlattıklarını belirtmiştir. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Vali, kaymakam kim, merkezi yönetim ne, belediyeler ne iş yaparlar gibi devletin iç düzeneğini ve kurumları tanıtıyoruz. Meltem ve Yasemin öğretmenler, öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarını tanıdıklarını, bu kuruluşlara üye olmayı ve çalışmalarına katılmayı öğrendiklerini dile getirmişleridir. Meltem öğretmen, öğrenciler derste “Sivil toplum kuruluşlarını tanıyorlar” şeklinde görüş belirtirken; Yasemin öğretmen ise “Sivil toplum kuruluşlarına üye olmayı ve çalışmalarına katılmayı, özel günlerde yaşlı bakım evlerini ve çocuk yuvalarını ziyaret etmeyi basit düzeyde öğreniyorlar” biçiminde bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenlerden sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin etkin vatandaşlık becerilerini kazandıklarını belirten öğretmenler birbirinden farklı noktaları vurgulamışlardır. Demir öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Demokrasi, insan hakları, katılım, çoğulculuk gibi kavramları örneklerle anlatmaya çalışıyoruz” şeklinde ifade ederken; Hülya öğretmen “Seçim, yönetime katılma, demokrasinin ilkelerini önemini ve karar vermeyi” öğrencilere kazandırdıklarını belirtmiştir. Seray ve İbrahim öğretmenler demokrasinin önemini dile getirmişlerdir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Demokrasiyi veriyoruz. Her şeyi demokrasinin ilkelerine göre çözmelerini istiyoruz” şeklinde ifade ederken; İbrahim öğretmen ise, “Demokrasinin bazı temel kavramlarını görüyoruz. Bu temel kavramlar, katılım, çoğulculuk, milli egemenlik. Bu kavramları çocukların çok iyi anlamalarını sağlamaya çalışıyoruz” biçiminde görüş belirtmiştir.

Elif öğretmen diğer katılımcılardan farklı olarak teknolojinin olumlu ve olumsuz yönlerini, medyanın önemini, buluş, telif ve patenti, kaynakça belirtmenin önemini

bunun yanında iletişim kurma becerisini vurgulamıştır. Elif öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öğrencilere teknolojinin zararları ve yararları gibi teknolojinin kullanımını, medyanın rolü, telif hakkı, patent ve buluş kavramlarını, doğru iletişim kurabilmeyi, Mesela kişinin çalışmaları izinsiz ve kaynakça belirtilmeden kullanılırsa emek hırsızlığı olduğunu vurguluyoruz” biçiminde ifade etmiştir.

Bilal ve Cengiz öğretmenlerde derste iletişim konuları olduğunu, insanların sosyal bir varlık olduğunu bu açıdan olumlu iletişimin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bilal öğretmen “Sosyal bilgiler dersinde ise sosyal bir varlık olarak çocuğun anne ve babayla kuracağı iletişimden başkalarıyla kuracağı ilişkiye kadar hepsini işliyoruz” biçiminde görüşünü ifade ederken; Cengiz öğretmen, “Dersimizde iletişim konusu var. Sabah uyandığında günaydın demek, evden çıkarken hoşçakalın demek, sofrayı kurarken yardım etmek, yatağını toplamak yaşlarına uygun evde küçük yardımlar yapmayı öğreniyorlar” şeklinde dile getirmiştir. Kerime öğretmen diğer katılımcılardan farklı olarak öğrencileri araştırma yapmaya teşvik ettiğini ve bu süreçte dikkat etmeleri gereken noktaları vurguladığını belirtmiştir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocukları daha çok araştırmaya sevk etmeye çalışıyoruz. İnternette araştırma yaparken nelere dikkat etmeleri gerektiğini anlatıyoruz.” biçiminde ifade etmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin vatandaşlık değerlerini öğrendikleri biçiminde görüş belirtirken farklı konuları vurgulamışlardır. Derste vatandaşlık değerleri verilmekte olduğunu belirten öğretmenlerden büyük bir çoğunluğu sorumluluk değerini öğrencilerin bu derste öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ahmet, Seray ve Elif öğretmenler sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin sorumlulukları öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini “Aslında biz derste değerler eğitimi veriyoruz. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını işliyoruz” şeklinde ifade ederken; Seray öğretmen, “Askerlik yapmak, vergi ödemek gibi sorumlulukları öğrenciler ediniyorlar” biçiminde belirtmiştir.

Elif öğretmen, “Oy kullanmayı bilen, kanunlara uyan, vergisi veren, askerliğini yapan gibi devletin belirlediği görevleri yapmayı öğretiyoruz. Çocuklar toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını öğreniyorlar. Yani çocuğa daha çok bunları vurguluyoruz” şeklinde ifade görüşünü açıklamıştır. Tarık öğretmen “Sorumluluklarını öğreniyorlar. Okulda ve ya da evde öğrendiklerini kendi hayatında da uygulamalıdır” biçiminde görüşünü dile getirmiştir.

Kerime öğretmen, öğrencilere hak, özgürlük ve sorumluluk kavramlarını aralarındaki farklılıkları açıklayarak ve tek tek örneklendirerek anlattığını dile getirmiştir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmektedir:

Bir ünitemizde haklarımız, özgürlüklerimiz ve sorumluklarımız yer alıyor. Biz onları teker teker ve aralarında olan farkları göstererek anlatıyoruz. Eğitim görme hakkınız var ve devlet tarafından güvence altına alınmıştır ama sizin de Zamanında okula gelme, ödevlerinizi zamanında yapma, koridorlarda ve merdivenlerde koşturmama, büyüklerinize saygılı olma, okul malına zarar vermeme ve korumak sorumluluklarınız arasındadır. Özgürlüğünüz ise ister açık öğretimden ister örgün olarak okuyabilirsiniz. Bu size ve ailenize kalmıştır. Yani bunları sadece eğitim değil diğer tüm konularda yapmaya çalışıyoruz.

Zeki öğretmen “Kişinin hak ve özgürlüğünün başkasının sınırına kadar olduğunu belirtiyoruz” şeklinde görüş bildirmiştir. Mehmet öğretmen “Sadece kendi haklarını değil aynı zamanda başkalarının haklarını da gözetmeyi, Haklarını kullanırken başkalarının özgürlük alanlarını kısıtlamamamız gerektiğini söylüyoruz” Burak öğretmen “Hangi sorumluluklarımız bulunuyor. Oyun hakları olduğunu ama sahip oldukları bu hakların bir sınır olduğunu anlatıyoruz. Çocuğu ilerde karşılaşacağı durumlarla ilgili hayata hazırlıyoruz.” biçiminde görüşlerini dile getirmişlerdir.

Yasemin ve Bilal öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin birer vatandaş olmaları için bazı sorumlulukları olduğunu bunun yanında ülkesini sevmeyi ve yararlı olmayı öğrendiklerini belirtmişlerdir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere vergi ödemek, askere gitmek, yasalara uymak, belli bir yaşa gelmişse seçimlerde oy kullanma gibi sorumlulukları olduğunu, ülkelerini sevmeleri gerektiğini ve ülkeleri için yararlı bir vatandaş olmayı öğretiyoruz” şeklinde ifade ederken; Bilal öğretmen ise öğrenciler, “Politik açıdan ülkesine nasıl katkı sağlayacağını, belli bir yaştan sonra ekonomik açıdan ülkesini nasıl kalkındıracağını ve ülkesine nasıl katkı sağlayabileceklerini öğreniyorlar.” biçiminde dile getirmiştir.

Tuğba öğretmen ise, sosyal bilgiler dersinin içeriğinin çok yoğun olduğunu öğrencilere vatandaşlık sorumluluklarını ve ülkesine faydalı olmayı kazandırdıklarını belirtmiştir. Tuğba öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Konu içeriğimiz çok geniş, vatandaşın bilmesi gereken tüm görevleri öğreniyorlar. Ülkesine, vatanına, evine, bölgesine karşı görevlerini, ülkesini ileriye taşımak için ne yapması gerektiğini, Bir vatandaşın bilmesi gereken her şeyi öğretiyoruz. Vatandaş dediğin ne yapar, vatandaşın görevleri nelerdir. Vatandaş olarak ileriye dönük neler yapabiliriz bilinci kazandırmaya çalışıyoruz. Biz bu ülkenin vatandaşıyız bizim bu ilkeyi

kalkındırmamız gerekiyor. Askerliğimizi yapacağız, vergimizi ödeyeceğiz, ülkemizi kalkındırmak için okuyacağız, çabalayacağız.

Hülya ve Burak öğretmenler, bu derste hem topluma yararlı olmayı hem de aidiyet duygusunu geliştirdiklerini vurgulamışlardır. Hülya öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öğrenciler topluma nasıl yararlı olabileceklerini bu derste öğreniyorlar. Aslında bizim işimiz aidiyet duygusunu geliştirmek” şeklinde ifade ederken; Burak öğretmen ise, “Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere ülke ve topluma aidiyet hissetlerini sağlıyoruz” biçiminde görüş belirtmiştir.

İbrahim öğretmen, öğrencilerine vatanına faydalı birer vatandaş olmayı, eşitlik ve adaleti anlattığını ve tüm konularda demokrasi vurgusunu yaptığını belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini “Hak ve sorumluluklarını bilme, geçmişini bilme, vatanına ve milletine faydalı birer birey olmayı öğreniyorlar. Ben hangi konuyu işlersem mutlaka demokrasi vurgusunu yapıyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Merve öğretmen de; vergi verme, askerlik yapma, seçme ve seçilme gibi sorumlulukların yanında ülkesine hizmet etmeyi, dürüstlük, doğruluk, ahlak gibi değerleri de öğrendiklerini dile getirmiştir. Merve öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Ülkesine hizmet etmeyi, vergi vermeyi, askerliği, seçme seçilmeyi öğretiyoruz. İlk ünitelerimiz bu konuyla ilgili bunları ayrıntılı bir şekilde işliyoruz. Örnekler veriyoruz. Sahip olmaları gereken değerlerden bahsediyoruz. Dürüstlük, doğruluk, ahlaklı olmak gibi şeyleri öğreniyorlar.” biçiminde belirtmiştir.

Tuğba öğretmen ise öğrencilere sorumluluklarının olduğunu bunun yanında kendini tanımayı, başkalarının haklarına saygı duymayı, çevreye duyarlı olmayı, paylaşma ve dayanışmayı öğrettiklerini belirtmiştir. Tuğba öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Bizim için öncelik bireyin kendini tanıması onun için önce fiziksel ve bilişsel özelliklerini bilmelerini sağlıyoruz. Bunun yanında hobileri ne onları anlamalarını sağlıyoruz. Kendisinin sorumluluklarının olduğunu, çevresine karşı duyarlı olmayı, başka insanların haklarına saygılı olmayı, paylaşma ve dayanışmayı öğretiyoruz.

Seray, Elif ve Bilal öğretmenler ise doğayı korumayı, çevre sorunlarına duyarlı olmayı ve çözümünde nasıl rol alacaklarını öğrencilerin öğrendiklerini belirtmişlerdir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini “Çevre sorunlarına karşı duyarlı olmayı, dünyanın bazı bölgelerinde içecek su bulunmadığını anlatıyoruz” biçiminde ifade etmiştir. Elif öğretmen, “Çevre sorunlarını, küresel ısınmayı ama küresel ısınmanın tanımından daha çok nasıl engel olabiliriz.” şeklinde görüşünü açıklarken; Bilal

öğretmen “Mesela bir vatandaş olarak tasarruf etmeyi, çevreye duyarlı olmayı hayata geçirmesini sağlıyoruz.” biçiminde belirtmiştir.

Çağlar öğretmen, derste öğrencilerin dürüst olma, yalan söylememe ve çevresine faydalı olmayı öğrendiklerini ifade etmiştir. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Geçen hafta hak ve sorumluluklarım diye bir konu vardı onu işledik. Dürüst olmayı, yalan söylememeyi, ailesine, çevrelerine faydalı olmayı öğreniyorlar daha doğrusu öğretmeye çalışıyoruz” şeklinde açıklamıştır. Selim ve Meltem öğretmenler, yaşlılara, arkadaşlara, farklılıklara saygıyı; farklı inanç ve kültürlerin olduğunu; dinin bir özgürlük olduğunu, ayrımcılık yapmamayı ve hoşgörüyü öğrencilerin bu derste edindiklerini belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşünü, “Yaşlılara saygıyı, arkadaşlarına saygıyı öğreniyorlar” biçiminde görüşünü dile getirirken; Meltem öğretmen de “Ayrımcılık yapmamayı, farklı kültürlerin olduğunu, farklılıklara saygı duymayı, farklı inançların olduğunu, dinin bir özgürlük olduğunu, hoşgörüyü öğreniyorlar.” şeklinde ifade etmiştir.

4.2.3. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından

yeterliliğine ilişkin görüşleri

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla “Sosyal bilgiler dersini vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir. Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğine ilişkin farklı yanıtlar verdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitapları olmak üzere iki boyutta ifade ettikleri ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin bir kısmı sosyal bilgiler dersi öğretim programının, vatandaş yetiştirme açısından yeterli olduğunu belirtirken; öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu programı vatandaş yetiştirme açısından yetersiz gördüklerini vurgulamışlardır. Öğretim programında vatandaşlık eğitiminin yeterli olduğunu belirten öğretmenler; kazanımların iyi hazırlandığını, konu sıralanmasının doğru yapıldığını, konularının öğrencilerin yaşına uygun olarak hazırlandığını, konuların günlük yaşama yakın ve somut bir şekilde ele alındığını dile getirmişlerdir. Bu soruya verilen yanıtlara ilişkin frekans değerleri Tablo 4.13’te yer verilmiştir.

Tablo 4.13. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğine ilişkin görüşleri

Sosyal Bilgiler Dersinin Vatandaş Yetiştirme Açısından Yeterliği					
	Öğretim programında vatandaşlık eğitimi	f	Ders kitaplarında vatandaşlık eğitimi	f	
Yeterli	Programda yer alan kazanımların teoride iyi hazırlanmış olması	5	Görsellere daha fazla yer verilmesi ve içeriğe uygun hazırlanmış olması	5	
	Ders konu sıralanmasının doğru olması	3	Konuların sade ve anlaşılır olması	4	
	Ders konularının öğrencilerin yaşına uygun olması	2	Soruların yeterli sayıda ve içeriği destekler nitelikte olması	2	
	Ders konularının günlük hayata yakın olması	1	İçeriğin iyi hazırlanmış olması	1	
	Ders konularının somut olması	1	Etkinliklere daha fazla yer verilmesi ve iyi hazırlanmış olması	1	
			Ders konularının özetlenmiş olması	1	
			Konuların başlıklar altında toplanması	1	
			Konunun doğrudan verilmiş olması	1	
			Başka kaynağa ihtiyaç olmaması	1	
			Öğrencilerin seviyelerine uygun olması	1	
	Kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımlarının az olması	17	Bazı konuların yüzeysel bazılarının ise detaylı olması	4	
	Ders süresinin az olması	11	Ders konularının doğru bir şekilde sıralanmaması	4	
	Dersin daha çok teorik olarak işlenmesi ve öğrenciyi etkin kılan etkinliklerin az olması	11	İçeriğin iyi hazırlanmaması	3	
	Derste verilen konuların fazla olması	10	Etkinliklerin az olması ve iyi hazırlanmaması	3	
Yetersiz	Bazı konuların programda az olması ve bazılarının fazla olması	5	Soru sayısının az olması	2	
	Bazı konuların soyut kalması	4	Öğrencilerin ilgisini çekmemesi	2	
	Derste verilen bazı konuların yüzeysel olması	3	Öğrenci seviyesine uygun olmaması	2	
	Derste verilen konuların öğrenci seviyesine uygun olmaması	2	Kullanılan dilin öğrenciler tarafından anlaşılabilmesi	2	
	Konular arasında kronolojik sıranın takip edilmemesi	2	Ezberlemeye yönelik olması	1	
	Öğrencilerde tam bir öğrenme sağlamaması	2	Sade olmaması	1	
	Sınıf düzeyleri arasındaki bağlantının iyi kurulmaması	1	Yardımcı kitap olmaması	1	
	Aynı sınıf düzeyinde konular arasında bir bütünlük olmaması	1			
	Derste verilen kavramların içinin iyi doldurulmaması	1			
	Bölgesel özelliklerin dikkate alınmaması	1			
Görüşler Toplam		83	Görüşler Toplam	43	

Tablo 4.13’ de görüldüğü gibi sosyal bilgiler dersi öğretim programında verilen vatandaşlık eğitiminin yeterli olmadığını belirten öğretmenler ise; özellikle programda yer alan vatandaşlıkla ilgili kazanımları günlük yaşamında kullanan öğrenci sayısının az olduğuna değinmişlerdir. Bunun yanında ders süresinin az olduğunu, dersin daha çok teorik olarak işlendiğini ve öğrencilerin derse etkin olarak katılımının sağlanmadığını

ifade etmişlerdir. Ayrıca dersin çok yoğun olduğunu, bazı konulara programda az yer verildiğini, bazılarının ise gereğinden fazla yer ayrıldığını ve bazı konuların öğrenciler açısından soyut kaldığını dile getirmişlerdir. Bunlara ek olarak bazı konuların yüzeysel ele alındığını, bazı konuların öğrenci seviyesine uygun olmadığını, konular arasında kronolojik sıranın takip edilmediğini, öğrencilerde tam bir öğrenme sağlanmadığını, sınıf düzeyleri arasındaki bağlantının iyi kurulmadığını, aynı sınıf düzeyinde de konular arasında bir bütünlük olmadığını, derste verilen kavramların içinin iyi doldurulmadığını ve program hazırlanırken bölgesel özelliklerin dikkate alınmadığını belirtmişlerdir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının vatandaş yetiştirme açısından yeterli olduğunu belirten öğretmenler; kitaplarda görsellere yeterince yer verildiğini ve görsellerin içeriğe uygun olarak hazırlandığını, konuların sade ve anlaşılır ele alındığını, sorulara yeterince yer verildiğini ve içeriği destekler nitelikte olduğunu, etkinliklerin iyi hazırlandığını ve yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların yanında konularının doğrudan başlıklar altında toplandığını ve özetlendiğini, içeriğin öğrencilerin seviyeleri de dikkate alınarak iyi hazırlandığını ve öğrencilere ücretsiz dağıtılan kitaplar dışında başka bir kaynağa ihtiyaç duymadıklarını söylemişlerdir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının vatandaş yetiştirme açısından yeterli olmadığını belirten öğretmenler ise; kitaplarda bazı konuların yüzeysel ele alındığını ve bazılarının ise çok fazla detaylı anlatıldığını, konularının doğru bir şekilde sıralanmadığını, içeriğin iyi hazırlanmadığını ve sorulara az yer verildiğini dile getirmişlerdir. Bunlara ek olarak kitapların sade olmadığını, öğrencilerin ilgisini çekmediğini ve ezberlemeye yönlendirdiğini, etkinliklerin az olduğunu ve iyi hazırlanmadığını, öğrenci seviyesinin dikkate alınmadığını, kullanılan dilin öğrenciler tarafından anlaşılmadığını, yardımcı kitap verilmediğini ve eksikliğini yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler sosyal bilgiler dersi öğretim programının vatandaş yetiştirme konusunda yeterli olduğuna ilişkin farklı noktaları vurgulamışlardır. Çağlar öğretmen kullanılan programı önceki programlarla karşılaştırıldığında kazanımların teorik olarak ve günlük hayata yakınlık bağlamında daha iyi hazırlandığını, konuların daha somut ve öğrencinin yaşına uygun bir şekilde verildiğini vurgulamıştır. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini “Sosyal bilgiler programında yer alan kazanımlar teorik olarak bakıldığında iyi görünüyor. Hem daha somut veriliyor. Çocuğun yaşına uygun ve günlük hayata daha yakın.” şeklinde ifade etmiştir. Demir öğretmen de programın daha düzenli olduğunu sadece 7. sınıf konularının sıralanmadan

kaynaklı biraz sorun olduğunu belirtmiştir. Demir öğretmen “Program daha düzenli bence önce öğrenilmesi gereken konular sonraki bilgileri kolaylaştırdığı için iyi olmuş. Sadece 7. sınıf konularının sıralamasında biraz sorun var.” biçiminde açıklamıştır. Tuğba öğretmen ise bu konudaki görüşlerini, “Aslında konular daha derli toplu hale getirilmiş. Mesela eskiden Türkiye tarihinden İslam tarihine geçiyorduk ve öğrencilerde kafa karışıklılığına neden oluyordu.” olarak dile getirmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler sosyal bilgiler öğretim programının etkin vatandaş yetiştirme konusunda yeterli olmadığına ilişkin farklı noktaları belirtmişlerdir. Seray öğretmen önceden ayrı bir ders olarak vatandaşlık ve insan hakları dersi olduğunu, o derste vatandaşlık bilgisinin daha kapsamlı olduğunu, sosyal bilgiler dersinde ise konuların içine dağıtılmış olarak yer verildiğini ve yüzeysel olarak ele alındığını belirtmiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşünü, “Eskiden ayrı bir ders olarak vatandaşlık ve insan hakları dersi vardı. Orda ayrı bir ders olduğu için çok daha kapsamlı bir şekilde vatandaşlık bilgisi veriliyordu. Şimdi sosyal bilgiler dersinde konuların içine serpiştirilmiş halde ve yüzeysel olarak yer alıyor.” şeklinde ifade ederken; Merve öğretmen ise sosyal bilgiler programın da 5. sınıfta vatandaşlık konularına daha çok yer verildiğini ancak 6. ve 7. sınıflarda az yer verildiğini dile getirmiştir. Merve öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Ben programı yetersiz buluyorum. Vatandaş yetiştirmeye yönelik konular ilk sınıflarda daha çok yer alıyor. Sonraki sınıflarda daha az verilmiş. Zaten müfredatta çok fazla vatandaşlık konusu yok.” olarak açıklamıştır.

Birçok katılımcının belirttiği gibi Emel öğretmen de, programın çok yoğun olduğunu, bu sebeple öğrencide tam olarak öğrenmenin gerçekleşmediğini ayrıca bu ders için ayrılan sürenin kısıtlı olduğunu vurgulamıştır. Emel öğretmen, “Aşırı derece de yoğun bir program var, zamanda az ve çocukta tam bir öğrenme sağlayamıyoruz. Programda konular çok fazla bunlar biraz daraltılsa, bir sınıf düzeyinde verilen konu tam öğrenildikten sonra diğer kademelerde yeni bir şey üzerine eklense iyi olur.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Cengiz öğretmen, programda süre yetersizliğinden dolayı öğretim stratejisi olarak sunuş yolunu kullandıklarını ve öğrencinin derse etkin olarak katılımlarını sağlayamadığını belirtmiştir. Cengiz öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Derse ayrılan süre az olduğu için daha çok sunuş yolunu kullanıyoruz. Çocukları derse etkin olarak katmada sıkıntılar yaşıyoruz.” şeklinde ifade ederken; Mehmet öğretmen ise “Ders

programı biraz sadeleştirilmeli ve uygulama yönü arttırılmalı. Bu haliyle sadece öğretmene bağlı olarak ve sunuş yoluyla eğitimi kullanıyoruz.” biçiminde görüşünü dile getirmiştir.

Hülya öğretmen ise programda Osmanlı devletine yer verildiğini ancak Selçuklular ve ikinci beylikleri anlatmadığında Osmanlı devletini öğrencilerin anlamadığını açıklamıştır. Ayrıca Osmanlı devleti anlatılırken belli bir sırayla ilerlemediğini ve arada kalan boşlukları kendisinin doldurmak zorunda kaldığını ve tarih konularının ezber bilgi olarak verildiğini ve bu şekilde tarih bilincinin oluşturulamayacağı vurgulamıştır. Hülya öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Programda Osmanlı Devleti konusu var. Şimdi ben Selçukluları anlatmadan Osmanlıları nasıl anlatacağım. Tabi Selçukluları anlatarak birkaç saat geçiriyoruz. İkince beylikleri anlatmak zorunda kalıyorum Osman beyden söz etmiş hemen İstanbullun fethine geçmiş aralık boşluk ve ben doldurmadığımda çocuklar anlamıyorlar. Tarih bilinci oluşturmak öğrencilerin ülkesine, milletine aidiyet duygusunu kuvvetlendirir. Biz tarihi böyle ezberleterek etkin vatandaşlar oluşturamayız.

Tuğba öğretmen sosyal bilgiler dersinin yoğun olduğunu müfredatta bazı konuların biraz daha azaltılması ve bazılarının ise arttırılması gerektiğini belirtirken, Atatürkçülük konularının da arttırılması gereken konular arasında olduğunu vurgulamıştır. Tuğba öğretmen, “Sosyal bilgiler dersinde konular çok yoğun yetiştirmekte zorlanıyoruz. Müfredatta bazı konuları arttırılabilir ve bazıları ise azaltılabilir. Mesela Atatürkçülük konuları yetersiz.” şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Seray öğretmen de dersin içeriğinin fazla olduğunu ve azaltılması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim özellikle Osmanlı tarihi konularında detayların çok fazla olduğunu ve azaltılması gerektiğini dile getirmiştir. Seray öğretmen, “Sosyal bilgiler dersinin içeriği çok fazla bunun biraz daha azaltılması daha iyi olur. Özellikle tarih konuları Osmanlı tarihi konusunda detaylar çok fazla” biçiminde bu konudaki görüşlerini vurgulamıştır. Ayrıca “7. sınıflar da demokrasi konusu ve küresel sorunlar, çevre sorunlarına karşı duyarlılık oluşturmak gibi konular var ama az olduğunu düşünüyorum.” şeklinde bu konulara daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Elif ve Tuğba öğretmenler, küresel bağlantılar öğrenme alanında hem kendi ülkemizi hem de dünyayı ilgilendiren konuları yer aldığını ancak hem son haftalara denk geldiği için hem de zaman yetersizliğinden dolayı işleyemediklerini, etkinliklere zaman ayıramadıklarını, işledikleri konularda ise öğrencilere geri bildirim yapamadığını

ifade etmiştir. Nitekim etkinlikleri uygulayabilecekleri takdirde öğrencilerin içselleştirmelerinin sağlanacağını ve davranışlarında gösterebileceklerini belirtmiştir. Elif öğretmen bu konudaki görüşünü, “Küresel bağlantılar ünitesinde sadece kendi ülkemizle değil dünyayı ilgilendiren konular yer alıyor. Ancak son ünite olduğundan dolayı karne haftasına denk geliyor ve oradaki konuları tam olarak işleyemiyoruz ve tartışmıyoruz.” biçiminde ifade etmiştir. Tuğba öğretmen ise bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

Genelde sonlarda yer alan küresel bağlantılar öğrenme alanını işleyemiyoruz. İşlediğimiz konuları da zaman yetersizliğinden dolayı dönüt veremiyoruz. Etkinliklere zaman ayıramıyoruz. Çünkü onları yaptığımızda konuları yetiştiremiyoruz. Hâlbuki ki etkinlikleri yapabileceğimiz zaman olsaydı çocuklar öğrendiklerini daha iyi içselleştirebilir ve davranışlarında gösterebilirler.

Süleyman, Emel ve Yasemin öğretmenler ders programında öğrencilerin birer vatandaş olmaları için kazanımlara yer verildiğini fakat öğrencilerin gelişim düzeyleri, eğitim seviyeleri, çevre ve aile faktörleri dikkate alınmadığından uygulamada sorun yaşadıklarını vurgulamıştır. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Programda vatandaşlık kazanımlarına yer verilmiş ancak biz uygulamada sorun yaşıyoruz. Kazanımları verirken çocukların gelişmişlik düzeylerine, eğitim seviyelerine, çevreye ve aileye bakmıyoruz.” şeklinde belirtmiştir. Aynı zamanda, “Program hazırlanırken eğitim seviyesi üst düzey olanlara göre hazırlanıyor. Bölgesel sorunlar göz önüne alınmıyor. Diğer bölgelerdeki öğrenciler ile bizim bölgemizdeki öğrencilerin eğitim seviyeleri aynı değil.” biçiminde ifade etmiştir. Emel öğretmen ise “5. sınıflarda bazı soyut kavramlar var çocuk bunları tam olarak alamıyor. Mesela devrimler konusunu 5.sınıfa koymuşlar çocuk onun neden ve sonuç ilişkisini kuramıyor. Çünkü bir başlama noktası yok.” biçiminde görüşünü ifade etmiştir. Yasemin öğretmen ise bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Program bazı konular bazı çocuklara ağır gelebiliyor. Mesela özellikle 5. Sınıfta normalde 6. Sınıfta olan ilk çağ uygarlıkları yani Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları 5. sınıfa alındı. Çocuklar bunu çok fazla algılayamadılar. Yerel ve merkezi yönetimler konuları var. Yerel yönetimi gözleriyle de kendi şehirlerinde gördükleri için biraz anladılar. Ama merkezi yönetim konusunu kavrayamadılar. Bu bence biraz soyut kalmasından dolayı.

Selim, Elif ve İbrahim öğretmenler, sosyal bilgiler ders programının yoğun olduğunu, kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımlarında yer bulmadığını daha çok teorikte kaldığını ve bir süreden sonra unutulduğunu, derste öğrendiklerini uygulama alanının olmadığını bu sebeple davranış değişikliği sağlayamadıklarını

belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşünü, “Çocuğun derste öğrendiğini uygulama alanı olması gerekiyor. Kazanımda yazılan ile gerçek hayat aynı olmuyor. Öğrenciler günlük hayatlarında pek kullanmıyorlar. Program biraz teorik kalıyor.” biçiminde ifade ederken; Elif öğretmen ise “Dolu bir program böyle olunca çocuğa teorik bilgi yüklüyoruz çocukta davranış değiştirmiyoruz. Teorik bilgide zaten belli bir süreden sonra kayboluyor.” şeklinde görüşünü belirtmiştir. İbrahim öğretmen görüşünü, “Özellikle tarihle ilgili bazı bölümlerde ders yükünü çok fazla buluyorum. Sadece 6. sınıf 2. ünitemizi yani tek bir ünitemizi bile lisede 2 ve ya 3 ders olarak bir yılda veriliyorlar. Bu ünite de ilk çağ tarihi, İslam tarihi, Türk tarihi var.” olarak açıklamıştır.

Süleyman öğretmen, eşit davranma ve adil olma gibi programda yer alan bazı kavramların aralarındaki farkı öğrencilerin bilmediklerini, dolayısıyla kavramların içeriğini dolduramadıklarına dikkat çekmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Geçen gün derste eşit olma ve adil olmanın ne olduğunu sordum öğrenciler ikisinin aynı kavramlar olduğunu düşünüyorlar. Demek ki kavramların içeriğini dolduramıyoruz.” biçiminde belirtmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler ders kitaplarının vatandaş yetiştirme konusunda yeterli olduğuna ilişkin farklı noktalara dikkat çekmişlerdir. Demir, Mehmet, Çağlar ve Tarık öğretmenler; ders kitaplarının önceki yıllara göre çocuğun seviyesine uygunluk, basitlik ve sadelik, görsellere yer verilme ve içerikle uyum, etkinliklerin öğrencilere rehberliği bakımından önceki yıllara göre daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Demir öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Ders kitapları önceki yıllara göre biraz daha iyiler. Şimdiki kitaplarda görsellere daha fazla yer verilmiş ve çocuk konuyla ilgili görseli gördüğünde zihninde canlandırabiliyor. Kitaplarda yer alan etkinliklerle de öğrencilere yol gösterici oluyor.” şeklinde ifade ederken; Mehmet öğretmen, “Bu yıl kullandığımız ders kitaplarında görsellik daha fazla, daha basit, daha sade bu yönden iyi buluyorum.” biçiminde tanımlamıştır. Çağlar öğretmen, “Ders kitapları da içerik olarak daha basit ve anlaşılır. Kitapta yer alan görseller ve sorularda içeriği destekler nitelikte.” olarak görüşünü açıklarken; Tarık öğretmen ise, “Ders kitapları önceki yıllara göre daha iyi hazırlanmış. Çocukların seviyesine indirilmeye çalışılmış.” şeklinde belirtmiştir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Görseller ve bilgiler yeterli gibi. Konuya girmeden önce hazırlık soruları var çocuğun yorumlarını almak ve bir şeyleri buldurmak için o sorular iyi.” biçiminde dile getirirken; Seray öğretmen de “Eskiden kitaplar konuyu dolaylı olarak veriliyordu ve çocuk anlamasını zorlanıyordu.

Şuan bir öğrencinin başka kaynaklara fazla ihtiyaç duyacağını düşünmüyorum. Konuyu özetlemesi, başlıklar altında toplaması daha iyi olmuş” şeklinde görüş bildirmiştir.

Öğretmenler, ders kitaplarının vatandaş yetiştirme konusunda yetersizliğine ilişkin farklı noktalara dikkat çekmişlerdir. Tuğba öğretmen kitaplar da kullanılan dili öğrencilerin anlamadığını; bu açıdan öğretim yapmadan önce öğrencilerin okumalarını, anlamalarını ve son olarak kendilerini ifade etmelerini sağladıklarını belirtmiştir. Tuğba öğretmen bu konudaki görüşünü, “Kitaplarda verilen dili bizim öğrencilerimiz anlamıyorlar. Biz önce dil ile uğraşıyoruz, sonra okutmakla, sonra anlamalarını sağlıyoruz. Bunun sonucunda kendilerini ifade etmelerini sağlıyoruz. Ne yazık ki daha sonra öğretime geçebiliyoruz.” şeklinde açıklamıştır. Meltem öğretmen sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin günlük hayatlarında en çok ihtiyaç duydukları konuların yer aldığını ancak ilgi çekme ve etkinliklere yer verme bakımından yetersiz bulunduğunu dile getirmiştir. Meltem öğretmen, “Öğrencilerin günlük hayatta en çok kullandıkları konular dersin içinde yer alıyor ancak yeterli bulmuyorum. Ders kitapları çocukların ilgilerini çekmiyor. Kitapları sözde bol resimli yapıyorlar ama etkinlikler yetersiz.” biçiminde görüş belirtmiştir.

Hülya öğretmen ders kitaplarında konuların yüzeysel ele alındığını, konuların bir bütünlük içinde ilerlemediğini ve sınavlarda detaylı soru sorduklarını vurgulamışlardır. Hülya öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kitaplar konuları yüzeysel olarak konu almışlar. Konular dallan dala atlıyor ve sınavlarda detaylı soruyorlar” şeklinde belirtmiştir. Ayrıca Hülya öğretmen, “Bizim öğrencilerimizin maddi durumları kötü; kurs, özel ders, yardımcı kaynak gibi dışardan bir destek alamıyorlar okulda öğrendikleriyle kalıyorlar. Ben yardımcı kaynak alıyorum onlara çalışmalarını için not tutturmak zorunda kalıyorum.” biçiminde görüşünü ifade etmiştir. Burak öğretmen de aynı şekilde kitaplarda test ve etkinliklerin azlığını vurgulamış ve geçmiş yıllarda verilen yardımcı kaynak kitaplarında bu yıl verilmediğini belirterek öğrencilerin daha iyi öğrenebilmeleri için yardımcı kaynak kitap ihtiyaçlarını doğduğunu dile getirmişlerdir. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmektedir:

5, 6 ve 7. sınıfta bu çocuklar bursluluk sınavına ve 8. sınıfta da liseye giriş sınavına giriyorlar. Kitaplardaki testler ve etkinlikler yeterli değiller. Daha önceki yıllarda yardımcı kaynak kitaplarımız vardı. Onları etkili bir şekilde kullanıyorduk ama şimdi onlar olmayınca soru bankası ve etkinlik kitabı gibi farklı kaynak kitap ihtiyacımız doğuyor.

Emel öğretmende diğer katılımcılardan farklı olarak ders kitaplarında bazı konulara çok detaylı yer verildiğini ve bu durumun çocukların sıkılmasına neden

olduğunu vurgulamıştır. Emel öğretmen “Ders kitaplarında konular detaylı ele alınmış bunun yanında çocukta tam tersi çok sıkılıyor ve hiç okumak istemiyor. Ders kitapları bir türlü çocuğa göre hazırlanamadı.” şeklinde görüşünü açıklamıştır.

4.2.4. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri-

ilgilenmedikleri etkin vatandaşlık konularına ilişkin görüşleri

Öğrencilerin ilgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konularının neler olduğunu belirlemek amacıyla öğretmenlere, “Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerinizin ilgilendiği/ilgilenmediği vatandaşlık konuları hangileridir? Neden?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri ve ilgilenmedikleri vatandaşlık konularına ilişkin verdikleri yanıtların farklılık gösterdiği görülmektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konuları ve nedenlerinin neler olduğu olmak üzere dört tema altında görüşlerin toplandığı ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlere göre, öğrencilerin ilgilendikleri konuların başında günlük hayatta gördükleri ve kullandıkları ile hak ve sorumluluk konuları gelmektedir. Bunların yanı sıra öğretmenler; coğrafya, tüketici hakları, seçme-seçilme, eski çağ tarihi, insan hakları ve demokrasi, bilim ve teknoloji, kahramanlık ve iletişim konularıyla öğrencilerin ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Askerlik yapma, toplumla alakalı konular ve insan ilişkileri ise az sayıda öğretmen tarafından belirtilen görüşlerdir. Öğrencilerin vergi konusuyla ilgilendiklerini belirten bir görüş ve ilgilenmediklerini açıklayan başka bir görüş bulunmaktadır. Öğretmenler belirtilen konulara ilgi duyulmasını; öncelikle yaparak-yaşayarak katılım sağlama ve günlük hayatta ihtiyaç duyma olarak açıklamışlardır. Bunlara ek olarak öğrencilerin konu hakkında bilgilerinin olduğu, somut olarak ortaya konan, sınavlarda sorulan ve görsel materyal kullanılan konulara ilgi gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Öğretmenler tarafından yönetimde söz sahibi olmada ilgilenme nedeni olarak açıklanmıştır. Bu soruya verilen yanıtlara ilişkin frekans değerleri Tablo 4.14’te sunulmuştur.

Tablo 4.14. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konularına ilişkin görüşleri

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersinde İlgilendikleri-İlgilenmedikleri Vatandaşlık Konuları			
Öğrencilerin ilgilendikleri konular	f	Öğrencilerin ilgilenmedikleri konular	f
Günlük hayatta gördükleri ve kullandıkları	9	Tarih	16
Hak ve sorumluluk	8	Yönetim birimleri	1
Coğrafya	7	Siyasi haklar	1
Tüketici hakları	6	Kanunlar	1
Seçme – seçilme	3	Vergiler	1
Eski çağ tarihi	3	İnternet	1
İnsan hakları ve demokrasi	3	Yerleşme	1
Bilim ve teknoloji	2		
Kahramanlık	2		
İletişim	2		
Askerlik	1		
Vergiler	1		
Toplumla alakalı konular	1		
İnsan ilişkileri	1		
İlgilenme nedenleri		İlgilenmeme nedenleri	
Yaparak-yaşayarak katılım sağlama	5	Ezbere dayalı olması	8
Günlük hayatta ihtiyaç duyma	3	Soyut olması	8
Konu hakkında bilgili olma	2	Günlük hayatta ihtiyaç duyulmaması	6
Somut olma	2	Etkinlik yapılmaması	4
Yönetimde söz sahibi olma	2	Seviyesine uygun olmaması	2
Sınavlarda sorulma	1	Ön yargılı olunması	1
Görsel materyal kullanma	1	Derse hazırlıksız gelinmesi	1
		Gelir seviyesinin düşük olması	1
		Geçmişle bağ kuramaması	1
		Toplumda uygulanmaması	1
Görüşler Toplam	68	Görüşler Toplam	55

Tablo 4.14’ü incelendiğinde öğretmenlerin, öğrencilerin ilgi duydukları konulara ilişkin verdikleri yanıtlarda farklı noktaları vurguladıkları görülmektedir. Görüşme sürecine katılan öğretmenlere göre sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri vatandaşlık konuları öğrencilerin; merakına, ilgi alanına, hazır bulunuşluluğuna, yaşına, sınıf düzeyine, sınavda çıkmasına, kendi hayatlarında örnekler verebilmesine göre değişmektedir.

Öğretmenler, genel olarak öğrencilerin hak ve sorumluluklar konularına ilgi gösterdiklerini belirtmişlerdir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocukların ilgilendikleri konular yaş grubuna ve seviyesine göre değişiyor. Aslında öğrenciye göre de değişiyor. 5. ve 6. sınıflar biraz daha güncel konularla ilgileniyorlar. Haklarımız ve sorumluluklarımız konumuz var onlarla ilgileniyorlar.” şeklinde ifade ederken; Mehmet öğretmen ise, “Sınav kaygısı biraz daha etkiliyor. Sınavda bu konu benim daha çok

işime yarayacak ben bu konulara daha çok yöneleyim diyor.” biçiminde dile getirmiştir. Meltem öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Haklar ve özgürlükler konularını seviyorlar. Özellikle kendi hayatlarında örnekler verebildikleri için hoşlarına gidiyor.” olarak belirtirken; Bilal öğretmen ise, “UNICEF çocukların kendi haklarıyla ilgili olduğu için ve birazda merak duygusunu harekete geçirdiğinden daha çok ilgi gösteriyorlar.” şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Demir öğretmen öğrencilerin günlük hayatlarında demokrasi ve insan haklarıyla daha ilgili olduklarını, bunun nedenini ise haklarını daha iyi bildiklerinde daha iyi savunacaklarını şeklinde belirtmiştir. Demir öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Demokrasi ve insan haklarıyla ilgili konularını seviyorlar. Bu konularla günlük hayatlarında çok sık karşılaştıklarını ve bu konuda bilgili olduklarında haklarını daha iyi koruduklarını söylüyorlar.” biçiminde ifade etmiştir. Emel öğretmen ise öğrencilerin yönetime katılma ve insan hakları gibi hakları olan konulara ilgi gösterdiklerini ancak sorumluluk konularına yeterince ilgi göstermediklerini dile getirmiştir. Emel öğretmen “Daha çok insan hakları, yönetime katılma gibi konulara ilgi gösteriyorlar. Mesela hak kısımlarıyla ilgileniyorlar ama söz konusu sorumluluk alma olduğunda aynı ilgiyi göstermiyorlar. Yani işin avantajlarını seviyorlar.” biçiminde görüşlerini açıklamıştır.

Cengiz ve Süleyman öğretmenler, öğrencilerin günlük hayatlarında çok sık karşılarına çıktığı ve onları ilgilendirdiği için tüketici hakları konusuna ilgi duyduklarını açıklamışlardır. Cengiz öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Tüketici hakları konusu; fiş almanın gerekli olduğunu, aldıkları bir ürün hatalı çıktığında fişlerinin yanlarında olarak nerelere başvuru yapmaları gerektiğini bunlara ilgi duyuyorlar.” şeklinde belirtirken; Süleyman öğretmen, “Tüketici hakları, bununla ilgili yaşadıkları sorunları örneklerle açıklıyorlar. Baktığımızda daha çok kendileriyle alakalı konularla ilgileniyorlar.” biçiminde görüşünü ifade etmektedir.

Burak ve Bilal öğretmenler sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin coğrafya konularına ilgi duyduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre, öğrenciler bu konulara günlük hayatlarında çevrelerinde sık gördükleri ve kullandıkları, somut ve bilim ön planda olduğu için ilgi duyuyorlar. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Coğrafya konuları çocukların çok ilgisini çekiyor. Günlük pratik hayatta uygulayabildikleri, yaşayabildikleri ele avuca gelen şeyler de derse katılımları artıyor ve daha çok sevmeye başlıyorlar.” olarak açıklarken; Bilal öğretmen ise, “Genel olarak sanırım çevrelerinde her zaman gördükleri ve bilimin daha çok ön planda olduğu coğrafya konuları daha çok

ilgilerini çekiyor.” şeklinde görüşünü dile getirmiştir. İbrahim öğretmen ise “Derse karşı en ilgisiz öğrenci bile hayatına dokunan konularda derse dikkat kesiliyor. Yani çevrede yaptığımız davranışların neden ve sonuçlarını ekonomik ve sosyal yönleri işlediğimizde öğrenci daha çok ilgileniyor.” biçiminde görüşünü belirtmiştir.

Yasemin, İbrahim ve Mehmet öğretmenler, tarihte kahramanlık yönü ağır basan, eski çağ tarihinde sosyal ve toplumsal olarak ele alınan konuların öğrencilerin ilgilerini çektikleri şeklinde görüşlerini açıklamışlardır. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Tarih konusunda olayın biraz kahramanlık yönü ilgilerini çekiyor. Mesela Çin seddi, İlk Türk devletlerinde yaşayanların ölümden sonraki hayata inandıkları için oda şeklinde yaptıkları mezarlar.” biçiminde dile getirirken; İbrahim öğretmen, “Tarih konuları içinde çok az da olsa sosyal ve toplumsal olarak ele alınan konulara ilgi gösteriyorlar. Mesela ilk çağ uygarlıkları, İlk çağ uygarlıklarından Hititlerde devletin başına kim geçmişten ziyade toplumsal yapılarına bakıyoruz.” olarak ifade etmiştir. Mehmet öğretmen ise, “Bazı öğrenciler ilk çağ uygarlıkları, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarıyla ilgileniyorlar.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Emel ve Elif öğretmenler, öğrencilerin gezi ve drama gibi yaparak- yaşayarak katıldıkları konulara daha çok ilgi gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Emel öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Biz Diyarbakır’da yaşamış ünlülerin (Cahit Sıtkı, Ziya Gökalp, Ahmet Arif) müzelerine yerlerine gezi düzenledik çok sevdiler. Daha çok yaparak- yaşayarak gördükleri şeylere ilgi duyuyorlar.” şeklinde ifade ederken; Elif öğretmen ise, “Çocuklar drama gibi tekniklerle çocuk yaşayarak yani etkin olarak katıldıkları konuları seviyorlar. Mesela kavimler göçünü anlatırken birkaç öğrenciyi yanıma alıp birini ittirdiğimde diğerlerini nasıl etkilediğini çocuklar gördüler.” biçiminde belirtmiştir.

Ahmet öğretmen diğer katılımcılardan farklı olarak bazı öğrencilerin askerlik yapmaya ilgi duyduklarını dile getirmiştir. Askerlerin giydikleri kıyafetlerin öğrencilerin ilgisini çektiğini ve silah taşıdıkları için özendiklerini belirtmiştir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmektedir:

Bazı öğrencilerimiz askerliğe merak duyuyorlar. Askerlerin kıyafetlerini ve silah taşıdıklarını gördükleri için daha çok ilgileniyorlar. Asker olmak isterken ben düzeni sağlayayım ya da ben insanların haklarını gözeteyim gibi bir amaçları yok. Tamamıyla kendilerine güç katmak amacıyla bakıyorlar. Toplumda ezilmişliğin verdiği bir şey olabilir.

Tuğba ve Bilal öğretmenler, öğrencilerin insan hakları ve iletişime yönelik olan konulara ilgi gösterdiklerini dile getirmiştir. Tuğba öğretmen bu konudaki görüşlerini,

“İlk konular olan insan ilişkileriyle, iletişimle ilgili konuları seviyorlar.” olarak açıklamıştır. Aynı zamanda ilgi duyma nedenlerini, “Görsel materyallerin kullanıldığı şeyler ilgilerini çekiyor. Gördükleri bunun hakkında onların konuşabilecekleri bir fikirlerinin olduğu konuları seviyorlar.” şeklinde açıklamıştır. Bilal öğretmen ise, “İlk konular olan iletişimde çocuklar bir birey olarak toplumsal hayatta ne yapmaları gerektiğini anlıyorlar. Bu konular hayatın her anında olduğu için çocuklar bu konuları ders olarak görmüyorlar ve ilgi gösterdikleri ve zevk aldıkları konulardır.” ifade etmiştir. Yasemin öğretmene göre ise, öğrenciler günlük hayatlarında gördükleri telefon ve internet kullanımı gibi bilim ve teknoloji konularına ilgi duyuyorlar. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Günlük hayatlarında da hep gördükleri telefon, internet gibi bilim konuları ilgilerini çekiyor.” olarak açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler, öğrencilerin ilgi göstermedikleri vatandaşlık konularına ilişkin farklı noktalara dikkat çekmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin büyük bir kısmı öğrencilerin genel olarak tarih konularına ilgi göstermediklerini belirtmişlerdir. Ancak tarih konularına öğrencilerin neden ilgi göstermedikleri konusunda birden fazla görüş ön plana çıkmaktadır. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öğrenciler genel olarak tarih konularını sevmiyorlar, sanırım onlar için soyut kalıyor. Mesela ilk Türk devletleri, Müslüman Türk devletleri, Anadolu’da kurulan Türk devletleri tüm bunları anlatırken çocukların kafası karışıyor ve bu konulardan çok sıkılıyorlar.” şeklinde belirtirken; Selim öğretmen ise, “Savaşlar, antlaşmalar gibi konularda öğrenciler biraz daha ilgisizler. Nedenini sonucunu merak etmiyorlar. Soyut olan, anlayamadıkları konuları sevmiyorlar.” olarak görüşünü açıklamıştır.

Yasemin, Elif ve Seray öğretmenler, sırasıyla bu konudaki görüşlerini “6. sınıfta ilk Türk devletleri, sonrasında, Müslüman Türk devletleri, Türklerin Anadolu’ya gelişini işledik böyle bilgi içerikli konuları üst üste çok binince çocuklar zorlanıyorlar ve sevmiyorlar.”, “Hemen her sınıf düzeyinde çocuklar tarih konularında sıkıldıklarını belli ediyorlar. Sanırım bunun nedeni geçmişle bağ kuramamaları.”, “Genel olarak tarih konularını çok fazla sevmiyorlar. Geçmiş öğrensek ne olur geçmiş geçmişte kaldı. Bilsek ne olur bilmesek ne olur diyorlar.” biçiminde belirtmişlerdir.

İbrahim öğretmen ilgisizliğin nedeni konusunda diğer katılımcılardan farklı olarak öğrencinin seviyesinin göz ardı edildiği, bilimsel yaklaşmadığı, daha çok bilgi ağırlıklı olarak verildiği, öğrenciye bilgiyi yaratması için fırsat tanınmadığını ve sınava yönelik

ezberleme yoluna itildiğini vurgulamıştır. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmektedir:

Bu ilgisizliğin nedeni bilgi yüklü olarak verilmesi olabilir. Çocuğa bu böyledir diyoruz. Ona düşünmesi ve bilgiyi yaratması için bir alan bırakmıyoruz. Öğrenci sadece sınav kaygısıyla ve not kaygısıyla ezberleme yoluna gidiyor. Yani eğitim sürecinin öğrencinin özelliklerine uygun olmaması ve bilimsel yaklaşılmaması ilgisizliği oluşturuyor.

Meltem ve Burak öğretmenler, öğrencilerin tarih konularına ilgilerini çekmek için daha somut şekilde ele alınabileceğini, somutlaştırmak için farklı öğretim yöntemlerinden ve müzelerden yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Meltem öğretmen, “Bu sorunu aşmak için müzeye gidilebilir. Çocuğun göreceği dokunacağı şekilde konular verildiğinde çocuk bunu hem daha iyi anlıyor hem de o zamandaki ruhu daha iyi yaşadığı için kendine mal edebiliyor.” biçiminde görüşünü dile getirirken; Burak öğretmen ise “Öğretim yaptığımız çocukların yaş seviyelerine göre bira daha soyut kalıyor. Tabi bu durum öğretim yöntem teknikleriyle biraz daha somutlaştırılabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

Cengiz öğretmen ise derse öğrencilerin hazırlık yapmadan geldikleri için anlamadıklarını ve tarih konularına ön yargılı baktıklarını belirtmiştir. Cengiz öğretmen bu konudaki görüşünü, “Tarih konularına ön yargılı bakıyorlar. Birazda tarih konularına hazırlıksız geldikleri için oluyor. Bir plan yapmıyorlar önceden hazırlanıp gelseler daha iyi anlayacaklar ve anladıkları içinde daha çok sevecekler.” biçiminde açıklarken; Hülya öğretmen ise farklı bir açıdan bakarak öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığını vurgulamıştır. Hülya öğretmen, “Tarih konuları soyut olduğu için biz anlatıyoruz ama çocukların özellikle 5. Sınıfların bu konuları alacakları kapasiteleri yok. Bağlantı kuramıyorlar” şeklinde görüşünü ortaya koymuştur.

Ahmet, Bilal, Çağlar ve Tarık öğretmenler, öğrencilerin kanunlar ve vergi ödeme, dilekçe, oy kullanma gibi bazı siyasal hak ve sorumluluklarla ilgilenmediklerini vurgulamışlardır. Öğrencilerin bu konularla yaşları itibarıyla kullanamadıkları ve soyut buldukları için ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kanunlara uyma ve vergi verme konusuna çok ilgilenmiyorlar. Bunlar devlete karşı olan sorumluluklarımız ancak ilgi duymuyorlar.” şeklinde belirtirken; Bilal öğretmen ise “Derste öğrendikleri bazı hak ve sorumlulukla ilgili konular çocuğun ilgisini çok fazla çekmiyor. Bunlar genelde siyasal haklar. Çünkü onları şimdi kullanamıyor.” biçiminde ifade etmiştir. Çağlar öğretmen, “Mesela dilekçe hakkı, oy kullanma gibi siyasi haklar onlar için soyut kalıyor ve sevmiyorlar. Oy kullanma

deyince çocuklar biz oy kullanmıyoruz diyorlar. Genel anlamda oy kullanmayı yönetimi belirlemek ve siyaset olarak algıladıkları için bizi ilgilendirmiyor diyorlar.” biçiminde görüşünü dile getirirken; Tarık öğretmen ise “Ülke meseleleri ya da siyasi haklarla ilgili konulara sadece seçim dönemlerinde aile de konuşulduğu için seçim, oy kullanma gibi şeyleri ilgi gösteriyorlar. Onun dışında pek te ilgilenmiyorlar.” olarak görüşünü açıklamıştır.

4.2.5. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarına ilişkin görüşleri

Öğretmenlere, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarını belirlemek amacıyla, “Öğrencileriniz sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında nasıl kullanıyorlar? (aile, sınıf, okul ve çevrede)” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında uygulama durumlarına ilişkin verdikleri yanıtların farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında uyguladıkları ve uygulamadıkları temaları altında görüşlerin toplandığı ve uygulamadıkları görüşünün öne çıktığı görülmektedir. Öğretmenlere göre, öğrencilerin günlük yaşamlarında kullandıklarının başında haklarını arama ve kullanma gelmektedir. Bunların dışında öğretmenler; tüketici ve dilekçe haklarını kullanma, başkalarıyla empati kurma, güvenli alışveriş yapma gibi vatandaşlık yeterliliklerini de öğrencilerin günlük yaşamlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Dayanışmacı olma, duyarlı olma, geri dönüşümlü ürün kullanma, merhametli olma, kendine uygun olan meslek seçimi yapma, vicdanlı olma gibi yeterliliklerde az sayıda öğretmen tarafından belirtilen görüşlerdir. Öğretmenlere göre, öğrencilerin derste edindikleri ancak günlük yaşamlarında uygulayamadıklarının başında sorumluluklarını yerine getirme ve saygılı olma gelmektedir. Bunun dışında öğretmenler; doğayı koruma, okul ve eşyalarını koruma, düşünceli olma, eşitlikçi olma, paylaşımcı olma ve ayrımcılık yapmama öğretmenler tarafından belirtilen diğer görüşlerdir. Bu soruya öğretmenler tarafından verilen yanıtlar sonucu elde edilen frekans değerleri Tablo 4.15’te verilmiştir.

Tablo 4.15. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarına ilişkin görüşleri

Öğrencilerin Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Uygulama Durumları			
Günlük yaşamlarında uyguladıkları	f	Günlük yaşamlarında uygulamadıkları	f
Haklarını arama ve kullanma	12	Sorumluluklarını yerine getirme	14
Sorumlularını yerine getirme	5	Saygılı olma	12
Tüketici haklarını kullanma	4	Doğayı koruma	7
Dilekçe hakkını kullanma	3	Sorunları barışçı yollardan çözme	6
Empati kurma	3	Olumlu iletişim ve insan ilişkileri kurma	5
Sorunları barışçı yollarla çözme	3	Okul ve sınıf eşyalarını koruma	5
Güvenli alışveriş yapma	2	Empati kurma	3
Olumlu iletişim ve insan ilişkileri kurma	2	Okul ve sınıf kurallarına uyma	3
Dayanışmacı olma	1	Düşünceli olma	1
Doğru söyleme	1	Eşitlikçi olma	1
Duyarlı olma	1	Hayvan sever olma	1
Fikirlerini özgürce açıklama	1	Paylaşımçı olma	1
Geri dönüşümlü ürün kullanma	1	Tasarruflu olma	1
Kanunlara uymayanları uyarma	1	Doğru söyleme	1
Merhametli olma	1	Yardımsever olma	1
Kendine uygun meslek seçimi yapma	1	Ayrımcılık yapmama	1
Okul ve sınıf kurallarına uyma	1		
Hayvan sever olma	1		
Tasarruflu olma	1		
Vicdanlı olma	1		
Yardımsever olma	1		
Görüşler Toplam	46	Görüşler Toplam	63

Tablo 4.15’de görüldüğü gibi görüşme sürecine katılan öğretmenlerden, sorumluluklarını yerine getirme, sorunlarını barışçıl yollarla çözme, olumlu iletişim ve insan ilişkileri kurma, okul ve sınıf kurallarına uymayı öğrencilerin günlük yaşamlarında uygulamadıklarını belirtirken, uyguladıklarını dile getiren görüşlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin; tasarruflu olma, doğru söyleme ve yardımsever olma ve hayvan sever olma gibi vatandaşlık yeterliliklerini ise hem uyguladıklarını hem de uygulamadıklarını belirten birer görüş belirtilmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu öğrencilerin derste gördüklerini teorik olarak bildiklerini ancak yaşamlarında uygulayanların sayısının az olduğunu belirtmişlerdir. Demir öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Pek kullandıklarını söyleyemem. Çocukların hemen hepsi teorik olarak biliyorlar ancak uygulamaya sıra geldiğinde çok azı yerine getiriyor.” şeklinde açıklamıştır. Kerime ve Tuğba öğretmenler, okulda verilenlerin öğrencilerin davranışlarına yansımadığını ya da öğrencilerin işlerine yarayan kısımları günlük yaşamlarında kullandıklarını ancak diğer kısımları kullanmadıklarını dile getirmişlerdir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bizim okulda verdiklerimizle davranış değişikliği olmadığını

düşünüyorum. Çok az öğrenci derste aldıklarını uyguluyor ya da kendi işine geldiği kısmını sadece alıyor.” biçiminde ifade ederken; Tuğba öğretmen ise “Doğrusunu söylemek gerekirse öğrenciler derste öğrendiklerini hayatlarında çok fazla uygulamıyorlar. Bilgi görecelidir. Kendilerine göre ayıklıyorlar. İşlerine gelenleri kullanıyorlar.” olarak görüşlerini açıklamıştır.

Selim öğretmen de derste öğretilenlerin öğrencilerin yaşamlarında uygulamaları öğrencinin kendine, ailesine, okuluna, medyaya ve çevresine göre değiştiğini belirtmiştir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öğrendiklerini uygulayıp uygulamamak kişiye göre değişiyor. Tabi aile, çevre, okul ve sanal ortamlara göre değişiyor.” şeklinde dile getirmiştir. Bilal öğretmen ise, “Bizim okulda biraz daha aile eğitimi almış, anasınıfı ve ilkokul dönemlerini daha iyi geçirmiş öğrenciler çoğunluğu oluşturduğundan diğer okullardan daha fazla uyguladıklarını düşünüyorum.” olarak görüşlerini açıklamıştır.

Öğretmeler tarafından belirtilen görüşlere bakıldığında, öğrencilerin günlük yaşamlarında daha çok haklarını aradıklarını ve kullandıkları ön plana çıkmaktadır. Selim öğretmen öğrencilerin okulda öğrendikleri haklarını evde de kullandıklarını belirtmiştir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bilmiyorum toplumla mı alakalı, öğrenmeyle mi alakalı bence haklarını savunmada şuan sorun yok. Mesela bazı öğrenciler derste öğrendiklerini evde annesine karşı babasına karşı uygulayabiliyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Yasemin öğretmen, öğrencilerin derste öğrendikleri haklarını okulda kullandıklarını ve savunduklarını dile getirmiştir. Yasemin öğretmen, “Bir şey olduğunda bizim haklarımızda var diyorlar. Öğretmenleri kendisi sınıf başkanını seçtiğinde sınıf başkanının seçimle olması gerektiğini söylemişler. Bu bizim hakkımız demişler.” olarak görüşünü dile getirmiştir.

İbrahim öğretmen, öğrencilerin derste edindikleri haklarını okulda öğretmenlere ve idarecilere karşı savunduklarını belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sınıftaki her öğrencinin aynı değere sahip olduğunu biliyorlar. Öğretmen ve ya idareci herkese karşı haklarını savunabiliyorlar” biçiminde açıklamıştır. Seray öğretmen ise öğrencilerin derste öğrendikleri haklarını okulda arkadaşlarına karşı savunduklarını ifade etmiştir. Seray öğretmen, “Derse ilginin olduğu bazı iyi sınıflarımızda dersi dağıtmaya çalışan arkadaşlarını dersin işleyişini bozuyorsun, bizim dersi dinleme hakkımız var diyebiliyorlar.” şeklinde bu konudaki görüşünü belirtmiştir. Meltem öğretmen, öğrencilerin derste öğrendikleri haklarını okulda ve evde bunun yanı

sıra çevrede de şiddet uygulandığında ve ya rahatsız edildiklerinde haklarını savunduklarını dile getirmiştir. Meltem öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Okulda, aile ortamında, çevrede bir şiddet olduğunda susmuyorlar, biri tarafından rahatsız ediliyorsa haklarını arıyorlar.” biçiminde açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan bazı öğretmenler öğrencilerin derste öğrendikleri sorumluluklarını yerine getirdiklerini dile getirmişlerdir. Demir öğretmen, derste öğrencilerin evde yerine getirmeleri gereken sorumlulukları öğrendiklerini ve bunları kullandıklarını belirtmiştir. Demir öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Okulda evde yapmaları gereken sorumlulukları öğreniyorlar ve bunları evde kullanıyorlar.” şeklinde açıklamıştır. Bilal öğretmen ise, derse zamanında girme, verilen ödevleri yapma gibi öğrenci olarak sorumluluklarını yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Bilal öğretmen, “Buradaki öğrenciler derse geç kalmama, verilen araştırma ödevlerini yapma yani öğrenci olarak sorumluluklarını yerine getirme konusunda diğer okullarda okuyan öğrencilerden daha duyarlılar.” biçiminde görüşünü dile getirmiştir.

Mehmet ve Selim öğretmenler, derste öğrencilerin tüketici hakemlerinin olduğunu, bir sorun ile karşılaştıklarında bu hakemlere nasıl başvurulduğunu öğrendiklerini ve ihtiyaç duyduklarında yaşamlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kaymakamlıklar da tüketici hakemleri var onlara nasıl başvuru yapacaklarını öğretiyoruz. Çocuklar sınıfta böyle bir sıkıntı yaşadık babama nereye başvuracağımızı söyledim. Babam sorunu bu şekilde çözdü diyorlar. Bu konuları hayatlarına aktarıyorlar.” şeklinde açıklarken; Selim öğretmen ise, “Mesela derste tüketici hakem heyetine başvurmayı öğreniyorlar. Bir öğrencimiz aldıkları telefonun sorunlu çıkması ile tüketici hakem heyeti onları haklı buluyor ve parasını geri alıyorlar.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Süleyman öğretmen okulda birinci dönemde öğrencilere bir sorunla ilgili dilekçe yazdığını, ikinci dönemde derste sesini yükselttiğinde öğrencilerin bu konudaki şikâyetlerini dilekçe yazarak müdüre ilettiğini belirtmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Dönemin başında öğrencilerin bir sorunun çözümü için dilekçe yazmalarını istedim. İkinci dönemde bir nedenden dolayı derste sesimi biraz yükselttim. Öğrencilerden bazıları üzerine alınmış ve dilekçe yazıp müdüre vermiş.” biçiminde ifade etmiştir. Kerime öğretmen ise, öğrencilere derste dilekçe hakkını kullanarak bilgi edinebileceklerini söylediğini ve okulda ortaya çıkan bir sorunda dilekçe haklarını

kullandıklarını belirtmiştir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bir derse haksızlığa uğradıklarında dilekçe hakları olduğunu söyledim. Örneklendirmek için diyelim ki öğretmen sınav yaptı siz daha yüksek bir not bekliyorsunuz ama hoca düşük bir not vermiş siz sınav kâğıdına tekrar bakılmasını isteyebilirsiniz. Hoca size göstermezse dilekçe yazıp bilgi edinme hakkını kullanarak sınav kâğıdına bakılmasını isteyebilirsiniz. Böyle bir durumla karşılaşan birkaç çocuk gidip dilekçe yazmışlar ve müdüre teslim etmişler.

Elif ve İbrahim öğretmenler, bazı öğrencilerin sınıfta yaşanan bir sorunda başkalarına ihtiyaç duymadan sorunu konuşarak çözebildiklerini belirtmişlerdir. Elif öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Arkadaşlarıyla aralarında bir sorun olduğunda bu sorunu konuşarak çözebilen bazı öğrenciler var.” şeklinde ifade ederken; İbrahim öğretmen ise, “Sınıfta yaşanan bir sorunda öğretmene ihtiyaç duymadan etkin bir katılımı nasıl hareket etmeleri gerektiğini biliyorlar ve bu problemi çözebiliyorlar.” olarak görüşünü açıklamıştır.

Seray ve Bilal öğretmenler, öğrencilerin derste empati kurmayı ve yardımlaşmayı edindiklerini ve yaşamlarında bunu kullandıklarını ifade etmişlerdir. Seray öğretmen, “Dersimiz öğrencilerin empati kurabilmesine ve yardım edebilmesine bir fayda sağlıyor. Mesela bir ağacın yanından geçerken dalını çeken bir kişiyi uyarabiliyorlar.” şeklinde görüşünü belirtirken; Bilal öğretmen ise “Bizim okulumuzdaki çocuk arkadaşına yaptığı bir hata sonucunda arkadaşının kırıldığını anladığında empati kurarak özür dileyebiliyor. Birbirlerine söz hakkı veriyor ve arkadaşlarını dinliyorlar.” olarak açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan Tuğba, Yasemin, Seray ve Selim öğretmenler, öğrencilerin derste öğrendikleri ve yaşamlarında kullandıkları farklı noktalara değinmişlerdir. Tuğba öğretmen, öğrencilerin sınıfta dayanışma içinde olduğunu belirtmiştir. Bu konuyu öğrencilerden birinin kalemi olmadığına diğer arkadaşları verdiklerini şeklinde örneklendirmiştir. Tuğba öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Dayanışmayı uyguluyorlar. Bir arkadaşlarının kalemi olmadığına hemen kendileri veriyorlar.” biçiminde açıklamıştır. Yasemin öğretmen de öğrencilerinin bazılarının evde ailelerine yardım ettiklerini belirtmiştir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Mesela gelip bana ben anneme böyle yardım ediyorum diyen öğrencilerim var.” olarak açıklamıştır. Seray öğretmen öğrencilerin sokak hayvanları için en azından su dışarı bıraktığını dile getirmiştir. Seray öğretmen önceki görev yeri olan yatılı okulda

okuyan öğrencilerin saygılı olduklarını ifade etmiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bundan önce on yıl yatılı okulda çalıştım oradaki öğrenciler köyden geldikleri için daha az imkâna sahiptiler ve daha çok saygılılardı.” şeklinde belirtmiştir. Aynı zamanda, “Sokak hayvanlarına hiçbir şey yapamazlarsa bile bir kaba su bırakma özverisini gösterebiliyorlar.” şeklinde görüşlerini açıklamaya devam etmiştir. Selim öğretmen ise “Aslında merhamet ve vicdan duygusu çocuklarımızda var. Bunu görebiliyorum” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Mehmet ve Yasemin öğretmenler, dersin içinde güvenli alışveriş konusu olduğunu, konuyu anlatırken öğrencilerin çoğunun yaşadıkları sorunlardan örnekler verdiklerini ve bundan sonra nasıl davranmaları gerektiğini anladıklarını belirtmişlerdir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşünü, “Özellikle internet üzerinde alışverişle ilgili konular dersimizde var. Çocuklar derste yakınlarından duydukları olayları anlatıyorlar. Sonra işte biz bunu derste öğrenmiştik böyle her siteden alışveriş yapmayacağız diyorlar.” olarak açıklarken; Yasemin öğretmen ise, “İnternette güvenli alışveriş yapma konumuz vardı. Çocukların çoğu internette alışveriş yaptıklarında kandırıldıklarından söz ettiler. Ben anlattıktan sonra evde anlattıklarını bundan sonra güvenli olmayan yerlerden alışveriş yapmayacaklarını söylediler.” biçiminde görüşünü dile getirmiştir.

Mehmet ve Elif öğretmenler, derste iletişim konusunda öğrendiklerini öğrencilerden uygulamalarını istediklerini, bazı öğrencilerin evde, sınıfta birbirleriyle, öğretmenleriyle ve diğer sınıflarda okuyan arkadaşlarıyla iletişimlerinin iyi olduğunu belirtmişlerdir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bazı sınıflarımızda öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle olan iletişimleri iyi, diğer sınıflardaki arkadaşlarına karşı düzgün davranıyorlar. Çocuklar bu derste öğrendiklerini günlük hayatlarına olumlu şekilde aktarabiliyorlar.” şeklinde ifade ederken; Elif öğretmen de, “İletişim konusunda çocuklara içlerinden geldiği gibi doğru cümleler kurarak çevreleriyle iletişim içinde olmalarını söyledim. Mesela yemeği yedikten sonra beğendiklerini cümlelere dökmelerini istedim. Çocuklara sordum uyguluyorlar.” olarak görüşlerini açıklamıştır.

Seray öğretmen, derste meslekleri tanıttıklarını, öğrencilerin ailelerinin istedikleri meslekleri seçmek yerine, ilgi ve yeteneklerine göre seçim yapma bakış açısı kazandıklarını belirtmiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Dersimizde geleceğin meslekleri konusun da farklı meslekleri tanıttık. Bu çocukların bakış açılarını daha çok değiştirdi. Bizim okulumuzda ailemin istediği bir meslek seçerim diyen hiçbir öğrenci şuan yok. Yani kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda ya da ileri de hayatlarını daha iyi idame ettirecekleri meslekleri seçebiliyorlar.

İbrahim öğretmen diğer katılımcılardan farklı olarak öğrencilerin fikirlerini özgürce açıklayabildiğini aynı zamanda bunu yaparken başkalarına saygısızlık yapmadıklarını belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kendi fikirlerini bir başkasına saygısızlık yapmadan özgürce dile getirebiliyorlar.” şeklinde açıklamıştır. Seray öğretmen, öğrencilerin okul bittiğinde kullanmadıkları kitap ve defterlerini geri dönüşüme alınması için getirdiklerini belirtmiştir. Seray öğretmen “Şuan okul bittiğinde kitapların ve defterlerin tekrar okula geri getirilmesi konusunda tekrar tekrar uyardık geri dönüşüme alınacaklar diye. Onlar da getiriyorlar.” şeklinde görüşünü açıklamıştır. Seray öğretmen, aynı zamanda öğrencilerin kullanmadıkları sarj aletini prizden çıkararak tasarruf yaptıklarını dile getirmiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Mesela bir sarj aleti eğer kullanılmıyorsa tasarruf açısından prize takılı tutmuyorlar.” biçiminde ifade etmiştir.

Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde bulunan etkin vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini öğrencilerin günlük yaşamlarında uygulamadıkları durumlara ilişkin görüşlerine bakıldığında verdikleri yanıtların farklılık gösterdiği görülmektedir. Görüşme sürecine katılan Burak, Merve ve Elif öğretmenler, öğrencilere hak ve sorumlukları birlikte anlattıklarını ancak haklarını çekici geldiği için aradıklarını sorumluluklarını ise bilerek ya da bilmeyerek yerine getirmediklerini ifade etmişlerdir. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocuklara hem haklarını hem de sorumluluklarının birbiriyle alakalı şekilde anlatıyoruz. Ama çocuklara haklarını talep etmek daha çekici geliyor.” şeklinde açıklarken; Merve öğretmen “Sorumluluk kısmını kendileri kaçıyorlar bir şekilde yerine getirmek istemiyorlar.” biçiminde belirtmiştir. Elif öğretmen ise “Üzerlerine düşen sorumlukları yerine getirmiyorlar. Seksen dakika boyunca sorumluluklar üzerinde konuşuyoruz teneffüste bile davranışa dönüşmediğini görüyoruz.” olarak görüşlerini dile getirmiştir.

Katılımcı öğretmenlerin nispeten çoğu öğrencilerin çevre ve doğayı korumakla ilgili derste verilenleri anladıkları, doğru davranışın nasıl olması gerektiğini bildikleri halde günlük yaşamlarında bazılarının uygulamadıklarını bazılarının ise tam olarak uygulamadıklarını belirtmişlerdir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çevre ve doğayla ilgili duyarlılık oluşturmak konusunda ben büyük bir çaba sarf ettiğimi

düşünüyorum. Ancak çocuklar bu yönde bir fikir sahibi olmalarına rağmen istediğim düzeyde uygulamadıklarını söyleyebilirim.” şeklinde ifade etmiştir. Yasemin öğretmen ise, derste bu konuyla ilgili kazanımları verirken dahi öğrencilerin sınıfı kirlettiğinden örnek vermiştir. Ayrıca çok az öğrencinin çevreyi kirletenleri gördüklerinde uyardıklarını belirtmiştir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çevre temizliğini anlatıyorum daha ben anlatırken bile sınıfta bir çocuk arka sırada çekirdek çitleyip yere atıyor. Çocuğun biri çöpünü yere attığında çok nadir başkası onu uyarıyor.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Elif öğretmen ise diğer öğretmenlerden farklı olarak sadece yakın çevre ve ülke değil küresel anlamda dünyanın her hangi bir yerinde yapılan yanlış bir davranışın herkesi ve her yeri etkilediğini öğrencilerin bildiklerini fakat günlük yaşamlarında uygulamadıklarını belirtmiştir. Elif öğretmen, bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Çocuklar dünyanın bir ucunda olan bir olayın başka bir yeri etkileyebildiğini biliyorlar. Temiz çevreden söz ediyoruz. Bir pikniğe gittiklerinde bile kaç kişi ardında çöpünü bırakmadan kalkıyor. Yani çevre bilinci gibi konularda herkes nasıl olması gerektiğini biliyor ama kimse uygulamıyor.

Süleyman öğretmen de, öğrencilerin doğayı ve doğal kaynakları yeterince korumadıklarını bunun yanında hayvanları koruma gününü öğrencilere sorduğunda bilmedikleri şeklinde örneklendirmiştir. Bu konuda da derste öğrendiklerini yaşamlarında uygulamadıklarını belirtmiştir. Süleyman öğretmen, “Geçen gün sordum 4 Ekim ne günü hiçbir öğrenciler yanıt vermediler. Hâlbuki ki hayvanları koruma günü ve bunu bilmiyorlardı. Maalesef çocuklarımız hayvanları koruma, doğayı koruma, doğal kaynakları koruma yönünden yetersizler.” biçiminde bu konudaki görüşlerini açıklamıştır.

Cengiz, Çağlar ve Seray öğretmenler, öğrencilerin bir sorun ile karşılaştıklarında bunları barışçıl yollarla çözmek yerine çatıştıklarını belirtmişlerdir. Cengiz öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Çocuklar birbirleriyle bir sorun yaşadıklarında konuşarak çözmek yerine daha çok kavga ile çözmeye çalışıyorlar.” biçiminde dile getirmiştir. Çağlar öğretmen, bu çatışmanın sebebini öğrencilerin alt sosyo-ekonomik düzeyden gelmelerine bağlamıştır. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bizim öğrencilerimiz ekonomik olarak alt sınıftan geliyorlar. Çocuklar arkadaşlarıyla şakalaşırken bile hemen kavgaya dönüşüyor.” şeklinde ifade etmiştir. Seray öğretmen ise öğrencilerin birbirlerine uyguladıkları şiddeti yaş itibarıyla ergenlik dönemine

girişle ilişkilendirmiştir. Seray öğretmen, “Birbirine olan bir fiziki saldırıyı şaka olarak nitelendirebiliyorlar. Bu birazda ergenlik dönemine girişle de alakalı olabilir.” biçiminde bu konudaki görüşlerini açıklamıştır.

Hülya ve Elif öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde iletişim konularının olduğunu fakat hem çevrede olumlu örneklerin olamaması hem de öğrencilerin sadece kendilerinin düşünmeleri sebebiyle davranışa dönüştürülmediğini belirtmişlerdir. Hülya öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Olumlu iletişim ve olumsuz iletişim konusu var. Ben bunları anlatıyorum. Ancak iş uygulamaya gelince ne biz uygulayabiliyoruz ne de ailesinde uygulanıyor. Her şeye kendi açılarından bakıyorlar. Daha çok çıkarıcı davranıyorlar.” şeklinde açıklarken; Elif öğretmen ise, “Bir şikâyet hattı kurulmuş ve çocuklara şikâyet edebileceği öğretilmiş. Çocuk en küçük bir şey de ya da hiçbir şey yokken bile şikâyet etmeye başlıyor. Birkaç cümle ve doğru bir iletişimle çözülebilecek konu mahkemelik bir duruma gelebiliyor.” biçiminde görüşlerini ifade etmiştir.

Süleyman, Cengiz ve Kerime öğretmenler, öğrencilerin derste yemek yenilmemesi, okulun eşyalarına zarar verilmemesi, derse geç kalınmaması, merdivenlerden koşulmaması gerektiği gibi sınıf ve okul kurallarına uymadıklarını belirtmişlerdir. Süleyman öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Mesela derste yemek yiyorlar neden derste yiyorsunuz dediğimde beslenme hakları olduğunu söylüyorlar. Yani haklarını biliyorlar ama bazı öğrenciler teneffüs arasında yemek yemenin kural olduğunu bildikleri halde uygulamıyorlar.” şeklinde açıklarken; Cengiz öğretmen, “Yemek teneffüs arasında yenilmesi gerekiyor bu uyulması gereken bir kural ancak uymuyorlar. Derse geç geliyorlar. Okulun eşyalarına zarar veriyorlar.” olarak dile getirmiştir. Kerime öğretmen ise, “Derse zamanında gelin, devamsızlık yapmayın, merdivenlerden koşmayın diyoruz bakıyorum çocuk aynı davranışları devam ediyor.” biçiminde bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir.

Selim ve Demir öğretmenler, öğrencilerin kendi haklarını savundukları halde başkalarını haklarına saygı duyulması gerektiğini derste öğrenmelerine rağmen uymadıklarını belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kendi haklarını savundukları kadar başkalarının haklarına saygı duymuyorlar. Yani kendilerinin hakkı olduğu kadar başkalarının da olduğunu biliyorlar ama uygulamıyorlar.” şeklinde dile getirmiştir. Demir öğretmen, sınıfta bazı öğrencilerin daha baskın olduğunu ve diğer öğrencilerin haklarını kullanmalarına engel olduklarını ifade etmiştir. Demir öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sınıfta baskın olan

öğrenciler akran zorbalığı yapıyorlar. Böyle güçlü ve zor kullanan öğrenciler diğerlerinin haklarını hasp ediyorlar” olarak açıklamıştır. Çağlar öğretmen ise öğrencilerin sınıf içinde birbirilerinin haklarına saygı duymadıklarını ancak başka bir sınıf ile aralarında bir sorun yaşandığında birlik olduklarını belirtmiştir. Çağlar öğretmen, “Birbirilerinin haklarına saygı duymuyorlar. Ancak başka bir sınıfla aralarında bir sorun yaşandığında sınıf içinde birlik oluşturuyorlar ve bu sınıfa karşı kendileri sorunu çözmeye çalışıyorlar.” biçiminde dile getirmiştir.

Selim ve Ahmet öğretmenler, dünyanın ben merkezli olduğunu, insanların kendilerini doğrudan etkimeyen olaylara duyarlı olmadıklarını ve bencil olduklarını belirtmişlerdir. Selim öğretmen ayrıca bu durumun sebebinin istedikleri her şeyi elde etmek olduğu yönündedir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bence dünya gittikçe ben merkezli bir hal alıyor. Bunun sebebi bence her şeye ulaşma her istediklerine sahip olma olabilir.” şeklinde ifade ederken; Ahmet öğretmen ise , “Bizi doğrudan etkilemediği sürece olaylara duyarlı değiliz. Yani sanırım benciliz.” olarak görüşlerini açıklamıştır.

Emel öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı olarak dersinde öğrencilerin farklılıklara saygı duymaları gerektiği, farklılıkların aynı zamanda birer zenginlik olduğunu, bu kişilere kötü davranmamaları gerektiğini gördüklerini fakat günlük yaşamlarında uygulamadıklarını vurgulamıştır. Emel öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

İlk konularda farklılıklara saygı duymak, farklılıkların zenginlik olduğunu öğretiyoruz. Saf bakımsız bir adam bizim okul çıkışına geliyordu. Çocuklar onunla alay ediyorlar, saçını başını çekiyorlardı. Çocuk derste bizden farklı olan insanlara böyle davranmaması gerektiğini biliyor ama yine de yapıyor.

Selim öğretmen, ayrıca derste başkalarına saygı duymaları gerektiğini öğrenmelerine rağmen öğrencilerin birbirilerine hakaret ettiklerini ve empati kuramadıklarını belirterek görüşlerini dile getirmeye devam etmiştir. Selim öğretmen, “Derste yaşlılara saygı, arkadaşlarına saygıyı öğreniyorlar. Ama oyun oynarken arkadaşlarına hakaret ediyorlar. Hakaret edince arkadaşının incindiğinin farkına varamıyor. Empati yoksunluğu hepimizde var.” olarak görüşlerini açıklamıştır. Emel öğretmen de, “Derste çocuklara anlatıyorum siz sokakta yaşayan çocuklardan farklısınız. Empati yapın siz bu durumda olsaydınız ne hissederdiniz ne yapardınız. Çocuklarımız empati de kuramıyorlar.” biçiminde bu konuya ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Tarık öğretmen ise, bazı öğrencilerin öğretmenlerine karşı saygılı

olamadıklarını, böyle davranmalarının nedenini ise sokakta gereğinde fazla zaman geçirmeleri olarak görmüştür. Tarık öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Bazı öğrenciler var sokakta çok fazla zaman geçirdikleri için sokak kültürünü okula da taşıyorlar. Öğretmenleriyle nasıl konuşmaları gerektiğini bilemiyorlar. Saygı sınırlarını aşanlar oluyor.” şeklinde açıklamıştır.

Çağlar öğretmen, öğrencilere yalan söylememelerini ve kötü söz kullanmalarını vurgulamalarına rağmen öğrencilerin çevrelerinde olumsuz örnekler olduğunu ve bu sebeple öğrencilerinde uygulamadıklarını belirtmiştir. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Biz yalan söylemenin, küfür etmenin kötü olduğunu öğretiyoruz. Bulundukları sokak da küfür ediliyor. Tabi bizim söylediklerimizi uygulamıyorlar.” şeklinde açıklamıştır. Emel öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı olarak öğrencilere paylaşımcı olmalarını anlattıklarını fakat öğrencilerin günlük yaşamlarında davranışa dönüştürmediklerini vurgulamıştır. Emel öğretmen, “Bir top getiriyorlar kendi yakın arkadaşlarını oyuna alıyorlar ama diğerlerini dışlıyorlar. Yani derste biz paylaşımcı olmalarını öğretiyoruz ama gerçek hayatta böyle davranıyorlar.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Yasemin öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı olarak derste öğrencilere kadın ve erkeklerin eşit olduğunu anlattığını ancak erkeklerin buna itiraz ettiklerini belirtmiştir. Yasemin öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Hem hukuk olarak hem de sosyal hayatta olması gereken kadın erkek eşitliğinde söz ediyorum. Erkekler dersi anlatırken bile nasıl olur ama biz erkeğiz diyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Demir öğretmen ise derste öğrencilere ayrımcılık yapmamayı öğrettiklerini ancak öğrencilerin günlük yaşamlarında uygulamadıklarını, aynı sınıfta okuyan iki öğrencinin yanına diğer öğrencilerin oturmak istemedikleri şeklinde örnek vererek açıklamıştır. Demir öğretmen, “Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere ayrımcılık yapmamayı anlatıyoruz. Sınıfımızda iki kız öğrencimiz var bu öğrencilerin yanına hiçbir öğrenci oturmak istemiyor.” biçiminde bu konuya yönelik görüşlerini dile getirmiştir.

4.2.6. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin öğrendikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri

Öğretmenlere, öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunları belirlemek

amacıyla, “Öğrencileriniz sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında uygularken ne gibi sorunlarla karşılaşılıyorlar?” sorusu yöneltmiştir. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında kullanırken karşılaştıkları sorunlara ilişkin verdikleri yanıtların farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında okul ve eğitim sisteminden, çevreden, aileden, öğrenci ve öğretmenden kaynaklı sorunlar temaları altında görüşlerin toplandığı görülmektedir.

Öğretmenler; derste öğretilenler ile gerçek hayatın çelişmesi, sosyal bilgiler dersine yeteri kadar önem verilmemesi, uygulama ortamlarının kısıtlı olması ve okulun uzakta olması gibi okul ve eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlere göre, öğrencilerin derste edindikleri yeterlikleri günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları çevreden kaynaklı sorunların başında; öğrencilerin haklarını kullanmalarının kısıtlanması, çevrenin öğrencilere olumsuz örnek olması ve çevre tarafından öğrencilerin fikirlerinin önemsememesi gelmektedir. Bunların yanı sıra öğrencilerin; yapılan yanlışlıkları uyarınca tepki almaları, eşitliğin olmaması, toplumda var olan kurallara başkalarının uymaması ve öğrencilere şiddet uygulanması öğretmenler tarafından belirtilen diğer görüşlerdir.

Öğretmenlere göre; ailenin eğitim seviyesinin düşük olması, ekonomik sıkıntıların olması, öğrenciyle yeteri kadar ilgilenilmemesi, kültürel yapı ile derste öğretilenlerin aynı yönde olmaması ve öğrencinin yaptığı yanlış davranışa ailenin tepki göstermemesi gibi aileden kaynaklı sorunlar bulunmaktadır.

Öğretmenler, derste verilenleri içselleştirememesi, şiddet kullanma, ahlaki kötüleşme içinde olma, çekingen ve şımarık olma gibi öğrencilerden kaynaklı sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir.

Öğretmenler kendilerine yönelik özeleştiride bulunarak; derste anlattıklarını uygulamadıklarını, bazı konuları meslekte öğrendiklerini ve bazı konuları sınıfta rahat konuşamadıklarını vurgulamışlardır. Bu soruya öğretmenler tarafından verilen yanıtlar sonucu elde edilen frekans değerleri Tablo 4.16’da verilmiştir.

Tablo 4.16. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri

Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersinde Edindikleri Vatandaşlık Yeterliliklerini Günlük Yaşamlarında Uygularken Yaşadıkları Sorunlar			
Okul ve eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar	f	Çevreden kaynaklanan sorunlar	f
	19		28
Derste öğretilenler ile gerçek hayatın çelişmesi	8	Haklarını kullanmalarının kısıtlanması	8
Sosyal bilgiler dersine yeteri kadar önem verilememesi	6	Çevredeki olumsuz örneklerin olması	7
Uygulama ortamlarının kısıtlı olması	4	Çevrenin fikirlerini önemsememesi	6
Okulun uzakta olması	1	Yanlışlıkları uyarınca tepki almaları	2
		Eşitliğin olmaması	2
		Başkalarının kurallara uymaması	2
		Şiddet uygulanması	1
Aileden kaynaklı sorunlar	15	Öğrenci kaynaklı sorunlar	7
Ailenin eğitim seviyesi	5	Şiddet kullanma	3
Ailenin öğrenciyle ilgilenmemesi	4	Ahlaki kötüleşme olması	1
Ailenin ekonomik sıkıntılarının olması	3	Çekingen olması	1
Ailenin kültürel yapısı	2	İçselleştirememe	1
Ailenin yanlış davranışa tepki göstermemesi	1	Şımarık olması	1
Öğretmenden kaynaklı sorunlar	7		
Derste anlattıklarını uygulamaması	4		
Meslekte öğrenme	2		
Bazı konuları sınıfta rahat konuşamaması	1		
Görüşler Toplam	41	Görüşler Toplam	35

Tablo 4.16 görüldüğü gibi görüşme sürecine katılan öğretmenler deste edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanırken, okul ve eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlara ilişkin farklı noktaları vurgulamışlardır. Öğretmenlerin nispeten çoğu öğrencilerin derste edindikleri ile gerçek hayatta yaşananların aynı olmadığını ve öğrencilerin bu sebeple sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocuk evde annesi ile babasının nasıl tartıştıklarını görüyor. Baba çocukları bırakıp başka bir yere gidiyor. Yani derste öğrendikleri ile yaşamlarında gördükleri arasında tezatlar oluşunca işte bu noktada sorunlar ortaya çıkıyor.” biçiminde dile getirmiştir. İbrahim öğretmen ise, öğrencilerin derste öğrendikleri ile günlük yaşamlarında gördüklerinin çeliştiğini vurgulamıştır. Sonrasında yaşadıkları yerin doğal çevre olarak özel olduğunu ancak çevredekilerin suyu kirllettiklerini, avlanma kurallarına uymadıklarını ve öğrencilerin de

bazen bizzat katıldıklarını bazen ise şahit olduklarını örnek olarak belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Çocukların derste öğrendikleri ile özellikle aile de ve sonrasında da çevrede gördüklerinin aynı yönde olmaması yani büyük sıkıntı yaratıyor. Bizim bulunduğumuz mahalle Dicle nehrinin geçtiği bir yer. Burası endemik türlerin olduğu özel bir yer. Maalesef burada kötü bir şekilde avlanan ve suyu ve doğayı kirletenler bulunmakta. Çocukta hem bunları görüyor hem de çoğu zaman bu faaliyetlere katılıyor. Yani derste doğayı korumayı anlatıyoruz ama uygulanmıyor.

Zeki öğretmen, sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin günlük hayatlarının her alanında olduğunu fakat diğer derslere verilen önem kadar bu derse önem verilmediğini belirtmiştir. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sosyal bilgiler dersi hayatın her alanında var ama bu derse yeterince önem verilmiyor. Eğer matematik ve türkçe dersi iyi ise o öğrenci iyi bir öğrenci gözüyle bakılıyor.” şeklinde açıklarken Ahmet öğretmen de, Sosyal Bilgiler dersinin liselere giriş sınavında çok fazla önemli olmadığını bu bakımdan önemsenmediğini ifade etmiştir. Ahmet öğretmen ise bu konuya ilişkin görüşlerini, “Şimdi liselere giriş sınavı var. O sınav için ise sosyal bilgiler dersi çokta önemli değil. Öğrenci işime yaramayacak şeyi önemsemiyor.” olarak görüşünü açıklamıştır.

Kerime ve Mehmet öğretmenler, öğrencilerin derste öğrendikleri yeterlilikleri uygulayacakları, geliştirecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri ortamların sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sosyal faaliyetleri okulda yapamıyorlar öğrenci sayımız kalabalık bahçemiz çok küçük spor dalıyla ilgilenmek isteseler alan yok, bir futbol alanı var o da kaç öğrenci oynayabilir ki. Yani kendini geliştirebilecekleri ortamlar sunmuyoruz.” olarak açıklarken; Mehmet öğretmen ise, “Çocukların öğrendiklerini uygulayabilecekleri, kendini ifade edecekleri ortamlar az. Günümüzde internetle birlikte asosyallikte çok fazla var. Mahalle kültürü de kalmadı. Dışarıda oyun oynayalım derste gördüklerimizi pekiştirelim yok.” şeklinde bu konuya yönelik görüşlerini dile getirmiştir.

Çağlar öğretmen ise diğer öğretmenlerden farklı olarak kendi okullarının kapandığını, şuan kullandıkları okulun öğrencilere uzak olduğunu ve tehlikeli bir durum yarattığını vurgulamıştır. Çağlar öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bizim okulumuz kapandı başka bir okulla aynı binayı kullanıyoruz. Bizim öğrencilerimiz çok uzaklardan buraya geliyorlar. Geç saate ders bitiyor. Çocukların kaldıkları yerler tehlikeli yerler.” olarak belirtmiştir.

Öğretmenler, deste edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanırken, çevreden kaynaklanan sorunlara ilişkin farklı noktaları vurgulamışlardır. Öğretmenler tarafından belirtilen çevreden kaynaklanan sorunların başında öğrencilerin haklarını kullanamadıkları gelmektedir. Süleyman öğretmen, derste öğrencilerin düşündüklerini açıklama hakları olduğunu belirttiklerini ancak ailelerin çocukların haklarını kullanmalarına izin vermedikleri şeklinde görüş belirtmiştir. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çoğu öğrenci siz bize sizin de söz söyleme ve düşüncelerinizi açıklama hakkınız var diyorsunuz da kendi kıyafetlerimizi bile bizim seçmemize izin vermiyorlar diyorlar.” olarak açıklamıştır. Tuğba öğretmen ise, öğrencilerin eğitim hakları olduğunu fakat ailelerin kısıtladıklarını vurgulamıştır. Tuğba öğretmen bu konuya ilişkin görüşünü, “Çocuk okula gelmiyor soruyoruz babam göndermiyor diyor. Oysa eğitim bir hak ama kullanamıyor. Benim bir kız öğrencim okula gönderilmedi. Veli görüşmesine gittik aileyle görüş yine de bir sonuç alamadık.” olarak ifade etmiştir. Burak öğretmen ise çocukların çalışmama haklarının olduğunu ama çocukların çalıştırıldıklarını dile getirmiştir. Burak öğretmen “Bizim okula gelen öğrenciler genelde sanayiye yakın olduğu için orada çalışan çocuklar var. Bir kısmı işçi çocuk şimdi biz çocuk işçi çalıştırmanın yasak olduğunu anlatıyoruz. Dışarda mendil satanda var ama bu yasak.” biçiminde görüşünü açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler çoğunlukla öğrencilerin sadece derste öğrendiklerini değil çevredekileri örnek aldıklarını dile getirmişleridir. Seray öğretmen de öğrencilerin derste gördüklerini bir süre kullandıklarını fakat başkalarının uygulamadıklarını gördüklerinde onların uygulamadıklarını dile getirmiştir. Seray öğretmen, “Bu derste gördüklerini uygulayınca karşısındakilerin onun gibi yapmadıklarını gördüğünde çocuk mutsuz oluyor ve bir süre sonra kendi de yapmamaya başlıyor.” şeklinde görüşünü açıklamıştır. Selim öğretmende çevrenin öğrenciye örnek olması bakımından önemine vurgu yaparak, kendi öğrencilerinin yaşadıkları çevre itibarıyla kötü sözler duyduklarını ve onların kullandıklarını açıklamıştır. Selim öğretmen “Bizim okuldaki çocuklarımız genelde bulunduğu semt itibarıyla sanayide çalışıyorlar. Orda kötü sözler duyuyorlar. Yani çevrede gördüklerini oda uyguluyor” biçiminde belirtirken; Çağlar öğretmen ise, “Çevre olarak şiddet uygulayanlar, uyuşturucu madde kullananlarla içiçeler. Bu şartlar içinde çocuklar gerçekten zorlanıyorlar. Onların iyi örnek olmaması gerekirken.” şeklinde görüşünü açıklamıştır.

Yasemin ve Tarık derste öğrencilere onlarla ilgili bir karar alındığında fikirlerini söyleyebileceklerini anlattıklarını fakat öğrencilerin uyguladıklarında ise çevredekilerin fikirlerini dikkate almadıklarını belirtmişlerdir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Derste bir karar alındığında sizde görüş belirtebilirsiniz diyoruz. Çocuk bir konuda fikirlerini söylediklerinde çevrenin sana mı soracağız dediklerinden söz ettiler.” şeklinde belirtirken; Tarık öğretmen ise, “Evde bir değişiklik yapılacakken çocukların fikri alınmıyor. Bir şey alınacaksa sen çocuksun sen bilmezsin dediklerini söylüyorlar ve bu durumdan şikâyet ediyorlar.” olarak bu konudaki görüşlerini açıklamıştır.

Yasemin ve Bilal öğretmenler, öğrencilerin derste edindikleri doğru bir davranışı başkalarının yapmadıklarını gördüklerinde ve uyardıklarında ne ile karşılaşacaklarını bilmediklerini; tepki aldıkların da ise bir süre sonra uyarmayı bıraktığını belirtmişlerdir. Yasemin öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Mesela bir arkadaşını yere çöp atmama konusunda uyarıyor ondan ters bir tepki alıyor bir süre sonra bunu bırakıyor.” Şeklinde belirtirken; Bilal öğretmen ise, “Küçük bir çocuk kendinden yaşça büyük birinin yaptığı olumsuz bir davranış karşısında uyarıda bulunduğu ne ile karşılaşacağını bilmiyor.” olarak bu konuya ilişkin görüşlerini dile getirmiştir.

Hülya ve Emel öğretmenler, derste cinsiyetler arasında eşitlik olduğunu anlattıklarını ancak öğrencilerin günlük yaşamlarında kız ve erkek kardeşler arasında dahi eşit davranılmadığını, güçlü olanın istediği her şeyi yapabildiklerini belirtmiştir. Hülya öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kitaplarda kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik olduğundan söz ediliyor. Sorun bir kız öğrencimize, erkek kardeşi ile ona olan bakış açısı aynı mı? Kadın haklarından kitaplarda yazdığı gibi değil evde farklı şeyler yaşanıyor.” şeklinde açıklamıştır. Emel öğretmen ise, “Derste eşitliği öğretiyoruz. Çocuklar gücünün gücünü kullanarak her istediğini yaptığını söylüyorlar.” olarak bu konudaki görüşünü açıklamıştır.

Tarık ve Süleyman öğretmenler, öğrencilere derste uyulması gereken kuralları anlattıklarında öğrencilerin, bu kurallara uymayan bazı kişilere ceza uygulandığını bazılarında uygulanmadığını yani adaletsiz bir durumun olduğunu düşündüklerini, bu durumun ise öğrencilerde güvensizlik duygusunu yarattığını belirtmişlerdir. Tarık öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Kurallardan bahsediyoruz çocuklar diyorlar ki kırmızı ışıktaki geçmek cezai bir durumu gerektirir. Ama bir bürokratin, bir milletvekilinin yakını geçtiğinde ceza kesilmezken bir başkasına neden ceza kesiliyor. Yani bir adaletsizlik olduğunu düşünüyorlar.” şeklinde açıklarken; Süleyman öğretmen

de, “Toplumda herkesin kurallara uymadığını, güçlünün güçsüzü ezdiğini düşünüyorlar. Bu durum da onlarda bir güvensizlik yaratıyor.” biçiminde bu konuya ilişkin görüşlerini açıklamıştır.

Mehmet öğretmen, diğer katılımcılardan farklı olarak öğrencinin çevreden şiddet gördüğünü belirtmiştir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocuğun yanına gidiyorum başını okşayacağım. Elimi uzatıyorum çocuk dayak yiyeceğini sanıyor elini kolunu kapatarak gardını alıyor. Çocuk çevresinde sürekli olarak buna alışmış.” şeklinde dile getirmiştir.

Öğrencilerin derste öğrendikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında kullanırken ailelerden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını belirten öğretmenler farklı noktalara değinmişlerdir. Burak, Demir ve Seray öğretmenler, ilgisiz anne ve babaları öğrencilere baktıklarında hemen anladıklarını belirtmişlerdir. Bu öğrencilerin kötü söz kullandıklarını, yalan söylediklerini, sınıf ortamını bozduklarını, kavga ettiklerini ve okulda sorumsuz davrandıklarını ifade etmişlerdir. Burak öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Sorumsuz anne-babaları olan çocukları hemen anlıyoruz. Bu ailelerde çocuk kötü söz kullanmayı ve ya yalan söylemeyi alışkanlık haline yetirmiş oluyor. Ailesi ilgisiz çocuklar karmaşa içinde, daha kavgacı ve sorumsuz tutumlar sergiliyorlar.” açıklarken; Demir öğretmen ise, “Her sınıfta eğitim öğretim ortamın bozan öğrenciler bulunuyor. Onların velilerine baktığımızda çocuklarıyla ilgilenmeyen anne-babalar. Bu durumda ailenin çocuk üzerindeki etkisini daha iyi fark edebiliyoruz.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir. Seray öğretmen günümüzde ailelerin telefon ve ya televizyon ile vakit geçirdiklerini ve çocuklarıyla yeterince ilgilenmediklerini belirtmiştir. Seray öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Şu an çoğu anne ve babanın elinde bir telefon çocuklarıyla ilgilenmiyorlar. Ya telefonlarıyla uğraşıyorlar ya da televizyon izliyorlar. Çocuklarına yeterince zaman ayırmıyorlar. Çocuk böyle bir ailede eğitim almıyor.” olarak belirtmiştir.

Kerime öğretmen, ekonomik sebeplerden dolayı öğrencilerin annelerinin çalıştıklarını, babalarının da başka şehirlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ve baba eksikliğini yaşadıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin ekonomik nedenlerden ötürü kitap almadıklarını ve sinemaya da gidemediklerini ifade etmiştir. Kerime öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bizim bölgede çocuğun anne-babası boşanmış, maddi durumlardan dolayı baba başka bir şehirde çalışıyor, çocuk babadan mahrum yaşıyor. Anne tüm gün temizliğe gidiyor. Ekonomik durumlardan dolayı kitap almıyor,

sinemaya gidemiyor.” şeklinde açıklamıştır. Ahmet öğretmen de ekonomik durumun önemini vurgulamıştır. Ahmet öğretmen, “Ekonomik durum çok önemli sen istediğin kadar etkin vatandaşlık okulda öğret çocuk diyor ki ben açım sen neden söz ediyorsun. Beslenme ile ilgili bir konumuz var orda işte dengeli beslenmeden falan söz ediyoruz. Öğrenci öğretmenim biz bazen evde ekmek bulamıyoruz diyor.” biçiminde görüşünü dile getirmiştir. Tuğba öğretmen de, derste öğrenciye çevresini ve odasını temiz tutmasını anlattığını ancak ekonomik sorunlardan dolayı bir odasının ve ders çalışacağı bir alanının bile olmadığını belirtmiştir. Tuğba öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bizim okul için söylersem en büyük sorunumuz maddi sorunlar. Mesela sorumluklarımızda biri odasını temizlemek çocuğun bir odası yok ki temizlesin. Bizim okul fakir öğrencilerin yaşadığı bir yer. Çevresini temiz tutmasını söylüyoruz. Çocuğun sabit kaldığı bir evi bile yok bugün dedesinde yarın belki teyzesinde sonraki gün nerde olacak bilmiyorum. Çocuğun ders çalışacak alanı yok.

Burak ve Ahmet öğretmenler, derste edinilen vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uygularken çocuğun aile yapısı ve kültürünün, eğitim düzeyinin düşük olmasının, aile içindeki iletişimin, bulundukları çevrede yaşanan etnik olayların öğrenci üzerinde etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Burak öğretmen, “Çocuğun aile yapısı, anne ve babanın birbirilerine olan ilişkinin seviyesi, ailenin kültürü bir ayna gibi çocuğun davranışlarına da yansıyor.” şeklinde görüşünü açıklarken; Ahmet öğretmen ise, “Ailenin eğitim düzeyinin düşük olması, yaşanan etnik olaylar, kültürel eksikliklerimiz gibi birçok neden var.” şeklinde bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir. Kerime öğretmen de konuya başka bir açıdan bakarak ailelerin eğitim seviyelerinin düşük olduğunu ve öğrencilerin örnek alacakları kimsenin olmadığını belirtmiştir. Kerime öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Eğitim durumu alt seviyede çocuğun örnek alacağı olumlu bir rol model yok.” biçiminde açıklamıştır.

Demir öğretmen de, ailenin eğitim seviyelerinin düşük olduğunu ve çocukların eğitimine de önem vermediklerini, ayrıca dışarda çok zaman sokak geçirdiklerini ve orada edindikleri kültürü okul ortamına da taşıdıklarını vurgulamıştır. Demir öğretmen, “Aileler hem kendileri eğitimsizler hem de çocuklarının eğitime önem vermiyorlar. Bu çocuklar sokakta çok fazla zaman geçiriyorlar ve sokak kültürünü okula da taşıyorlar.” şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Seray öğretmen ise diğer öğretmenlerden farklı olarak öğrencilerin evde yaptıkları yanlış davranışlara ailenin tepki göstermediğini ve öğrencinin yanlış yaptığının farkına varmadığını ifade etmiştir. Ayrıca edinilen yanlış

davranışı değiştirmenin zor olduğunu vurgulamıştır. Seray şretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Evde anne baları çocuğun yaptıkları hiçbir harekete tepki göstermeyince bu çocukta normalleşiyor. Normalleşen bir davranışı okulda söndürmek de zorlaşıyor.” olarak belirtmiştir.

şrencilerin derste edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında kullanırken şretmenlerden kaynaklı sorunlar olduğunu belirten şretmenler farklı noktaları vurgulamışlardır. Yasemin ve Meltem şretmenler, bazı meslektaşlarının derste anlattıkları ile sınıfta ve okulda uyguladıklarının çeliştiğini belirtmişlerdir. Yasemin şretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sınıf başkanı seçmek istediklerinde şretmenler, şrencileri biz tanıyoruz kimin yapabileceğini ve yapamayacağını biz biliyoruz diyorlar.” olarak belirtirken; Meltem şretmen ise, “Anlattıklarımız ve uygulamalar birbirinden farklı olabiliyor. Mesela okul temsilcisi seçimi yapılmıyor. Sınıf başkanını şretmen belirliyor. Çocuğun kafasında öğrendikleriyle ve yaşadıkları durumlar arasında tezat meydana geliyor.” şeklinde açıklamıştır.

Seray ve Hülya şretmenler, üniversiteden mezun olduklarında farklı teknikleri uygulamayı, şrenci ile nasıl iletişim kurulacağını bilmediklerini belirtmişlerdir. Seray şretmen bu konudaki görüşlerini, “niversitede yüksek liseye gider gibi mezun olduk. Farklı teknikleri çok görmedik.” şeklinde dile getirirken; Hülya şretmen ise, “Bizde ocukla nasıl ilişki kurulur, sorunlu çocuklara nasıl davranmamız gerektiği öğrenmedik” olarak ifade etmiştir. Hülya şretmen ayrıca, “İlk yıllarda ağlayarak dersten ıkıyoruz. Her defasında mesleği bırakmayı düşünüyoruz. Mesleğe başladıktan sonra tüm sorunları deneme yanılmayla yoluyla aşmayı öğreniyoruz. Daha doğrusu kendimize göre bir yöntem geliştiriyoruz.” biçiminde görüşlerini açıklamaya devam etmiştir.

Meltem şretmen, diğer katılımcılardan farklı olarak seçimlere katılma, oy kullanma gibi bazı konuları anlatırken alan dışına çıktıklarını düşünerek okulda rahat konuşamadıklarını belirtmiştir. Meltem şretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bazı konuları da biz sınıfta rahat konuşamıyoruz. Seçimleri, oy kullanmanın neden bu kadar önemli olduğunu, söz sahibi olmanın ne kadar kıymetli olduğunu anlatırken bazen alanımız dışına ıkımış gibi oluyoruz ama aslında çocukların öğrenmeleri gerekiyor ama bazen rahat anlatamıyoruz.

Sosyal bilgiler dersinde edilen vatandaşlık yeterliliklerini şrenciler günlük yaşamlarında kullanırken kendilerinden kaynaklı sorunlar olduğunu belirten

öğretmenler farklı konulara değinmişlerdir. Hülya öğretmen öğrencilere bir sorun ile karşılaştıklarında yasal olarak haklarını aramalarını söylediklerini belirtmiştir. Öğrencilerin ise denediklerini fakat çözülmediğini söylediklerini dile getirmiştir. Bu durumun sonucunda da öğrencilerin şiddete başvurarak sorunu çözmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Hülya öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Biz bir sorun olduğunda yasal yollardan haklarınızı koruyun diyoruz çocuk biz denedik çözülüyor diyorlar. Onlar da kendi bildikleri gibi yani şiddete başvurarak çözmeye çalışıyorlar.” olarak açıklamıştır. Tarık öğretmen ise, okulda fiziksel yapı ve yaş olarak büyük olan öğrencilerin kendilerinden küçük olan öğrenciler şiddet uyguladıklarını ve şiddet gören öğrencilerin de şiddet uygulamaya başladıklarını belirtmiştir. Tarık öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Okulda fiziksel anlamda büyük ya da yaşları daha büyük olan çocuklar küçük çocuklara şiddet uyguluyorlar. Mesela kantinde büyükler sıralarını alıyormuş. Bahçede toplarını alıyorlarmış. Kendisi de şiddetle çözmeye çalışıyor.” biçiminde açıklamıştır.

Demir öğretmen derslerinin içeriğinde dilekçe hakkı konusunun olduğunu, öğrencilerin bir ihlal olduğunda ise bu haklarını çekindikleri için kullanmadıklarını belirtmiştir. Demir öğretmen bu konudaki görüşünü, “Dersimizde konular arasında dilekçe hakkı var. Öğrenci okulla ilgili bir hakkının ihlal edildiğini söylüyor. Bir kâğıt alıp ta yazmıyor sadece söz ile yakınmakla kalıyor. Soruyorum niye yapmıyorsun çekindiğini söylüyor ya başıma bir şey gelirse diyor.” şeklinde belirtmiştir.

Mehmet öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı bir konuya vurgu yaparak kendi öğrencilerinin çoğunun ahlak ve karakter olarak kötüleştiğini belirtmiştir. Ayrıca bu değerleri taşıyan öğrencilerin azınlıkta kaldıklarını dile getirmiştir. Mehmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Ne yazık ki çocuklarımız ahlaki, karakter yönünden kötüleşiyorlar. Bizim okulda okuyan çocuklarda işte bu durumlar. Tabi ki bu değerleri taşıyan çocuklarda var ama o da nadir saksıdaki bir çiçek gibi.” şeklinde açıklamıştır.

Seray öğretmen, günümüz öğrencilerinin şımarık olduklarını belirterek diğer katılımcılardan farklı bir konuya vurgu yapmıştır. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Günümüzdeki çocukların en büyük sorunları şımarık olmaya başlamaları. Hatta bazen bu şımarıklıkları ukalalık düzeyine geliyor.” biçiminde dile getirmiştir. Demir öğretmen öğrencilerin derste edindiklerini içselleştiremedikleri için başka bir açıdan kendilerinden kaynaklı olarak kullanmadıklarını belirtmiştir. Demir öğretmen bu

konuya ilişkin görüşlerini, “Bence çocuklar konuları tam içselleştiremedikleri için kullanamıyorlar.” şeklinde ifade etmiştir.

4.2.7. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanabilmelerine ilişkin önerileri

Öğretmenlere, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanabilmelerine ilişkin önerilerini belirlemek amacıyla, “Öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri etkin vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında daha çok kullanabilmeleri için neler yapılabilir? Önerileriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlamaya ilişkin verdikleri yanıtların farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında; öğretim programına, eğitim sistemine, ailelere, öğretmen yetiştirme programına, çevreye, öğretmenlere ve ders kitaplarına ilişkin öneriler temaları altında görüşlerin toplandığı görülmektedir.

Öğretmenlere göre, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında daha fazla kullanmaları için öğretim programına yönelik getirilen önerilerin başında ders saati artırılması ile konuların düzenlenmesi gelmektedir. Bunlara ek olarak okul kulüplerinin daha işlevsel hale getirilmesi, okuliçi ve dışı etkinliklerin artırılması ve desteklenmesi, değerler eğitime önem verilmesi, etkin katılıma daha çok yer verilmesi, ölme-değerlendirmede farklı yöntemler kullanılması, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılması ve öğrencilere teknoloji okuryazarlığı becerisi kazandırılması önerileri getirilmiştir. Aynı zamanda materyallerin zenginleştirilmesini ve derste öğrenilenleri uygulayan öğrencilere ödül verilmesini öneren birer görüş bulunmaktadır.

Öğretmenler, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında daha fazla kullanmaları için eğitim sistemine yönelik; sınıf mevcudunun azaltılması, blok ders yapılmaması, ikili öğretimin kaldırılması, eğitim politikalarının bir düzene oturtulması, seçmeli ders sayısının artırılması, öğretmenlik bölümleri arasında geçişin kaldırılması, farklı dersler arasındaki süre farkının ayarlanması ve vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesini önermiştir. Bunların yanı sıra öğretmenler öneri olarak; sınıf geçme

sisteminin düzenlenmesini, zorunlu ders saati azaltılmasını, öğretmenlere değer verilmesini, ücretli öğretmenliğin kaldırılmasını ve öğrencilere okul bittikten sonra eğitim aldığı alanda iş olanağının sağlanmasını getirmişlerdir. Bu soruya öğretmenler tarafından verilen yanıtlar sonucu elde edilen frekans değerleri Tablo 4.17’de verilmiştir.

Tablo 4.17. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanabilmelerine ilişkin önerileri

Vatandaşlık Kazanımlarının Öğrencilerin Günlük Yaşamlarında Kullanabilmeleri İçin Öneriler			
Öğretim Programına ilişkin öneriler	f	Eğitim sistemine ilişkin öneriler	f
	69		54
Ders saati arttırılmalı	14	Sınıf mevcudu azaltılmalı	8
Programdaki konular düzenlenmeli	12	Blok ders yapılmamalı	7
Okul kulüpleri işlevselleştirilmeli	9	İkili öğretim kaldırılmalı	6
Okul içi ve dışı etkinlikler artırılmalı ve desteklenmeli	8	Eğitim politikaları düzene oturtulmalı	5
Değerler eğitimine önem verilmeli	7	Seçmeli dersler arttırılmalı	5
Etkin katılıma daha çok yer verilmeli	6	Öğretmenlik bölümleri arasında geçiş kaldırılmalı	4
Ölme-değerlendirmede farklı yöntemler kullanılmalı	5	Dersler arasındaki süre farklı ayarlanmalı	4
Sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılmalı	4	Vatandaşlık eğitimi ayrı bir ders olarak verilmeli	4
Teknoloji okuryazarlığı becerisi kazandırılmalı	2	Sınıf geçme sistemi düzenlenmeli	3
Materyaller sağlanmalı	1	Zorunlu ders saati azaltılmalı	3
Öğrendiklerini uygulayanlar ödüllendirilmeli	1	Öğretmenlere değer verilmeli	2
		Ücretli öğretmenlik kaldırılmalı	2
		İş olanağı sağlanmalı	1
Ailelere ilişkin öneriler	27	Öğretmen yetiştirmeye ilişkin öneriler	15
Aile-okul işbirliği sağlanmalı	12	Uygulamaya daha fazla yer verilmeli	6
Aileler eğitilmeli	10	Staj dönemleri verimli geçirilmeli	4
Ailelerin ekonomik durumu düzeltilmeli	5	Atanma kaygısı azaltılmalı	2
		Mesleğe herkes alınmamalı	2
		Çocuk psikolojisi dersleri verilmeli	1
Çevreye ilişkin öneriler	12	Öğretmenlere ilişkin öneriler	14
Toplum olumlu örnek olmalı	12	Hizmet içi eğitim verilmeli	5
Ders kitaplarına ilişkin öneriler	6	Öğrencinin ilgisini çekmeli	3
Konular basitleştirilmeli	2	Teknolojiden yararlanmalı	2
Görsellere daha çok yer verilmeli	2	Öğrencileri tanımalı	2
Kronolojik sıra izlenmeli	1	Seminer dönemleri verimli geçirilmeli	1
Yardımcı kaynak kitap verilmeli	1	Öğrencilerin fikirlerine önem vermeli	1
Görüşler Toplam	114	Görüşler Toplam	83

Tablo 4.17’de görüldüğü gibi öğretmenler tarafından ailelere ilişkin olarak; aile-okul işbirliğinin sağlanması, ailelerin eğitilmesi ve ekonomik durumlarının düzeltilmesi; çevreye yönelik ise, öğrencilere toplumun olumlu örnek olması şeklinde öneriler sunulmuştur.

Öğretmenler, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında daha fazla kullanmaları için öğretmenlere yönelik; hizmet içi eğitim verilmesi, derse öğrencilerin ilgilerinin çekilmesi, derste teknolojiiden yararlanılması, öğrencileri yeterince tanımalarını, seminer dönemlerinin daha verimli geçirilmesini ve öğrencilerin fikirlerine önem verilmesini öneri olarak belirtmişlerdir.

Öğretmenler tarafından ders kitaplarına ilişkin olarak; konuların basitleştirilmesi, görsellere daha fazla yer verilmesi, kronolojik sıranın izlenmesi ve öğrencilere yardımcı kaynak kitap verilmesi şeklinde öneriler getirilmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler eğitim sistemine yönelik farklı noktalara değinerek öneriler sunmuşlardır. Öğretmenlerin çoğu sınıfların kalabalık olmasından dolayı öğrencilerle ilgilenemediklerini, bir süre sonra nefes almakta bile zorlandıklarını vurgulayarak sınıf mevcutlarının makul sayılara indirilmesini belirtmişlerdir. Burak öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Kalabalık sınıflarda ders işlemek çok zor. Belli bir süre sonra sınıfta nefes alınmayacak duruma geliniyor.” olarak açıklarken; Bilal öğretmen ise, “Özellikle bizim şehrimizde sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından dolayı öğrencilerin neleri öğrendiklerini, neleri uyguladıklarını bir sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarını takip edemiyoruz. Sınıf mevcutları düzenlenebilir.” şeklinde dile getirmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenler sıklıkla öğrenci sayısı fazla olmasından dolayı ikili eğitim yaptıklarını, sabahçı öğrencilerin çok erken saatte okula geldiklerini ve öğlenci öğrencilerin ise çok geç saatte okuldan çıktıklarını, daha erken eve dönmelerini sağlamak için blok ders yapmak zorunda kaldıklarını bu sorunun çözülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Burak öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Öğrenci sayısı fazla olduğundan ikili eğitim yapmak zorunda kalıyoruz.” şeklinde ifade ederken; Cengiz öğretmen ise, “Sabahçı çocuklarımız sabah karanlıkta okula geliyorlar. Öğlenciler ise ders sayıları çok fazla olduğu için karanlıkta okuldan çıkıyorlar. Biz biraz daha erken eve gönderebilmek için blok ders şeklinde öğretim yapıyoruz. Bu sorun bence çözülmeli” biçiminde dile getirmiştir. Kerime öğretmen, öğrenciyi seksen dakika sınıfta tuttukları için sıkıldığını, bir süre sonra dersi anlamadıklarını vurgulamıştır. Kerime öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Çocuk 80 dakika derste kalıyor. Bir çocuğu bu kadar süre sınıfta tutamıyoruz. Benim bile başım ağrıyor ve sıkılıyorum. Zaten

çocukta ilk 20 dakika aldıkları dışında bir şey almıyor. Bedeni sınıfta ama ruhu olamadan dinliyor.” olarak açıklamıştır.

Eğitim politikalarının bir düzene oturtulmasını isteyen katılımcılardan İbrahim öğretmen, günümüzde uygulanan eğitim sisteminde öğrencilerin okulda bir şey öğrenemediğini bu bakımdan eğitim felsefesinin gözden geçirilmesini ve eğitim sisteminin değiştirilmesini önermişlerdir. İbrahim öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Bence işin eğitim felsefesi gözden geçirilmeli ve eğitim sistemi değiştirilmeli Şuan ki sistemde tüm çocukları okula, sınıflara topluyoruz. Hepsinin başına öğretmen diyoruz. Ama hiç birine hiç bir şey öğretemiyoruz.” olarak açıklamıştır. Emel öğretmen ise, eğitim politikasının ve ders programlarının sürekli değiştiğini bu durumun güven sarstığını ve gerçekliğini yitirdiğini vurgulayarak bir düzene oturtulması gerektiğini dile getirmiştir. Emel öğretmen, “İzlenen yanlış eğitim politikaları, programın her yıl değişmesi güvenilirliği ve gerçekçiliği sarsıyor. Eğitim sisteminin bir düzene oturtulması gerekiyor.” şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Cengiz öğretmen yaşayan bu sorunları çözmek için eğitim sisteminin içinde yer alan tüm birimlerin işbirliği içinde olmasına değinmiştir. Cengiz öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sorunları çözmek için eğitim sistemin tüm birimleri, okul yönetimi, öğrenci ve veli hepsi bir işbirliği içinde olmalı ancak böyle düzelme olur.” biçiminde açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler nispeten çoğu seçmeli ders sayısının arttırılmasını belirtirken farklı noktaları vurgulamışlardır. Merve öğretmen, sekizinci sınıfta rehberlik dersi olduğunu, bu derste öğrencilere doğruluk, dürüstlük, sorumluluk gibi vatandaşlık yeterliliklerini anlattığını ve diğer sınıflarda da olması gerektiğini dile getirmiştir. Merve öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Rehberlik dersinde vatandaşlık değerlerinden doğruluktan, dürüstlükten, çocuğun sorumluklarından, haklarından söz ediyoruz. Şimdi o da sadece 8. sınıflarda var. Diğer sınıflarda da olmalı.” şeklinde açıklamıştır. İbrahim öğretmen, öğrencilere belli bir süre ve tarih aralığına sıkıştırılmadan, ilgi alanlarına hitap edecek farklı seçmeli ders imkânları verilmesini, bu şartlar sağlandığında öğrencinin daha iyi öğreneceğini belirtmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Okulda çok çeşitli dersler olmalı herkesin ilgi alanına hitap edecek dersler. Mesela bir öğrenci resim dersini, diğer öğrenci ingilizce dersini alabilmeli. Öğrenci istediği dersi kendi isteğiyle seçtiği ve geldiği içinde öğrenir. Bu derslerde illa bu tarihler arasında bu kadar gün, bu kadar süre diye bir kısıtlama olmamalı.

Emel öğretmen ise hukuk adalet düşünme eğitimi gibi seçmeli derslerin sekizinci sınıfta olduğunu ve diğer sınıf düzeylerinde de olmasını ancak içeriğinin iyi düzenlenmesini belirtmiştir. Emel öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini , “Seçmeli ders hem her sınıf düzeyinde olmalı hem de bu seçmeli ders içeriği güzel bir şekilde düzenlenmeli. Bizim okulda hukuk, adalet ve düşünme eğitimi diye seçmeli dersleri sadece 8. sınıfa koymuşlar diğer sınıflarda yok.” biçiminde dile getirmiştir.

Öğretmenlik bölümleri arasında geçişin olmaması gerektiğini belirten katılımcılardan Mehmet ve Tarık öğretmenler, alan değişikliği hakkı tanınca özellikle sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretmenliğine geçtiklerini ve hem sınıf düzeyi ele alındığında daha büyük yaş grubuyla çalışıldığı hem de branşa özgü konulara hâkimiyet açısından bu alanda yeterince iyi olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğrenciler açısından bakıldığında da dersin verimli geçmediğine değinmiştir. Mehmet öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sınıf öğretmenleri branş değişikliği hakkı tanınca sosyal bilgiler dersine geçtiler. Başka alanlardan sosyal bilgiler dersine geçen öğretmenler sınıf düzeyi ve ders farklılığından dolayı yetersiz kalabiliyorlar. Hem çocuklar içinde verimli geçmiyor.” şeklinde açıklarken; Tarık öğretmen ise, “Bazı öğretmenler okurken yan branş olarak sosyal bilgilerde almışlar ve bu öğretmenlere alan değiştirme hakkı tanınca bizim branşa geçiş yaptılar. Her ne kadar kendilerini geliştirmeye çalışsalar da alanda çokta yetkin değiller. Bu durumun önüne geçilmelidir.” biçiminde dile getirmiştir.

Mehmet öğretmen, başka bir alandan eğitim almış ya da her hangi bir bölümde ön lisans eğitimi alan pedagojik formasyonu olmayanların ücretli öğretmen olarak özellikle köy okullarında görev aldıklarını ve öğrencilere faydalı olmadığını vurgulamıştır.

Özellikle köy okullarında herhangi bir bölümde iki yıllık yani sadece ön lisans okuyan birileri de formasyon almadan da ücretli olarak öğretmenlik yapabiliyor. Ya da başka bir branşta eğitim almış o branşın ataması olmuyor ücretli öğretmenlik yapıyor. Böylece çocuğa bir şey öğretmiyorlar ve çocuklar heba oluyorlar. Ücretli öğretmenlik çocuklar için hiç faydalı değil.

Derslere ayrılan zamanın iyi planlanmadığını belirten katılımcılardan Mehmet öğretmen ise, Türkçe matematik, fen ve teknoloji ve ingilizce derslerine daha fazla zaman ayrıldığını fakat sosyal bilgiler, müzik, beden eğitimi ve görsel sanatlar gibi derslere daha az zaman ayrıldığını belirtmiştir. Bu derslere yönelik yetenekleri olan öğrencilerinde olduğunu ve ders saatlerinin dengeli bir şekilde ayarlanması gerektiğini belirtmiştir. Mehmet öğretmen, bu konuya yönelik görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Çocuk matematik, Türkçe, fen, ingilizce derslerini çocuk haftada 8-9 saat görüyor. Sadece sosyal bilgiler dersinin az olduğunu söylemiyorum. Bazı çocuklarımız sadece sayısal zekâ ya da sözel zekâ da başarı göstermiyor. Bazı çocuklarımızda müzik, görsel sanatlara ya da beden eğitimi dersine yatkınlıkları var. Bu derslerin de ders saatleri çok az. Bu derslerin de saatleri arttırılmalıdır.

Vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesini öneren katılımcılardan Ahmet ve Mehmet öğretmenler, eskiden ayrı bir ders olarak vatandaşlık eğitiminin olduğunu, günümüzde ise sadece dördüncü sınıfta yer aldığını diğer sınıflarda da bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Vatandaşlık eskiden ayrı bir ders olarak veriliyordu yine öyle bir şey yapılabilir.” olarak açıklarken; Mehmet öğretmen “Ayrı bir ders olarak vatandaşlık dersi sadece 4. sınıflarda bulunuyor. Diğer sınıflarda da görülmesi daha iyi oluyordu.” şeklinde dile getirmiştir.

Sınıf geçme sisteminin düzenlenmesi gerektiğini belirten katılımcılardan Cengiz ve Seray öğretmenler, sınıfta kalma olmadığından öğrencilerin ödevlerini yapma ve okula gelme gibi sorumluluklarını yerine getirmediklerini, öğrenciler derste işlenenleri öğrenip öğrenmediğine bakılmaksızın üst sınıfa geçirildiklerini bildikleri öğrenmeye çaba göstermediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler yılsonunda öğrencileri bir ölçüm yapılarak ve değerlendirerek üst sınıfa geçmesine karar verilmesini önermişlerdir. Cengiz öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Öğrenci okula gelmese, ödevlerini yapmasa, okulda ve sınıfta sorumluluklarını yerine getirmezse bile sınıfta kalmıyor. Hâlbuki yılsonunda bir anket, görüşme ne ile ölçülür bilmiyorum ama bir üst sınıfa geçip geçmeme kararı verilmeli.” olarak dile getirirken; Seray öğretmen ise, “Eskiden öğrenci öğrenmediğinde sınıfta kalıyordu. Geçemediğinde bütünleme sınavları vardı. Şimdi öğrenci öğrense de öğrenmese de çocuk geçiyor. Çocuk zaten kalma yok niye yapayım ki diyor.” şeklinde açıklamıştır.

Zorunlu ders saatinin azaltılmasını öneren katılımcılardan Kerime öğretmen, konuya farklı bir açıdan bakarak öğrencilerin günde zorunlu olarak aldığı ders sayısının fazla olduğunu bunun üzerine hafta sonu kursları ve özel dersler yüklenilmesinin öğrencilere ağır geldiğini ve bildiklerini günlük yaşamlarında uygulayamadığını vurgulamıştır. Kerime öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Bir günde yedi saat dersin olmasına karşıyım bunun çocuğa bir faydası olmuyor. Yetmiyor özel ders aldırıyoruz. Haftasonu kurslara gönderiyoruz. Çocuklara çok yükleniyoruz. Çocuk her şeyi biliyor ama hiçbir şey uygulamıyor.” olarak belirtmiştir

Öğretmenlere daha fazla değer verilmesi gerektiğini öneren katılımcılardan Cengiz ve Selim öğretmenler, öğretmenlerden beklentinin yüksek olduğunu, ailelerin öğretmenin yaptıklarını desteklemek yerine şikâyet ettiklerini, öğretmenlere değer verilmediğini ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğine değinmişlerdir. Cengiz öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Öğretmenlerden beklenti çok yüksek ve öğretmenin elinden her şey alınmış. Öğretmen değersizleştirilmeye başlandı. Eskisi gibi öğretmenlere değer verilmeli.” olarak açıklarken; Selim öğretmen ise, “Ailelerin öğretmenlere karşı olan tavırları da olumlu hale getirilmeli. Eskiden aileler öğretmenin yaptıklarını destekliyorlardı. Şimdi öğretmen ne yapıyorsa haksız olarak görüyorlar.” şeklinde ifade etmiştir.

Emel öğretmen, diğer katılımcılardan farklı olarak öğrencilerin okulda öğrendiklerinin bir fayda sağlamadığını, mezun olduklarında okudukları alanda çalışmadıklarını söylediklerini bu sebeple dersi ve derste öğrendiklerini önemsediklerini bu durumun düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Emel öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Çocuklar bir getirisi yok neden okuyayım diyorlar. Günümüzde okuduğu alan da çalışanlar azaldı. Çocuk mezun olduğunda çalışma güvencesinin olmasını istiyorlar. Olmayınca da önemsemiyor gördüklerini de yapmıyor. Yani bunlar çözülrse iyi olur.” şeklinde açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler sosyal bilgiler öğretim programına yönelik farklı noktaları vurgulayarak öneriler sunmuşlardır. Görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu sosyal bilgiler dersi için haftalık ayrılan sürenin etkin vatandaşlar yetiştirmek için yetersiz olduğunu, zaman kısıtlılığından dolayı kazanımları yetiştirmek için hızlı geçildiğini ve özellikle son öğrenme alanını yetiştiremediklerini belirtmişlerdir. Meltem öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Son ünitelerde çocukların etkin birer vatandaş olmaları için gerekli konular yer alıyor. Ancak bu konuları zaman kısıtlılığından dolayı yetiştiremiyoruz.” olarak açıklarken; Emel öğretmen ise, “Sosyal bilgiler dersine verilen ders saati yetersiz ders saatleri arttırılmalı. Programda yer alan kazanımları koşturmaya şeklinde vermeye çalışıyoruz. Çocuk oturtuyoruz oraya hepsini sadece oku geç yapmak zorunda kalıyoruz.” şeklinde dile getirmiştir.

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan konuların düzenlenmesini belirten katılımcılardan Tuğba ve Hülya öğretmenler, sosyal bilgiler ders programında yer alan bazı konuların azaltılmasını ve bazılarının ise arttırılmasını, sadeleştirilmesini, her sınıf

düzeyine göre alt sınıflardan başlayarak üst sınıflara doğru yavaş yavaş artan şekilde kazanımların bulunması gerektiğine değinmişlerdir. Tuğba öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Programda bazı konular azaltılabilir bazıları ise arttırılabilir. Bunun için detaylı bir araştırma yapılarak konular düzenlenebilir.” olarak ifade ederken; Hülya öğretmen ise, “Müfredat sadeleştirildi deniliyor ben bir sadeleşme görmüyorum. Diyelim ki 5. sınıfta 3 kazanım, 6. sınıfta 4 kazanım şeklinde ileriki sınıflarda daha fazla verilse daha iyi olur.” şeklinde dile getirmiştir. İbrahim öğretmen ise, sayı olarak daha az fakat hayatta geçerliliği olan kazanımların belirlenmesini vurgulamıştır. İbrahim öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Kazanımlar belirlenirken çok belirleniyor ve çocuk bunları davranışa dönüştürmüyor. Hâlbuki ki az ve öz sayıda, hayatın içinden geçerliliği olan kazanımlar belirlenmeli.” olarak açıklamıştır. Ahmet öğretmen ise, bir konuya ait kazanımlar sağlanmadan sonraki konuya geçirilmemesini önermiştir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bir konuda kazanımı sağlamadan başka bir konuya geçilmemeli.” biçiminde dile getirmiştir.

Hülya öğretmen, bir birini takip eden konuların kronolojik sırayla verilmesini vurgulamıştır. Hülya öğretmen, “Mesela; Selçuklular, Osmanlılar; Türkiye Cumhuriyeti şeklinde öz şekilde öğrencilere verilerek detay konular ortaöğretime bırakılabilir.” biçiminde görüşlerini açıklamıştır. Selim öğretmen ise, öğrencilerin somut olarak anlamaları için konuların ele alınırken neden ve sonuçlarının, fayda ve zararlarının belirtilmesini bununla birlikte sosyal hayatla ilişkisinin kurulmasının gerekliliğine değinmiştir. Selim öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini “Konular sosyal hayatla alakalı olmalı, mesela bunlar bu açıdan faydalı olur böyle olursa zararlı olur. Yani bir şeyi öğrenirken nedenini ve sonucunu çocuk somut olarak anlamalı.” biçiminde ifade etmiştir.

Süleyman öğretmen, sosyal bilgiler dersi öğretim programı hazırlanırken bölgelerin özellikleri ve eğitim seviyelerinin dikkate alınmasını ve daha esnek bir hale getirilmesini vurgulamıştır. Süleyman öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Program daha esnek hale getirilebilir. Program hazırlanırken bölgesel özellikler ve eğitim seviyeleri göz önüne alınabilir.” şeklinde açıklamıştır.

Demir öğretmen sosyal bilgiler dersinde yer alan konuların azaltılmasını ve basitleştirilmesini, her sınıf düzeyinde olan konuların tekrar verilmesinin gerekli olmadığını, bazı konuların çok detaylı verildiği bunun yerine sonraki sınıfa detaylandırılmasını ve bazı tarih konularının ise orta öğretim basamağına bırakılması

gerektiğini vurgulamıştır. Demir öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

Dersin konuları azaltılmalı ve basitleştirilmeli. Mesela 7. Sınıfta olan konu ile 8. Sınıfta olan konu aynı iki sınıfta birden aynı konunun olası gereksiz. Evet, 7. Sınıfta verilen konular, 8. sınıf için ön bilgi oluşturmak için verilmiş ama farklı bir çözüm yolu bulunabilir. Mesela bazı konular çok detaylı anlatılmış bu konular sonraki sınıflarda detaylandırılarak ele alınabilir. Bazı tarih konuları ortaokulda daha yüzeysel alınıp lisede detaylandırılabilir.

Merve öğretmen ise daha önce altıncı sınıfta olan konuların beşinci sınıfa alındığını, altıncı sınıfa geçen öğrencilerin konuyu görmediklerini, beşinci sınıf konuları arasında kopuklar olduğunu, öğrencilere soyut ve karmaşık geldiğini ve düzeltilmelerini önermiştir. Merve öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Daha önce 6. Sınıfta işlenen konular 5. sınıfa alınmış böyle olunca 6. sınıfa geçen çocuk o konuyu hiç görmemiş oluyor. 5. sınıfta konularda kopukluklar oluşmuş ve konular çocuklara soyut geliyor. Daha basit daha anlaşılır hale getirilmeli.” biçiminde dile getirmiştir.

Öğrenci kulüplerinin etkin kullanılması, ekonomik destek verilmesi, prosedürlerin azaltılması, kulüp çalışmalarına daha fazla süre ayrılması ve ortam sağlanması gibi farklı öneriler sunmuşlardır. Araştırma sürecine katılan öğretmenler sıklıkla öğrenci kulüplerinin sadece belge üzerinde olduğunu etkin vatandaşlar yetiştirmek için daha verimli kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Kerime öğretmen, kulüplerin çeşitlendirilmesini, öğrencilerin bu kulüpler aracılığıyla yardımlaşmayı, işbirliği yapmayı, başkalarına karşı saygılı olma gibi etkin birer vatandaş olması için gereken bilgi, beceri ve değerleri bu yolla öğreneceğini belirtmiştir. Kerime öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Kulüplerimiz sadece formalite olarak var. Okulda voleybol, basketbol, futbol kulübü olsun. Davranış değişikliklerini daha çok orda yaşanır. Spor yaparken yardımlaşmayı, işbirliğini, başkalarına karşı saygılı olmayı, öğrenir.” şeklinde açıklamıştır. Bu konuda görüş belirten Bilal öğretmen ise öğrenciler kulüpler aracılığıyla okul dışında etkinlikler düzenlenerek doğa ve hayvan sevgisini kazanabileceğini ifade etmiştir. Bilal öğretmen, “Dağcılık kulübünde doğayı tanıma ve hayvan sevgisini kazanabilir.” biçiminde bu konuya yönelik görüşlerini belirtmiştir. Ayrıca kulüplerin okul dışına çıkması için ekonomik olarak desteklenmesi gerektiğini ve izin almak gibi prosedürlerin de kolaylaştırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bilal öğretmen, “Kulüplerimiz okul dışına pek çıkamıyor. Çünkü bunun izin alma gibi birçok resmi boyutu var. Bunlar kolaylaştırılabilir. Ayrıca ekonomik açıdan da belli bir

maliyeti var maddi açıdan desteklenmesi gerekiyor.” biçiminde görüşlerini açıklamıştır. Demir öğretmen ise farklı bir açıdan bakarak kulüplere ayrılan sürenin yetersiz olduğunu, öğrenci sayısının fazla olduğunu ve uygun ortam sağlanmadığını ifade etmiştir. Demir öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Şimdi kulüp çalışmalarına iki haftada bir 40 dakika ayrılmış, her bir kulüpte de 40 öğrenci var, kulüpler için mekân bulunmuyor.” şeklinde dile getirmiştir.

Görüşme sürecine katılan öğretmenlerin çoğunluğu, okuliçi ve dışı etkinliklerden yararlanarak öğrencilerin vatandaş olmaları için derste öğrendikleri bilgi, beceri ve değerleri hem uygulayacakları ve pekiştirecekleri ortamların sağlanabileceğini hem de güncel yaşamlarında nasıl kullandıklarına bakılabileceğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda, bürokratik işlemlerin azaltılmasını, sorumluluğun sadece öğretmenlere yüklenilmemesini, sınıf mevcutlarının azaltılmasını, ekonomik destek sağlanmasını ve öğretmenlere ücret ödenmesi gibi birbirinden farklı noktaları vurgulamışlardır. Bilal öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Dersin adı sosyal bilgiler ama çocukları alıp okul dışı faaliyete katılmadık. Bu durum bana anlamlı gelmiyor. Aksine öğrendiklerimizi yaşamın içinde nasıl kullanıyoruz buna bakmamamız gerekiyor. Aslında sınıflar kalabalık olmasa bir de bütün sorumluluk öğrenmene yüklenmese iyi olurdu.” olarak açıklamıştır. Cengiz öğretmen, tarih konularında okul dışında yapılacak etkinliklerle öğrencilerin ders çıkarmalarının sağlanabileceğini belirtmiştir. Cengiz öğretmen bu konuda, “Japonya da öğrencileri Hiroşima’ya götürürlermiş. İşte ordan ders çıkarmaları sağlanır. Türkiye de canlı bir müze gibi, Çanakkale’ye gitsek ne iyi olur. Hep söylenir ya tarihini bilmeyen bir millet yok olmaya mahkûmdur.” biçiminde görüşünü dile getirmiştir. Süleyman öğretmen, konuya farklı bir açıdan bakarak alışveriş merkezlerinde vatandaş yetiştirmeye yönelik hazırlanmış tiyatro ve filmleri ve öğrencilerle beraber izlenilebileceğini vurgulamıştır. Süleyman öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Alışveriş merkezleri her gün dolup taşıyor oralarda çocukları bilinçlendirmeye yönelik etkinlikler yapılabilir. Öğrencilerin birer vatandaş olmaları için içeriği düzenlenmiş tiyatro ve filmler, planlanabilir.” biçiminde ifade etmiştir. Meltem öğretmen ise, okul dışı etkinliklerle öğrencilerin iletişim kurmayı, paylaşım yapmayı, doğayı korumayı, toplumsal yaşamda nasıl davranacağını uygulamalı olarak öğreneceğine değinmiştir. Meltem öğretmen, “Mesela çocuğu pikniğe götürdüğümüz de bile çocuk orada toplumsal hayatı, iletişim kurmayı, birlikte yemek yediğinde paylaşımcı olmayı, çöpünü toplamayı, doğayı tanımayı aynı zamanda korumayı

öğrenebilir. Bir şeyleri illa kâğıtla değil uygulamalı öğrenmeliler.” olarak görüşlerini açıklamıştır.

Burak ve Meltem öğretmenler, çevre ve müze gezileri gibi okul dışı etkinlikler yapmak istediklerini ancak bürokratik işlemlerin fazla olduğunu, gidilen yerden randevu almanın gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca araç kiralamanın da ekonomik olarak yük olduğunu ve öğretmenlerin etkinliğe ayırdıkları zamanın da ücretlerinin verilmesine değinmişlerdir. Burak öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Çevre gezileri, müze gezileri yapmak istiyoruz. Bu biraz araç kiralama gibi ekonomik şartlarla ve sorumluluk almayla alakalı bir durumu da ortaya çıkarıyor. Bir de prosedür kısmı var izin almak gerekiyor. İşte bunlar sağlanınca neden olmasın.” şeklinde açıklarken; Meltem öğretmen ise, “Araç bulmak, gidilecek yere randevu ayarlamak gibi sebeplerden yapamıyoruz. Mesela ders saati dışında da öğretmenlerin ücretleri verilerek çocuklarla okul dışı etkinlikler yapılması sağlanabilir.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitime daha fazla yer verilmesini öneren katılımcılardan Zeki ve Emel öğretmenler, Sosyal bilgiler dersine yeteri kadar zaman ayrıldığında ve önem verildiğinde değerler eğitimi gibi bir derse ihtiyaç duyulamayacağını belirtmişlerdir. Zeki öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Bu yıl değerler eğitimi adıyla bir ders müfredata alındı. Hâlbuki sosyal bilgiler dersine yeterince önem verilse ayrıca bir derse ihtiyaç kalmayacak.” biçiminde açıklarken; Emel öğretmen ise, “Sosyal bilgiler dersinin içinde değerlerle daha fazla doldurulursa ve yeterli zaman ayrılırsa seçmeli ders koyulmasına gerek kalmayacak.” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Tuğba öğretmen, çevrede taciz, ölüm, şiddet gibi olayların olduğunu yani ahlaki bir eksikliğin görüldüğünü, öğrencilerin gözünden baktığında korkutucu olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan derste ahlaki değerlere daha fazla yer verilmesini ifade etmiştir. Tuğba öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Derste ahlaki değerlere daha fazla yer verilmeli diye düşünüyorum. Değerler eğitimi verilmeye başlandı ama bir verim alamadık. Çevremizde gördüğümüz duyduğumuz şeylere baktığımızda demek ki ahlaki bir noksanlık var. Tacizler, ölümler, şiddet ve daha birçok şey. Öyle ki biz duyduğumuzda bile korkuyoruz çocukların gözünden baktığımızda kim bilir nasıl hissediyorlar. Bunlar düzeltilmediğinde davranışın düzelmesi olanaksız görünüyor.

Zeki öğretmen ise diğer katılımcılardan farklı olarak eskiden okullarda uygulanan temizlik kontrolünün temizlik değerini geliştirdiğini, üniforma giyilmesinin aidiyet

duygusunu geliştirdiğini ancak bu uygulamaların kaldırıldığını ve eksikliğini yaşadıklarını belirtmiştir. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bence okullarda değerlere daha çok yer verilmeli. Eskiden okullarda öğretmenin yaptığı temizlik kontrolü öğrencide temizlik değerini geliştiriyordu. Öğrencilerin üniforma giymeleri aidiyet duygusunu geliştiriyordu. şimdi hepsi kaldırıldı durum ortada ” şeklinde açıklamıştır.

Katılımcı öğretmenler, sıklıkla öğrencilerin sosyal bilgiler ders sürecine yaparak yaşayarak katılımının sağlanmasını vurgulamışlardır. Ahmet öğretmen, Sosyal Bilgiler dersini drama ve oyunlaştırarak işlediklerinde öğrencilerinde ders sürecine etkin katılımının sağlanacağını belirtmiştir. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bence yaparak-yaşayarak öğrenmeye daha fazla yer verilmeli. Drama şeklinde veya oyunlaştırarak verdiğimizde yani öğrencileri de sürecin içine dâhil ettiğimizde davranışa dönüştürebiliriz.” şeklinde açıklamıştır. Zeki öğretmen ise, yaparak yaşayarak öğrenmenin gerekliliğine yaşadığı bir örnek üzerinden değinmiştir. Zeki öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Bir defasında sınav kâğıdında Soyad/ad olarak yer ayırdım. Her zaman tersi olduğu için bütün çocuklar yanlış yazdılar. Yani çocukların sadece ezberledikleri şeyler var ve dikkat etmeden onları uyguluyorlar. Y yaparak yaşayarak öğrenseler böyle olmazdı.” biçiminde dile getirmiştir.

Seray öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı olarak sınıfta öğrencinin konu hakkında araştırma yapmasını ve öğrendiklerini arkadaşlarına anlatacağı koçluk sisteminin uygulanmasını vurgulayarak öğrencinin öğrenme sürecine etkin olarak katılımının sağlanacağını belirtmiştir. Seray öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Okullarda koçluk sistemi yürütülebilir. Çocuk kendi araştırma yaparak okula gelecek arkadaşlarına anlatacak öğretecek yani yaparak-yaşayarak öğrenecek ama ne yazık ki uygulayamıyoruz.” biçiminde açıklamıştır.

Görüşme sürecine katılan öğretmenler, okulda verilen derslerde kazanımların ölçme ve değerlendirilmesini sadece yazılı sınavlar şeklinde yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu yöntem ile öğrencinin yorumlamasını, fikirlerini ve bir konu hakkındaki önerilerini öğrenemediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yerine öğrencilerin performans ve davranışlarına bakılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Zeki öğretmen, bu konudaki görüşlerini, “Okullarda verilen derslerin ölçme ve değerlendirmesi sadece yazılı sınav olarak yapılmamalı ayrıca performansa ve davranışa bakılmalıdır.” olarak açıklarken; Selim öğretmen ise, “Biz sadece çocuğun ezber bilgisi bile demiyorum test bilgisini

ölçüyoruz. Çocuğun yorum gücünü, çocuğun konu hakkındaki fikirlerini ve önerilerini ölçmüyoruz. Farklı yöntemlerle bunlara bakmamız gerekiyor.” şeklinde belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenler, sivil toplum kuruluşlarının tam olarak ne olduğunun anlaşılmadığını, bu kuruluşlarla işbirliği yapılması halinde öğrencilerin etkin vatandaşlık yeterliliklerini kazanacaklarını hayata bakış açılarını geliştireceğini belirtmişlerdir. Süleyman öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sivil toplum kuruluşları tam olarak ne olduğu oturmadı. Hâlbuki örgütlü toplumun bizim için ne kadar faydalı olduğunu, birimizin yapamadığını birden çok kişinin bir araya gelerek yapabildiğini bir türlü öğretemedik.” olarak dile getirirken; Bilal öğretmen ise, “Sivil toplum kuruluşunun başlattığı yardım kampanyasına çocuk harçlıyla bu yardıma katılım sağlayabilir. Böylece yardımlaşma, paylaşma gibi değerleri edinebilir. Böyle küçük adımlar ileride büyük projelere dönüşebilir.” biçiminde bu konuya ilişkin görüşünü açıklamıştır. Kerime öğretmen ise bu konudaki görüşlerini, “Sivil toplum kurumlarıyla işbirliği sağlanırsa, çocuk esirgeme kurumuna, huzur evlerine götürülseler, emin olun hayata bakış açıları değişir.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Öğrencilere teknoloji okuryazarlığı becerisi kazandırılması gerektiğini belirten katılımcılardan Emel öğretmen, teknolojisinin gelişmesinin beraberinde bireyselleşmeyi de getirdiğini, öğrencilerin iletişimlerini ve kitap okuma alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilendiğini, sanal ortamlarda oynanan oyunların çocukları kötü etkilediğini bu nedenle teknolojinin doğru kullanma becerisini öğrencilerin öğrenmeleri gerektiğine değinmiştir. Emel öğretmen bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Teknolojinin de bu kadar gelişmesi bireyselleşmeyi sağladı. Çocuklar yüz yüze İletişim kurmuyorlar aynı sınıfta birbirleriyle mesajlaşarak konuşuyorlar. Akıllı telefon ve bilgisayarla çok ilgilenen çocuklar kitap okuma alışkanlıklarını da bir türlü edinmiyorlar. Ayrıca sanal ortamda oynadıkları oyunlarda gördükleri adam öldürme, dayak, dövüşte çocukları kötü etkiliyor. Teknolojide verimli bir şekilde kullanma becerisini çocuklarımız öğrenmeli.

Tuğba öğretmen, öğrencilerin derste işledikleri konuların somutlaştırma ve öğrenmenin daha iyi olması için materyallerin öneminden söz ederek okullarda dersleri için gerekli materyallerin bulunduğu bir sınıf olmasını önermiştir. Tuğba öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Sosyal bilgiler dersi için materyaller çok önemli ancak bizim çok eksiklerimiz var. Belki her okulda gerekli tüm materyallerin bulunduğu bir sınıf olsa iyi olabilir. Böylece çocuklar derste gördüklerini somutlaştırdıkları için daha iyi anlar ve hayatlarında daha fazla yer verirler.” biçiminde dile getirmiştir.

Selim öğretmen, öğrencilerin gözlenmesi gerektiğini, okulda öğrendiklerini günlük yaşamlarında uygulayanları ödül verilebileceğini böylece öğrencide davranış değişikliği meydana getirilebileceğine değinmiştir. Selim öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Bence çocukların derste öğrendiklerini günlük hayatta ne kadar uyguladıkları takip edilmeli ve bunları uygulayanları ödüllendirmeliyiz. Mesela şu kişilere bu açıdan iyi davranmış, hayvanlara doğaya. Bu ödül illa ki not olmak zorunda değil, geziye götürülebilir. Böylece çocukta sonunda davranış değişikliği yaşansın.” şeklinde dile getirmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini daha fazla kullanmalarını sağlamak için katılımcılar ailelere ilişkin farklı öneriler sunmuşlardır. Burak, Kerime ve Tuğba öğretmenler, öğrencilerin ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin alt seviyede olduğunu, ailenin sıkıntılarının öğrencilere yansıdığını ve derse kendilerini veremediklerini, öğrencilerin çalışma alanlarının olmadığını ve ön bilgiye ulaşmaları ve okulda verilenleri derinleştirmeleri için araştırma ödevleri verdiklerinde evlerinde internet olmadığından yapamadıklarını belirterek bu durumun giderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Burak öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Bizim okullarımızda okuyan çocuklar alt seviyeden geliyorlar. Evlerinde internet olamaması bilgiye ulaşma veya derinleştirme açısından biraz kısıtlıyor. Çünkü kitaplarda çoğu zaman konu bitiminde internet adresi veriliyor.” olarak açıklarken; Kerime öğretmen, “Ailenin ekonomik durumları iyileştirilmelidir. Ailenin sıkıntısı olmadığına çocuğa yansıtmak zorunda kaldığı olumsuz tepkilerde son bulacak, çocuğu araştırma yapmaya sevk ettiğimiz zaman bunu yapabilecekleri olanaklar da sağlanmış olacaktır.” şeklinde ifade etmiştir. Tuğba öğretmen ise, “Ailenin ekonomik durumu düzeltildiğinde çocuğa evde çalışabileceği bir ortam da oluşacaktır. Çocuk kendini yaşadığı topluma ait hissedecek. Çocuğun başka şeylerle kafası dolu olmadığına tabi ki kendini okuluna derslerine verecektir.” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir.

Öğretmenlerin çoğunluğu ailelerin çocuklara nasıl davranacakları yönünde eğitilmeleri gerektiğini vurgulayarak bu sorunun çözümü için uzman kişilerle beraber aile ziyaretleri, çocuk haklarının anlatıldığı organizasyonlar ya da okulda ailelere rehberlik edecek birimler oluşturulabileceği belirtmişlerdir. Merve öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Ailelerin bilinçlendirilmesi gerekiyor. Aile çocuğu birey olarak kabul etmesi gerekiyor. Uzman kişilerle birlikte aile gezileri yapılarak ya da belli organizasyonlarla çocuğun hakları, çocuğa nasıl davranılması gerektiği hakkın da

bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.” olarak açıklarken; İbrahim öğretmen ise, “Velilere rehberlik edecek bir rehberlik servisimiz de olmalı belki her yerde buna gerek duyulmayabilir ama bizim okulda gibi yerlerde çok gerekli olduğunu düşünüyorum.” şeklinde dile getirmiştir.

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ailelerin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu, ailelerle yapılacak işbirliği sayesinde, okulda öğrenilenlerin ailede desteklenmesiyle öğrenmenin kalıcı olacağını ve öğrencilerin hayatlarında daha fazla kullanacaklarını vurgulamışlardır. Bilal öğretmen, aileleri okul, kulüp ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına, çeşitli gezilere öğrencilerle birlikte katılım gösterdiklerinde hem ailelerin hem de öğrencilerin gelişim sağlayacağını ve öğrencilerin öğrendiklerini davranışa dönüştüreceklerini dile getirmiştir. Bilal öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Mesela okullardaki kulüp çalışmalarına, belirli gün ve haftalara, çeşitli il ve ilçe gezilerine, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına aileden izin almak yerine onların da etkin olarak katılımını sağlamalıyız. Bu şekilde ailelerinde etkin bir vatandaş olarak bilinç seviyelerinde yükselme olacaktır. Ailelerde meydana gelecek olumlu bir gelişim yine çocuklara yansıtacaktır. Çocuklar derste edindiklerini ailede de devam etmiş olacaklarından davranış boyutuna taşımış olacaklar.

İbrahim öğretmen, öğrencilerin ailelerinin büyük çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olduğunu ve çocuklarına yardımcı olmak istedikleri halde ne yapacaklarını bilmediklerini belirterek öğretmen ve ailelerin bir araya gelmesinin öneminden söz etmiştir. İbrahim öğretmen bu konudaki görüşlerini “Bizim velilerimizin çoğu ilkokuldan dahi mezunu bile olamayanlar. Veli geliyor çocuğumun benim gibi olmasını istemiyorum ama okuma yazma bile bilmiyorum ne yapabilirim diyor. Öğretmenlerin velilerin gelişimi üzerinde de etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan veliler ile öğretmeleri sık sık buluşturmak gerekiyor.” şeklinde dile getirmiştir. Çağlar öğretmen ailelerle görüşmesinin ne kadar önemli olduğunu yaşadığı bir olay üzerinden anlatarak örneklendirmiştir. Çağlar öğretmen, “Birkaç kız çocuğumuz vardı. Derse katılmıyorlar, doğru bilseler bile söylemiyorlardı, konuşmuyorlardı, yalan söylüyorlardı. Ailenin evine gidip görüştüktan sonra bu davranışlar olumlu yönde değişti.” biçiminde ifade etmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliklerini günlük yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlamak için katılımcılar çevreye yönelik birbirinden farklı noktalara vurgu yaparak öneriler sunmuşlardır. Ahmet öğretmen

hangi statüde olduğu fark etmeksizin toplum üyelerinin ahlak kurallarına uymalarını, hak ve sorumluluklarını yerine getirmelerinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ahmet öğretmen bu konudaki görüşünü, “Toplumdaki herkes hangi statüde olursa olsun, ahlak kurallarına, vatandaşlık hak ve sorumluluklarına dikkat etmelidir.” biçiminde ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin çevrelerinde bulunanların davranışlarına dikkat ettiklerini ve model aldıklarını değinerek görüşlerinin açıklamaya devam etmiştir. Ahmet öğretmen, “Biz çocukların yaptıklarımızı görmediklerini ya da dikkat etmediklerini sanıyoruz. Aslında her şeye dikkat ediyorlar ve kendilerine model seçiyorlar.” şeklinde görüşlerini açıklamıştır. İbrahim öğretmen okul yönetiminin de öğrencilere olumlu örnek olmasını vurgulamıştır. İbrahim öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Okul yönetiminde eğitim sürecinin bir parçası haline getirilmesi gerekiyor. Derste nasıl ki öğrencilere birbirinize karşı saygılı davranmalarını öğretiyorsak okulun her yerinde bu örnekleri çocuk görmeli.” olarak belirtirmiştir. Burak öğretmen ise öğretmenin davranışlarının öğrenci üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Burak öğretmen “Öğretmenin tavrı çok önemli. Demokrasiyi çocuğa şiddetin yanlış olduğunu anlattığımız bir derste tavırlarımızda adil olmamız gerekiyor. Anlatımız şeyleri bizimde uygulamamız gerekiyor ki çocukta bunu uygulasin.” şeklinde ifade etmiştir.

Zeki öğretmen ise, öğrencilerin ailelerin söylediklerinden daha fazla davranışlarına baktıklarına değinmiştir. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Aileler bu kötü yapma bunu ben yapıyorum ama sen yapma diyorlar iyi de çocuk söze bakmıyor ki etrafında yapılan davranışa bakıyor. Önce söyleyen kişi kötü davranışı yapmayacak ki çocukta onu örnek alıp yapmayacak.” biçiminde belirtmiştir. Bilal ve Selim öğretmenler, medya ve toplum da önde gelen insanların davranışlarının öğrencilerin üzerinde etkili olduğunu vurgulamışlardır. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Çocuklar sosyal medyada, televizyonda videoları izliyorlar. Orada bir kötü söz söyleyince herkes gülüyor komik sanıyor hâlbuki bu iyi bir şey değil çocukları etkiliyor ve çocuklarda öyle davranıyorlar.” şeklinde dile getirmiştir. Bilal öğretmen ise bu konuya ilişkin görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Medya ve toplumda önde olan insanlar çocuklar üzerinde etkili olabiliyor. Mesela son dönemde sanatçıların içinde yer aldığı tasarrufa yönelik yani suyun ne kadar önemli olduğunu anlatan bir belgesel yapılmış. Bu belgeseli çevresel duyarlılık oluşturmak için okulda öğrencilerimizle birlikte izledik ve tartıştık. Bazı çocuklarımızın biz artık suyu dikkatli kullanıyoruz demelerinden etkili olduklarını çıkarıyorum.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterlilerini daha fazla kullanmalarını sağlamak için katılımcılar öğretmen yetiştirme programına yönelik farklı öneriler sunmuşlardır. Tarık, Süleyman ve Ahmet öğretmenler, öğretmen yetiştirme programlarının düzenlenmesi gerektiğini, üniversitede verilen eğitim ile öğretmenlik mesleğine başladıktan sonra karşılaştıklarının farklı olduğunu bu sebeple öğrencilerin seviyelerine uygun olarak yaparak ve yaşayarak öğrenmelerini sağlayacak ve teknolojiyle iç içe olacak şekilde uygulamaya daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Tarık öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Üniversitede eğitim sürecinde de bir sıkıntı var. Benim dönemimde staj dersimiz vardı ve çokta önemsenmiyordu. Şimdilerde danışman öğretmenlerin gözetiminde stajlar gerçekleşiyor. Ama yine de uygulamaya daha geniş yer verilirse daha iyi olacağını düşünüyorum.” şeklinde belirtirken; Süleyman öğretmen, “Öğretmen yetiştirme programları hazırlanırken uygulamaya daha çok yer verilmesi, teknolojiyle iç içe eğitim verilmeli.” biçiminde dile getirmiştir. Ahmet öğretmen ise bu konudaki görüşlerini, “Üniversite de aldığım eğitim ve pratikte karşılaştıklarım çok farklıydı. Mesela orada ders vereceğimiz öğrencilerin seviyelerinde yaparak yaşayarak öğrenmeyi nasıl aktaracağımızı bizimde öğrenmemiz gerekiyor.” olarak açıklamıştır.

Süleyman ve Yasemin öğretmenler, öğretmenlik uygulaması için gelen öğrencilere danışman öğretmenlerin nasıl davranmalarını gerektiğini bilmediklerini ve yönlendiremediklerini, bir sınıfa birden fazla öğretmen adayının birlikte girdiğini öğrencilerin devamsızlık yaptıklarını ve öğretmenlik uygulaması derslerinin daha verimli hale getirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Süleyman öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Staj için aynı sınıfa üç stajyer birlikte giriyor. Dersi siz işleyin dediğimizde onlar hazırlıksız geliyorlar. Bazen okula gelmiyorlar sorumluluklarını yerine getirmiyorlar. Yani stajlar sadece bir ön bilgi olabilir gerçekte öğretmen olarak yetişmesine yetmiyor.” şeklinde açıklarken; Yasemin öğretmen ise, “Staj aldığımız öğretmenler stajyere nasıl davranılır, onları nerde ne gibi görevler vereceğiz konusunda bilgili değillerdi. Böyle olunca bir şey öğrenemedik. Şimdi staj uygulamaları verimli bir hale getirilebilir.” şeklinde dile getirmiştir.

Selim öğretmen, ise diğer öğretmenlerden farklı olarak öğretmen adaylarının, atanma kaygılarından dolayı öğretmenlik uygulamasına yeterli önem göstermediklerini bu durumun düzeltilmesini önermiştir. Selim öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Bu yıl 4 üniversite öğrencisi stajyer olarak bizim okula geliyor. Bunlar biz zaten

atanamayacağız diyorlar. Staja başlamadan gelmemenin yollarını arıyorlar. Atanma atanmama sıkıntısıyla kendini derslere veremiyorlar bu değişmeli bence.” biçiminde ifade etmiştir.

Yasemin ve Selim öğretmenler, eğitim fakültelerine alımlarda öğrencilere bildiklerini aktarabilen, davranışlarıyla örnek olabilecek, kendini nasıl kontrol edeceğini bilen, çocuk psikolojisinden anlayanların alınmasını önermişlerdir. Yasemin öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Herkes öğretmen olmamalı, çocuğa bildiklerini aktarabilen, tavırlarıyla örnek olacak kişiler öğretmen olmalı bence.” olarak dile getirirken; Selim öğretmen ise, “Öğretmenlik bölümüne alımlarda öğrendiği bilgileri aktarıp aktarmadığı ya da insani duyguları nasıl sinirli mi, kendini kontrol edebiliyor mu, öğretmenlik yapmaya yeterli mi, çocuk psikolojisini anlayabiliyor mu, bunun düzenlenmesi gerekiyor.” biçiminde belirtmiştir.

Selim öğretmen üniversitede eğitim bölümlerinde pedagojik formasyona ek olarak çocuk psikolojisi derslerine yer verilmesini önermiştir. Selim öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bir öğretmenin çocukların psikolojisini çok iyi bilmesi gerekiyor. Üniversitede eğitim fakültelerinde pedagojik formasyon dan farklı olarak çok daha detaylı olarak çocuk psikolojisi dersleri olmalı.” şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlamak için katılımcılar öğretmenlere yönelik farklı öneriler sunmuşlardır. Seray ve Zeki öğretmenler, öğretmenlerin öğrencilerin ilgilerini, yeteneklerini, öğrendiklerinin ne kadarını yaşamlarında kullandıklarını gözlemlmelerini vurgulamışlardır. Seray öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Öğretmen bence öğrencisini tanımalı. Biz öğrencinin yanında zaman geçirirsek onun ilgilerini, yeteneklerini, neyi ne kadar uyguladığını öğrenebiliriz.” olarak belirtirken; Zeki öğretmen ise, “Öğretmenlerimize de görevler düşüyor. Mesela öğretmen öğrencinin davranışlarını gözlemelidir.” şeklinde açıklamıştır.

İbrahim ve Selim öğretmenler, öğrencilerinin ailelerini, hayatlarında rol oynayan değişkenleri öğretmenlerin bilmelerini bu sayede öğrencilerin gelişimlerini sağlayacak şekilde davranmalı ve planlamalar yapmalıdır. Böylece öğretmenlerin öğrenciler üzerinde etkileri artacak ve öğrencilerin derse katılımları ve dersten edindiklerini hayatlarında kullanımları da artacaktır şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. İbrahim öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Öğretmenler öğrenciyi tanımalı, öğrencilerinin hayatlarındaki değişkenleri bilmeli, ona göre de bireysel olarak

gelişimleriyle ilgilenmeli. Zaten böyle olunca derste öğrendiklerini uygular.” olarak açıklarken; Selim öğretmen, “Şimdi öğrenciyi ne kadar tanırsak aileyi ne kadar tanırsak öğrenci üzerindeki etki daha çok artar. Hem öğrenciler derse de katılırlar. Öğrencilere karşı merhamet ile davranmamız ve bir çocuk olduklarını unutmamamız gerekiyor.” biçiminde ifade etmiştir.

Süleyman öğretmen, günümüz teknoloji çağını takip eden araştıran, iletişim gücü yüksek, güncel konuları takip eden ve öğrencilerine aktarabilen öğretmenlerin olması gerektiğini, yani öğretmenlerin kendini geliştirmesini vurgulamıştır. Süleyman öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Düşünsenize teknoloji çağındayız ama öğretmen notları sisteme girmeyi bilmiyor. Akıllı tahtayı kullanamıyor. Bizim çağa uygun teknolojiyi kullanan, iletişimi iyi, günümüzün sorunlarını takip eden ve öğrencilere akt. öğretmenlere ihtiyacımız var.” biçiminde açıklamıştır.

Zeki ve Hülya öğretmenler, öğretmenlerin sadece birkaç öğrenci ile dersti işlememesini, diğer öğrencilerinde derse ilgilerinin çekilmesini vurgulamışlardır. Zeki öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Derste sadece çalışkan öğrenciler ile dersti yürütmemeli ve diğer öğrencileri de derse çekebilmelidir.” olarak belirtirken; Hülya öğretmen ise, “Öncelikle öğrencilerin dikkatlerini çekmemiz gerekiyor. Yoksa dersti dinlemiyorlar ve ilgilenmiyorlar.” biçiminde görüşlerini açıklamıştır. Burak öğretmen, öğrencilerin ilgilerini sanal interaktif uygulamalarla çekilebileceğini, aynı zamanda araştırma yapmalarını sağlamış olacaklarını vurgulamıştır. Burak öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Günümüzde interaktif uygulamalar var. Bunlarla çocuklarını dersle ilgilenmeleri sağlanabilir. Böyle araştırma yapmaları özendirilmiş olur. Artık Çocuklar kütüphane gitmiyor internette daha keyifli ve pratik, daha evrensel ve gerçekçi sonuçlar elde edebiliyorlar.” şeklinde belirtmiştir.

Zeki öğretmen, öğretmenlerin öğrencilerin saygı sınırını aşmadığı ve başkalarının haklarını ihlal etmediği sürece kendini ifade etmesini sağlayacak şekilde konuşmasına izin vermelerini önermiştir. Zeki öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Bazı öğretmenler derste gürültü yapmayan öğrenciden memnun olduklarını söylüyorlar ancak çocuk terbiyesizlik yapmadığı sürece tabi ki konuşmalıdır. Çocuk kendini kapatmayacak iletişim içinde olacak ki bir şeyler öğrensın ve hayatında uygulayabilsın.” şeklinde belirtmiştir.

Mehmet öğretmen, bazı öğretmenlerin yaşları sebebiyle hem sınav kâğıtların hazırlama ve notları internet üzerinde sisteme girme gibi kendi hayatlarında

kullanamadıklarını hem de dersin konularından olan iletişim ve teknoloji konularını kendileri de bilmedikleri için öğrencilere anlatamadıklarını vurgulamıştır. Bu açıdan hizmet içi eğitimlerin arttırılmalı ve öğretmenlerin gelişimlerini sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Mehmet öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Derste iletişim ve teknoloji konusunu internetten alışverişi, kredi kartlarının güvenli kullanımını anlatıyoruz. Ama yaş 57-60 emekliliğine birkaç yıl kalmış yok bilmiyor anlatamıyorlar. Düşünsenize yazılı kâğıtlarını hep elle hazırlamış bilgisayarda hazırlayamıyorlar, notları giremiyorlar bizden yardım istiyorlar. Böylece olan çocuklara oluyor. Bunlar meslek içi eğitimlerle geliştirilmeli bence.

Seray öğretmen seminer dönemlerinde toplantılardan artan zamanlarda öğretmenlere farklı yöntem ve tekniklerinin öğretmeye yönelik eğitim verilmesini önermiştir. Seray öğretmen bu konudaki görüşlerini, “Öğretmenler için hizmet içi kursları açılmalı. Seminer dönemlerinde toplantılar dışında kalan süre çok verimli geçmiyor. Bu sürelerde öğretmenleri eğitime alsalar, eksik yönlerini geliştirirler. Farklı yöntem ve teknikler öğretseler daha iyi olur.” şeklinde belirtmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliklerini yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlamak için katılımcılar kitaplara ilişkin birbirinden farklı noktalara vurgu yaparak öneriler sunmuşlardır. Seray öğretmen, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında konuların kronolojik sıranın takip edilmesini, konu bütünlüğünün sağlanmasını ve daha basit bir şekilde ele alınmasını önermiştir. Seray öğretmen bu konuya yönelik görüşlerini, “Kitaplarda kronolojik bir sıraya göre tarih konuları verilmemiş. Biraz daha basite indirgenip belli bir sırayla verilirse o zaman konu bütünlüğü daha iyi sağlanır.” olarak belirtirmiştir.

Burak öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde ders kitabı dışında ayrı bir kitap olarak ya da ders kitabıyla beraber tek kitap şeklinde yardımcı kaynak kitap verilmesini vurgulamıştır. Burak öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Yardımcı kaynak kitap önceki yıllarda olduğu gibi tekrar verilebilir. Ya da ders kitabı içinde tek kitap halinde bulunabilir.” şeklinde belirtmiştir.

Ahmet öğretmen, sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık eğitiminde haritalardan yararlanılarak tarih ve coğrafya ile ilgili konuların anlatımında yararlanılabileceğini belirtmiştir. Bu bakımdan harita gibi görsellere daha fazla yer verilmesini önermiştir. Ahmet öğretmen bu konuya ilişkin görüşlerini, “Ders kitaplarında görseller az, ders kitaplarında harita kullanımına daha fazla yer verilmesi

gerekiyor. Vatandaşlık eğitiminde harita kullanarak tarihi konuları, coğrafik öğeleri ve daha birçok şeyi verebiliriz.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde ilk olarak araştırmada elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Daha sonra ulaşılan sonuçlar ile alanyazında yer alan benzer çalışmalar tartışılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuç

Araştırma sonuçları öğrencilerin, ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anket sonuçları, anket maddeleri ile farklı değişkenlerin ilişkisine yönelik ki-kare test sonuçları ve öğretmen görüşlerinden elde edilen sonuçlar olmak üzere üç başlık altında sıralanmıştır.

5.1.1. Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımları anket sonuçları

Araştırmaya katılan öğrencilerin; sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi beceri ve değerlerinden; toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer verme, çevrelerindeki tarihi mekânlara zarar vermeme ve bayramlarda büyüklerini ziyaret etme, ödevlerini yapma ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki göstermeyi günlük yaşamlarında en fazla kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanında öğrencilerin hakları ihlal edildiğinde itiraz etme, okuldaki eşyalara zarar vermeme, İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulunma, biri zarar verdiğinde başkalarına kimseye söyleme ve onlar gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla konuşma davranışlarını da günlük yaşamlarında yine fazla sergiledikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin; yataklarını toplama, sorumlu olmadıkları işlerin onlara yaptırılmasına izin vermeme, bir görüşün gerçekliğini araştırma, yaşadıkları bir olay üzerinde ayrıntılı düşünme, arkadaşları oyun oynamak istemediklerinde onları zorlamama, farklı bir kültürle karşılaştıklarında o kültürün özelliklerini araştırma, harcamalarını harçlıklarını göz önünde bulundurarak yapma, garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almama, kullanmadıkları eşyaları ihtiyaçlarını karşılamak için farklı şekillerde tüketme, dişlerini fırçalarken suyu dikkatli kullanma, internette saygısız davranmama, çevrelerindeki atık toplama kutularını kullanma, trafik kurallarına uyma, Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen gösterme, arkadaşları arasında ayrımcılık yapıldığında tepki verme, okul kurallarına

uyuma, adaletli yapılmayan sınıf başkanı seçimlerine itiraz etme, “ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalışma, hatalı bir ürün aldıklarında iade edebildikleri, satın aldıkları ürünlerin faturasını istemeye çekinmeme, bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına haber verme, okulda yaşadıkları bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinmeme, araştırma ödevi hazırlarken yararlandıkları kaynaklara dikkat etme gibi vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında uyguladıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin; okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katılma, öğretmenlerinin düşüncelerine katılmayacağını düşündüklerinde fikirlerini açıklama-açıklamama, onlara farklı gelen kişilerle arkadaşlık etme, ürün alırken isteklerine-ihtiyaçlarına öncelik verme, satın aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösterme, başkalarının düşüncelerini onlara dayatmalarına karşı çıkma, mahallerinde yapılan yardım çalışmalarına katılma, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katılma, okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katılma, korsan ürünleri alma-almama, sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirtmede ise kararsızlık yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.2. Anket maddeleri ile farklı değişkenlerin ilişkisine yönelik sonuçlar

Ortaokul Öğrencilerinin “Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinde” yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile araştırma kapsamında belirlenen bağımsız değişkenler arasında ki-kare test sonuçlarından yola çıkarak göz ardı dileyebilir düzeyde anlamlı bir farklılık bulunanlara bulgular kısmında yer verilmiş ancak sonuçlar kısmında yer verilmemiştir.

Ortaokul Öğrencilerinin “Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketinde” yer alan bazı maddelere öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile sosyo-ekonomik çevre değişkeni arasında bir ilişki saptanmıştır. Anket maddelerine verilen yanıtlar ile zayıf düzeyde bir ilişkiyle üst sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin alt ve orta sosyo-ekonomik çevreye göre daha çok; biri onlara zarar verdiğinde başkalarına söyledikleri, satın aldıkları ürünlerin faturasını istemeye çekinmedikleri, bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına söyledikleri, İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları, okul kurallarına uydukları ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri belirlenmiştir.

Ankette yer alan bazı maddelere verilen yanıtlarla cinsiyet arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla; garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almadıkları, dişlerini fırçalarken suyu dikkatli kullandıkları, internette saygısız davranmadıkları, kullanmadıkları eşyalarını ihtiyaçlarını karşılamak için farklı şekillerde tükettikleri, çevrelerindeki atık toplama kutularını kullandıkları, başkalarının kendi düşüncelerini dayatmasına karşı çıktıkları, bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına söyledikleri, mahallerinde yapılan yardım çalışmalarına katıldıkları, trafik kurallarına uydukları, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katıldıkları, okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katıldıkları, korsan ürünleri almadıkları, Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen gösterdikleri, arkadaşları arasında ayrımcılık yapıldığında tepki verdikleri, okul kurallarına uydukları, okulda yaşadıkları bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinmedikleri, okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları kampanyalara katıldıkları, ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları, araştırma ödevi hazırlarken yararlandıkları kaynaklara dikkat ettikleri ve orta düzeyde bir ilişki ile kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla ödevlerini yaptıkları, İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulundukları ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri tespit edilmiştir.

Ankette bulunan bayramlarda büyüklerimi ziyaret ederim maddesiyle aynı evde yaşayan kişi sayısı 7 ve üzeri olan öğrenciler lehine zayıf düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

Ankette yer alan bazı maddelere verilen yanıtlarla anne eğitim düzeyi arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin; annesi okuryazar olamayan, okuryazar, ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olanlardan daha fazla, ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları; annesi okuryazar olmayanların ise diğerlerinden daha fazla başkalarının kendi düşüncelerini dayatmalarına karşı çıktıkları tespit edilmiştir.

Ankette bulunan, ailemin benimle ilgili aldığı bir kararı istemiyorsam değiştirmeye çalışırım maddesiyle baba eğitim düzeyi arasında zayıf düzeyde bir ilişkiyle babası üniversite mezunu olan öğrenciler lehine bir ilişki belirlenmiştir.

Ankette yer alan bazı maddelere verilen yanıtlarla baba mesleği arasında zayıf düzeyde bir ilişki ile babası memur olanların; babası çalışmayan, serbest ve işçi olarak çalışanlardan daha fazla izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki

gösterdikleri ve ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.3. Öğretmen görüşlerinden elde edilen sonuçlar

Öğretmenlerle yapılan- yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen sonuçlar; vatandaş özellikleri, öğrencilerin vatandaş olmak için öğrendikleri, sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliği, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri ve ilgilenmedikleri vatandaşlık konuları, öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık yeterliklerini günlük yaşamlarında uygulama durumları, öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini günlük yaşamlarında kullanırken karşılaştıkları sorunlar ve sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık kazanımlarını öğrencilerin günlük yaşamlarında daha fazla kullanabilmeleri için öneriler şeklinde sunulmuştur.

Vatandaşa bulunması gereken özellikleri öğretmenlerin çoğu; haklarını bilme ve kullanma, sorumluluklarını bilme ve yerine getirme, çevresindeki sorunlara duyarlı ve çözümünde rol oynama olarak tanımlamaktadır. Bu özellikleri başkalarının haklarına saygılı, vatanını ve milletini sevmek, ülkesi ve milleti için çalışmak, adil, doğaya duyarlı, katılımcı ve dürüst olmak, empati kurabilmek, ülke sembollerini sevmek ve korumak, yasalara uymak takip etmektedir. En az ifade edilen vatandaş özellikleri ise; çalışkan, demokratik, çevresine faydalı, hoşgörülü, insancıl olmak; öngörüye ve Türklük bilincine sahip olmak; haklarını bilmeyenleri yönlendirme, herkese eşit davranmak, ihtiyacı olanlara yardım etmek, kendini geliştirme, ülkesine aidiyet hissetmek ve ülkesini korumaktır.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık yeterliklerini öğretmenler; bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç boyutta ifade etmişlerdir. Bu derste öğrencilerin vatandaşlık bilgisi olarak; öğrencilerin en çok vatandaşlık haklarını ve toplum kurallarını, daha sonra kurumların neler olduğunu ve bu kurumların görevlerinin neler olduğunu öğrendiklerini bildirmişlerdir. Bunların yanı sıra; yönetim birimlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve güncel konuları da edinmektedirler. Vatandaşlık becerisi olarak; daha çok politik okuryazarlık ve iletişim becerilerini daha sonra katılım ve teknoloji okuryazarlığı, araştırma ve kendini tanıma becerisi kazanmaktadır. Vatandaşlık değerleri olarak; sorumluluk sahibi, sorunlara duyarlı, başkasının hakkına saygılı, topluma yararlı ve dürüst olmayı; vatanını sevmeyi, ülkesi için çalışmayı ve ülkesine aidiyet hissetmeyi; bilimsel, doğru, ahlaklı, farklılıklara saygılı, hoşgörü,

eşitlikçi, adaletli, yardımsever, paylaşımcı, başkalarıyla dayanışma içinde olmayı ve tasarruf etmeyi öğrenmektedirler.

Sosyal bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme açısından yeterliliğini/yetersizliğini öğretmenler öğretim programı ve ders kitapları olmak üzere iki tema altında ifade etmektedirler. Öğretmenlerin bir kısmı sosyal bilgiler dersi öğretim programının, vatandaş yetiştirme açısından yeterli olduğunu belirtirken; öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu programı vatandaş yetiştirme açısından yetersiz gördüklerini vurgulamışlardır. Öğretim programında vatandaş yetiştirme açısından yeterli belirtenler; kazanımların iyi hazırlandığını, konu sıralanmasının doğru yapıldığını, konularının öğrencilerin yaşına uygun olarak hazırlandığını, konuların günlük yaşama yakın ve somut bir şekilde ele alındığını dile getirmişlerdir. Yeterli olmadığını belirtenler ise; özellikle programda yer alan vatandaşlıkla ilgili kazanımları günlük yaşamında kullanan öğrenci sayısının az olduğuna değinmişlerdir. Bunun yanında ders süresinin az olduğu, dersin daha çok teorik olarak işlendiği ve öğrencilerin derse etkin olarak katılımının sağlanmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca dersin çok yoğun olduğu, bazı konulara programda az yer verildiği, bazılarına ise gereğinden fazla yer ayrıldığı ve bazı konuların öğrenciler açısından soyut kaldığı dile getirilmiştir. Bunlara ek olarak bazı konuların yüzeysel ele alındığı, bazı konuların öğrenci seviyesine uygun olmadığı, konular arasında kronolojik sıranın takip edilmediği, öğrencilerde tam bir öğrenme sağlanmadığı, sınıf düzeyleri arasındaki bağlantının iyi kurulmadığı, aynı sınıf düzeyinde de konular arasında bir bütünlük olmadığı, derste verilen kavramların içinin iyi doldurulmadığı ve program hazırlanırken bölgesel özelliklerin dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının vatandaş yetiştirme açısından yeterli olduğunu belirten öğretmenler; kitaplarda görsellere yeterince yer verildiğini ve görsellerin içeriğe uygun olarak hazırlandığını, konuların sade ve anlaşılır ele alındığını, sorulara yeterince yer verildiğini ve içeriği destekler nitelikte olduğunu, etkinliklerin iyi hazırlandığını ve yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların yanında konularının doğrudan başlıklar altında toplandığını ve özetlendiğini, içeriğin öğrencilerin seviyeleri de dikkate alınarak iyi hazırlandığını ve öğrencilere ücretsiz dağıtılan kitaplar dışında başka bir kaynağa ihtiyaç duymadıklarını söylemişlerdir. Yeterli olmadığını belirtenler ise; kitaplarda bazı konuların yüzeysel ele alındığını ve bazılarının ise çok fazla detaylı anlatıldığını, konularının doğru bir şekilde sıralanmadığını, içeriğin iyi hazırlanmadığını ve sorulara az yer verildiğini dile getirmişlerdir. Bunlara ek olarak kitapların sade

olmadığı, öğrencilerin ilgisini çekmediği ve ezberlemeye yönlendirdiği, etkinliklerin az olduğu ve iyi hazırlanmadığı, öğrenci seviyesinin dikkate alınmadığı, kullanılan dilin öğrenciler tarafından anlaşılmadığı, yardımcı kitap verilmediği ve eksiklik yaşandığı ifade edilmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgilendikleri/ilgilenmedikleri vatandaşlık konularını ve nedenlerini öğretmenler dört tema altında açıklamışlardır. Öğrencilerin ilgilendikleri konuların başında günlük hayatta gördükleri ve kullandıkları ile hak ve sorumluluk konuları gelmektedir. Bunların yanı sıra; coğrafya, tüketici hakları, seçme-seçilme, eski çağ tarihi, insan hakları ve demokrasi, bilim ve teknoloji, kahramanlık ve iletişim konularıyla ilgilenilmektedir. Askerlik yapma, toplumla alakalı konular ve insan ilişkileri ise az sayıda öğretmen tarafından belirtilen görüşlerdir. Öğrencilerin vergi konusuyla ilgilendiklerini belirten bir görüş ve ilgilenmediklerini açıklayan başka bir görüş bulunmaktadır. Belirtilen konulara ilgi duyulması; öncelikle yaparak-yaşayarak katılım sağlama ve günlük hayatta ihtiyaç duyma olarak açıklanmıştır. Bunlara ek olarak öğrencilerin konu hakkında bilgilerinin olduğu, somut olarak ortaya konan, sınavlarda sorulan ve görsel materyal kullanılan konulara ilgi gösterdikleri dile getirilmiştir. Yönetimde söz sahibi olma da ilgilenme neden olarak açıklanmıştır. Öğrencilerin ilgilenmedikleri konuların başında tarih konuları gelmektedir. Bunun dışında; yönetim birimleri, siyasi haklar, kanunlar, vergi konularıyla öğrenciler ilgilenmemektedir. Bu konulara ilgi duyulmaması; öncelikle konuların ezbere dayalı olması, soyut olması ve günlük hayatta kullanılmaması olarak açıklanmıştır. Etkinlik yapılmaması ve ilgili konuların öğrencilerin seviyesine uygun olmaması da diğer önemli sebeplerdir. Ön yargılı olma, derse hazırlıksız gelme, gelir seviyesinin düşük olması, geçmişle bağ kuramama ve toplumda uygulanmaması ise az sayıda öğretmen tarafından belirtilen görüşlerdir.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında kullanımlarının, günlük yaşamlarında uyguladıkları/uygulamadıkları temaları altında toplandığı ve uygulamadıkları görüşünün öne çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin günlük yaşamlarında kullandıklarının başında haklarını arama ve kullanma gelmektedir. Bunların dışında; tüketici ve dilekçe haklarını kullanma, başkalarıyla empati kurma, güvenli alışveriş yapma gibi vatandaşlık yeterlilikleri de kullanılmaktadır. Dayanışmacı olma, duyarlı olma, geri dönüşümlü ürün kullanma, merhametli olma, kendine uygun olan meslek

seçimi yapma, vicdanlı olma gibi yeterliklerde az sayıda öğretmen tarafından belirtilen görüşlerdir. Öğrencilerin derste edindikleri ancak günlük yaşamlarında uygulamadıklarının başında sorumluluklarını yerine getirme ve saygılı olma gelmektedir. Bunun dışında; doğayı koruma, okul ve eşyalarını koruma, düşünceli olma, eşitlikçi olma, paylaşımcı olma ve ayrımcılık yapmama öğretmenler tarafından belirtilen diğer görüşlerdir. Sorumluluklarını yerine getirme, sorunlarını barışçıl yollarla çözme, olumlu iletişim ve insan ilişkileri kurma, okul ve sınıf kurallarına uymayı öğrencilerin günlük yaşamlarında uygulamadıklarını belirten görüşler olduğu gibi, uyguladıklarını dile getiren görüşlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin; tasarruflu olma, doğru söyleme ve yardımsever olma ve hayvan sever olma gibi vatandaşlık yeterliliklerini ise hem uyguladıklarını hem de uygulamadıklarını belirten birer görüş belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri bilgi, beceri ve değerleri günlük yaşamlarında kullanırken karşılaştıkları sorunlara ilişkin; okul ve eğitim sisteminden, çevreden, aileden, öğrenci ve öğretmenden kaynaklı sorunlar temaları altında görüşlerin toplandığı görülmektedir. Okul ve eğitim sisteminden kaynaklı; derste öğretilenler ile gerçek hayatın çelişmesi, sosyal bilgiler dersine yeteri kadar önem verilmemesi, uygulama ortamlarının kısıtlı olması ve okulun uzakta olması gibi o sorunlar olduğu belirtilmiştir. Çevreden kaynaklı sorunların başında; öğrencilerin haklarını kullanmalarının kısıtlanması, çevrenin öğrencilere olumsuz örnek olması ve çevre tarafından öğrencilerin fikirlerinin önemsememesi gelmektedir. Bunların yanı sıra; öğrencilerin yapılan yanlışlıkları uyarınca tepki almaları, eşitliğin olmaması, toplumda var olan kurallara başkalarının uymaması ve öğrencilere şiddet uygulanması belirtilen diğer görüşlerdir. Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması, ekonomik sıkıntılarının olması, öğrenciyle yeteri kadar ilgilenilmemesi, kültürel yapı ile derste öğretilenlerin aynı yönde olmaması ve öğrencinin yaptığı yanlış davranışa ailenin tepki göstermemesi gibi aileden kaynaklı sorunlar bulunmaktadır. Derste verilenleri içselleştirememesi, şiddet kullanma, ahlaki kötüleşme içinde olma, çekingen ve şımarık olma gibi öğrencilerden kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Aynı zamanda öğretmenlerden kaynaklı; derste anlattıklarını uygulamadıkları, bazı konuları meslekte öğrendikleri ve bazı konuları sınıfta rahat konuşamadıkları gibi sorunlar yaşandığı vurgulanmıştır.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında daha fazla kullanmalarını sağlamaya ilişkin; öğretim programına, eğitim

sistemine, ailelere, öğretmen yetiştirme programına, çevreye, öğretmenlere ve ders kitaplarına ilişkin öneriler temaları altında görüşlerin toplandığı görülmektedir. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında daha fazla kullanmaları için öğretim programına yönelik getirilen önerilerin başında ders saati arttırılması ile konuların düzenlenmesi gelmektedir. Bunlara ek olarak okul kulüplerinin daha işlevsel hale getirilmesi, okuliçi ve dışı etkinliklerin artırılması ve desteklenmesi, değerler eğitime önem verilmesi, etkin katılıma daha çok yer verilmesi, ölme-değerlendirmede farklı yöntemler kullanılması, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılması ve öğrencilere teknoloji okuryazarlığı becerisi kazandırılması önerileri getirilmiştir. Aynı zamanda materyallerin zenginleştirilmesini ve derste öğrenilenleri uygulayan öğrencelere ödül verilmesini öneren birer görüş bulunmaktadır. Eğitim sitemine yönelik; sınıf mevcudunun azaltılması, blok ders yapılmaması, ikili öğretimin kaldırılması, eğitim politikalarının bir düzene oturtulması, seçmeli ders sayısının arttırılması, öğretmenlik bölümleri arasında geçişin kaldırılması, farklı dersler arasındaki süre farkının ayarlanması ve vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesi önerilmiştir. Bunların yanı sıra; sınıf geçme sisteminin düzenlenmesi, zorunlu ders saati azaltılması, öğretmenlere değer verilmesi, ücretli öğretmenliğin kaldırılması ve öğrencilere okul bittikten sonra eğitim aldığı alanda iş olanağının sağlanması da öneri olarak sunulmuştur. Ailelere ilişkin; aile-okul işbirliğinin sağlanması, ailelerin eğitilmesi ve ekonomik durumlarının düzeltilmesi; çevreye ilişkin ise, öğrencilere toplumun olumlu örnek olması şeklinde öneriler getirilmiştir. Öğretmenlere ilişkin; hizmet içi eğitim verilmesi, derse öğrencilerin ilgilerinin çekilmesi, derste teknolojiye yararlanılması, öğrencileri yeterince tanımalarını, seminer dönemlerinin daha verimli geçirilmesi ve öğrencilerin fikirlerine önem verilmesi öneri olarak belirtilmiştir. Ders kitaplarına ilişkin; konuların basitleştirilmesi, görsellere daha fazla yer verilmesi, kronolojik sıranın izlenmesi ve öğrencilere yardımcı kaynak kitap verilmesi şeklinde öneriler getirilmiştir.

5.2. Tartışma

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanım durumlarının belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada öğrencilerin; vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında kullanırken yaşadıkları sosyo-ekonomik çevre, cinsiyet, kardeş ve ailede yaşayan kişi sayısı, aile

yapısı ve özelliklerinden etkilendikleri belirlenmiştir. Bunların yanında sosyal bilgiler dersinin program, ders kitabı ve öğrenme süreci ile öğretmen algı ve yeterliklerinden de etkilendiği belirlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre öğrenciler, sosyal bilgiler dersinde edindikleri vatandaşlık kazanımlarını bazılarını uygularken bazılarını uygulayamamaktadır. Öğrencilerin, anket maddelerine verdikleri yanıtlarda günlük yaşamlarında çeşitli haklarını kullandıkları ve sorumluluklarını yerine getirdiklerini belirtmelerine karşın, okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katılma, öğretmenlerinin onların fikirlerine düşünceme katılmayacağını düşündüklerinde fikirlerini açıklama, kendisine farklı gelen kişilerle arkadaşlık etme, ürün alırken isteklerine mi yoksa ihtiyaçlarına mı öncelik verme, satın aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösterme, başkalarının kendi düşüncelerini onlara dayatmalarına karşı çıkma, mahallelerinde yapılan yardım çalışmalarına katılma, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katılma, okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katılma, korsan ürünleri alma, sosyal medyada görüşlerini belirtme maddelerinde kararsız kaldıkları belirlenmiştir. Bu maddeler incelendiğinde, öğrencilerin okul içi ve dışındaki sosyal katılım etkinliklerine katılmakta kararsız kaldıkları, düşüncelerini açıklamada, farklı düşüncelere saygı duyma konusunda kararsız tutum sergiledikleri söylenebilir. Ayrıca, öğrencilerin ankette korsan ürünler alma ve aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına dikkat etmediklerini belirtmeleri ilginçtir. Öğretmenler ise görüşmede öğrencilerin günlük yaşamlarında vatandaşlık davranışlarını uygulamayanların, uygulayanlara oranla daha fazla olduğunu söylemişlerdir. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin edindikleri etkin vatandaşlık yeterliklerinden; haklarını arama ve kullanma, empati, sorunları barışçıl yollarla çözme, olumlu iletişim ve insan ilişkileri gibi becerileri günlük yaşamlarında uyguladıklarını belirten öğretmenler olduğu gibi uygulamadıklarını belirten görüşlerde bulunmaktadır. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersi öğretim programında; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, karar verme, girişimcilik, Türkçeyi doğru güzel ve etkili kullanma, bilgi teknolojilerini kullanma, gibi temel beceriler ile gözlem, mekânı algılama, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama, sosyal katılım ve empatinin yer aldığı (MEB, 2005) ancak bu becerilerden sadece bir kısmını öğrencilerin günlük yaşamlarında kullandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu; öğrencilerin günlük yaşamdaki vatandaşlık davranışlarının içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik çevreye göre değiştiğidir. Örneğin, üst sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin diğerlerine oranla daha fazla, çocuk olarak sorumlu olmadıkları işlerin onlara yaptırılmasına izin vermedikleri, hakları ihlal edildiğinde itiraz ettikleri, başkalarının düşüncelerini kendilerine dayatmalarına karşı çıktıkları, ailelerinin onlarla ilgili aldığı bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları, biri onlara zarar verdiğinde başkalarına söyledikleri, sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri, onlara farklı gelen kişilerle arkadaşlık ettikleri, arkadaşları arasında ayrımcılık yapıldığında tepki verdikleri, satın aldıkları ürünlerin faturasını istemeye çekinmedikleri, bir suç işlendiğini gördüklerinde başkalarına söyledikleri, okul kurallarına uydukları ve izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri söylenebilir. Bu maddelere bakıldığında, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin bazı konularda haklarının daha çok kullanabildikleri ve bu konularda hak ihlali yaşadıklarında daha çok tepki verdikleri görülmektedir. Ayrıca, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler daha fazla farklılıklara saygılı ve hoşgörülü davranmaktadır. Bunun yanı sıra, alt sosyo-ekonomik çevrede olan öğrencilerin orta ve üst sosyo-ekonomik çevreye oranla daha fazla toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan mevcut sonucun alt sosyo-ekonomik çevredeki öğrencilerin daha fazla toplu taşıma araçlarını kullanmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Görüşmelerde de öğretmenler, öğrencilerin haklarını içinde bulundukları çevreye göre kullanabildiklerini söylemişlerdir. Öğretmenlere göre, öğrencilerin derste yer alan vatandaşlık kazanımlarını yaşamlarında kullanmalarını engelleyen, öğrencilerin haklarını kullanmalarının kısıtlanması, olumsuz örneklerin olması, fikirlerinin önemsememesi, yapılan yanlışlıkları uyarınca tepki almaları, eşitliğin olmaması, başkalarının kurallara uymaması ve öğrencilere şiddet uygulanması gibi çevreden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Bu bulgular, alanyazında çevrenin öğrencilerin demokrasi ve vatandaşlık ile değer algılarının biçimlenmesinde etkili olduğu biçimindeki araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Davies, Gregory ve Riley (1999) aile, çevre, medya ve akran baskısını gibi sorunların vatandaşlık eğitimini etkilediğini belirtmişlerdir. Mutluer (2009) ise çalışmasında vatandaşlık eğitiminde öğrencinin kendisinden ve çevreden kaynaklanan sorunlar olduğunu ortaya koymuştur. Doğanay ve Sarı'nın (2004) gerçekleştirdikleri çalışmalarında, demokratik değerlerin

aktarılmasında; aile, okul ve çevrenin etkili olduğunu vurgulamışlardır. Gögebakan (2011), Sarı ve Sadık (2011) ve Turan ve Aktan (2008) öğrencilerin değer algılarının şekillenmesinde okul, aile, arkadaş çevresi ve kültür gibi bulundukları çevreden etkilendiğini belirtmişlerdir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise sosyal bilgiler dersinde edinilen vatandaşlık kazanımlarını öğrencilerin günlük yaşamlarındaki kullanımlarının kimi durumlarda cinsiyetle ilişkili olmasıdır. Kız ve erkek öğrencilerin günlük vatandaşlık davranışları arasında altı madde dışında kalan diğer tüm maddelerde kız öğrencilerin lehine anlamlı farklılık olduğu ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen bu bulguyla ilgili alanyazın incelendiğinde benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Kılınç'ın (2013) 8.sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinde yer alan kazanımlarının gerçekleşme düzeyini belirlemeyi amaçladığı araştırmada cinsiyete göre; demokrasi bilinci, hak ve özgürlükler, görev ve sorumluluklar boyutlarında kız öğrencilerin lehine farklılaşma belirlenmiştir. Brown, Lipsig-Mumme ve Zajdow'un (2003) yaptıkları araştırmada toplumsal etkinliklere gönüllü olarak katılımda kızların lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ancak alanyazın incelendiğinde bu bulguyla örtüşmeyen araştırmalarda bulunmaktadır. Baştürk (2011) tarafından yapılan 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programı kazanımlarının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi adlı araştırmada; programındaki kazanımlardan elde edilen maddelere katılımda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Benzer bir şekilde Akan'ın (2011, s. 86) yaptığı araştırmada da demokrasi bilinci açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Karahan, vd. (2006) yaptıkları araştırmada demokratik tutum açısından cinsiyet değişkenine yönelik bir farklılık belirlenmemiştir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu, anne-baba eğitim ve meslek durumunun da sosyal bilgiler dersinde edinilen etkin vatandaşlık kazanımlarını öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanmalarını bazı noktalarda etkilediğidir. Araştırmada, annesi üniversite mezunu olanların, diğer öğrencilere göre daha fazla okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katıldıkları, hatalı bir ürün aldıklarında iade edebildikleri, satın aldıkları ürünlerin faturasını çekinmeden istedikleri, izinleri olmadığında kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri, ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgularla, anne öğrenim düzeyi arttıkça öğrencilerin özellikle aile içi kararlara ve sosyal yaşama

katılma konularında daha iyi olduğu ve düşüncelerini çekinmeden ifade edebildikleri şeklinde yorumlanabilir. Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin anne eğitim düzeyinin öğrencilerin demokrasi ve vatandaşlık tutumlarını etkilediği (Kılınç, 2013; Özdemir, 2009; Gömleksiz ve Kan, 2008; Özbek, 2004; Saracaloğlu, vd., 2004) ve etkilemediği bulgusuna ulaşılan çalışmalar (Merey, Kaymakçı ve Kılıçoğlu, 2011; Genç ve Kalafat, 2007) bulunmaktadır. Bununla birlikte araştırmada annelerin çalışma-çalışmama durumunun da öğrencilerin günlük vatandaşlık davranışlarını etkilediği belirlenmiştir. Annesi çalışan öğrenciler annesi çalışmayanlardan daha fazla ailelerinin kendileriyle ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları ve sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri belirlenmiştir. Bu bulgu annesi çalışan öğrencilerin; hem aile içinde hem de aile dışında çocukların görüşlerini ifade etmede annesi çalışmayanlara göre daha iyi olduğunu göstermektedir. Anne gibi babanın eğitim düzeyi ve mesleği de öğrencilerin kimi günlük vatandaşlık davranışlarını etkilediği görülmüştür. Bu araştırmada, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha fazla sorumlu olmadıkları işlerin kendilerine yaptırılmasına izin vermedikleri, kendine farklı gelen kişilerle arkadaşlık ettikleri, satın aldıkları ürünlerin faturasını çekinmeden istedikleri, başkalarının kendi düşüncelerini dayatmalarına karşı çıktıkları, izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri ve daha az korsan ürünleri aldıkları; ailelerinin onlarla ilgili aldıkları kararları istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusunu farklı araştırma bulguları da destekler niteliktedir. Demokrasi algısı ile baba eğitim düzeyinin ilişkili olduğu, baba eğitim düzeyi üniversite mezunu olanların lehine anlamlı farklılık olduğu (Kılınç, 2013, s. 174-175; Gömleksiz ve Kan, 2008), öğrencilerin baba eğitim düzeyi ile demokratik yaklaşımları arasında ilişki bulunduğu (Çalık, 2002) ve baba eğitim düzeyinin çocukların demokratik tutumlarını ve demokrasi bilincini etkilediği (Akan, 2011, s. 86; Merey, Kaymakçı ve Kılıçoğlu, 2011; Genç ve Kalafat, 2007) belirlenmiştir. Benzer şekilde baba mesleği de öğrencilerin günlük vatandaşlık davranışlarını kimi noktalarda etkilemektedir. Örneğin, babası memur olan öğrencilerin, diğerlerine oranla daha fazla okuldaki eşyalara zarar vermedikleri, yaşadıkları bir olay üzerinde ayrıntılı düşündükleri, kendileri gibi düşünmeyen arkadaşlarıyla konuştukları, çevrelerindeki atık toplama kutularını kullandıkları, başkalarının düşüncelerini onlara dayatmalarına karşı çıktıkları, okulda yaşadıkları bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinmedikleri, izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri

ve ailelerinin onlarla ilgili aldıkları bir kararı istemediklerinde değiştirmeye çalıştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca babası serbest olarak çalışan öğrenciler, babası çalışmayan, işçi ve memur olarak çalışanlardan daha fazla sosyal medyada herhangi bir konudaki görüşlerini belirttikleri; babası çalışmayan öğrencilerin ise diğerlerinden daha çok ürün alırken istekleri yerine ihtiyaçlarına öncelik verdikleri, dişlerini fırçalarken suyu dikkatli kullandıkları, satın aldıkları ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu bulgularda örneğin; babanın işsiz olması çocukların ekonomik konularda daha tutumlu davranmaları ve bilinçli tüketici olmalarını etkilediği, yine babası serbest meslek olan çocukların diğerlerine göre sosyal medyada görüşünü belirtmede daha çekingen davrandıkları görülmektedir. Bu durum öğrencilerin günlük vatandaşlık davranışlarının, baba mesleğinin özelliklerinden etkilendiğini göstermektedir. Araştırmada öğrencilerin günlük yaşamlarındaki vatandaşlık davranışları ile baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyine göre daha fazla madde ile ilişkili bulunmuştur. Bu durum genç yetişkin kadınların eğitim bakımından erkeklere oranla dezavantaja sahip olduğundan (OECD, 2018) kaynaklandığı düşünülebilir. Aynı zamanda son yıllarda kadınların çalışma hayatına katılımıyla beraber babanın çocuklarla daha fazla ilgilenmesini sağlamaktadır (Cox ve Paley, 1997). Bu bakımdan babaların çocuğun vatandaşlık kazanımları üzerinde etkisi artmış olabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu olan ailenin yapısı ve özellikleri açısından, anne-baba birliktelik durumu, kardeş sayısı ve aynı evde yaşayan kişi sayısına göre de öğrencilerin bazı günlük vatandaşlık davranışlarını etkilediğidir. Kardeş sayısı 1-2 olanlar, diğerlerine göre daha fazla biri onlara zarar verdiklerinde başkalarına söyledikleri ve hakları ihlal edildiğinde itiraz ettikleri görülmüştür. Bu bakımdan kardeş sayısı az olan öğrencilerin haklarını ve özgürlüklerini daha fazla savundukları söylenebilir. Ayrıca kardeş sayısı 7 ve üzeri olan öğrencilerin ise diğerlerine göre, daha fazla kendilerinden farklı düşünen arkadaşlarıyla konuştukları ve okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları kampanyalara katıldıkları belirlenmiştir. Kardeş sayısının 7 ve üzeri olan öğrencilerin, farklılıklara saygı ve katılım gibi vatandaşların sahip olması gereken kazanımlar olduğu görülmektedir. Farklı araştırma sonuçlarında da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Gömleksiz ve Çetintaş'ın (2011) yaptıkları araştırmada kardeş sayısı arttıkça demokratik tutumun da ona paralel olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bu araştırmada aynı evde yaşayan kişi sayısı 1-4 olanlar diğerlerine göre daha fazla yaşadıkları bir olay üzerinde ayrıntılı düşündükleri, kendi gibi

düşünmeyen arkadaşlarıyla konuştukları, izinleri olmadan kişisel bilgilerinin paylaşılmasına tepki gösterdikleri, okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarının başlattıkları kampanyalara katıldıkları tespit edilmiştir. Bu araştırmada öğretmenler görüşmede, ailenin eğitim seviyesi, öğrenciyle ilgilenmemesi, ekonomik sıkıntılar, kültürel yapı ve yanlış davranışa tepki gösterilmemesi gibi aileden kaynaklı sorunların çocukların günlük yaşamında vatandaşlık davranışlarını olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. Bu bulgu önceden yapılmış araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (Ersoy, 2007; Mulhan, 2007; Kaya, 2006; Cin ve Özçelik, 2002). Sabancı'nın (2008, s.178) yaptığı araştırmada aile içinde sorumlulukların paylaşılması ve işbölümü yapılmasının öğrencilerin soyut kalan vatandaşlık kavramlarını günlük yaşamlarında doğru ilişkilendirmelerini sağladığını ortaya koymuştur.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerine yer verildiğini belirtmeleridir. Öğretmenler vatandaşlık yeterliliklerinden vatandaşlık bilgisi boyutunda öğrencilerin; haklarını, toplum kurallarının neler olduğunu ve bu kuralları nerede kullanacaklarını, kurumları ve görevlerini, yönetim birimlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve güncel konuları öğrendiklerini yönünde görüş belirtmişlerdir. Alan yazında öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilere; demokrasi, devlet, yönetim şekilleri, siyaset kurumları, bağımsızlık, din özgürlüğü, kahramanlık, vatanseverlik, dünya sorunları, diğer ülkelerle ilişkiler ve toplumsal hayat gibi vatandaşlık bilgisi konularının aktarıldığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Damgacı, 2016; Karatekin, Kuş ve Merey, 2014; Yılmaz, 2013; Yiğittir, 2010; Tay ve Yıldırım, 2009; Zarrillo, 2004;). Görüşmede öğretmenler vatandaşlık yeterliliklerinden vatandaşlık becerisi boyutunda öğrencilerin; politik okuryazarlık, iletişim, araştırma, katılım, teknoloji okuryazarlığı gibi vatandaşlık becerilerini öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Benzer biçimde Turner'ın (2004) gerçekleştirdiği araştırmada sosyal bilgiler dersinde öğrencilere sorgulama ve analitik düşünebilme gibi becerilerin aktarıldığını, Zarrillo (2004) ise eleştirel düşünme, müzakere, antlaşma, devamlılık, kararlılık becerisi gibi vatandaşlık yeterliliklerinin kazandırıldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda; karşılaştırma yapma, liderlik, görüş belirtme, çatışmaları önleme, problem çözme, karar verme, iletişim gibi vatandaşlık becerileri kazandırıldığını vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Zarrillo, 2004). Görüşmede öğretmenler öğrencilerin; sorunlara duyarlı olma, ülkeleri için çalışma, başkalarının hakkına saygı duyma, topluma yararlı olma, dürüst olma, vatanını sevmeye,

aidiyet duygusu ve bilimsellik gibi vatandaşlık değerlerini öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin doğruluk, ahlaklı olma, farklılıklara saygı, hoşgörü, eşitlik, adalet, tasarruf, yardımlaşma, paylaşma, dayanışma ve kendini tanıma değerlerini edindiklerini belirtmişlerdir. Alanyazında öğrencilere vatandaşlık değerlerin aktarıldığını belirten çalışmalar bu bulguyu destekler niteliktedir (Kuş ve Aksu, 2017; Doğanay, 2011; Zarrillo, 2004; Kerr, 2003).

Araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu da sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarını vatandaşlık yeterliklerini öğrencilerine aktarmada yeterli gören bazı görüşler bulunmasına karşın programı ve ders kitaplarını öğretmenler daha çok yetersiz görmektedirler. Görüşmelerde vatandaş yetiştirme yönünden sosyal bilgiler dersi öğretim programının; konu sıralaması, öğrencinin yaşına uygunluk, somut oluşu gibi açılardan yeterli olduğunu belirten öğretmenler olduğu gibi daha çok öğrenciyi derste etkin kılma ve etkinlikler açısından yetersiz olduğu öğretmenler tarafından vurgulanmıştır. Alanyazında sosyal bilgiler dersi öğretim programına ilişkin yapılan çalışmalarda yeterli olduğuna ve olmadığına ilişkin araştırma bulguları bulunmaktadır. Alanyazında sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımların yeterli, konularla uyumlu, sade ve net (Ünal ve Başaran, 2010; Aykaç ve Başar, 2005; Gömleksiz ve Bulut 2006, Kılınç, 2013; Yaşar, 2005) olduğunu belirtmişlerdir. Dinç ve Doğan (2010) sosyal bilgiler programının öğrencileri çeşitli alan, konu ve olaylardan haberdar ettiğini, farklı kaynaklar kullanarak bilgiye ulaşma ve değerlendirme fırsatı verdiğini bu bakımdan öğrencileri ezbercilikten kurtardığını belirtmiştir. Doğanay ve Sarı (2008) programda etkinliklerin öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ilgili olduğunu belirtirken; Gömleksiz ve Bulut'un (2006) araştırmalarında ise, konuların hayatla iç içe hazırlandığı, öğrenciyi ezberden uzaklaştırdığı ve etkin öğrenmeye olanak sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde Aykaç ve Başar (2005) programın öğrenci merkezli olduğunu, öğrencileri daha etkin hale getirdiğini, konuların hayatla iç içe olduğu için öğrencileri ezberden uzaklaştırdığını belirtmişlerdir. Buna karşın, bu araştırmada öğretmenlerin de belirttiği gibi sosyal bilgiler dersi öğretim programının; konuların yoğun olması, bazı konulara az yer verilmesi, konular arasında bütünlük olmaması, öğrenci seviyesine uygun olmaması, konuların yüzeysel olması, konu sıralamasının doğru yapılmaması, sınıf düzeyleri arasında bağlantı kurma, kronolojik sıranın takip edilmemesi ve ders süresinin kısıtlı olması gibi yönlerden yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir bulguya Dinç ve Doğan' nın (2010), Gömleksiz ve

Bulut (2006) gerçekleştirdiği araştırmalarda da ulaşılmıştır. Dinç ve Doğan (2010) program içeriği ile ilgili olarak yaptıkları araştırmada konu sayısının fazla ve yoğun olması, konular arasındaki bağlantının zayıf olması, bazı konuların öğrenci seviyesinin üstünde bazılarının ise altında olması gibi program içeriğiyle ilgili sorunlar olduğunu ortaya koymuşlardır. Gömleksiz ve Bulut (2006) yaptıkları araştırmada öğrenme sürecinin bütünlük içinde olmadığı, öğrenciler için anlamlı olmasına özen gösterilmediği, birçok kavramın kazanıp kazanılmadığının denetlenmediği gibi içerikten kaynaklı kopukluklar olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda mevcut araştırmada ulaşılan ders süresinin yetersiz olduğu bulgusuyla (Doğan ve Sarı, 2009; Yapıcı ve Demirdelen, 2007; Dinç ve Doğan, 2010) benzerlik gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmada öğretmenler, kavramların içini doldurma ve bölgesel özellikleri dikkate alma gibi konularda programı yetersiz gördüklerinin ifade ederken benzer bir bulgu Yapıcı ve Demirdelen' nin (2007) yapmış oldukları araştırmada da ders içeriğinde öğrenci seviyesinin üzerinde kavramlar bulunduğu, ülkenin her yerinde programın standart olarak uygulamanın zor olduğu ortaya konulmuştur. Doğanay ve Sarı (2008) gerçekleştirdikleri araştırmalarında kazanımlarda; bölgenin tarihi, coğrafyası gibi yerel unsurlara yer verilmediğini ve kent yaşamına daha fazla yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Tarman, Ergür ve Eryıldız (2012) yaptıkları araştırmada sosyal bilgiler dersinin öğrencinin etkin katılımını sağlama yönünden yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Aykaç (2007) gerçekleştirdiği araştırmada derste etkin öğretim yöntemlerinin kullanılmadığını, dersin öğretmen merkezli olduğunu, öğrencilerin öğretim sürecine etkin katılmadığını ve bireysel farklılıkların dikkate alınmadığını belirtmiştir. Bu konuya ilişkin Ünal ve Başaran'ın (2010) yaptığı araştırmada bazı katılımcılar, program ile öğrencilere sunulan etkinliklerin uygulanmasında sorun yaşandığını; Dinç ve Doğan'ın (2010) çalışmalarında ise etkinliklerin yetersiz kaldığı ortaya konulmuştur. Ders süresinin yetersizliği de araştırma bulguları arasında yer almaktadır (Ekici, 2018, s. 110; Tarman, Ergür ve Eryıldız, 2012). Ayrıca bu araştırmada, öğretmenlere göre öğrencilerin programdaki ilgilendikleri konular onların merakına, ilgi alanına, hazır bulunuşluğuna, yaşına, sınıf düzeyine, sınavda çıkmasına, kendi hayatlarında örnekler verebilmelerine göre değişmektedir. Öğretmenler, hak ve sorumluluk ve tüketici hakları, seçme-seçilme, insan hakları ve demokrasi, bilim ve teknoloji, kahramanlık konuları, iletişim, askerlik yapma, vergi verme, toplumla alakalı konular ile insan ilişkileri konularına öğrencilerin

ilgi duyduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin ilgi göstermelerinin, konu hakkında bilgili olma, somut olma, yönetimde söz sahibi olma ve görsel materyal kullanımı gibi nedenleri olduğunu vurgulamışlardır. Dinç ve Çetin (2017) sosyal bilgiler dersine yönelik öğrencilerin algılarını belirlemeyi amaçladıkları araştırmada öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ilişki kurdukları ve öğretim sürecine katıldıkları konulara daha fazla ilgi gösterdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Akengin ve Kafadar (2016) gerçekleştirdikleri araştırmada, sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin günlük hayatla benzerlik kurdukları ve hayata hazırlanmalarını sağlayan konulara ilgi gösterdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Bu araştırmada öğretmenlerin vurguladığı diğer nokta öğretim sürecinin yeterli olmamasıdır. Öğretmenler derslerini genellikle sunuş yoluyla işlediklerini söylemişlerdir. Geleneksel öğrenme süreci öğrencileri sıkıktır. Ayrıca öğretmenler sınıf dışı etkinliklerin artırılmasını da önermişlerdir. Alanyazında sosyal bilgiler dersinin geleneksel olarak işlendiğine ilişkin birçok araştırma sonucu bulunmaktadır (Ersoy, 2007; Arslan ve Demirel, 2007; Kurtulgan ve Köstüklü, 2010).

Araştırmada bazı öğretmenler vatandaş yetiştirme yönünden sosyal bilgiler kitaplarının; görsellerin olması, sade ve anlaşılır olması, soruların niteliği, içeriğin hazırlanması, etkinliklere yer verilmesi, konunun doğrudan verilmesi, konunun özetlenmesi ve başlıklar altında toplanması, başka kaynağa ihtiyaç duyulmaması, seviyeye uygun olarak hazırlanması yönlerinden yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili Dinç ve Doğan (2010) yaptıkları araştırmada sosyal bilgiler kitaplarının; konu anlatımı ve tasarımı, görsel öğelerin etkili kullanımı, konuların açık ve anlaşılır olması ve etkinlikler açısından yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Taş (2007) gerçekleştirdiği araştırmada öğretmenlerin ders kitaplarını, görsel ve fiziksel tasarım açısından yeterli olduğunu; Doğan ve Sarı'nın (2009) gerçekleştirdikleri araştırmada ise katılımcılar ders kitaplarının, görseller açısından zengin olduğunu ifade etmişlerdir. Yapıcı ve Demirdelen' nin (2007) araştırmalarında ise kitapların güncel ve yaşamla doğrudan ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda bazı öğretmenler ise vatandaş yetiştirme yönünden sosyal bilgiler kitaplarının; konu sıralaması, içerik, etkinlikler, sorular, ilgi çekme, öğrenci seviyesine uygunluk, konuların yüzeysel alınması, bazı konuların detaylı olması, kullanılan dil, ezberlemeye yönelik olması, sade olmayışı, yardımcı kitap olmaması gibi açılardan yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Tarman, Ergür ve Eryıldız'ın (2012) yaptıkları araştırmada öğrenciler ders kitaplarının konuyla ilgili görsel ve karikatür kullanımı yönünden yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Ünal ve Başaran (2010) da yapmış oldukları araştırmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Araştırmada ders kitaplarındaki içeriğin, ait olduğu sınıfın düzeyine uygun olması konusunda ve dersin amaçlarını gerçekleştirme açısından öğretmenlerin geneli kısmen yeterli bulmuşlardır. Yapıcı ve Demirdelen (2007) yardımcı kaynaklarda eksiklik yaşandığını ve öğretmen bilgi notundaki bilgilerin yetersiz olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu araştırmada öğretmenlerin çoğu vatandaşlık özelliklerini, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını bilen ve yerine getiren olarak tanımlamışlardır. Ersoy (2007, s.175) öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi konusundaki ihtiyaçlarını ortaya çıkarmayı amaçladığı araştırma sonucunda katılımcıların vatandaşlık özelliği olarak aynı noktaları vurguladıkları görülmüştür. Altıok (2019) yaptığı araştırmada da katılımcılar vatandaşın tanımında çoğunlukla; hak, sorumluluk, vatanseverlik, kanunlara uyma gibi geleneksel vatandaşlığa ait özellikleri belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler araştırmada; çevrede yaşanan sorunlara duyarlı ve çözümünde rol oynayan, başkalarının haklarına saygı duyan, vatanını ve milletini seven, ülkesi ve milleti için çalışan, adil, doğaya duyarlı, dürüst, empati kurabilen, katılımcı, ülke sembollerini seven ve koruyan, yasalara uyan şeklinde etkin vatandaşlık özelliklerini belirtmişlerdir. Bu araştırmada etkin vatandaşın özelliklerinden genellikle değer ve becerilere değinilmiştir. Konuyla ilgili alan yazında da benzer sonuçlar bulunmaktadır. Kızılay (2015) gerçekleştirdiği araştırmada vatandaşta bulunması gereken özellikleri; değer, sorumluluk ve çevre boyutlarında ele almıştır. Ersoy'un (2007) çalışmasında ise öğretmenler vatandaşlık özelliği olarak; başkalarının haklarına saygılı, vatanını ve milletini seven, yasalara uyan, etkin olan, dürüst olan, çevresindeki sorunlara duyarlı şeklinde belirtmişlerdir. Mevcut araştırmada bunlara ek olarak öğretmenler; çalışkan, çevresine faydalı, demokratik, haklarını bilmeyenleri yönlendiren, eşitlikçi, hoşgörülü, yardımsever, insancıl, kendini geliştiren, öngörüye sahip, saygılı, milli bilince sahip, ülkesine aidiyet hisseden ve koruyan birey gibi vatandaşlık özelliklerine ise daha az değinmişlerdir. Çiçek (2018) gerçekleştirdiği araştırmada da vatandaşlık konusunda vatandaşlık bağına vurgu yapmıştır. İkinci (2016) ise insan haklarına ve farklılıklara saygı gösteren bireyleri iyi vatandaş olarak belirtmiştir. Martin ve Chiodo' nun (2008) yaptığı araştırmada da katılımcılar vatandaşlık özelliği olarak; vatanını seven ve kurallara uyan, başkalarına saygı gösteren aynı zamanda yardım eden bireyi tanımlamışlardır. Kılınç ve Dere (2013) gerçekleştirdikleri araştırmalarında öğrenciler, saygılı olmayı vurgularken;

Öztürk (2019) ise araştırmasında devletini ve milletini sevmeyi ile hizmet etmeyi vatandaşın sahip olması gereken özellik olarak belirtmiştir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu sosyal bilgiler dersine yeterli önem verilmediği ve öğretmenlerin bu alanda kendilerini yetiştirmedikleridir. Öğretmenlerin kendilerine yönelik bu eleştirileri öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini etkileyen olumsuz etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında öğretmenlerin vatandaşlık konularında kendilerini yeterli görmediklerine ilişkin birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır (Ersoy, 2007; Ersoy, 2014). Windrim (2005) ise öğretmenlerin sınıfta gösterdikleri davranışların ve sınıf atmosferinin vatandaşlık eğitiminde önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Akın (2010, s.25) vatandaşlık eğitiminde öğretmen davranışlarının öğrenci üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Doğanay ve Sarı (2004) gerçekleştirdikleri çalışmada sınıf ortamı ve öğretmen davranışlarını öğrencilerin vatandaşlık yeterliliklerinin kazandırılmasında etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

5.3. Öneriler

Bu bölümde bulgulardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar neticesinde geliştirilen öneriler, uygulamaya yönelik öneriler ve araştırmacılara yönelik öneriler olarak iki başlık altında ele alınmıştır.

5.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler

- Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatandaşlıkla ilgili konular öğrencilerin hayatları ile ilişkilendirilerek verilmeli.
- Sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarının öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanımlarını arttırmak için öğrencilerin yaşayabilecekleri olaylar üzerinde düşünme, tartışma gibi düşüncelerini açıklayabilecekleri etkinliklerle gerçekleştirilmeli.
- Öğrencilerin, yaparak-yaşayarak katıldıkları sınıf içi etkinlikler ve okul dışı etkinlikler artırılmalı.
- Öğretmenler, aile ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışmalı.
- Öğrenci kulüplerinden daha fazla yararlanılmalı, kulüpler için ayrılan zaman artırılmalı, kulüplere ortam sağlanmalı ve kulüp etkinliklerine ekonomik destek sağlanmalı.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık konuları öğrencilerin günlük yaşamıyla ilişkilendirilerek verilmeli.

- Öğretmenler, öğrencilerin etkin vatandaşlık yeterliliklerini günlük yaşamlarında daha çok kullanmalarını sağlamak için onları tanımalı ve derse ilgilerini çekmeli.
- Öğretmenlere, vatandaşlık eğitimi konusunda hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim verilmeli.

5.3.2. Araştırmacılara yönelik öneriler

- Sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanılmasını belirlemek açısından aileyi kapsayan araştırmalar yapılabilir.
- Öğrencilerin günlük vatandaşlık davranışları üzerine farklı bölge, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerde yerel araştırmalar yapılabilir.
- Güncellenen (2018) sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarında kullanmalarına yönelik araştırmalarda yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Demir, M. ve Göz, N. M. (2010). Öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 107-123.
- Adeyemi, M. B., Boikhutso, K., & Moffat, P. (2003). Teaching and learning of citizenship education at the junior secondary level in botswana..*Pastoral Care In Education*, (2), 35.
- Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1989). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ahmadi, P. & Keshavarz Dizjini, S. (2018). Status of citizenship education and rights in social study curriculum of elementary school. [http:// search. Ebscohost .com/ login.aspx?direct=true&db=edsbas&AN=edsbas.BDB83E7&lang=tr&site=eds-live](http://search.Ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsbas&AN=edsbas.BDB83E7&lang=tr&site=eds-live) (Erişim tarihi: 12.06.2019).
- Akalın, M. (2015). *Örnek açıklamalarıyla sosyal bilimlerde araştırma tekniği: Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akan, Y .(2011) *Ortaöğretimde okuyan öğrencilerin demokrasi bilinci (Sakarya İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaş, O. (2008). Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi. B. Tay, (Editör), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleştirilme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akçam, T. (1997). “Hızla Türkleşiyoruz”, *cumhuriyet, demokrasi ve kimlik*. N. Bilgin (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Akengin, H. and Kafadar, T. (2016). International journal of field education metaphors by 6 th and 7 th grade students regarding the concept of social studies, *International Journal Of Field Education*, 2 (1), 33-50.
- Aktaş, M. C. (2014). Nitel veri toplama araçları. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 337-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Alkan, T. (1998) *Siyasal bilinç ve toplumsal değişim*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Pegem Akademi.

- Aladağ, S. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde beceriler. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 307-348). Ankara: Nobel Yayınları.
- Altıntaş, İ. N. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının aktif vatandaşlık kazanımları: Eylem araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Alazzi, K. & Chiodo, J. J. (2008). Perceptions of social studies students about citizenship: a study of jordanian middle and high school students. *Educational Forum*, 72 (3), 271. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edb&AN=35832540&lang=tr&site=eds-live> (Erişim Tarihi: 18. 06. 2019).
- Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Arensmeier, C. (2018). Different expectations in civil education: comparison of secondary school textbooks in sweden. *Journal of Social Sciences Education*, 17 (2) 5 - 20.
- Arıkan, R. (2017). *Araştırma yöntem ve teknikleri* (3. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arslan, A. ve Demirel, Ö. (2007). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi yeni öğretim programının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 175, 198-209.
- Arthur, J. and Wright, D. (2001). *Teaching citizenship in secondary school*. London: David Fulton.
- Aslan, M. (2008). *Vatandaşlık bilgisi üzerine Türkiye 'de yapılan hukuki düzenlemeler ve 2005-2006 Sosyal Bilgiler müfredatına etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, S. (2016). *Dijital vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi (Fırat, Dicle, Siirt, Adıyaman Üniversiteleri örneği)*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 119-135.
- Badamchi, D. K. (2017). Jean-Jacques Rousseau'nun eğitim anlayışının temelleri: Birey Emile mi, vatandaş Emile mi?. *Beytulhikme International Journal Of Philosophy*, 7 (1), 107-127.

- Aykaç, N. (2007). İlköğretim programında yer alan etkinliklerin öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi (Sinop ili örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 19-35.
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim programının değerlendirilmesi. *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu*, 14-16.
- Aytaç, K. (1998). *Avrupa Eğitim Tarihi (Antik çağdan 19. yüzyılın sonlarına kadar)*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Balbağ, N. L. (2016). *İlkokul sosyal bilgiler dersi bağlamında öğrenci ve öğretmenlerin küresel vatandaşlık algıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balbağ, N. L. ve Gürdoğan Bayır, Ö. (2017). Eğitim bilimlerinde yenilik ve nitelik arayışı. 25. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi*, 57. Bölüm, 925-944.
- Barındık, C. (2004). *Türkiye’de yurttaşlık tartışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barr, R. D. , Barth, J. L. and Shermis, S. S. (1977). *Defining social studies*. Arlington, VA: National Council for the Social Studies.
- Barr, R. D., James, L. B. and Shermis, S.S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası* (Çev: C. Dönmez). Ankara: Pegem Akademi.
- Başaran, T. (2007). *İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baştürk, N. (2011). *İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programı kazanımlarının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bedirhan, Y. (2012). *Orta çağ tarihi*. İstanbul: Nobel yayınları.
- Bektaş-Öztaşkın, Ö. (2016). Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler, R. Turan ve T. Yıldırım, (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bilhan, S. (1996). Küreselleşme ve ulusal değerler. Türkiye 2. eğitim felsefesi kongresi bildiriler ve müzakereler kitabı. *Yüzüncü yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 178-185.
- Bookchin, M. (1987). *Kentleşmenin yükselişi ve vatandaşlığın azalması*. Sierra Club Kitapları.
- Boyle Baise, M. and Zevin, J. (2009). *Young citizens of the world: Teaching elementary social studies the rough civic engagement*. New York: Routledge
- Branson, M. S. (1998). *The role of civic education*. Center for Civic Education. http://www.civiced.org/articles_role.html (Erişim tarihi: 01.07. 2018).
- Brown, C. J. C. (2003). What do politics have to do with me? Analysis of political alienation among young Canadians. Paper presented at the annual meetings of the, Atlanta: American Sociological Association.
- Brown, K., Lipsig, M. C. and Zajdow, G. (2003). Active citizenship and the secondary school experience: community participation rates of australian youth. *Australia: Australian Council For Educational Research*, 7 (1), 1-20.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Caymaz, B (2007). *Türkiye’de vatandaşlık: resmi ideoloji ve yansımaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Caymaz, B. (2008). *Türkiye’de vatandaşlık resmi ideoloji ve yansımaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Center for Civic Education (1997). *National standards for civics and government*. (2. printing). California: Center for Civic Education.
- Cin, M. ve Özçelik, İ. (2002). Edebiyat üzerine bir inceleme fiziki coğrafyada kavram öğrenme. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 19 (1), 61-75.
- Civan, M, (2007). “*Tek parti dönemi ilköğretim vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında vatandaş modeli*”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Civek, B. D. (2008). *Yeni sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders programlarında vatandaşlık eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Clough, N. and Holden, C. (2002). *Education for citizenship: Ideas into action/a practical guide for teachers of pupils aged*. London: Routledge.

- Cox, M. J. and Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review Psychology*, 48, 243-267.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (4. edition). Boston: Pearson Education.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Y. Dede ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. and Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory Into Practice*. 39 (3), 124 -130. 10.1207/s15430421tip3903_2 (Erişim tarihi: 05.03.2018).
- Creswell, J. W. and Plano Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. (Çev: Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çakıcı, S. (2016). Türk Anayasa tarihi. S. B. Demir. (Ed.). *Vatandaşlık bilgisi içinde* (s. 60-100) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çalık, D. (2002). *İlköğretim okullarında demokrasi eğitimi üzerine bir araştırma (Manisa ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeçen, A. (2007). *Türkiye cumhuriyeti ulus devleti, ulusal Türkiye dizisi: 5*. Ankara: Fark Yayınları.
- Çelebican, Ö. (1993). Roma egemenliği: Yurttaşlık ve kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43 (1), 299-311.
- Çiçek, S. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık algılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, H. (2009). *Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelikten, L. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlık düzeyleri ile öğrencilere aktarmak istedikleri değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çermik, F., Çalışoğlu, M. ve Tahiroğlu, M. (2016). Sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlık eğitimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11 (3).
- Çetin, A. (2003). *İlköğretim 7. ve 8. sınıflar vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitaplarının sosyal bilgiler dersinin amaçlarına uygunluğunun öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik Kansu, C. (2015). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinde etkin vatandaşlık eğitiminin etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çıvgın, İ. ve Yardımcı, R. (2010). *İlkçağ tarihi* (2. baskı). Ankara: Maya Akademi.
- Çolak, G. B. (2015). *Sosyal Bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının vatandaşlık eğitimindeki rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çolak, K. (2015). *Sosyal bilgiler ile vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinde küresel vatandaşlık eğitimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Damgacı, F. K. (2016). Vatandaşlık, çeşitlilik ve çoğulculuğun tarihsel süreç içerisinde Türk Eğitim Sistemi'ndeki yeri. *Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (13), 223-238.
- Davies, I., Gregory, I. and Riley, S. C. (1999). *Good Citizenship and educational provision*. London: Falmer Pres.
- Dedebali, N. C., and Dasdemir, I. (2019). Social Studies Teacher Candidates' Perception of Digital Citizenship. *International Journal of Educational Methodology*, 5(3), 465-477.
- Department for Education and Skills (2006). Vatandaşlık Öğretimi ve Öğrenme. <http://www.citized.info/pdf/ejournal/vol2number1/013.pdf> (Erişim tarihi: 20. 08. 2018).
- Driessen, G., Smit, F. ve Slegers, P. (2005). Ebeveyn katılımı ve eğitim başarısı. *İngiliz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 31 (4), 509-532.
- Demir, S. B. (2016). Sosyal Bilgiler eğitimi ve vatandaşlık bilgisi. S. B. Demir. (Ed.). *Vatandaşlık bilgisi içinde* (s. 2-14). Ankara: Anı Yayıncılık .

- Demircioğlu, İ. H., ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), 69-88.
- Deuchar, R. (2009). Seen and heard, and then not heard: Scottish pupils' experience of democratic educational practice during the transition from primary to secondary school. *Oxford Review of Education*, 35 (1), 23-40.
- Deveci, H. (2009). Sosyal Bilgiler dersinde kültürden yararlanma: Öğretmen adaylarının kültür portfolyolarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 1-19.
- Deveci, H., ve Selanik, A. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Journal of International Social Research*, 1 (6).
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: The Free Press.
- Dikyol, D. Ç. (2016). Antik Yunan'dan bir eğitim modeli. *Sparta. Mediterranean Journal of Humanities*, 6 (2), 189-207.
- Dinç, E., ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 17-49.
- Doğanay, A. (2009). Öğretmen adaylarının vatandaşlık algısı eylemlerinin siyasi toplumsallaşma bağlamında değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, (s. 18-35). Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Doğanay, A. (2011). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminin öğretmen adaylarının felsefi bakış açılarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 36 (161).
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2004). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine temel demokratik değerlerin kazandırılma düzeyi ve bu değerlerin kazandırılması sürecinde açık ve örtük programın etkilerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 39, 356-383.
- Doğanay, A., Çuhadar, A., ve Sarı, M. (2007). Bazı değişkenlerin öğretmen adaylarının siyasi katılım düzeyine etkilerinin demokratik vatandaşlık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Eğitim Yönetimi*, 13, 213-246.
- Doğanay, A., ve Sarı, M. (2009). Lise öğrencilerinin vatandaşlık algılarına etki eden faktörlerin analizi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, 45-62.

- Doğanay, A. (2008). “Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi”. Ç. Ü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Dönmez, C. (2003). “Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler”. konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler. C. Şahin (Ed.), Ankara: *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (30), 193-200.
- Durmuş, G. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık ve çok kültürlü eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Amasya: Amasya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekici, Ö. (2018). *Ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlara ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eraslan, C. (2010). Siyasal alanda yeniden yapılanma. C. Öztürk. (Ed.),İmparatorluktan ulus devlete Türk inkılap tarihi. (4. baskı) içinde (s 165-189.). Ankara: Pegem Akademi.
- Erbay, (2009). İnsan hakları ve demokrasi açısından yurttaşlık. A. K. Çüçen (Ed.), *International Congress On Intercultural Dialogue and Education Human Beings, Society, Intercultural Dialogue And The Beginnings Of The 21st Century* Bursa: Uludağ Üniversitesi, s. 2-7.
- Erdem, F. H. (2012). Osmanlı-Türkiye Anayasalarında ve yeni anayasada vatandaşlık. *Seta Analiz*, 51, 1-23.
- Erdem, A. R, ve Şimşek, N. (2009). İlköğretim okulu yöneticileri eğitim öğretimi hakkında bilgi edinin. *İlköğretim Online*, 8 (2), 357-378.
- Erden, M. (1996). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Erdilmen, Ş. (2012). *Niğde üniversitesi eğitim fakültesi öğrencilerinin çevresel vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin durumu ile karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2004). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erözden, O. (1997). *Ulus devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi*

- uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık eğitiminde ihmal edilen bir alan: Evde ve okulda çocuk haklarının eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4 (2), 359-376.
- Ersoy, A. F. (2013). An analysis of social studies textbooks in Turkey: from national citizenship to global citizenship. *International Journal of Progressive Education*, 9(3), 137-153.
- Ersoy, A. F. (2014). Active and democratic citizenship education and its challenges in social studies classrooms. *Eurasian Journal of Educational Research*, 55, 1-20.
- Ersoy, A.F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 67-83.
- Engin, G. ve Sarsar, F. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının küresel vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 12 (1), 150-161.
- Fidan, N.. (1985). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Genç, S. Z. ve Kalafat T. (2007). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 10-22.
- García Villanueva, J. M. (2015). Estudio social sobre la educación jurídica ambiental en la formación ciudadana ; Social study about environmental legal awareness in citizenship education. [http:// search. ebscohost.com/login. aspx?Direct =true&db=edsbas&AN=edsbas.492BE37D&lang=tr&site=eds-live](http://search.ebscohost.com/login.aspx?Direct=true&db=edsbas&AN=edsbas.492BE37D&lang=tr&site=eds-live) (Erişim tarihi: 22.07. 2019).
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. London: Blackwell.
- Gifford, C.(2004). National and post-national dimensions of citizenship education in the UK. *Citizenship Studies*, 8 (2), 145-158.
- Glesne, C (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoglu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gögebakan, Y. (2011). İlköğretim öğrencilerinin kültür varlıklarını tanıma ve sahip çıkma bilinçlerinin oluşmasını belirlemeye yönelik başarı testi ve tutum ölçeği çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (6):75-93.

- Göğer, E. (1972). *Türk tâbiyet hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Gökçe, Nazlı (2009). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Topluma Hizmet Uygulamaları. M. Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Göl, E. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutum düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gömleksiz, M. N ve Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları (Fırat, Dicle, 7 Aralık, Cumhuriyet ve Erzincan üniversiteleri örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17: 1-14.
- Gömleksiz, M. N. ve Kan A. Ü. (2008). “Eğitim fakültesi ve tezsiz yüksek lisans programlarına kayıtlı öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının değerlendirilmesi (Fırat üniversitesi örneği)”. *Milli Eğitim Dergisi*, 178: 44-63.
- Gömleksiz, M. N. ve Bulut, İ. (2006). Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47 (47), 393-421.
- Gürdoğan-Bayır, Ö., Göz-Balbağ, N. L. ve Bozkurt, M. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarına göre sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 145-162.
- Göze, A. (2000). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, Ş. (2007). *Anayasa hukuku anayasa metni ve 11. protokole göre hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. (15. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözütok, D. (1999). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi projesi. 4. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, s. 55-67.
- Gözütok, F. D. ve Alkın, S. (2008). İlköğretim öğretmenlerinin programdaki ara disiplin yaklaşımına ilişkin görüşleri. In *International Conference on Educational Sciences* , 8, 23-25.
- Gözütok, F. D. (1998). “Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi projesi”, *IV. Eğitim Bilimleri Kongresi*, Eskişehir.
- Gustafson, M. H. ve Meager, L. Y. (1993). America’s youngest citizens: Close up for grades. *Social Studies*, 84(5)’dan aktaran Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal Bilgiler*

- dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2005). *Yurttaşlık bilinci.* (3. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güngör, M. ve Bulut, Y.(2008) Ki-kare testi üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 85-89.
- Güngörmüş, O. (1992). *Babanın çocuğun zekâsı, akademik başarısı ve benlik kavramı üzerine etkisinin araştırılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güngör, M., ve Bulut, Y. (2008). Ki-kare testi üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 7(1), 84-89.
- Gürses, F. ve Pazarcı, N. G. (2010). Siyasal gündemin yurttaşlık kavramına etkileri: ders kitapları üzerine inceleme. *Karaburun Bilim Kongresi.*
- Güven, İ. (2000). *Türkiye’de devlet eğitim ve ideoloji.* Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güven, S. (2010). *İlköğretim birinci kademedeki vatandaşlık eğitimi üzerine bir durum çalışması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Habermas, J. (2005). “Öteki” olmak, “ötekiyle” yaşamak. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halstead, M.and Pike, M. (2006). *Citizenship and moral education: Values in action.* London and New York: Routledge.
- Hammar, T. (1989). “Dual citizenship” in rogers brubaker eds. *immigration and the politics of citizenship in europe and North America.* Lanham, Md.: The German Marshall Fund of the United States and University Press of America, 81-95.
- Heater, D. (2004). *A history of education for citizenship.* London: Routledge Falmer.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın kısa tarihi.*(Çev: M. Delikara Üst). Ankara: İmge Yayınevi.
- Hicks, D. (2001). Re-examining the future: the challenge for citizenship education. *Educational Review*, 53 (3), 229-240.
- İkinci, İ. (2016). *Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık algıları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili düşüncelerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Iwona, M., Beata, P., Violetta, K. and Piotr. B. (2019). Settlement type and educational effectiveness of polish schools on the example of the kujawsko-pomorskie voivoideship. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 43 (43) 45-55.
- İnalçık, H. (1998). *Türkiye cumhuriyeti ve Osmanlı Doğu Batı*, 5, 9-19.
- İncekara, S. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İpek, İ. (2011). *İlköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler öğretim programındaki hedeflere uygunluğu yönünden değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Johnston, D. (1999). *Demokrasi, kimlik ve yurttaşlık bağlamında cumhuriyet*. N. Bilgin (Ed.), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Kab, İ. (2012). *Türkiye'deki Sosyal Bilgiler ders kitaplarının Almanya'daki Tarih, Coğrafya ve vatandaşlık eğitimi ders kitaplarıyla karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kahne, J. E, Spote, Güney Amerika, De La Torre, M., Easton, JQ (2008). Küçük ölçekli liseler daha büyük ölçekte: Chicago'daki okul dönüşümlerinin etkisi. *Eğitim Değerlendirme ve Politika Analizi*, 30 (3), 281-315.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı siyasal katılma*. İstanbul: İ.Ü.S.B.F. Yayınları.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (3), 143-162.
- Kaltsounis, T. (1987). *Teaching social studies in the elementary school: The basics for citizenship*. 2nd. New Jersey: Prentice-Hall.
- Kan, Ç. (2009). Değişen değerler ve küresel vatandaşlık eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (3), 895-904.
- Kapan, E. ve Gökçe, N. (2017). Sosyal bilgiler dersinde değerlerin kazandırılması sürecinde yaşanan sorunlar ve öneriler. *Education Sciences*, 12 (1), 1-19.

- Kara, C., Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2012). Aktif vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Journal of World of Turks*. 4 (3), 147-159.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Dicle, A. E. (2006). Öğretmen adaylarında demokratik tutum, nevrotik eğilimler ve kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 149-158.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler* (30. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaduman, Hıdır, 2011. “6. sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımaları”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karaduman, H. (2017). Social studies teacher candidates’ opinions about digital citizenship and its place in social studies teacher training program: a comparison between the Usa and Turkey. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 16 (2), 93–106.
- Karatekin, K., Gençtürk, E. ve Kılıçoğlu, G. (2013). Öğrenci, sosyal bilgiler öğretmen adayı ve öğretmenlerinin değer hiyerarşisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (14), 411-458.
- Karatekin, K., Kuş, Z. ve Merey, Z. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümünde sosyal katılımları. *İlköğretim Online*, 13 (2), 345-361.
- Karatekin, K., Sönmez, Ö. F. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretim öğrencilerinin iletişim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (3), 1695-1708.
- Kasai, M. (2007). *Global education in practice: A case study of one Japanese High School*. Doctoral Dissertation. ABD: The Ohio State University.
- Kaya, M. (2006). *İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde yer alan kavramların kazanılmışlık düzeyi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, M. A. (2012). Akdeniz uygarlıkları. İ. Güven (Ed). *Uygarlık tarihi içinde* (4. baskı). (s. 149-217). Ankara: Pegem Akademi.
- Kaya, Y. K. (1981). *İnsan yetiştirme düzenimiz*. Erk Basımevi.

- Kayaalp, F. (2016). *İdeoloji - vatandaşlık ilişkisi bağlamında 1923 1950 Türkiye'sinde sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kepenekci, Y. K. (2014). *İnsan hakları ve vatandaşlık*. (2. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Keleş, H., ve Tonga, D. (2014). Öğrencilerin vatandaşlık bilincini etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2).
- Keleşoğlu, S. (2008). *Demokrat yurttaş niteliklerinin kazandırılması açısından 7.-8. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi programı (2000) ile 6.-7. sınıf sosyal bilgiler dersi programının (2005) karşılaştırılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kerrey, B. (2003). Good writing inseparable from the practice of democracy. *The Masthead*, 55 (3), 24-26
- Keser, F. , Akar, H. Ve Yıldırım, A. (2011). The role of extracurricular activities in active citizenship education. *Journal of Curriculum Studies*, 43 (6), 809-837.
- Kılıç-Oğuz, A. (2007). *Fedakâr eş- fedakâr yurttaş: yurttaşlık bilgisi ve yurttaş eğitimi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kılınç, E. ve Dere, İ. (2013). Lise öğrencilerinin ‘iyi vatandaş’ kavramı hakkındaki görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research*, 4 (2), 103-124.
- Kılınç, H. (2013). *8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri ile derse yönelik öğrenci tutumları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kıncal, R. Y. (2004). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kırıkçı, A. C. (2013). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmeye yönelik etkinlik temelli bir model oluşturma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47.
- Kıral, B. ve Kıral, E. (2009). İlköğretim okullarında verilen insan hakları ve demokrasi eğitiminin yeterliği üzerine öğrenci velilerinin görüşleri. *International Congress On Intercultural Dialogue and Education Human Beings, Society, Intercultural*

- Dialogue and Education at the Beginnings of the 21st Century*, October 8-11, s, 24-36.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim: Bana göre iyi vatandaş. *Turkish Studies (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı)*, 10 (11), 987-1006.
- Kontaş, H. (2009). Demokrasi eğitiminde aile ve okulun rolü. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*. Uşak: Uşak Üniversitesi Avrupa Birliği Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 245-249.
- Köksal, H. (2016). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı. R. Turan ve T. Yıldırım (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* içinde (35-57). Ankara: Anı Yayınları.
- Kunt, M. (1997). Siyasal tarih (1300-1600). S. Akşin. (Ed.). *Türkiye tarihi 2: Osmanlı Devleti 1300- 1600 içinde* (5.baskı). (s. 21-144). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurtulgan, K., ve Köstüklü, N. (2010). İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde, öğretmen ve müfettiş görüşlerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 173-196.
- Kuş, Z. ve Aksu A. (2017). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 18-41.
- Lincona,T. (1992). *Educating for character: how our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Press.
- Mahiroğlu, A. (2005). Avrupa birliği ülkelerinde yeni eğitim politikaları ve yaşam boyu öğrenme. *Milli Eğitim Dergisi*, 33 (167), 71-82.
- Martorella, P. H. (1998). *Social studies for elementary school children: Developing young citizens*. (2. edition). New Jersey: Prentice-Hall, Inc'ten akt. Ersoy, A. F. (2007). Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Martin,-Leisa A. and Chiodo,-John. J. (2008). American indian students speak out: what's good citizenship?. *International Journal of Social Education*, 23, 1-26 <https://eric.ed.gov/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=EJ944022> (Erişim tarihi: 14.06.2019).
- Mathé, N. E. H. & Elstad, Eyvind. (2018). Students' perceptions of citizenship preparation in social studies: the role of instruction and students' interests. *Journal of Social Science Education*, (3). <https://doi.org/10.4119/jsse-881>. (Erişim tarihi: 14.06.2019).

- Merey, Z, Kaymakçı, S. ve Kılıçoğlu, G. (2011). Öğrenci konseyi seçimlerinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik tutumları (Gazi Üniversitesi örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, 41 (191), 191-209.
- MEB. TTKB (2005). *Sosyal Bilgiler 4-5. Sınıf Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. TTKB (2005). *Sosyal Bilgiler 6-7. Sınıf Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB, TTKB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi öğretim Programı 4, 5, 6, ve 7. Sınıflar*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>. (Erişim tarihi:12. 01. 2019).
- MEB, Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği (2017) https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/14142206_yYnetmelik.pdf. (Erişim tarihi: 20. 05. 2019).
- Mısırlı-Özsoy, A. (2010). 8. sınıf öğrencilerinin sivil toplum meseleleri hakkındaki algıları ve seçim, siyasi ve sivil faaliyetlere katılımları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Miles, B., M. and Huberman, A., M. (1994). *Qualitative data ana/vsis*. London: Sage Pub.
- Mulhan, M. (2007). *İlköğretim 7. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi kavramlarının öğrenilmesinde sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler ile eğitim öğretim uygulamalarının etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Mutluer, C. (2009). *Tarih derslerinin demokrasi eğitimindeki yeri: öğretmen görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NCSS (1994). *Expectations of excellenc: curriculum standards for the social studies*. ABD: Washington DC.
- NCSS . (2012). *Creating effective citizens*. ABD: Washington DC. <http://www.socialstudies.org/positions/effectivecitizens>. (Erişim tarihi: 01. 09. 2018).
- Oğuz, K. A. (2007). *Fedakâr eş-fedakâr yurttaş yurttaşlık bilgisi ve yurttaş eğitimi, 1970-1990*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı toplumunda aile*. (7. baskı). İstanbul: Pan Yayınları.

- Osler, A. (1995). Introduction: citizenship, schooling and teacher education. A. Osler, H. Rathenow ve F. Starkey (Ed). *Teaching for citizenship in europe*. Staffordshire: Threntham Books.
- Osmanoğlu, A. E ve Öztürk, C. (2012). Türkiye ve mısır sosyal bilgiler ders vatandaşlık algısının karşılaştırmalı analizi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3 (2), 43-61.
- Ozturk, C., ve Otluoğlu, R. (2003). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özbek, R. (2004). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders amaçlarının gerçekleştirme düzeyi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcoşar, İ. (2006). 19. yüzyılda Mardin Süryanileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 126-149.
- Özdemir Özden, D., ve Öztürk, C. (2019). Birer çevresel vatandaş olarak ilköğretim öğrencileri: 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel sorumlu vatandaş davranışlarının incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi University SBD*, 20, 363.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (01), 247-274.
- Özmen, C. (2011). Sosyal Bilgiler eğitiminde vatandaşlık aktarımı yaklaşımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 435-455.
- Öztürk, C ve Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı - materyaller C. Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi-yapılandırmacı bir yaklaşım içinde*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2007). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış, C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi-yapılandırmacı bir Yaklaşım*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2012). Sosyal Bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler öğretimi içinde* (s.1-31). Ankara: PegemA Yayıncılık.

- Öztürk, F. (2019) *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaşlık anlayışlarına yönelik bir anlatı sorgulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Parker, C. W. (2010). Social studies education. W. Parker (Ed.). *Social studies today*. New York: Taylor and Francis. <http://books.google.com.tr> (Erişim tarihi: 05. 06. 2018).
- Parker, W. C., & Jarolimek, J. (1997). *Social studies in elementary education* (10. edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Parla, T. (2007). *Türk sorunu üstüne yazılar 1998-2007*. İstanbul: Urun Yayınları.
- Pike, M. A. (2007). Values and visibility: the implementation and assesment of citizenship ducation in schools. *Educational review*. 59 (2), 215-229.
- Pianosi, M. (2017). Can environmental citizenship be enhanced through social media? : a case study of engagement in a UK university. [http:// search.ebscohost.com/login.aspx? Direct=true&db=edsble &AN=edsble. 753711&lang=tr&site=eds-live](http://search.ebscohost.com/login.aspx?Direct=true&db=edsble&AN=edsble.753711&lang=tr&site=eds-live)
- Polat, A. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. Ankara: *Ankara Barosu Dergisi*. 3, 127-157.
- Print, M. (1999). Strategies for teaching civics and civil society. M. Print, J. Ellickson-Brown, A. Baginda (Ed.), *Civic education for civic society*. London: Asean Academic Press.
- Qualifications and Curriculum Authority (1998) *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools, report of the advisory group on citizenship. quantitative and qualitative research* (4. edition). Boston: Pearson Education.
- O'brien, Jason L. and Smith Jason M., 2011. "Elementary education students' perceptions of "good" citizenship", *Journal of Social Studies Education Research*, 2(1), 21- 36.
- Rea, L. M. and Parker, R. A. (1992). *Designing and conducting survey research*. (4. edition). San Francisso: Jossey-Bass A Wiley Brand
- Remy, R. C., Anderson, L.F. and Synder, R. C. (2001). *Citizenship education in elementary schools. theory into practice*, 15 (1), 31-36'dan akt. A.F. Ersoy (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Ross, EW, Mathison, S. ve Vinson, K.D (2014). Social studies curriculum and teaching in the era of standardization. *The social studies curriculum: Purposes, problems, and possibilities*, 25-49.
- Sabancı, O. (2008). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularıyla ilgili kavramsal anlamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler öğretimine bakış. C. Tay, C. ve A. Öcal, A.(Ed.),*Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 1-19). Ankara: Pegema Yayınları,
- Safran, M. (2011). Sosyal Bilgiler öğretimine bakış. C. Tay, C. ve A. Öcal, A.(Ed.),*Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 1-19). Ankara: Pegema Yayınları,
- Sağlam, H. İ. (2011). Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (1), 39-50.
- Sağlam, H. İ. (2010). Bilinçli tüketicilik düzeyi ölçeği çalışması. *International Journal of Human Sciences*. 7 (1), 1190-1200.
- Saracaloğlu, A. S., Evin, İ. ve Varol S. R. (2004). İzmir ilinde çeşitli kurumlarda görev yapan öğretmenler ile öğretmen adaylarının demokratik tutumları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 356-364.
- Sarı, M ve Sadık, F. (2011). Öğretmen adaylarının demokrasi algıları (Çukurova Üniversitesi örneği).*Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1 (2): 67-82.
- Sarıbay, A. Y. (1991). Yurttaşlık ve katılımcı demokrasi. *Birikim Dergisi*, 32, 17-24.
- Sarıcan, E. (2006). *1998 ile 2004 Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarıipek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: aktif vatandaşlık (Sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum*, 2 (9), 67-95.
- Sears, A. M, ve Hughes, A. S. (1996). Vatandaşlık eğitimi ve mevcut eğitim reformu. *Kanada Eğitim Dergisi*, 123-142.

- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, 30 (30) 193-200.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme çağında milliyetçilik*..(Çev: Derya Kömürcü), İstanbul: Everest Yayınları
- Sönmez, Ö. F., Merey, Z. ve Kaymakçı, S. (2009). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirilmesi. I. *Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu, Uşak: Uşak Üniversitesi*.
- Sönmez, V. (1999). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Sözer, E. (1998). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilimlerin öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Yayınları.
- Şahbudak, E. ve Ayan, S. (2011). Akademik camiada yurttaşlık algısı ve bilinci *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 107-130.
- Şahin, B. (2009). Metodoloji. A. Tanrıöğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (s. 109-130). Anı Yayıncılık, Ankara.
- Şahin, İ. F. (2011). *Küreselleşme avrupa birliği ve türkiye*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş siyasal sistemler*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Şenel, A. (2008). *Siyasal düşünceler tarihi tarih öncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Şimşek, A. (2008). Türkiye’de sosyal bilgiler derslerinde “küresel bağlantılar”: bazı dünya devletleri ile karşılaştırmalı bir çalışma. M. Safran ve D. Dilek (Ed.), *21. yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi* İçinde (s.345-364). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Tanilli, S. (2006). *Uygarlık tarihi*. (22. baskı) İstanbul: Alkım Yayınları.
- Tarman, B., Ergür, Ş. ve Eryıldız, F. (2012). Yenilenen sosyal bilgiler programına dair bir değerlendirme. *Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 103-135.
- Taş, A. M. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (17), 519-532.

- Taş, S. ve Günay, E. (2015). Antik Çağ toplumlarının özellikleri, geleneksel statüleri ve iktisadi yapıyı belirleyen kurumları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 141-166.
- Tay, B. (2011). Sosyal Bilgiler öğretiminin dünü bugünü ve yarını. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri içinde* (2. Baskı). (s. 2-20). Ankara: Pegem Akademi.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuramdan Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (3). 1499-1542
- Tay, B., Durmaz, F. Z., ve Şanal, M. (2013). Sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin değer ve değer eğitimi ile ilişkin görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33 (1), 67-93.
- Tezgel, R. (2008). *Yeni ilköğretim programlarında insan hakları vatandaşlık ve kentlilik eğitimi*. (2.Baskı). Ankara: Araştırma.
- Tonga, D. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Topçuoğlu, A. A. (2012). *Modern hukuk ve İslam'da vatandaşlık kavramının hukukî uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Topuzkanamış, Ş. E. (2013). *Vatandaşlık üstüne bir tez*. Ankara: On İki Levha.
- Turan, İlter. (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (2): 227-259.
- Turner, T. N. (2004). *Essential of elementary social studies*. Boston: Perason Education, INC
- Tutkun, T. (2013). *Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyi ile aktif vatandaşlık bileşenlerinden temsili demokrasiye, protesto ve sosyal değişime katılım düzeyi arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türe, H. ve Deveci, H. (2017). Aileden çocuğa sosyal bilgiler eğitimi: Uygulama örneği. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi*, 1(1), 1-21.

- Uyangör, N. (2007). *İlköğretim 7. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uydaş, İ. ve Genç, S. Z. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin küresel vatandaşlık bağlamında çokkültürlülük hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (1), 416-429.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupa'sında feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime Dergisi*, 1, 1-18.
- Ünal, Ç. ve Başaran, Z. (2010). Yeni program çerçevesinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sorunları (Erzurum). *Milli Eğitim Dergisi*, 186, 291-309.
- Ünlü, A. (2017). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeyleri ve benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünsal, A. (1998). "Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi", A. Ünsal (Ed.), *75 yılda tebaadan yurttaş'a doğru içinde* (s. 1-37). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Üstel, F. (2004). *Makbul vatandaşın peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2005). *Makbul vatandaşın peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2011). *Makbul vatandaş'ın peşinde: u. meşrutiyet'ten günümüze vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Veldius, R. (1997). *Education for democratic citizenship: dimensions of citizenship core competencies and international activities*. (ED:430867) (Erişim tarihi: 17.05. 2018).
- Walzer, M. (1992). Communitarianism and individualism S. Avineri and A. De-Shalit (Ed.), *Membership*. Inn(p.65-84). New York: Oxford University Press,
- Windrim, R. J. (2005). Educating for citizenship within social studies: an interpretive victoria, Australia: *Australian Council for Educational Research*, 7 (1), 1-20.
- Wright, I. and Sears, A. (1997). *Trends and issues in canadian social studies*. Vancour: Pacific Educational Press.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 107-120.
- Yapıcı, M., ve Demirdelen, C. (2007). İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 6 (2), 204-212.

- Yaşar, R. (2007). *Suudi Arabistan'daki mutavassıt (ortaokul)1. sınıf Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Programları ile Türkiye'deki 6. sınıf Sosyal Bilgiler Eğitimi Programının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yaşar, Ş. (2005). Sosyal bilgiler programı ve öğretimi. *Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu*, 329-342.
- Yaşar, Ş., & Çengelci, T. (2012). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin bir durum çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 65-84.
- Yeşil, R. (2002), *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları Dağıtım
- Yıldırım, A ve Şimşek, H (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*.(8. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28 (1), 453-463.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (19), 207-223.
- Zarrillo, J. J. (2004). Teaching elementary social studies principles and applications. New Jersey: Perason Merrill Parentice Hall.<https://www.oecd.org/> (Erişim tarihi: 18.06.2019).

EKLER

EK-1 : Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'nden Uygulamaya Yönelik Alınan İzin

EK-2 : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Karar Belgesi

EK-3 : Veli İzin Formu

EK-4 : Öğrenci Gönüllü Katılım Formu

EK-5 : Öğretmen Gönüllü Katılım Formu

EK-6 : Kişisel Bilgi Formu

EK-7 : Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını
Günlük Yaşamlarında Kullanımları Anketi

EK-8: Öğretmen Görüşme Formu

EKLER

EK-1: Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'nden Uygulamaya Yönelik Alınan İzin

	T.C. DİYARBAKIR VALİLİĞİ İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Sayı : 30769799-604.02-E.15870928 Konu : Anket Uygulama İzni (Zehra İLER)	10/09/2018
VALİLİK MAKAMINA	
İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarih ve 12607291 sayılı 2017/25 Nolu Genelgesi b) Anadolu Üniversitesi Rektörlüğünün 06.07.2018 tarih ve 56673 sayılı yazısı.	
Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans programı Öğrencisi Zehra İLER'in "Sosyal Bilgiler Dersindeki Vatandaşlık Kazanımlarının Ortaokul Öğrencilerinin Günlük Yaşamına Yansıması" konulu araştırma çalışması için Diyarbakır Merkez ilçelerine bağlı ortaokullarda 8. Sınıf Öğrencileri ve Sosyal Bilgiler Öğretmenleriyle çalışma yapmak istediği ilgi (b) yazıda belirtilmektedir. Söz konusu araştırma çalışmasının Okul Müdürlerinin gözetiminde ve sorumluluğunda gönüllülük esasına bağlı olarak, 2018-2019 eğitim öğretim yılı içerisinde eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde yapılması, Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir. Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.	
Hasan ASLAN İl Milli Eğitim Müdürü	
OLUR 10/09/2018	
Tolga TOĞAN Vali a. Vali Yardımcısı	
Eki: 1 Araştırma Değerlendirme Formu 2 Tez Önerisi	
Adres: Elektronik Ağ: e-posta: stratejigelistirme21@meh.gov.tr	Bilgi için: Tel: 0 (412) 322 22 35 Faks: 0 () _____
Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 4c7c-d70d-3a37-9244-7c8f kodu ile teyit edilebilir.	

EK-2: Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Karar Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 11.06.2018

Protokol No: 66858

Tarih: 19.06.2018

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Sosyal Bilgiler Dersindeki Vatandaşlık Kazanımlarının Ortaokul Öğrencilerinin Günlük Yaşamına Yansıması
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Doç. Dr. Arife Egen ERSOY
TEZ YAZARI:	Zehra İLER
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof.Dr. Coşkun BAYRAK (Başkan-Eğitim Fak.)	
Prof.Dr. T. Volkan YÜZER (Başkan Yardımcısı-Açıköğretim Fak.)	Prof.Dr. Esra CEYHAN (Eğitim Fak.)
Prof.Dr. Münevver ÇAKI (Güzel Sanatlar Fak.)	Prof.Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (İkt. ve İdari Bil. Fak.)
Prof.Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof.Dr. Emel ŞIKLAR (İkt. ve İdari Bil. Fak.)

EK-3: Veli İzin Formu

VELİ İZİN FORMU

Değerli Veli,

Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Bu form, araştırmanın amacını ve katılımcı olarak haklarınızı tanımlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınmış resmi izinle gerçekleştirilmektedir. Araştırma ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda velisi olduğunuz öğrenciye kişisel bilgi formu ve anket uygulanacaktır. Araştırma sonucunda elde edilecek bilimsel veriler bu araştırma için kullanılacak ve bunun dışında farklı bir amaçla kullanılmayacak ve gerekmesi halinde sizin izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır. İstemeniz halinde öğrencinizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır. Toplanan veriler özenle korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir. Ayrıca velisi olduğunuz öğrencinin adı yerine kod ad kullanılacak ve öğrenciniz ya da siz istediğiniz zaman araştırmadan çekilme hakkınızı kullanabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Bu formu okuyup, araştırmaya gönüllü olarak katıldığınıza dair imzalamanızı rica ediyorum. İstediğiniz zaman bilgi almak amacıyla bana ulaşabilirsiniz. Bu formu okuyarak imzaladığınız için teşekkür ederim.

Ad/Soyad
Tarih:...../...../.....
İmza:.....

Anadolu Üniversitesi
Tezli Yüksek Lisans
Zehra İLER
ilerzehra@gmail.com

EK-4: Öğrenci Gönüllü Katılım Formu

ÖĞRENCİ GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Sevgili Öğrenci,

Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Bu form, araştırmanın amacını ve katılımcı olarak haklarınızı tanımlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınmış resmi izinle gerçekleştirilmektedir. Araştırma, ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda alınacak kişisel bilgiler ve uygulanacak anket sonuçları bilimsel bir veri olarak bu araştırma için kullanılacak ve bunun dışında farklı bir amaçla kullanılmayacaktır. Anket sonuçlarının tutarlılığı ve güvenilirliği açısından bazı sorular olumsuz bazıları ise olumlu ifadeler içermekte ve verilerin sağlıklı olabilmesi için cevapları boş bırakmamanız önem teşkil etmektedir. Bu nedenle soruları dikkatli okuyup içtenlikle ve eksiksiz cevaplamanızı rica ediyorum. Anketi cevaplama süresinin yaklaşık olarak 10-15 dakika olacağı tahmin edilmektedir. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ankete katılımınız esnasında kendinizi rahatsız hissederseniz istediğiniz zaman çekilebilirsiniz.

Bu formu okuyup, araştırmaya gönüllü olarak katıldığınıza dair imzalamanızı rica ediyorum. İstedığınız zaman bilgi almak amacıyla bana ulaşabilirsiniz. Bu formu okuyarak imzaladığınız için teşekkür ederim.

Ad/Soyad
Tarih:..../..../....
İmza:.....

Anadolu Üniversitesi
Tezli Yüksek Lisans
Zehra İLER
ilerzehra@gmail.com

EK-5: Öğretmen Gönüllü Katılım Formu

ÖĞRETMEN GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Değerli Öğretmenim,

Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Bu form, araştırmanın amacını ve katılımcı olarak haklarınızı tanımlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınmış resmi izinle gerçekleştirilmektedir. Araştırma ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamlarında kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sizinle görüşme yapılacaktır. Yapılan görüşmelerde isminiz yerine kod isim kullanılacaktır. Görüşme bilimsel bir veri olarak bu araştırma için kullanılacak ve bunun dışında farklı bir amaçla kullanılmayacaktır. Görüşme esnasında anlaşılmayan bir soru olursa tekrar sorabilirsiniz. Görüşme süresinin ortalama 20-30 dakika süreceği tahmin edilmektedir. Görüşme sırasında ortaya çıkabilecek olası kesintileri önleyebilmek ve söylediklerinizi doğru ve ayrıntılı kaydetmek amacıyla görüşmenin ses kaydı alınacaktır. Ayrıca istediğiniz zaman araştırmadan çekilme hakkınızı kullanabilirsiniz.

Bu formu okuyup, araştırmaya gönüllü olarak katıldığınıza dair imzalamanızı rica ediyorum. İstedığınız zaman bilgi almak amacıyla bana ulaşabilirsiniz. Bu formu okuyarak imzaladığınız için teşekkür ederim.

Ad/Soyad

Tarih:...../...../.....

İmza:.....

Anadolu Üniversitesi

Tezli Yüksek Lisans

Zehra İLER

ilerzehra@gmail.com

EK-6: Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenci,

Bu form “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Vatandaşlık Kazanımlarını Günlük Yaşamlarında Kullanımları” adlı yüksek lisans çalışması için gerekli olan verilerin bir bölümünü elde etmek amacıyla geliştirilmiştir. Formda sizlerin kişisel bilgilerinizi belirlemek için sorular bulunmaktadır. Form ile elde edilen bilgiler bilimsel bir veri olarak kullanılacak bunun dışında farklı bir amaçla kullanılmayacak ve gizli tutulacaktır. Lütfen formda yer alan her soruyu okuduktan sonra size uygun olan sadece bir seçeneği (X) işaretleyiniz. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Zehra İLER

ilerzehra@gmail.com

1. Cinsiyetiniz : Kız ☐ Erkek ☐

2. Kaç kardeşsiniz : (Siz dâhil)

3. Ailede kaç kişi yaşıyorsunuz (Siz dâhil)

4. Anne ve babanızın

öğrenim durumu :

Okuma-yazma bilmiyor

Okur-yazar

İlkokul mezunu

Ortaokul mezunu

Lise mezunu

Üniversite (Ön Lisans-

Lisans-Lisansüstü)

mezunu

5. Annenizin mesleği :

6. Babanızın mesleği :

7. Anne- baba birliktelik durumu:

Birlikte

Boşanmış/ayrı

Anne ya da baba vefat etmiş

☐☐☐

Anne	Baba
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

EK-7: Sosyal Bilgiler Kazanım Temelli Etkin Vatandaşlık Anketi

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ
VATANDAŞLIK KAZANIMLARINI GÜNLÜK YAŞAMLARINDA
KULLANIMLARI ANKETİ**

Sevgili Öğrenci;

Anket Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği yüksek lisans tezinde kullanılmak üzere, sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını günlük yaşamınızda kullanımlarınızı belirlemeyi taşımaktadır. Ankette bu amaçla hazırlanmış 45 madde bulunmaktadır. Sorulara vereceğiniz cevaplar sadece araştırmada kullanılacak ve kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Ankette yer alan cümlelerin doğru ya da yanlış yanıtı yoktur. Önemli olan sizin verdiğiniz yanıtlardır. Bu sebeple, cümleyi okuduktan sonra size en uygun seçeneği işaretleyiniz. Soruların tümünü yanıtlamanızı bekler, yardımcı olduğunuz için çok teşekkür ederim.

Zehra İLER
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği T.Y.L

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Okulda yapılan öğrenci kulüp çalışmalarına katılırım.					
2	Yatağımı toplarım.					
3	Çocuk olarak sorumlu olmadığım işlerin bana yaptırılmasına izin vermem.					
4	Ödevlerimi yaparım.					
5	Biri bana zarar verdiğinde kimseye söylemem.*					
6	Bir görüşün gerçekliğini araştırırım.					
7	Haklarım ihlal edildiğinde itiraz ederim.					
8	Okuldaki eşyalara zarar vermem.					
9	Yaşadığım bir olay üzerinde ayrıntılı düşünürüm.					
10	Benim gibi düşünmeyen arkadaşlarımla konuşmam.*					

11	Bayramlarda büyüklerimizi ziyaret ederim.					
12	Arkadaşım oyun oynamak istemediğinde onu zorlamam.					
13	Öğretmenimin benim düşünceme katılmayacağını düşündüğümde fikrimi açıklamam.*					
14	Toplu taşıma araçlarında hamile, yaşlı ve engellilere yer veririm.					
15	Çevremdeki tarihi mekânlara zarar vermem.					
16	Farklı bir kültürle karşılaştığımda o kültürün özelliklerini araştırırım.					
17	Bana farklı gelen kişilerle arkadaşlık etmem.*					
18	Ürün alırken isteklerime öncelik veririm.*					
19	Harcamalarımı harçlığımı göz önünde bulundurarak yaparım.					
20	Hatalı bir ürünü aldığımda iade edemem.*					
21	Garanti belgesi ve kullanma kılavuzu olmayan dayanıklı tüketim mallarını almam.					
22	Kullanmadığım eşyalarımı ihtiyaçlarımı karşılamak için farklı şekillerde tüketirim.					
23	Satın aldığım ürünlerin faturasını istemeye çekinirim.*					
24	Dışımı fırçalarken suyu dikkatli kullanırım.					
25	Satın aldığım ürünlerin geri dönüşümlü olmasına özen gösteririm.					
26	İnternette saygısız davranmam.					
27	Çevremdeki atık toplama kutularını kullanırım.					
28	Başkalarının kendi düşüncelerini bana dayatmasına karşı çıkarım.					
29	Bir suç işlendiğini gördüğümde kimseye söylemem.*					
30	Mahallemizde yapılan yardım çalışmalarına katılırım.					
31	Trafik kurallarına uyarım.					
32	Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına gönüllü olarak katılırım.					
33	Okulda düzenlenen resmi bayram kutlamalarına katılırım.					
34	Korsan olsa da istediğim ürünleri (kitap, müzik, film) alırım.*					
35	İstiklal Marşı okunduğunda saygı duruşunda bulunurum.					
36	Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaya özen					

	gösteririm.					
37	Arkadaşlarım arasında ayrımcılık yapıldığında tepki veririm.					
38	Okul kurallarına uyarım.					
39	İznim olmadan kişisel bilgilerimin (fotoğraf, telefon numarası) paylaşılmasına tepki gösteririm.					
40	Okulda yaşadığım bir sorunu okul idaresine iletmeye çekinirim.*					
41	Okulda bir sorunun çözümü için arkadaşlarımla başlattığım kampanyaya katılırım.					
42	Adaletli yapılmayan sınıf başkanı seçimlerine itiraz ederim.					
43	Ailemin benimle ilgili aldığı bir kararı istemiyorsam değiştirmeye çalışırım.					
44	Sosyal medyada (Facebook, Twitter, Instagram vb.) herhangi bir konudaki görüşlerimi belirtirim.					
45	Araştırma ödevimi hazırlarken yararlandığım kaynaklara dikkat etmem.*					

EK-8: Öğretmen Görüşme Formu

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

1. Sizce bir vatandaşta bulunması gereken özellikler nelerdir?
2. Sosyal bilgiler dersinde öğrencileriniz vatandaş olmak için neler öğreniyorlar?
3. Sosyal bilgiler dersini (program, ders kitabı, vb.) öğrencilerin vatandaş olmaları açısından yeterliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerinizin ilgilendiği/ilgilenmediği vatandaşlık konuları hangileridir? Neden?
5. Öğrencileriniz sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında nasıl kullanıyorlar? (aile, sınıf, okul ve çevrede)
6. Öğrencileriniz sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini günlük yaşamlarında uygularken nasıl sorunlarla karşılaşılıyorlar?
7. Öğrencileriniz sosyal bilgiler dersinde edindikleri kazanımları günlük yaşamlarında daha çok kullanabilmeleri için neler yapılabilir? Önerileriniz nelerdir?